

**Управління освіти і науки
Чернігівської обласної державної адміністрації**

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

**Ніжинський обласний педагогічний ліцей
Чернігівської обласної ради**

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

**Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції
(м. Ніжин, 22 листопада 2013 р.)**

Ніжин
2013

УДК 342.7(063)
ББК 67.91 я 4
П68

Рекомендовано Вченою радою
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
(НДУ ім. М. Гоголя)
Протокол № 4 від 05.12.2013 р.

Редакційна колегія:

Желіба О. В. – в. о. завідуючого кафедрою права та методики викладання історико-правознавчих дисциплін Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, кандидат педагогічних наук;

Городецька І. А. – доцент кафедри права та методики викладання історико-правознавчих дисциплін Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, кандидат юридичних наук;

Дудченко О. С. – доцент кафедри права та методики викладання історико-правознавчих дисциплін Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, кандидат юридичних наук;

Ларченко М. О. – доцент кафедри права та методики викладання історико-правознавчих дисциплін Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, кандидат юридичних наук

Права та обов'язки людини і громадянина в Україні : матеріали II Все-
П 68 української науково-практичної конференції, 22 листопада 2013 р. / уклад.
О. С. Дудченко – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2013. – 235 с.

УДК 342.7(063)
ББК 67.91 я 4

© О. С. Дудченко, укладання, 2013
© НДУ ім. М. Гоголя, 2013

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Абрамова Т. С. Українське православ'я Могилянської доби.....	7
Борисюк Я. П. Зміни в демографічній ситуації Чернігівської губернії в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.	11
Геєць І. В. Нормативно-правова база вищої педагогічної освіти України у складі Російської імперії у ХІХ – на початку ХХ ст.	16
Горова А. О. Ідеологічні кампанії повоєнного періоду та їх вплив на розвиток історичної науки в СРСР	18
Даниленко О. А. Соціальний захист дітей міста Ніжина у повоєнний період: 1943–1953 рр.....	22
Дудченко Г. М., Лабузько С. Формування органів місцевого самоврядування в Ніжині в умовах "Нового порядку" 1941–1943 рр	25
Дудченко О. С. Правові засади функціонування органів державної влади УСРР в 1920-х рр	29
Кательницька Л. В. Судочинство та правова система монархії Габсбургів у період правління Марії Терезії та Йозефа ІІ.....	34
Копич В. А. Любецька сотня Чернігівського полку кін. ХVІІ – поч. ХVІІІ ст	38
Костюченко А. М. Особливості державного регулювання церковних відносин Ніжинського повіту 1919–1923 рр	41
Лугинець Ю. М. Становлення концепції ідеального правового суспільства Нестора Махно.....	44
Мисаковець С. Погляди Стефана Яворського та Феофана Прокоповича на правове становище церкви в Російській державі на початку ХVІІІ ст.....	47
Петренко Н. М. Вплив барокової свідомості Л. Барановича на соціокультурну єдність української нації ХVІІ століття	51
Ребенок В. В. Історія села Іванівка Чернігівського району у ХVІІ-ХVІІІ ст. (на матеріалах актових документів.....	56
Ребенок В. В. Похід гетьмана П Сагайдачного на Москву 1618 р. : політико-правовий та морально-етичний аспекти	59
Рослий Д. М. Політизація Наукового Товариства ім. Т. Г. Шевченка: вибір М. Грушевського	65
Савосько О. С. Переписи населення Чернігова як юридичні документи	68
Сахно І. В. Становлення Української держави у 1648-1657 роках	71
Сугакова А. Г. Профілактика дитячої безпритульності осередками Всеукраїнського товариства "Друзі дітей" в м. Ніжині в середині 1920-х років.....	75
Терещенко М. О Місцеве самоврядування в Україні: гендерний аспект (на матеріалах Ніжинської міської ради).....	79

СЕКЦІЯ 2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Боберська К. Г. Свобода підприємництва у конституційних актах Французької республіки.....	82
Матієнко С. Р., Боберська К. Г. Обмеження права фізичної особи на зайняття підприємницькою діяльністю	85
Суденко К. М. Плюралізм релігій та конфесій чи релігійна вседозволеність: законодавчий та світоглядний аспект.....	88

СЕКЦІЯ 3. АДМІНІСТРАТИВНЕ ТА ФІНАНСОВЕ ПРАВО

Бугай Т. В. Боротьба з інтернет-піратством в Україні: законодавчий аспект	92
Вакулко І. О. Адміністративна відповідальність у сфері земельних відносин	94
Городецька І. А. Поняття і види функцій державного управління	97
Демченко Ю. Ю. Корупція в українському суспільстві.....	101
Донець А. О. Повноваження Державного агентства земельних ресурсів України	105
Калініна А. С. Щодо поняття "громадський порядок" у юридичній літературі	108
Клунко Р. Ю. Боротьба з розповсюдженням контрафактної продукції в Україні	111
Мушенко В. В. Види порушень особою фінансового законодавства	114
Сенько Г. Г. Адміністративна відповідальність неповнолітніх	117
Солодка К. Ю. Сфера інформаційних відносин у сучасному законодавстві	120

СЕКЦІЯ 4. ЦИВІЛЬНЕ ТА СІМЕЙНЕ ПРАВО

Єрофєєва Л. Г. Правова відповідальність батьків за виховання дітей	124
Козлова Х. Проблемність процесуальних строків у цивільному судочинстві	132
Мірошник К. А. Правовий статус опікуна та піклувальника	135
Скрипкіна В. Проблемність "внутрішнього переконання" судді під час оцінки доказів в цивільному процесі	138
Швець Т. С. Сімейний профайлінг неповнолітнього правопорушника, як один із критеріїв застосування заходів попередження девіантної поведінки підлітків.....	141

СЕКЦІЯ 5. ТРУДОВЕ ПРАВО І ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Бугрим М. Право людини на працю і державні гарантії його забезпечення	144
Закупра К. Соціальний діалог у соціально-трудовах відносинах.....	148

Ісаєнко А. Проблеми нормативно-правового регулювання прав та обов'язків отримувачів соціальних послуг.....	151
Кательницька Л. В. Особливості правового регулювання праці осіб, які поєднують працю із навчанням.....	154
Найда І. В. Якісна освіта як запорука успішного працевлаштування молоді в Україні.....	156
Носач Т. Проблеми реалізації прав осіб з інвалідністю.....	158
Олексюк С. Деякі аспекти пенсійного забезпечення наукових (науково-педагогічних) працівників.....	161
Поскробка І. Проблеми правового регулювання щорічних відпусток за законодавством України та шляхи їх подолання.....	164
Святюк Т. "Переведення на іншу роботу" та "переміщення на інше робоче місце": правова різниця між поняттями.....	167
Терела Г. В. Правовий статус державної інспекції України з питань праці.....	171
Трутьєв О. Нормативно-правові проблеми закріплення прав та обов'язків людини і громадянина України в сфері пенсійного забезпечення.....	174
Шумна А. Зайнятність молоді Чернігівщини: стан, актуальні завдання та пріоритетні кроки.....	177

СЕКЦІЯ 6. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Ларченко М. О. Реалізація причинного впливу в механізмі злочинної поведінки.....	189
Колінько О. О. Конфлікти в сімейно-побутовій сфері, як передумова до вчинення насильства.....	192
Ткач О. Статус потерпілого-юридичної особи в кримінальному провадженні.....	194

СЕКЦІЯ 7. ПСИХОЛОГІЯ ПРАВА ТА ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ

Бутурлим Т. І. Особливості правового виховання в процесі вивчення української літератури кінця XIX – початку XXI ст.: гендерний аспект.....	197
Гордієнко Т. В. Реалізація громадянського виховання молодших школярів.....	203
Демченко Н. М, Баленко В. Ю. Психолого-педагогічні та філософсько-правові підходи до розуміння поняття "правове виховання".....	206
Самаріна С. І. Особливості формування правової культури молодших школярів.....	209
Шевчук Т. М. Забезпечення права на якісну освіту дітям з особливими освітніми потребами.....	212

СЕКЦІЯ 8. МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ПРАВОЗНАВСТВА ТА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Білоненко О. Г. Особливості організації науково-дослідницької роботи з правознавства учнів старших класів	217
Борщ Н. А. Методичні вимоги щодо використання інформаційно-комунікаційних технологій на уроках правознавства	221
Корзун М. В. Проектні технології у шкільному курсі правознавства	226
Онопрійко М. П. Науково-педагогічні засади навчання публічних галузей права учнів старших класів.....	228
Савченко А. Ю. Щодо періодизації становлення та розвитку шкільної суспільствознавчої освіти періоду ХХ–ХХІ століття.....	232

СЕКЦІЯ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УКРАЇНСЬКЕ ПРАВОСЛАВ'Я МОГИЛЯНСЬКОЇ ДОБИ

Т. С. Абрамова, магістрантка історико-юридичного факультету Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Науковий керівник: *Є. М. Страшко*, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та політології Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

На сьогоднішній день особливої уваги і актуальності набуває питання визначення місця і ролі Києво-Печерської лаври, яка являє собою одну із головних інституцій Української Православної Церкви, в духовному житті українського народу і, зокрема, козаків, які являлись головними збройними охоронцями православ'я. Радянська історіографія роль Лаври висвітлювала тенденційно і упереджено. Але у всі часи Києво-Печерська лавра мала неабиякий вплив на всі верстви населення України, виступаючи духовно-ідеологічним центром. Поширювачем печерської ідеології був "Патерик печерський". Недаремно Петро Могила в своїй літературній діяльності значного місця надає інформативному доповненню життєписного складу попереднього Патерика.

У 1051 р. за князювання Ярослава Мудрого і митрополичого служіння Святого Іларіона, почала своє існування Києво-Печерська Лавра. Преподобний Антоній, ігумен Есфігменського монастиря Феоктиста, на Афонській Горі, створив обитель спочатку як печерний монастир. Такий вклад не залишився непоміченим. Їхнім коштом було споруджено наземний монастир та келії. У 1062 році преподобний Антоній поставив першим ігуменом преподобного Варлаама, а сам пішов у віддалену печеру, де перебував 40 років. Після переведення преподобного Варлаама настоятелем до заснованого князем Ізяславом Свято-Дмитріївського монастиря, преподобний Антоній благословляє на ігуменство преподобного Феодосія, як найсмирненнішого і найслухнянішого з братії. Коли в монастирі було 100 ченців, Феодосій відрядив одного з іноків у Константинополь до скопця Єрефема, щоб переписати Студійський устав та принести його до Києва. На основі Студійського та чернецького уставу і був укладений Печерський устав, якого згодом почали дотримуватись всі монастирі Київської Русі.

Багато хто з печерських іноків ставали місіонерами і вирушали на проповідь християнства. З Києво-Печерським монастирем було пов'язане літописання. Першим відомим літописцем був преподобний Никон, ігумен Печерського монастиря. Автором Печерського літопису вважається преподобний Нестор Літописець, який 1113 р. закінчив свою "Повість минулих літ". У XIII ст. в монастирі було створено унікальний твір "Києво-Печерський Петерик". Печерська обитель, яка відіграла значну роль в об'єднанні східнослов'янських земель, була духовним, соціальним, культурним і просвітницьким центром, і славилася не лише на Русі, а й у Польщі, Вірменії, Візантії, Болгарії та інших країнах. У 1284 р. митрополит Максим скликав Собор єпископів і пізніше сам висвячував єпископів.

У середині XIV ст. з початком литовської експансії на Україні почалося посилене насадження католицизму, однак Печерська обитель жила своїм повнокровним життям.

Наприкінці XVI ст., долаючи різні труднощі, пов'язані з окатоличуванням українських земель, а також втручаннями у внутрішнє життя Лаври короля і магнатів, обитель активно відроджується: відбудовує храми і купує нові землі, і стає найбільшим феодалом. Їй належить три міста, сім містечок, біля 200 сіл і хуторів, 70 тис. кріпаків, 2 паперові фабрики, 11 цеглових і 6 скляних заводів, 100 винокурень і вітряків, 200 шинків, 2 кінних заводи [21]. І хоча монастир вже не мав тієї колишньої слави, що була в перші віки його існування, він залишається одним з найвизначніших духовних, просвітницьких і культурних центрів України. Нова хвиля відродження Печерського монастиря, зростання його духовного авторитету почалося в період боротьби з унією, коли обитель очолювали, такі видатні діячі, як архімандрити Никифор Тур, Єлисей Плетенецький, Захарій Копистенський, Св. митрополит Петро Могила, Інокентій Гізель та інші. Так, з ім'ям Єлисея Плетенецького пов'язаний початок книгодрукування в Києві. Першою виданою в друкарні Києво-Печерської Лаври книгою, що дійшла до наших днів, є "Часословець" (1616-1617 рр.). У 1680-1690 рр. у Лаврі інок Батуринського Крупицького монастиря, майбутній святий Димитрій Ростовський, складає "Життя святих" [20].

"Нез'єднана" православна церква опинилася в скруті після Берестейської унії 1596 року. Церква в Україні поділилася на дві: стару, зв'язану з православним Сходом, з Константинопільським патріархом, із давньою українською традицією, що вела до св. Володимира, Ольги, Києво-Печерського монастиря, князів, патронів та засновників православних церков, і нову, що творила нові взаємовідносини, нав'язувала зв'язки з Римом. Православна Церква України поділилася на дві, за які народ почав жорстоку, тяжку боротьбу [18].

У кінці XVI ст., одночасно з першими кроками уніатської секції, козаччина в своїх повстаннях виставляє як гасло боротьбу з унією [8].

У 1620 р. внаслідок канонічного висвячення єрусалимським патріархом Феофаном було відновлено ієрархічну структуру Київської митрополії. Новий єпископат на чолі з митрополитом Іовом Борецьким намагався відновити стосунки з державними чиновниками й впорядкувати церковне життя. Так, права ієрархії та всієї православної спільноти декларувала і захищала перед урядом відома "Протестація" Іова Борецького 1621 р. А "Совітування про благочестя" – ухвала Київського собору 1621 р. – являло собою програму відновлення церковної повноти: соборної єдності під проводом архієреїв, вдосконалення дисципліни та моральності, розвитку церковної науки й виховання, чернечого стану.

Протягом 1626–1629 рр. з ініціативи уряду було здійснено кілька спроб залагодити конфлікт між "з'єдиненою" ("будучою в унії") та "нез'єдиненою" ("дизунійною") церквами через спільні собори. Ієрархія була зацікавлена в зміцненні свого становища, співчувала загалом ідеї порозуміння; можливо, якісь надії й плекалися з тих соборів. Та єпископи, серед котрих найактивнішим був Мелетій Смотрицький, та й сам митрополит Іов Борецький, врешті решт, мусили діяти, оглядаючись на настрої православних низів. Релігійне питання тим не було вирішено, але українське православ'я отримало ще один шанс – після антиунійного собору 1596 р. – на збереження і розвиток самобутньої духовної та церковної традиції [16].

Період, коли не було вищої ієрархії та централізованого керівництва (з кінця XVI ст. – до 1620 р.) у релігійному житті панував патронат. Парафії цілковито залежали від місцевих феодалів. Особливих утисків зазнавали православні від патронів-католиків або уніатів. У містах, де головними осередками православ'я стали братства, також відчувалися відцентрові тенденції. Братські корпорації намагалися діяти в церковних справах зовсім автономно від місцевої духовної влади, спираючись на статус ставропігії. Отже, православна церква тоді відчувала брак організації та церковної влади, сполучений до того ж із занепадом авторитету священництва. Занепадала церковна дисципліна; звичайним стало нехтування канонічними приписами – на користь свавілля патронів або заради матеріального зиску. Кризу переживала й православна освіта. Зусилля братств у налагодженні шкільної справи були недостатніми.

Початок XVII ст., порівняно з кінцем XVI, ще більше загострив потребу в глибокій реформі церковного життя Київської митрополії. Саме така реформа стала змістом Могилянської доби [14].

Після смерті короля Сигізмунда III у 1632 р. спадкоємець його Владислав IV був відомий як людина толерантна у справах віри. Відома також його прихильність до козаків – давніх спільників у походах на Москву та бажаних майбутніх союзників проти Туреччини.

Найважливішим досягненням православних на цих сеймах стала легалізація православної церкви та підтвердження її прав. Було підтверджено як громадянські права віруючих, так і юридичні та майнові права різних церковних інституцій. Це зафіксовано в *Pactaconventa* (своєрідній "суспільній угоді" нового короля Владислава IV з підданими), в спеціальному декреті "Статті для заспокоєння народу руського", в кількох спеціальних дипломах та грамотах. Важливим виявилось також і те, що робилася спроба створити державний механізм втілення багатоконфесійності на засадах віротерпимості, єдності та згоди. Зокрема, скасовувалися всі судові справи та процеси, що виникли через віросповідні суперечки, накладався мораторій на пропаганду та контрпропаганду всіх конфесій.

Одразу після елекційного сейму, наприкінці 1632 р. митрополитом Київським обрали Петра Могили. Було також висунуто нових кандидатів на Луцьку, Метиславську та Перемишльську кафедри. Могила й нові кандидати дістали підтвердження ("привілеї") Владислава IV і тим самим поклали початок існуванню в XVII ст. офіційно визнаної православної ієрархії. Однією з важливих складових церковної реформи митрополита Петра Могили було відновлення єдиної церковно-адміністративної системи та ефективного механізму здійснення архієрейської юрисдикції (влади). Сам Могила спирався на міцні повноваження, надані королем Владиславом IV та Константинопольським патріархом Лукарисом. Він зберіг Києво-Печерську архимандрію (був на цій посаді з грудня 1627 р.). Києво-Печерська лавра, найбільший та найбагатший монастир, надавала митрополитові авторитету. Могила також ставав настоятелем Києво-Софійського собору, "дозорцем" кількох київських монастирів і залишався патроном та "старшим" Київського братства. Важливим був титул патріаршого екзарха (раніше екзархами були Львівські єпископи). Так формувалися адміністративні та матеріальні важелі для подальших реформ.

Петро Могила активно випрацьовував і проголошував ідеологію митрополічного і архієрейського служіння. П. Могила обґрунтував власний авторитет і владні права у 1636 р., в передмові до "Анфологіону" – збірки повчань для київських спудеїв – вів наголошував на законності своєї влади "архієрейської, митрополітанської й екзаршеської".

Могила боровся з порушенням канонів при вступі у духовний сан та обійманні церковних посад, що зміцнювало авторитет православної ієрархії.

Наступним кроком стала реформа адміністрації в Київській митрополії.

Складовими цієї реформи були:

– запровадження регулярного нагляду за станом церковного життя на всій території;

– заведення регулярних єпархіальних соборів;

– діяльність створеного у к. 1634–на поч. 1635 р. митрополічної консисторії – церковного судового органу.

Протопопи та візитатори наглядали за парафіяльним духовенством, збирали "доход митрополітанський". Вони фактично забезпечували єдність та чинність системи церковного управління на території митрополії. Митрополітичних намісників було наділено досить широкими повноваженнями – аж до тимчасового заміщення єпископських кафедр. Вони також представляли митрополита в судах, урядових установах та наглядали за монастирями. Позитивно впливали на церковне життя й особисті візитації Могили, неможливі при митрополітах – найближчих попередників. Найвідомішими були майже п'ятимісячні відвідини місцевих церковних осередків, здійснені Могилою в 1635 р., після Варшавського сейму. Митрополит побував тоді у Вільні, багатьох білоруських та українських містах на Дніпрі, відвідуючи парафії, братства та монастирі "яко пастир".

Засобом відродження повноти церковного життя стали регулярні єпархіальні собори. Сам Могила, подаючи приклад, намагався у своїй Київській єпархії скликати їх щороку. Йшла додаткова підготовка священників. Вони екзамінувалися на предмет знання пастирських обов'язків, наставлялися на канонічне виконання таїнств та треб тощо. Саме з метою навчання священників на єпархіальному соборі в Могилеві 1636 р. було оприлюднено "Дидакалію або науку о седми сакраментх или тайнах" мстиславського єпископа Сильвестра Косова. А на львівському соборі у 1642 р. виголошено "Поучение новопосвяченному иереєви" Арсенія Желиборського, який тоді щойно посів львівську кафедру.

Отже, у XVII столітті Києво-Печерська лавра стає культурно-просвітницьким центром України. Цей період в її житті ще називають "золотим", адже саме за правління Петра Могили Лавра набуває найбільшого розквіту. За часів діяльності Єлисея Плетенецького виникає друкарська справа, видається низка книг на латинській, польській, слов'янській, українській мові, що означало відродження еліти саме зі стін Лаври, адже саме такі освічені і в той же час приближені до церковного ремесла могли нести ідею релігії в низи населення України.

Список використаної літератури:

1. Амвросий (єпископ Пензенський и Саратовский). История российской иерархии. В 6 ч. – Ч. 2. – М. : Синод тип., 1810. – СХLLX, 658–С. 5.

2. Антонов В. Петр Могила, митрополит Киевский, поборник православ'я в борьбе с унию. – К. : Тип. Киево-Печерской лавры, 1889. – С. 8.
3. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви. [Унт., 5кн.]/Українська Православна Церква Київ. Патріархату. – К. : Укр. Православ. Церква, 1998. – Репринт. відтворення вид. 1955.
4. Гирич І. Києво-Печерська лавра в контексті української історії і культури// Пам'ять століть. – 1996. – №1. – С. 102-119.
5. Голубев С. Вступление Петра Могилы на киево-печерскую архимандрию: (отр. изсоч: Киевский митрополит П. Могила и его сподвижники)// Киев. ерарх. ведомости. – Часть неофиц. – 1880. – №45. – С. 1–5; №46. – С. 3–7.
6. Грищин А. Д., Писларий И. А., Черепанов И. Ф. Печерский монастырь в конце XVI – первой пол. XVIIвв. // Очерки истории Киево-Печерской лавры и заповедника. – К., 1992. – С. 48–61.
7. Грушевский М. З історії релігійної думки на Україні. – К. : Освіта, 1992. – 192 с. – Репринт. відтворення вид. : Львів, 1925.
8. Дорошенко Д. Православна церква в минулому і сучасному житті українського народу. – Берлін, 1940. – 69с.
9. Дорошенко Д. Нарис історії України: У 2т. – Варшава, 1932. – (Пр. /Укр. наук. ін-т; т. 9, Сер. : Підр. ; Кн. 1).
10. Історія православної церкви в Україні: Зб. наук. пр. /НАН України. Ін-т релігієзнавства. Від-ня релігієзнавства; Редокол. : П. Яроцький (відп. ред) та ін. – К. : Четверта Хвиля, 1997. – 298 с.
11. Історія релігії в Україні: У 10 т. / Укр. асоц. релігієзнавців. НАН України. Ін-т філософії. Від-ня релігієзнавства. Укр. центр духов. культури; Редкол. : А. Колодний (голова) та ін. – К., 1996–1998.
12. Киево-Печерская Лавра и ее значение в истории украинского народа. – К. : Тип. Киево-Печерской Успенской Лавры, 1918. – 36 с.
13. Кизя Л. Е., Коваленко М. М. Вікова боротьба українського народу проти Ватікану. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1959. – 292 с.
14. Колодний А. М., Яроцький П. Л. Історія релігії в Україні: Навчальний посібник. – К. : Т-во "Знання", КОО, 1999. – 735 с.

ЗМІНИ В ДЕМОГРАФІЧНІЙ СИТУАЦІЇ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Я. П. Борисюк, студентка V курсу історико-юридичного факультету Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Науковий керівник: О. С. Крупенко, асистент кафедри історії України та політології Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

В умовах національного державного та культурного відродження України все більшого значення набувають проблеми національної свідомості українського народу, зокрема питання демографічного розвитку регіонів. Дослідження даних історичних процесів є одним із пріоритетних напрямів. Демографічний розвиток Чернігівської губернії другої половини ХІХ – початку ХХ ст. ще не отримав

достатнього наукового висвітлення та комплексного аналізу, що викликає необхідність наукової розробки даної проблеми.

Аналізуючи історіографію даного питання, варто виділити дослідження О. Русова [41], у якому відомий земський статистик наводить цінні дані щодо соціально-економічного розвитку даного регіону у другій половині XIX ст., виділяючи особливості суспільства та господарства. Початковий етап досліджуваного періоду частково висвітлюється у праці Домонтовича, один із розділів якого присвячений народонаселенню Чернігівської губернії [11].

Серед провідних сучасних вчених варто виділити О. П. Реєнта [40], який звернув увагу на необхідність подальшої наукової розробки причин та наслідків аграрного перенаселення, темпів урбанізаційних процесів, які слід співставляти з конкретними особливостями регіонів. Аналогічні питання про необхідність нових підходів до висвітлення проблем різних верств суспільства другої половини XIX ст. ставлять у своїх працях Ю. Нікітін [12], В. Половець [39], М. Захарків [2].

Джерельну базу вивчення чисельності населення Лівобережних губерній, його національного складу, відомості щодо розвитку сільського господарства та промисловості становлять дореволюційні видання, такі як "Памятные книжки" та "Календари". Це були щорічні книги, які містили основні статистичні відомості по губерніям. Більшість даних наведено не тільки за окремими повітами, а навіть за станами та селами. Разом із тим вони мають несистематизований та епізодичний характер, чим і зумовлена потреба докладного їх вивчення і аналізу. Статистичні комітети губерній крім цих видань публікували значну частину матеріалів у окремих збірниках та оглядах. Зокрема, серед таких джерел можна назвати додатки до звітів губернаторів лівобережних губерній. Наприклад, на Чернігівщині це "Обзоры Черниговской губернии. Приложения ко Всеподданнейшему отчету Черниговского губернатора". У них вміщено статистичні матеріали про чисельність населення, його соціальну структуру, відомості про розвиток провідних галузей економіки.

Метою нашого дослідження є висвітлення соціально-демографічних змін, які відбувались в українському суспільстві в пореформений період.

У другій половині XX ст. під впливом розвитку капіталістичних відносин із території Лівобережжя відбувалися досить активні переселення на вільні землі, перш за все до районів Сибіру та в інші російські й українські губернії. До міграції селян спонукало аграрне перенаселення та незавершені процеси в економіці. Можна виділити два періоди міграції: 1861–1881 рр. і 1882–1900 рр. Протягом першого селянство всіх категорій поступово переходило на викуп, тому уряд намагався всіляко стримати переселенський рух. Другий період позначений інтенсивним розвитком ринкових відносин не лише в промисловості, а й у сільському господарстві, що розкрило нові можливості для міграційних процесів. Як зазначає Вадим Бойко у своєму дослідженні: "...було тяжке економічне становище на батьківщині. Про це яскраво свідчать заяви самих селян. Так, у проханні про переселення державних селян села Пакуль Чернігівського повіту вказувалося, що "більша частина їхніх наділів внаслідок занесення пісками перетворилися в зовсім непридатні для землеробства угіддя, а самі вони перебувають у дуже складному становищі" [1, с. 87]. Однак, переселення у віддалені райони країни не вирішувало і не могло вирішити земельні проблеми селян, оскільки воно

охоплювало лише невелику, найбільш рішучу їх частину та супроводжувалось значними труднощами.

Проте варто зауважити, що, незважаючи на всі обставини і певний відтік населення, до середини 80-х рр. у Чернігівській губернії воно зросло в середньому у 1,5 рази. Аналіз джерел свідчить, що тенденція до збільшення кількості народу в даній місцевості зберігалась до кінця досліджуваного періоду. Наприкінці цього часу загальна чисельність зросла майже до 3 млн. осіб, а Чернігівська губернія стала регіоном, де "загальна народжуваність або плодовитість визначалася в 4,6 %. Такий відсоток був сам по собі достатньо високий, близький до того числа, що виражає середню народжуваність по Російській імперії (5%)" [26, с. 25].

Єдиним роком протягом даного періоду, коли показники були надзвичайно низькими є 1890. Це пояснюється двома обставинами: " менша кількість тих, хто народився, ніж в минулому році, що є звичайним явищем як наслідок попереднього несприятливого року, в плані економічному; велика смертність у звітному році, що може бути пояснено суворою зимою, що спричинила підвищення захворюваності" [24, с. 20].

Демографічні процеси також залежали від соціального розвитку суспільства, охорони праці, рівня медичної допомоги та освіти серед населення, різноманітних природних факторів. У другій половині XIX ст. – на початку XX ст., незважаючи на стрімкий розвиток капіталізму в економіці, більшість населення мала дуже низький рівень життя.

На основі статистичних даних, які містяться в "Обзорах Черниговской губернии" та "Календарях Черниговской губернии" можна говорити про процес зростання населення даного регіону у 60-х рр. (становлення ринкових відносин), у середині 80-х рр. (період особливо активного розвитку капіталізму в економіці регіону) та в останнє десятиріччя XIX ст. – на початку XX ст., що було позитивною динамікою і відповідало загальноєвропейському рівню [3–10, 13–38].

Таким чином, у другій половині XIX ст. – на початку XX ст. в Чернігівській губернії, як і в цілому в Україні, відбувалось кількісне зростання населення. Характерним для пореформеного періоду було стрімке зростання населення міст-осередків капіталістичного виробництва, що відбувалось частково за рахунок населення, яке в пошуках роботи прибувало до міста. Однак, причини динамічного збільшення міського населення лівобережних губерній полягали не тільки переважно в розвитку капіталістичних відносин в усіх сферах суспільного життя, а і в біологічних процесах, що відтворювались у темпах природного приросту.

Список використаної літератури:

1. Бойко В. Переселення селян Чернігівської губернії у південно-усурійський край (1883-1885 рр.) // Сіверянський літопис. – 2002. – № 4. – С. 87–93.
2. Захарків М. Р. Зміни у складі населення Лівобережної України в другій половині XIX ст. : Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: 07.00.01. / Східноукраїнський національний університет ім. . Володимира Даля. – Луганськ, 2007. – 22 с.
3. Календарь Черниговской губернии на 1886 годъ. Типография Губернскаго Управления. – Черниговъ. – 1885. – 552 с.

4. Календарь Черниговской губернии на 1887 годъ. Типография Губернскаго Управления. – Черниговъ. – 1886. – 1032 с.
5. Календарь Черниговской губернии на 1888 годъ. Типография Губернскаго Управления. – Черниговъ. – 1887. – 348 с.
6. Календарь Черниговской губернии на 1890 годъ. Типография Губернскаго Управления. – Черниговъ. – 1889. – 260 с.
7. Календарь Черниговской губернии на 1891 годъ. Типография Губернскаго Управления. – Черниговъ. – 1890. – 323 с.
8. Календарь Черниговской губернии на 1893 годъ. Типография Губернскаго Управления. – Черниговъ. – 1892. – 337 с.
9. Календарь Черниговской губернии на 1904 годъ. Типография Губернскаго Управления. – Черниговъ. – 1903. – 562 с.
10. Календарь Черниговской губернии на 1909 годъ. Типография Губернскаго Управления. – Черниговъ. – 1909. – 470 с.
11. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генеральнаго Штаба. Черниговская губерния. Составил Генеральнаго Штаба подполковник М. А. Домонтович. — СПб. Печатано в типографии Ф. Персона. 1865 г. - 484с.
12. Нікітін Ю. О. Зміни в становищі сільського й міського населення Київської та Чернігівської губерній після селянської і міської реформ 60-70-х років XIX ст. : Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: 07. 00. 01. / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – К., 2004. – 18 с. ; 37.
13. Обзорь Черниговской губернии. Приложение ко Всеподданнейшему отчету за 1878 годъ. – Черниговъ. – 1879. – 132 с.
14. Обзорь Черниговской губернии. Приложение ко Всеподданнейшему отчету за 1879 годъ. – Черниговъ. – 1880. – 145 с.
15. Обзорь Черниговской губернии. Приложение ко Всеподданнейшему отчету за 1880 годъ. – Черниговъ. – 1881. – 135 с.
16. Обзорь Черниговской губернии. Приложение ко Всеподданнейшему отчету за 1882 годъ. – Черниговъ. – 1883. – 142 с.
17. Обзорь Черниговской губернии. Приложение ко Всеподданнейшему отчету за 1883 годъ. – Черниговъ. – 1884. – 138 с.
18. Обзорь Черниговской губернии. Приложение ко Всеподданнейшему отчету за 1884 годъ. – Черниговъ. – 1885. – 143 с.
19. Обзорь Черниговской губернии. Приложение ко Всеподданнейшему отчету за 1885 годъ. – Черниговъ. – 1886. – 150 с.
20. Обзорь Черниговской губернии. Приложение ко Всеподданнейшему отчету за 1886 годъ. – Черниговъ. – 1887. – 147 с.
21. Обзорь Черниговской губернии. Приложение ко Всеподданнейшему отчету за 1887 годъ. – Черниговъ. – 1888. – 139 с.
22. Обзорь Черниговской губернии. Приложение ко Всеподданнейшему отчету за 1888 годъ. – Черниговъ. – 1889. – 136 с.
23. Обзорь Черниговской губернии. Приложение ко Всеподданнейшему отчету за 1889 годъ. – Черниговъ. – 1890. – 137 с.

24. Обзорь Черниговской губернии. Приложение ко Всеподданнейшему отчету за 1890 годъ. – Черниговъ. – 1891. – 149 с.
25. Обзорь Черниговской губернии. Приложение ко Всеподданнейшему отчету за 1891 годъ. – Черниговъ. – 1892. – 129 с.
26. Обзорь Черниговской губернии. Приложение ко Всеподданнейшему отчету за 1892 годъ. – Черниговъ. – 1893. – 135 с.
27. Обзорь Черниговской губернии. Приложение ко Всеподданнейшему отчету за 1893 годъ. – Черниговъ. – 1894. – 138 с.
28. Обзорь Черниговской губернии. Приложение ко Всеподданнейшему отчету за 1894 годъ. – Черниговъ. – 1895. – 141 с.
29. Обзорь Черниговской губернии. Приложение ко Всеподданнейшему отчету за 1895 годъ. – Черниговъ. – 1896. – 143 с.
30. Обзорь Черниговской губернии. Приложение ко Всеподданнейшему отчету за 1896 годъ. – Черниговъ. – 1897. – 146 с.
31. Обзорь Черниговской губернии. Приложение ко Всеподданнейшему отчету за 1897 годъ. – Черниговъ. – 1898. – 143 с.
32. Обзорь Черниговской губернии. Приложение ко Всеподданнейшему отчету за 1898 годъ. – Черниговъ. – 1899. – 138 с.
33. Обзорь Черниговской губернии. Приложение ко Всеподданнейшему отчету за 1899 годъ. – Черниговъ. – 1900. – 155 с.
34. Обзорь Черниговской губернии. Приложение ко Всеподданнейшему отчету за 1900 годъ. – Черниговъ. – 1901. – 146 с.
35. Обзорь Черниговской губернии. Приложение ко Всеподданнейшему отчету за 1901 годъ. – Черниговъ. – 1902. – 154 с.
36. Обзорь Черниговской губернии. Приложение ко Всеподданнейшему отчету за 1903 годъ. – Черниговъ. – 1904. – 139 с.
37. Обзорь Черниговской губернии. Приложение ко Всеподданнейшему отчету за 1904 годъ. – Черниговъ. – 1905. – 156 с.
38. Обзорь Черниговской губернии. Приложение ко Всеподданнейшему отчету за 1906 годъ. – Черниговъ. – 1907. – 134 с.
39. Половецъ В. Чернігівська губернія у другій половині XIX – на початку XX століть. Соціально-економічний аспект // Сіверянський літопис. – 2005. - № 6. – С. 80–83.
40. Реєнт О. П. Деякі проблеми історії України XIX – початку XX ст. : стан і перспективи наукової розробки // УІЖ. – 2000. – № 2. – С. 3–26; Україна в імперську добу (XIX – початок XX ст.) – К. : Ін-т історії НАН України, 2003.
41. Русов А. А. Описание Черниговской губернии, том 2. Население, народное образование, дороги, ярмарки, промышленность. – Чернигов: типография Губернскогo Земства, 1899. – 400 с.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

І. В. Гець, асистент кафедри права та методик викладання історико-правознавчих дисциплін Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Своєрідність процесу становлення вищих навчальних закладів, що випускали вчителів, які за своїм характером і походженням були державними закладами, спричинилося до створення єдиного законодавчого масиву, за допомогою якого держава впливала на створювані нею навчальні установи.

Значний внесок у визначення змісту та значення кожної форми нормативно-правових актів, що видавалися верховною владою Російської імперії, зробили правознавці ХІХ – початку ХХ ст. : О. Д. Градовський, І. Є. Андрієвський, М. М. Коркунов, М. Ф. Владимирський-Буданов, О. В. Романович-Славинський. Система законодавства Російської імперії вивчалася у працях М. П. Єрошкіна, С. І. Антонової, М. Ф. Румянцевої. Проте, беручи до уваги складність досліджуваної проблеми, вона залишається актуальною, оскільки певні важливі питання потребують подальшої розробки.

Метою статті є характеристика нормативно-правової бази вищої педагогічної освіти України у складі Російської імперії у ХІХ – на початку ХХ ст.

Упродовж ХІХ ст. до 1917 р. зміст законодавства змінювався залежно від змін у державній політиці по відношенню до університетів та інших навчальних закладів.

Насамперед необхідно вказати на законодавчі акти про вищу освіту. Частина їх знайшла відображення в інкорпорованому збірнику російського законодавства – Повних зібраннях законів Російської імперії. З 1843 р. вони стали публікуватися в "Журналі Міністерства народної освіти" [1]. До першої половини ХІХ ст. відноситься більшість законодавчих актів, прийнятих у зв'язку зі створенням окремої галузі державного управління освітою і розширенням мережі імператорських університетів. Унаслідок проведеної в другій половині ХІХ ст. офіційної інкорпорації були створені спеціальні збірники постанов і циркулярів Міністерства народної освіти [2]. Збірники були розділені на дві складові частини: постанови і розпорядження. До них належать акти, затверджені імператором, а також міністерські розпорядження.

Важливою особливістю законодавства про освіту в ХІХ ст. була наявність елементів кодифікування, що знайшло своє відображення в статутах університетів, ліцеїв, гімназій та інших освітніх закладів.

У першій половині ХІХ ст. були видані нормативні акти, пов'язані головним чином із заснуванням нових університетів в українських губерніях Росії, зокрема, Київського. Це поклало початок створенню окремої сфери державного управління освітою. У цей же період були видані нормативні акти, пов'язані з діяльністю Ніжинської вищої школи, що в різні періоди свого існування випускала вчителів для шкіл.

Становлять інтерес нормативно-правові акти, що регулювали відносини, пов'язані із впорядкуванням безпосередньо освітньої діяльності вищих навчальних закладів – міністерські циркуляри.

Численні прогалини у правовому регулюванні заповнювалися локальними нормативними актами, які видавалися самими навчальними закладами згідно з наданими їм повноваженнями.

Виходячи з того, що будь-яке узаконення, затверджене імператором, набувало сили закону, основним критерієм розмежування всіх нормативних актів у сфері вищої освіти можна назвати імператорське затвердження. Слід відзначити, що серед нормативно-правових актів у сфері вищої освіти за кількістю переважають затверджені імператором постанови у порівнянні з міністерськими циркулярами. Із цього можна зробити висновок про "верховний" характер освітнього законодавства.

Статус основного закону для вищих навчальних закладів мали їх статути, затверджені імператором, в яких закріплювався в першу чергу утилітарний характер вищих навчальних закладів. Незважаючи на те, що діяльність вищих навчальних закладів регламентувалася не лише статутами, але й іншими нормативними актами, провідна роль все ж таки належала статутам. Деякі дослідники справедливо вважають їх законодавчими актами із окремими елементами кодифікування попереднього законодавства [3, с. 63]. Статути відігравали важливу роль у розвитку вищої педагогічної освіти, встановлюючи певні освітні стандарти у вищих навчальних закладах, що випускали вчителів.

Крім того, можна виділити такі форми законодавчих актів про вищу освіту, як маніфести, імператорські повеління, укази, ствердні грамоти, затверджені імператором думки Державної Ради, положення, доповіді міністра народної освіти або Головного правління училищ, правила або інструкції.

Найпоширенішими формами законодавчих актів стосовно вищих навчальних закладів у ХІХ – поч. ХХ ст. були імператорські повеління (різновид указів, які виходили від верховної влади) і укази [4, с. 627]. Ними регулювалися такі питання, як відкриття університетів та інших навчальних закладів, їх перебудова, статути, надання привілеїв для вищих навчальних закладів, університетське викладання і порядок заміщення професорсько-викладацьких посад.

Досить часто в освітньому законодавстві застосовувалися всепідданіші доповіді [5, с. 892]. Ця форма постанов використовувалася у зв'язку з прийняттям університетських статутів, присвоєнням наукових ступенів і іншими питаннями. Доповіді міністра народної освіти стосувалися питань викладання у вищих навчальних закладах, педагогічних інститутах при університетах тощо.

Важливою формою постанов були положення, затверджені імператором. Значний законодавчий масив складають нормативні акти, що виходили з Міністерства народної освіти. Серед них найбільш поширеною формою були циркулярні пропозиції міністра. Вони стосувалися регулювання питань вступу до вищих навчальних закладів, служби в навчальній галузі, викладання наук тощо.

Владою міністра народної освіти затверджувалися такі акти, як інструкції, правила, положення, плани навчання, розподілу викладання наук. Деякі акти – це відповіді міністра на запити, подання Рад вищих навчальних закладів або окремих факультетів [6, с. 48; 7, стб. 647–651].

Велика кількість різних нормативних актів у сфері освіти пояснювалася тим, що багато питань, які стосувалися вищої педагогічної освіти, не були розв'язані статутами.

Таким чином, у російській правовій практиці чіткого визначення поняття "закон" та його відмінностей від інших розпоряджень верховної влади не існувало, що було обумовлено характером необмеженого самодержавства в Російській імперії. Вцілому, вища педагогічна освіта та її нормативна база у ХІХ – початку ХХ ст. були наближені до реалій того часу, що свідчить про перспективність розвитку вказаної галузі в подальшому.

Список використаної літератури:

1. Журнал Министерства народного просвещения / Россия. Министерство народного просвещения. – СПб. : Типография В. С. Балашева. – СПб., 1834–1898.
2. О необходимости хронологического сборника постановлений и циркуляров Министерства народного просвещения // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. – СПб. : Тип. императ. акад. наук, 1865. – Т. III. Царствование Императора Александра I. 1855–1864. – 1612 стб.
3. Зипунникова Н. Н. Правовое регулирование университетского образования в России в XVIII – первой половине XIX века: дис. ... канд. юрид. наук: 12. 00. 01 / Зипунникова Наталья Николаевна. – Екатеринбург, 1998. – 264 с.
4. Латкин Н. В. Указ / Н. В. Латкин // Энциклопедический словарь. – СПб. : Тип. акц. об-ва Брокгауз-Ефрон, 1902. – Т. XXXIV а. – С. 627.
5. Эймонтова Р. Г. Русские университеты на грани двух эпох: от России крепостной к России капиталистической / Эймонтова Р. Г. – М. : Наука, 1985. – 349 с.
6. О допущении всех вообще лиц к посещению лекций университетов без экзамена // Журнал Министерства народного просвещения. – 1844. – Ч. XLIV, отд. I. – С. 48.
7. О недоразумениях, встреченных в Положении о производстве в ученые степени // Сборник распоряжений по Министерству народного просвещения. – СПб. : Тип. Императ. акад. наук, 1866. – Т. I. 1802–1834. – 987 стб.

ІДЕОЛОГІЧНІ КАМПАНІЇ ПОВОЄННОГО ПЕРІОДУ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ СРСР

А. О. Горова, студентка ІV курсу історико-юридичного факультету Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Науковий керівник: *С. О. Кириленко*, старший викладач кафедри історії України та політології Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Повоєнний період в першу чергу асоціюється з боротьбою з "космополітами". "Боротьба з космополітизмом" – це ідеологічна кампанія, що проводилася в СРСР в 1946-1953 роках, і була спрямована проти окремого прошарку радянської інтелігенції, що розглядалася в якості носія скептичних і прозахідних тенденцій.

Дослідники, що описують цю кампанію, вважають її антисемітською за характером. Дійсно, вона супроводжувалася звинуваченнями радянських євреїв в "безрідному космополітизмі" і ворожості до патріотичних почуттів радянських

громадян, а також їх звільненнями з багатьох постів і посад та арештами[4]. Супроводжувалася вона також боротьбою за російські та радянські пріоритети в галузі науки і винаходів, критикою ряду наукових напрямків, адміністративними заходами проти осіб, запідозрених у космополітизмі і "низькопоклонстві перед Заходом".

Організаційно кампанія по вихованню "радянського патріотизму" прямувала під загальним керівництвом секретарів ЦК ВКП(б) А. А. Жданова і М. А. Суслова. При цьому, на думку ряду дослідників, в післявоєнну епоху ідеологія все більше забарвлюється "в кольори російського націоналізму і великодержавництва" [5].

Першим кроком, що позначив новий курс, став тост Сталіна на прийомі в Кремлі 24 травня 1945. У ньому він відзначив роль російського народу як керівної сили, назвав його "найбільш видатною нацією з усіх націй, що входять до складу Радянського Союзу" [2; с. 2]. Це дало поштовх відповідній кампанії в пресі. Стверджувалося, що російському народові, "старшому в сім'ї радянських народів", довелось взяти на себе головний тягар боротьби з гітлерівцями, і він з честю виконав цю велику історичну роль. Було потрібно роз'яснювати, що "історія народів Росії є історія подолання ворожнечі та поступового їх згуртування навколо російського народу", а його визвольна місія і керівна роль полягає лише в тому, щоб "допомогти всім іншим народам нашої країни піднятися в повний ріст і стати поруч зі своїм старшим братом" [6].

Втім, кампанія суворо контролювалася зверху, і не допускалися відхилення від встановленого курсу. Ознайомившись у липні 1947 р. з матеріалами А. А. Жданова до проекту нової Програми партії, Сталін проти слів "Особливо видатну роль в сім'ї радянських народів грав і грає великий російський народ ... він по праву займає керівне становище в радянському співдружності націй" написав: "Не то". У редакційній статті журналу "Питання історії" поряд з твердженнями про неприпустимість "національного нігілізму", "низькопоклонства", "очорнення російської історії", прозвучали жорсткі вимоги: не допускати помилкового розуміння, ігнорування класового змісту радянського патріотизму. У галузі історії зазнали критики праці академіка Є. В. Тарле – за його нібито "помилкове положення про оборонний і справедливому характері Кримської війни", за виправдання воєн Катерини II "тим міркуванням, що Росія прагнула нібито до своїх природних кордонів", за перегляд характеру походу в Європу в 1813 р., представленого "таким же, як визвольний похід у Європу Радянської Армії". Засуджувалися спроби переглянути роль миколаївської Росії як "жандарма Європи", спроби підняти на щит генералів М. Д. Скобелева, М. І. Драгомирова, А. А. Брусилова як героїв російського народу. Строго засуджувалися спроби заміни "класового аналізу історичних фактів оцінкою їх з точки зору прогресу взагалі, з точки зору національно-державних інтересів". Історикам нагадувалося, що ці "ревізійні ідеї" засуджуються Центральним Комітетом партії" [6].

Перші звинувачення в "низькопоклонстві перед Заходом" прозвучали ще в 1936 році[5]. Епоха війни відрізнялася відносно відкритістю та доброзичливістю по відношенню до Заходу, і не тільки до західної культури, а й до західного суспільно-політичного устрою (демократії) – все це сприймалося, як культура і

спосіб життя союзників по війні. При цьому війна викликала широкі надії на лібералізацію в політичній і культурній сфері. На думку російського історика А. І. Вдовіна, радянські громадяни, побувавши в Європі і своїми очима глянувши на європейський побут, стали маловразливими до пропаганди про "жахи капіталізму" [6].

Із закінченням Вітчизняної та початком холодної війни в СРСР почалося посилення і збільшення суворості ідеологічного режиму. У постанові про журнали "Звезда" і "Ленінград" (14 серпня 1946 р.) викривали "твори, культивууючі невласливий радянським людям дух низькопоклонства перед сучасною буржуазною культурою Заходу" [5].

З ініціативи Сталіна 28 березня 1947 р. було прийнято Постанову Політбюро ЦК ВКП(б) про суди честі в міністерствах СРСР і центральних відомствах, в якому затверджувався проект постанови Радміну СРСР і ЦК ВКП(б) "Про Суди честі у міністерствах СРСР і центральних відомствах". Згідно з цією постановою, в кожному відомстві передбачалося створення особливого органу – "суду честі", на який покладалося "розгляд антипатріотичних, антидержавних і антигромадських вчинків і дій, скоєних керівними, оперативними та науковими працівниками міністерств СРСР і центральних відомств, якщо ці проступки і дії не підлягають покаранню в кримінальному порядку". Усього в 1947 р. було проведено 82 суди честі.

У цих умовах почали робитися заяви про небезпеку "космополітизму". Вперше про це було заявлено у статті Отто Куусінена "Про патріотизм" відразу ж після тосту Сталіна (стаття опублікована під псевдонімом Н. Балтійський в №1 журналу "Новий час", липень 1945). Згідно Куусінену, космополітизм, на відміну від патріотизму, органічно протипоказаний трудящим, комуністичного рухові. Він властивий представникам міжнародних банкірських будинків і міжнародних картелів, найбільшим біржовим спекулянтам – всім, хто орудує згідно латинської прислів'я "ubi bene, ibi patria" (де добре, там і батьківщина).

У січні 1948 було вперше вжито знаменитий згодом вираз "безрідний космополіт". Воно з'явилося у виступі А. А. Жданова на нараді діячів радянської музики в ЦК КПРС. Жданов заявив буквально наступне: "Інтернаціоналізм народжується там, де розквітає національне мистецтво. Забути цю істину означає ... втратити своє обличчя, стати безбатченком космополітом".

У березні того ж року інший ідеологічний керівник, Г. Ф. Александров опублікував в "Питаннях філософії" настановчу статтю "Космополітизм – ідеологія імперіалістичної буржуазії", в якій оголосив космополітами разом Мілюкова, Бухаріна, Троцького, лівих есерів та лівих комуністів, нарешті власовців і всіх, які перейшли на бік німців – таким чином термін набув особливо зловісного відтінку, стаючи синонімом понять "зрадник Батьківщини", "контрреволюціонер" і "ворог народу" [3; с. 47].

Найбільш яскраво кампанія проявляла себе в гуманітарних науках. В історії поширення набула ідеологізована спрощена схема "норманізму – антинорманізму". При цьому так звана "норманських теорія", в якості складової частини "проповіді буржуазного космополітизму", проголошувалася "одним із знарядь в руках світової реакції, очолюваної Уолл-стріт", спрямованої на те, щоб "зганьбити народи Радянського Союзу і, насамперед, великий російський народ". Зокрема, "викритому" в космополітизмі професору Н. Л. Рубінштейну особливо

ставилася за провину "та неупередженість, той професорський об'єктивізм", з яким він характеризує "родоначальника норманізму Байєра, Міллера, Шлецера та інших" – ці властивості були визнані особливо "небезпечними і шкідливими". Рубінштейн, провідний спеціаліст в галузі російської історіографії, був вигнаний з усіх посад і кілька років залишався без роботи.

Іншим об'єктом нападок стала історія Хазарського каганату, який був оголошений паразитичним державою, а будь-яке визнання його внеску в давньоруську історію прирівнювалося до норманської теорії. Діяльність провідного радянського фахівця в цій галузі М. І. Артамонова була офіційно засуджена в "Правді" (що оголосила його "помилкову концепцію", "принижуючих самотні розвиток російського народу", абсолютно неприйнятною для радянської історичної науки), а потім в ряді статей в науковій пресі. Є підстави припускати, що за публікацією в "Правді" стояв Б. А. Рибаків, і що конфлікт мав також кар'єрне підґрунтя в інтересах московських істориків, які зводили рахунки зі своїми лєнінградськими колегами. У результаті науковий напрям на деякий час виявилася під заборону, а вже готова монографія Артамонова з першим в світі оглядом з історії хазар була видана лише в 1962 р., пізніше ніж аналогічні праці на Заході[1; с. 3].

Підсумовуючи викладене, слід наголосити, що агонія сталінізму, будучи виявом загальної кризи політичної системи тоталітарного суспільства, поглибила кризу історичної науки, яка ще в більшій мірі стала виконувати ідеологічні завдання. Директивне втручання компартійних структур у визначення тематики досліджень, у їх зміст, каральні акції щодо Інституту історії України, перетрушування його керівних і наукових кадрів віддзеркалювало загальні тенденції стагнації системи одноосібної влади. Атмосфера страху, доносів створювала сприятливий ґрунт для конформізму і міфологізації історії.

Список використаної літератури:

1. Іванов П. П. Про одного випадкову концепцію // "Правда". – 25 грудня 1951.
2. Сталин И. Выступление на приеме 24 мая 1945 г. в Кремле в честь командующих войсками Красной Армии // Правда. – 1945. 25 мая.
3. Калакура Я. С. Українська історіографія: Курс лекцій. – К. :Гене́за, 2004. – 496 с.
4. Євреї в Радянському Союзі в 1945–53 рр. . [Електронний ресурс] Режим доступу: www.eleven.co.il/article/15418
5. А. Фатєєв. Образ ворога в радянській пропаганді. 1945-1954 рр. . Боротьба з космополітизмом. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: psyfactor.org/lib/fateev0.htm.
6. Олександр Вдовін. "Низькопоклонники" і "космополіти". [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.voskres.ru/idea/vdovin.htm.

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ДІТЕЙ МІСТА НІЖИНА У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД: 1943–1953 РР.

О. А. Даниленко, магістр історико-юридичного факультету Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Науковий керівник: *Є. М. Страшко*, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та політології Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Як відомо, соціальна політика є одним з визначальних напрямів внутрішньої політики будь – якої держави, складова загальної політики, втілена в соціальні програми та різноманітні заходи, спрямовані на задоволення потреб та інтересів людей і суспільства. Серед основних завдань соціальної політики в Українській Радянській Соціалістичній Республіці (далі УРСР) у 1943–1953 рр. . був соціальний захист дітей різних вікових категорій, а особливо – дітей – сиріт. В останні декілька років українська історична наука приділяє все більше уваги проблемам соціального розвитку українського суспільства у різні періоди його розвитку, питанням повсякденного життя різноманітних прошарків соціуму. На нашу думку, можна говорити про сучасну історіографію проблеми долі дитинства у повоєнні роки. Значну увагу дослідженню цієї проблематики приділяють такі науковці, як Голиш Л. Г. [11], Ковпак Л. В. [12], Шеремета О. В. [15], Фомін А. В. [14]. Серед російських дослідників в тій чи іншій мірі вивчала це питання Ромашова М. В. [13].

Мета дослідження полягає у розкритті основних труднощів з якими стикалась одна з найбільш незахищених верств повоєнного радянського суспільства – діти, особливо діти – сироти, та характеристиці заходів направлених на покращення їх життєвих умов.

Отже, особливу соціальну групу населення повоєнного Ніжина становили діти – сироти, повсякденне життя яких теж потребувало соціального захисту від держави. Адже війна спричинила катастрофічне погіршення становища неповнолітнього населення України. Одним із найтяжчих її наслідків стало масове сирітство, дитяча бездоглядність і безпритульність. На початку 1945 р. в країні нараховувалося 125 тис. сиріт, з яких 21 тис. були безпритульними. Переважна більшість їх мешкала в підвалах будинків, на вокзалах або мандрувала з міста у місто, заробляючи на життя торгівлею, дрібною роботою, а іноді й крадіжками чи жебракуванням. Соціальна реабілітація неповнолітніх громадян віком 4–15 років, позбавлених батьківського піклування, здійснювалася в дитбудинках Наркомату (Міністерства) освіти УРСР та Наркомату соціального забезпечення (що стосувалося передусім дітей – інвалідів). Поряд із дитбудинками загального типу функціонували спецдитбудинки для дітей загиблих фронтовиків і партизанів. Вони відзначалися дещо кращим фінансово – матеріальним забезпеченням. За віковим складом їхніх вихованців та функціональною роллю дитбудинки поділялися на дошкільні, шкільні та змішані [14, с. 59].

У Ніжині, одразу по звільненню міста від німецько – фашистських окупантів було відкрито спецдитбудинки розрахований на 120 дітей по вул.

Першого травня, дана будівля була однією з небагатьох відремонтованих станом на 1943 р. [1]. Свідченням того, що проблема сирітства та безпритульності стояла досить гостро свідчить, що на місцевому рівні цим особисто займався відділ по боротьбі з дитячою безпритульністю Управління народного комісаріату внутрішніх справ (далі УНКВС) по Чернігівській області, від якого до Ніжинської Ради депутатів трудящих було надіслано спецлиста з проханням організувати у місті дитячий прийомник – розподільник для сиріт по вул. Московській та підготувати для цього відповідний штат працівників [2]. Крім того, станом на 1947 р. на обліку Відділу міськсоцзабезпечення знаходилось 193 сироти та 1 тис. 213 напівсироти, контроль за якістю їх життєвого рівня проводили соціальні інспектори та вчителі шкіл [8].

Відкриття нових дитячих будинків відбувалось пропорційно проблемі зростання сирітства у повоєнні роки. Так, у травні 1947 р. почав роботу заклад для дітей – сиріт дошкільного віку (до 4 років) по вул. Ніжинській, в даному закладі мало виховуватись одночасно 50 дітей, тут працювала молочна кухня, 3 кормильниці для грудних дітей, на кожну 4-ту дитину припадала няня та медсестра [10].

Зазначимо, що відкриття спеціалізованих закладів для сиріт у місті призвело до супутньої появи багатьох проблем у напрямку соціального забезпечення населення. Вони полягали у тому, що фінансування сиротинців завжди було обмеженим, іноді не вистачало елементарних засобів для існування. Це проявлялось одразу після відкриття дитбудинків, як у 1943 році так і в 1953, тобто протягом років ситуація залишалась стабільно незадовільною. У 1943 р. від вихователя Міськдитбудинку було надіслано скаргу до Ради депутатів трудящих міста, в якій вихователь прохала збільшити фінансування, оскільки суми яка виділялась не вистачало на реставраційні роботи та косметичний ремонт, бо капітальний вже було зроблено, скаржилась і на низький рівень жирів у продуктах харчування [3]. Схожою за змістом була скарга, що датувалася 1953 р., згідно з якою у дитбудинку з 99 вихованцями багато проблем насамперед продовольчого характеру, які виражались у нестачі продуктів харчування. Так лише за січень 1953 р. дітям було не додано: 221 кг. м'яса, 301 кг. риби, 430 л. молока, 231 кг. вершкового масла, 151 кг. творогу, також не вистачало яєць, сметани, твердого сиру тощо. Санітарна перевірка також показала, що на кухні дитбудинку навіть відсутня гаряча вода, не має холодильника для зберігання продуктів, двір та туалети теж знаходились в антисанітарійному стані [9].

Окрім сиріт держава намагалась дбати і про дітей, у яких були батьки. Передусім це виражалось в їх оздоровленні у літній період. Наприклад, у 1945 р. оздоровлення потребувало 635 дітей, з них 345 піонерів – школярів, 85 вихованці спец дитбудинку, а решта це діти з місцевих дитячих садків. Найближчий до м. Ніжина літній оздоровчий табір для дітей знаходився у с. Вертіївка Ніжинського району, який за одну зміну міг прийняти близько 200 дітей [6]. Оздоровлення передусім потребували діти, які перебували на обліку у міській дитячій лікарні.

Важливим аспектом, який мав на меті убезпечити неповнолітніх міста у їх повсякденному житті від різного роду негативних факторів суспільства, була регламентація їх поведінки поза межами зору батьків. Так, згідно Постанови Виконкому Ради депутатів трудящих м. Ніжина від 25 травня 1946 р. "Про

боротьбу з дитячою бездоглядністю", в якій зазначалось: "Зобов'язати дирекцію театру і кіно заборонити продаж квитків і допуск на вистави і кіно дітей до 16 р. у вечірній час; зобов'язати встановити чергування вчителів у громадських місцях, театрах, кіно клубах; заборонити дітям до 16 р. перебувати на вулиці після 21 год. без супроводу дорослих, заборонити торгівлю будь – яку торгівлю в цей час для осіб які не досягли 16 р. віку, а особливо алкогольних напоїв. За порушення правил на батьків дітей будуть накладатись штрафи в розмірі до 200 крб. а примусові громадські роботи" [7]. Правила поведінки в деякій мірі обмежували неповнолітніх, але також сприяли налагодженню дисципліни в їх середовищі. Але насамперед, виховання кожної дитини розпочиналось із родини, а держава виконувала лише роль арбітра у цих стосунках.

Варто відмітити, що у перші повоєнні роки значно зросла кількість новонароджених, адже спостерігався загальносоюзний демографічний приріст населення. Тому, радянська влада була зобов'язана встановити норми грошової допомоги для жінок. Дана форма соціальної підтримки поділялася на одноразові та багаторазові (щомісячні) виплати. Одноразова допомога становила 300 крб., після народження другої дитини 400 крб., а вже після народження десятої дитини – 5 тис крб. Кількість виплат щомісячної допомоги коливалась від 80 до 300 крб. залежно від кількості дітей у сім'ї. Від 9 вересня 1944 р. Міськвиконкомом було прийнято рішення утворити Відділ допомоги багатодітним та матеріям – одиначкам при відділі соцзабезпечення, який займався розподілом коштів для соціальних виплат [4]. Прикладом було рішення про виплату матеріальної допомоги по багатодітності на суму в 2 тис. крб. за 7 дитину, при цьому дана сума мала виплачуватись щороку до 5 річного віку. На першу ж дитину держава виплачувала по 100 крб. щомісячно, протягом 12 років [5]. Багатодітність після війни була поширеним явищем, адже спостерігався загальносоюзний демографічний приріст населення.

Отже, у перше повоєнне десятиліття держава не належним чином дбала про соціальний захист неповнолітніх громадян УРСР. Тобто у системі забезпечення дітей належними життєвими благами існувало багато прорахунків з боку місцевої влади, яка сама виступала заручником ситуації, що складалась у період повоєнної відбудови, коли якості життя населення, а даному випадку дітей, відводилась менша роль, насамперед у фінансовому плані, ніж відновленню промислових потужностей міста.

Список використаної літератури:

1. Відділ державного архіву Чернігівської області в місті Ніжині – Ф. Р 5293, оп. 1, спр. 5, арк. 7.
2. Там само, арк. 8.
3. Там само, спр. 14, арк. 4.
4. Там само, спр. 16, арк. 89.
5. Там само, арк. 101–105.
6. Там само, спр. 43, арк. 116.
7. Там само, спр. 85, арк. 138.
8. Там само, спр. 101, арк. 319.
9. Там само, спр. 411, арк. 10.

10. Будинок для дітей – сиріт // Радянський Ніжин. – 1947. – 23 травня.
11. Голиш Л. Г. Функціонування спеціальних дитячих установ УРСР у 1943–1950 рр. : Дис. канд. іст. наук: 07. 00. 01–Черкаси, 2007. – 234 с.
12. Ковпак Л. В. Соціально–побутові умови життя населення України в другій половині ХХ ст. (1945–2000 рр.). –К., 2003. – 250 с.
13. Ромашова М. В. Советское детство в 1945–середине 1950–х гг. : по материалам Молотовской области: по материалам Молотовской области: автореф. дис. канд. іст. наук: 07. 00. 02. – Пермь, 2006. – 29 с.
14. Фомін А. В. Дитяча безпритульність і жебрацтво як недоліки діяльності системи соціального забезпечення УРСР у повоєнні роки (1945–1955) // Збірник наукових праць "Гілея". – К., 2012. – Вип. 62. – С. 56–68.
15. Шеремета О. В. До питання про становище дітей в Україні в перші повоєнні роки (1946–1950 рр.) // Історія України: Маловідомі імена, події, факти. – К. : Рідний край, 1998. – Вип. 3. – С. 70–78.

ФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В НІЖИНІ В УМОВАХ "НОВОГО ПОРЯДКУ" 1941–1943 РР.

Г. М. Дудченко, старший викладач кафедри історії України та політології Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя;

С. Лабузько, студентка ІV курсу історико-юридичного факультету Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Діяльність місцевих органів влади створеної німцями окупаційної адміністрації в Україні є однією з найменш досліджених проблем історії Другої світової війни.

Радянські історики розглядали окупаційний режим виключно в контексті екстремальних форм його вияву – масових розстрілів, знищення міст та сіл, вивезення населення до Німеччини. З цієї точки зору будь-яка співпраця населення з окупаційною владою розцінювалось як злочин і вилучалась зі сфери наукового дискурсу.

Західні радянологи Джон Армстронг, Норман Річ, Ганс Умбрайт, Чеслав Мадайчик та інші зробили значний внесок в дослідження феномену колабораціонізму. Але їх дослідження практично оминули Україну через відсутність доступу до архівів [2, с. 128.]

В сучасній українській історіографії окупаційний період досліджують П. В. Рекотов, В. Ю. Король, К. К. Дубина, М. В. Коваль. Проте і їхній науковий доробок розкриває переважно загальні принципи управління окупаційної адміністрації, діяльність центральних управлінських структур, практично оминаючи проблеми місцевої влади.

Між тим у відділі Чернігівського державного обласного архіву у м. Ніжині зберігаються кілька десятків фондів окупаційного періоду які детально висвітлюють діяльність міських владних структур цього часу. В даній статті автори спираючись на попередні історичні дослідження та документи фонду Фр. 4360

спробували дослідити кадровий склад та структуру Тимчасової Ніжинської міської управи від її створення в вересні 1941 р. до 1943 р. Ніжин було окуповано німецькими військами 13 вересня 1941 р. Чернігівщина увійшла в зону військового управління і в разі успішного просування німецьких військ на схід, мала перейти під цивільне управління рейхкомісаріату Україна. Але наступ німецьких військ було зупинено, тому до визволення в вересні 1943 р., Ніжин залишався під військовим управлінням Вермахту у складі так званого тилового району груп армій. На цій території в основному було збережено довоєнний адміністративно-територіальний поділ на області, райони та сільради, але органи влади повністю змінені.

Центрами німецької влади на Чернігівщині стали обласні, або головні польові комендатури. На рівні районів та міст створюються польові та місцеві комендатури. Коменданти призначались безпосередньо армійським командуванням [3, с. 92.]

Ніжинська польова комендатура виконувала два завдання: командне та управлінське. В рамках першого німецькі коменданти відповідали за "забезпечення спокою" в місті, та охорону стратегічних військових об'єктів. До другого відносилось створення місцевих органів влади та контроль за ними.

Тимчасова Ніжинська міська управа була створена 15 вересня 1941 року за наказом фельдкомендатури № 197, як регіональний адміністративний окупаційний орган управління міста Ніжина. [1, арк. 1.] Вона була створена для того, щоб втілювати в життя накази німецького командування по запровадженню і укріпленню окупаційного режиму в місті: постачанню німецьких військ, знищенню представників "неповноцінних рас" та осіб ворожих окупаційному режиму, вербовці населення на роботу в Німеччину, пропаганді фашистської ідеології.

На чолі управи спеціальним наказом коменданта призначався староста (з 10 жовтня 1941 р. – бюргермейстр, з 15 жовтня 1941 р. – бургомістр). За неповні чотири місяці на цій посаді було змінено 4 чоловіки.

1. Степанов Яків Андрійович керував Управою з 15 вересня по 25 вересня 1941 р. [1, арк. 1–2.]

2. Козел Іван Іванович – з 25 вересня по 15 жовтня 1941 р. . [1, арк. 14.]

3. Аманов Микола Олексійович – з 15 жовтня по 1 листопада 1941 р. [1, арк. 17.]

4. Лук'янов Микола Мартинович з 1 листопада.

Про причини такої динамічної ротації нам нічого не відомо. Зокрема П. Рекотов відзначає, що звичайно бургомістри призначались армійським командуванням відразу по захопленню населеного пункту. При цьому критерієм добору були випадкові обставини. Пізніше керівники перевірялись на політичну благонадійність польовою жандармерією, гестапо, чи безпосередньо комендатурою і часто змінювались більш підходящими кандидатурами [3, с. 95]. З перчислених вище перших бургомістрів лише Козел І. І. був зміщений через конфлікт з начальником Ніжинської поліції Христачевським, який звільнив заарештованих бургомістром жителів міста Пархитько та Удовиченка "не провівши достатнього слідства". Спеціальним наказом Козел І. І. посадив Христачевського під арешт на дві доби і замінив його на посаді Євтушенком. Всі робітники поліції були попереджені, що в разі саботажу та невиконання розпоряджень нового інспектора, винні будуть покарані. Однак і сам бургомістр за кілька днів був знятий з посади комендантом [1, арк. 10.]

Двоє зміщених бургомістрів отримали посади і продовжили роботу в апараті Тимчасової управи. Степанов Я. А. був переведений керівником відділу просвіти [1, арк. 4.], Козел І. І. – уповноваженим по збору зброї та боєприпасів [1, арк. 16.].

В перші місяці окупації відбувається формування структури апарату Ніжинської управи. Перший склад було сформовано 15 вересня 1941. До неї увійшли:

1. Точений Максим Петрович – помічник старости міста Ніжина.
2. Козел Іван Іванович – відповідальний за фінанси.
3. Лук'янов Микола Мартинович – відповідальний за просвіту.
4. Кузнецов Олексій Іванович – відповідальний за сільське господарство.
5. Мурашко Іван Львович – керівник житлового відділу.
6. Кушвідов Павло Степанович – керівник виробничо-торгівельного відділу.
7. Соколов Архип Андрійович – керівник відділу охорони здоров'я.
8. Остапенко Олексій Павлович – керівник відділу благоустрою міста.
9. Щербак Костянтин Васильович – керівник торгово-виробничого відділу.
10. Іванов Микола Іванович – керівник виробничо-технічного відділу.
11. Шерстюк Юрій Акімович – завідуючий бойнею.
12. Товстенко Григорій Дмитрович – керівник торгово-виробничого відділу

(по торгівельній мережі) [1, арк. 1–2].

Кожен з перерахованих керівників відділів пізніше підбирав собі відповідний кадровий склад відділу. Наприклад, штат відділу соціальної опіки, створеного найпізніше і очолюваного Пагурцем К. Г. спочатку включав бухгалтера, інспектора та двох тимчасових робітників [4, арк. 142].

В склад обслуговуючого персоналу Управи увійшли завгосп, перекладач (Шамбра Є. В.), секретар управління (Леґейда В. І.), технічний секретар, діловод, кур'єр, касир, бухгалтер, нічний сторож, 2 прибиральниці, двірник та конюх [1, арк. 3,5].

Після 11 жовтня 1941 року структура апарату управи узгоджується з "Інструкцією про національну перебудову України", за якою додатково створюються нові відділи [1, арк. 11–12].

Структура та кадровий склад Тимчасової Ніжинської управи (жовтень–грудень 1941 р.)

Відділи управи	Завідуючі	
	першого призначення	другого призначення
адміністративний	Точений М. П.	
охорони здоров'я	Соколов А. А.	Сапожников В. О.
народної освіти	Чичківський Д. М.	Стапанов Я. А.
міської торгівлі	Шкурат Д. Й.	Супрун С. В.
фінансового обліку та звітності;	Лінник Й. Г.	Сорока М. І.
культури й мистецтва	Левченко М. І.	Бровченко С. П.
харчовий	Супрун С. В.	
міського господарства	Прохоренко Г. П.	
інспектури праці	Поляченко М. К.	
суспільної опіки	Пагурець К. В.	Соколов А. А.
юридичне бюро	Мінченко Я. А.	

Пізніше деякі відділи об'єднувались (відділи торгівлі та постачання), деякі "до особого розпорядження" ліквідовувались (відділ культури й мистецтва). Крім того по мірі необхідності бургомістри створювали додаткові посади або підвідділи управи, що забезпечували певні ділянки роботи. Зокрема 8 жовтня 1941 р. створено відділ громадянських записів (Шамбра Є. В., Шкурат В. Д.) [1, арк. 7], призначено уповноваженого по зборі речей та цінностей (Маслов І. М.), уповноваженого по зборі зброї та боєприпасів (Козел І. І.), уповноваженого по заготівлі палива для міста (Точений М. П.), уповноваженого по зборі вилученого майна (Пагурець К. В.), інспектор по житлових справах (Стонайтис Ф. Ю.) інспектора по будівництву шосе (Діденко М. В.).

Підзвітними ніжинській управі стають редакція місцевої газети (редактори Чичківський Д. М., Самойленко С. Т.) та начальник Ніжинської тюрми (Гриценко Ф. П.).

Кадрові перестановки в штаті управи також проходили досить динамічно. Деякі посадовці самі звільнялись "за станом здоров'я", дехто був переведений з однієї посади на іншу, інші просто звільнені. Як видно з таблиці з 11 відділів управи в 6 було змінено керівників протягом перших двох місяців. Очевидно зазначені кадрові перестановки були пов'язані з нестабільністю вищого керівництва управи. Кожен новий бургомістр призначав нових помічників і на "ключові" посади намагався ставити "своїх" людей. Деякі не пройшли перевірки на політичну благонадійність. Наприклад підставою для звільнення 7 жовтня 1941 р. конюха Бурова С. П. була його участь в винищувальному загоні перед окупацією [1, арк. 7].

З початку 1942 р. кадрова ситуація в Ніжинській міській управі стабілізується. Лук'янов М. М. залишається бургомістром Ніжина протягом 1942 і початку 1943 рр. [5, арк. 2]. Відповідно і в структурних підрозділах управи кадрові перестановки стають менш динамічними. Вони в основному були пов'язані зі зміною структури самої Управи – появою нових її відділів.

Зокрема, в 1942 р. з'являються: земельний відділ (зав. Кузнецов О. І.), промисловий відділ (зав. Іванов М. І.), відділ бухгалтерій (Остапенко О. П.), Харчкомбінат (зав. Пархидько С. Я.), відділ кооперації (зав. Шкурат Д. Й.), електростанція (зав. Олошин Д. Д.), архів (зав. Косенко Ф. І.), ринок (нач. Поляченко М. К.) [6, арк. 12].

В кінці березня 1943 р., замість Лук'янова бургомістром міста стане не довго німець Вільгельм Фріц [5, арк. 2], якого, проте, незабаром змінить колишній завідуючий юридичного бюро Мінченко Яків Арсенійович. Зміни в вищому керівництві, очевидно повинні були спричинити значні кадрові перестановки в середній ланці Управи, але даних про це не збереглося.

В 1943 р. в структурі системи місцевого самоуправління з'являється інститут старост районів або ділянок міста. Спочатку ці посади обіймались на громадських засадах, але з літа 1943 р. для них запроваджено платню в розмірі 900 крб. на місяць. В обов'язки старости входив досить широкий спектр питань, але головними їх завданнями були: забезпечення порядку і громадського спокою на своїх ділянках, слідкування за їх санітарним станом.

Влітку 1943 р. старостами м. Ніжина були:

- Войтиченко Євгеній Миколайович
- Деркач Денис Кузьмич
- Бондаренко Петро Михайлович
- Кордовський Михайло Іванович
- Белоконь Трохим Петрович
- Кресан Григорій Євдокимович
- Ісаєв Костянтин Миколайович
- Виничек Андрій Давидович
- Сотников Олександр Павлович
- Симонович Дмитро Михайлович [7, арк. 1].

Таким чином організаційна структура Тимчасової Ніжинської міської управи була досить розгалуженою і мала на меті охопити всі сфери життя територіальної громади міста, повноцінно замінивши радянську адміністрацію. Кадровий склад нової влади спочатку був досить нестабільним, що було пов'язано як з об'єктивними чинниками (кадровий голод, пошук окупаційною владою найкращих претендентів), так і з суб'єктивними чинниками (підбір кожним новим бургомістром власної команди). По мірі стабілізації політичного становища в місті, стабілізувалась як кадрова так і загальна структура Управи.

Список використаної літератури:

1. Відділ Чернігівського Обласного Державного Архіву в місті Ніжині (далі ВДАЧО). – Ф. р4360, оп. 1, спр. 1.
2. Поль Д. Фашистська окупація України в 1941–1944рр. у працях західних вчених // Український історичний журнал. – 1994. – №5. – С. 127–136.
3. Рекотов П. Органи управління на окупованій території України (1941–1944) // Український історичний журнал. – 1997. – №3. – С. 90–101.
4. ВДАЧО. – Ф. р4363, оп. 1, спр. 1.
5. ВДАЧО. – Ф. р4360, оп. 1, спр. 22.
6. ВДАЧО. – Ф. р4360, оп. 1, спр. 18.
7. ВДАЧО. – Ф. р4360, оп. 1, спр. 21.

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ УСРР В 1920-Х РР.

О. С. Дудченко, кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та методики викладання історико-правознавчих дисциплін Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

На сучасному етапі становлення України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної, правової держави однією з найважливіших проблем є побудова ефективної системи органів державного управління з урахуванням накопиченого досвіду, подолання негативної спадщини тоталітарного режиму та наслідуванням прикладу передових європейських держав [1]. Суперечливість і складність цього

процесу потребує теоретичного осмислення шляхів удосконалення правового регулювання діяльності органів державного управління. Як зазначає вітчизняний дослідник В. І. Тимцуник, необхідність наукового аналізу радянської доби загалом і окремих її періодів зокрема, складання й функціонування системи влади та державного управління зумовлена низкою причин. По-перше, в незалежній Україні здійснено демонтаж суспільно-державного ладу, управлінських інститутів, успадкованих від УРСР. Українська держава перебуває в стані пошуку моделі суспільного розвитку, яка відповідає сучасним реаліям життя. По-друге, становлення нових владних інститутів значною мірою базується на використанні елементів старого управлінського механізму [2].

Метою цієї статті є дослідження правових засад функціонування органів державного управління УСРР у 20-х рр. ХХ ст.

В юридичній науці існують дослідження лише окремих проблем діяльності органів державного управління УСРР у 20-х рр. ХХ ст., причому переважно у зв'язку з розглядом інших питань. Зокрема, загальні відомості про роботу органів державного управління подаються в працях Г. В. Атаманчука, В. Б. Авер'янова, І. М. Ананова, В. А. Власова, В. С. Калиновського, А. А. Коваленка, Ю. М. Козлова, В. К. Колпакова, О. В. Кузьминця, Г. В. Лаврик, Н. Р. Нижник, Г. С. Одінцева та інших науковців.

14 березня 1919 р. на засіданні Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету була затверджена Конституція УСРР, за основу якої було взято Конституцію РСФРР 1918 р. Відповідно до Конституції УСРР 1919 року до органів Центральної Радянської влади належали: Всеукраїнський З'їзд Рад Робітничих, Селянських та Червоноармійських депутатів (вищий орган державної влади); Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет Рад; Рада Народних Комісарів [3, с. 55–60]. У період між з'їздами Ради Робітничих, Селянських та Червоноармійських депутатів найвищим законодавчим, розпорядчим, виконавчим і контролюючим органом державної влади був Всеукраїнський Центральний виконавчий комітет (Далі – ВУЦВК). Йому підпорядковувалися губернські ради та Рада Народних Комісарів – найвищий орган виконавчої влади. У регіонах були створені місцеві ради народних депутатів із жорсткою системою підпорядкування та їхні виконавчі комітети, побудовані за аналогічним принципом [4, с. 156].

Згідно з Конституцією УСРР 1919 року Рада Народних Комісарів УСРР мала право розглядати питання, що стосувалися законодавства та загального керівництва державою за погодженням з ВУЦВК. Рада Народних Комісарів складалася з голови і народних комісарів, у число яких входять всі керівники окремими відділами Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету Рад, інші особи, які обиралися окремо Всеукраїнським Центральним Виконавчим Комітетом Рад [3, с. 57].

Діяльність народних комісаріатів також регламентувалася положеннями про відповідні народні комісаріати, затвердженими Радою Народних Комісарів УСРР. Наприклад, згідно з проектом Положення про організацію Народного комісаріату закордонних справ, затвердженого на засіданні колегії 5 липня 1919 р., очолювали наркомат нарком і колегія, які разом розробляли дипломатичні міжнародні питання принципового характеру [5, арк. 3–6]. Відповідно до Положення про

Народний комісаріат внутрішніх справ УСРР, затвердженого Постановою Ради Народних Комісарів УСРР від 12 серпня 1922 р., до складу народного комісаріату входили народний комісар, колегія наркомату, адміністративно-організаційний відділ, Головне управління Робітничо-селянської міліції, відділ по роботі комітетів незаможних селян, відділ національностей, управління комунального господарства, фінансово-кошторисний відділ і управління справами [6, арк. 6]. Відповідно до Положення про Народний комісаріат внутрішніх справ УСРР, затвердженого постановою Ради Народних Комісарів УСРР від 12 серпня 1922 р., до складу наркомату входили нарком, колегія, адміністративно-організаційний відділ, Головне управління Робітничо-селянської міліції, відділ по роботі комітетів незаможних селян, відділ національностей, управління комунального господарства, фінансово-кошторисний відділ і управління справами [6, арк. 6]. Як правило, на основі колегіальності будувалася в той час і робота відділів народних комісаріатів, а також місцевих галузевих органів державного управління.

Після створення СРСР відбулося реформування системи органів галузевого управління. Засновані були загальносоюзні, загальнореспубліканські та республіканські народні комісаріати. Так, до загальносоюзних відносилися народні комісаріати закордонних справ, військових і морських справ, зовнішньої торгівлі, шляхів, пошти й телеграфу; до загальнореспубліканських – Вища рада народного господарства, народні комісаріати продовольства, праці, фінансів, робітничо-селянська інспекція; до республіканських – народні комісаріати земельних справ, охорони здоров'я, соціального забезпечення, освіти, внутрішніх справ, юстиції [7, с. 223]. У 1926–1929 рр. було прийнято ряд положень про народні комісаріати внутрішніх справ, землеробства, фінансів, торгівлі, соціального забезпечення, юстиції тощо, де чітко визначалися права, обов'язки й структура народних комісаріатів [8, с. 224].

Цей період характеризується затвердженням Загального положення про народні комісаріати СРСР, Загального положення про народні комісаріати УСРР. Зокрема, згідно зі ст. 19 Загального положення про народні комісаріати СРСР, затвердженого III сесією ЦВК СРСР 1-го скликання 12 листопада 1923 р. утворювалися народні комісаріати, які поділялися на загальносоюзні народні комісаріати (іноземних справ, воєнних і морських справ, зовнішньої торгівлі, шляхів сполучення, пошти і телеграфу) і об'єднані народні комісаріати СРСР (Вищої Ради Народного Господарства, продовольства, праці, фінансів, робітничо-селянської інспекції) [9, с. 442–447]. Народний комісаріат очолював народний комісар, який обирався і відкликався ЦВК СРСР Народний комісар згідно з Загальним положенням про народні комісаріати СРСР від 12 листопада 1923 р. мав право одноособово приймати рішення з усіх питань, які належали до компетенції наркомату, доводячи до відома про них колегію. Крім того, відповідно до ст. 20 Загального положення про народні комісаріати СРСР від 12 листопада 1923 р. народний комісар мав право визначати коло питань, що належали до компетенції кожного з його заступників і членів колегії.

Згідно зі ст. 26 Загального положення про народні комісаріати СРСР, затвердженого III сесією ЦВК СРСР 1-го скликання 12 листопада 1923 р. при кожному народному комісарі, під його головуванням, утворювалася колегія,

члени якої призначалися Радою Народних Комісарів СРСР. Кількість членів колегії в кожному наркоматі визначалася Радою Народних Комісарів СРСР. Статтею 27 Загального положення про народні комісаріати СРСР від 12 листопада 1923 р. регламентувалися відносини між народним комісаром і колегією. У випадку незгоди колегії з тим чи іншим рішенням, прийнятим народним комісаром, колегія мала право, не призупиняючи виконання рішення, оскаржити його в Раду Народних Комісарів СРСР. Таке ж право мали й окремі члени колегії. Наприклад, заслухавши 8 лютого 1926 р. на засіданні колегії Народного комісаріату внутрішніх справ УСРР доповідну записку тов. Канарського з пропозиціями у справах, що порушені на з'їзді "ГУМз" у м. Москві, зокрема стосовно можливості скликання всесоюзних з'їздів, колегія прийняла рішення про можливість скликання в деяких випадках Всесоюзних з'їздів, але з попереднім погодженням про необхідність цього скликання з наркоматами союзних республік. Член колегії Народного комісаріату внутрішніх справ, начальник виправно-трудового відділу тов. Канарський з даного питання висловив особливу думку. Зокрема, він зазначав: "Вважаю, що скликання Всесоюзних з'їздів не може мати практичного значення; з огляду на різність практики на основі відзнак законодавчих матеріалів і інструкцій в окремих союзних республіках і різнохарактерности структури периферій в останніх, і що Народи нач. Главумзаков СРСР повністю забезпечують координації дій так в практичному, як і в научному відношенні" [10, арк. 21]. Загальне положення про народні комісаріати УСРР було прийняте 12 жовтня 1924 р., яке в основному продублювало відповідне Положення СРСР [11]. Пізніше були затверджені положення про окремі наркомати СРСР й УСРР. У положенні говорилося, що очолює відповідний народний комісаріат народний комісар СРСР, при якому створюється колегія.

Таким чином, на початковому етапі формування органів управління Української радянської держави ми можемо відмітити певний правовий нігілізм у регламентації їх діяльності. Діяльність народних комісаріатів регламентувалася Конституцією УСРР 1919 р., положеннями про відповідні народні комісаріати Ради Народних Комісарів СРСР, Загальним положенням про народні комісаріати СРСР, Загальним положенням про народні комісаріати УСРР, положеннями про відповідні народні комісаріати УСРР і партійними рішеннями, хоча визнавався пріоритет партійних рішень і союзного законодавства над республіканським.

Конституція СРСР 1924 р. закріпила поєднання колегіальності та єдиноначальності в системі радянського державного управління [9, с. 457–473]. Створення СРСР і прийняття загальносоюзної Конституції істотно змінили правове становище об'єднаних республік. VIII Всеукраїнський з'їзд Рад, ратифікувавши Договір про утворення СРСР і Конституцію СРСР, доручив ВУЦВК переглянути Конституцію УСРР відповідно до союзної. 1925 р. IX Всеукраїнський з'їзд Рад вніс деякі зміни й доповнення до чинної Конституції УСРР 1919 р. З 1926 р. змінилася періодичність скликання Всеукраїнських з'їздів Рад. Відтепер вони збиралися не щорічно, а один раз на два роки. Починаючи з 1926 р., на з'їздах Рад заслуховувалися доповіді про діяльність уряду і обиралися від УСРР члени Ради національностей ЦВК СРСР. Було затверджено засади діяльності Президії ВУЦВК, розроблені ще 1924 р. Цей правовий акт уперше прямо вказував, що

Президія ВУЦВК у період між сесіями ВУЦВК є вищим законодавчим, виконавчим і розпорядчим органом влади УСРР [12, с. 457–473].

Згідно зі ст. 22 Конституції УСРР, прийнятої 15 травня 1929 р. верховним органом влади був Всеукраїнський з'їзд рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів. У періоди між Всеукраїнськими з'їздами рад верховним законодавчим, розпорядчим і виконавчим органом влади був Всеукраїнський центральний виконавчий комітет. Функції вищого законодавчого, виконавчого та розпорядчого органу влади в періоди між сесіями Всеукраїнського центрального виконавчого комітету виконувала Президія Всеукраїнського центрального виконавчого комітету. Розпорядчим та виконавчим органом Всеукраїнського центрального виконавчого комітету, який здійснював загальне управління республікою, була Рада Народних Комісарів УСРР. До складу Ради Народних Комісарів УСРР входили: Голова Ради Народних Комісарів, його заступники, народні комісари, а також уповноважені загальносоюзних наркоматів, що призначалися відповідно до законодавства СРСР і мали право дорадчого або ухвального голосу, згідно з постановою Всеукраїнського центрального виконавчого комітету. Безпосереднє керівництво окремими галузями державного управління УСРР здійснювали народні комісаріати, який згідно з Конституцією УСРР 1929 року нараховувалося – 12. [3, с. 6]. Очолювали народні комісаріати народні комісари. Відповідно до ст. 46 Конституції УСРР 1929 р., при народних комісаріатах утворювалася колегія у складі заступників наркома комісара та членів колегії, кількість яких визначалася постановою Ради Народних Комісарів УСРР. Водночас Конституцією УСРР 1929 р. взагалі не визначався порядок вирішення суперечок між колегією й наркомом [9, с. 523]. Згідно з Конституцією РСФРР 1925 р. колегія у випадку незгоди з рішенням народного комісара могла оскаржити його як у Раду Народних Комісарів РСФРР, так і в Президії Всеросійського Центрального Виконавчого Комітету, тобто був повністю збережений порядок оскарження, передбачений Конституцією РСФРР 1918 р. Аналогічно регламентувалося це питання й у Загальному положенні про народні комісаріати РСФРР, прийнятому 17 серпня 1925 р. [9, с. 537].

Варто зазначити, що даний період характеризується пріоритетом загальносоюзних основ законодавства над республіканськими, що, у свою чергу, підтверджує курс держави до централізації влади, створення авторитарного державно-правового режиму. Водночас проголошені права й свободи, надані союзним республікам, носили декларативний характер [7, с. 224]. На початку 1930-х рр. відмічається поступовий перехід від авторитарного до тоталітарного режиму, зміцнення командно-адміністративної системи, відтак змінюється правовий статус органів державного управління.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради від 23 липня 1996 р. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Тимцуник В. І. Реформування системи влади та державного управління в УРСР (1953–1964 рр.) : [монографія] / Василь Іванович Тимцуник – К. : Видавництво НАДУ, 2003. – 400 с. – (Національна академія державного управління при Президентіві України).

3. Конституції і конституційні акти України. Історія і сучасність : [збірник НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького / упоряд. : І. О. Кресін ; відп. ред. Ю. С. Шемшученко]. – К., 2006. – 310 с.
4. Одінцева Г. С. Теорія та історія державного управління : [навч. посіб.] / Одінцева Г. С., Дзюндзюк В. Б., Медьтюхова Н. М. та ін. – К. : Видавничий дім "Професіонал", 2008. – 288 с.
5. ЦДАВО України, ф. 2, оп. 1, спр. 279, 22 арк.
6. ЦДАВО України, ф. р-5, оп. 1, спр. 842, 73 арк.
7. Історія держави і права зарубіжних країн : [навчальний посібник] / [Джу́жа О. М., Калиновський В. С., Третьякова Т. А., Анатольєва О. І.] ; за заг. ред. проф. О. М. Джу́жи. – [2-ге вид., переробл. і доповн.]. – К. : Атіка, 2006. – 256 с.
8. Історія держави і права України : підруч. для студ. юрид. спец. вищих навч. закл. / [Рогожин А. Й., Святоцький О. Д., Копиленко О. Л., Тищик Б. Й., Гончаренко В. Д.] : У 2 т. / Академія правових наук України ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого / В. Я. Тацій (ред.) – К. : Видавничий Дім "Ін Юре", 2003. – Т. 2–578 с.
9. История советской Конституции (в документах) 1917–1956 гг. М. : Госюриздат, 1957. – 1046 с.
10. ЦДАВО України, ф. р-5, оп. 2, спр. 1746, 322 арк.
11. СУ УССР. – 1924. – № 3. – Ст. 273.
12. Кузьминець О. В. Історія держави і права України / О. В. Кузьминець, В. С. Калиновський – 2-е вид. доповнене. – К. : Вид-во Україна, 2002–448 с.

СУДОЧИНСТВО ТА ПРАВОВА СИСТЕМА МОНАРХІЇ ГАБСБУРГІВ У ПЕРІОД ПРАВЛІННЯ МАРІЇ ТЕРЕЗІЇ ТА ЙОЗЕФА II

Л. В. Кательницька, магістрантка історико-юридичного факультету Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Науковий керівник: *П. П. Моціяка*, кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Марія Терезія та Йозеф II проводили свою діяльність в дусі просвітницького абсолютизму. Для того, щоб вийти зі складного становища, вони обрали модерний на той час шлях реформ. За час їхнього правління відбулися зміни в суспільно-політичному житті та в соціально-економічній сфері. Велике місце в заходах Марії Терезії і Йозефа II відводилося судовим реформам, які за своїми наслідками значно вплинули на подальші правові відносини в державі. Актуальність обраної теми полягає в тому, що аналіз законодавчих реформ Марії Терезії та її сина дасть змогу чіткіше визначити загальні закономірності розвитку монархії.

Судочинство та правова система імперій Габсбургів не стали пріоритетними напрямками вивчення для вітчизняних дослідників. Деякі аспекти діяльності судів, поліції, прокуратури та жандармерії у Галичині проаналізовано в працях таких українських вчених, як В. Гончаренко, А. Закревський, М. Кобелецький,

В. Кульчицький, І. Настяк, В. Нора, Р. Петрів, Н. Худоба та ін. Вагомий внесок у розробку даних питань зробили зарубіжні науковці. Серед них варто виділити праці К. Воцелки, Є. Прістер, Е. Цьольнера, М. Шад тощо. Але ряд проблем, що пов'язані з правовою системою Священної Римської імперії в період правління просвітницьких монархів, продовжують залишатися малодослідженими.

Марія Терезія під час свого правління прагнула реалізувати такі завдання: створити новий збір законів, спільний для всіх земель династії Габсбургів; зробити судовий процес простішим і дешевшим; сприяти розвитку юридичної освіти. Вона оголосила судові функції виключною прерогативою держави. Для того, щоб повністю відокремити судочинство від адміністрації, створювалося Верховне управління юстицій.

Були розроблені нові Кримінальний і Цивільний кодекси (1768). Кримінальний кодекс складався з двох частин: перша відносилася до процесуального, а друга – до матеріального права. Покарання вирізнялися своєю жорстокістю, а процес мав інквізиційний характер. Згодом, у 1776 р. Марія Терезія відмінила катування.

Для здійснення централізованого управління була необхідна спільна правова система на всіх територіях, які знаходилися під владою Габсбургів. У зв'язку з цим, спочатку створювалися законодавства окремих земель, а потім у Кодексі Терезії давався виклад діючих законів, які мали слугувати основою правової уніфікації. Кримінальний кодекс кодифікував правову систему, яка існувала із середніх віків. Як і раніше, лиходійствами вважалися чародійництво, відьмацтво та різні релігійні злочини [1, с. 198]. Почали розрізняти два види покарань: одні з метою "відплати і залякування", а інші були спрямовані на "виправлення та виховання". Крім того, у жіночих тюрмах організовували прядильні й ткацькі школи, які перетворювалися в малі чи навіть великі мануфактури. На думку Марії Терезії, це пішло на користь як ув'язненим, так і державній скарбниці [5, с. 251].

Відповідно до Кримінального кодексу, смертна кара могла застосовуватися тільки зі згоди імператорської влади. Зверталася увага на обставини, що обтяжували або пом'якшували провину. Жорстокість вироку залежала від того, наскільки тяжким був злочин. На першому плані перебували релігійні мотиви і найсуворіше карали людину, яка вважалася єретиком, чаклуном. На другому місці після Бога перебувала держава, тому тільки смерть чекала на громадянина, який образив імператора, зрадив Батьківщину чи підробив монети, документи. Тяжкими злочинами вважалися вбивство, грабіж, крадіжка. Від компетенції земських та сеньйоріальних судів були звільнені військові, дворяни, духовенство, іноземні послы, придворні особи, чиновники. На думку П. Митрофанова, "Терезіанська Немезида" стала прогресивним явищем на той час. Вона встановлювала, хоч і жорстокий, недосконалий, але все-таки порядок у державі [4, с. 462]. Звісно, негативним було те, що в Кримінальному кодексі Габсбургів продовжували залишатися середньовічні параграфи про чародійництво, які заважали встановленню об'єктивного судочинства.

Для того, щоб врегулювати відносини між кріпаками та дворянами-землевласниками у 1774 р. були створені "урбаріальні комісії". На більшості

земель Габсбурзької монархії, насамперед у Чехії, Моравії, поміщики могли судити селян. Марія Терезія ж передала це право районним управлінням. Нові закони повністю забороняли такі середньовічні звичаї, за якими кріпаки перед шлюбом мали запитувати дозволу дворянина-землевласника чи повинні були віддавати частину зароблених коштів поміщику. Крім того, у Богемії, Моравії, альпійських провінціях дворяни позбавлялися податкових привілеїв і мали сплачувати внески до державного бюджету.

Починаючи з 1780 р., Йозеф II почав самостійно правити імперією. Його реформи мали більш радикальний характер, ніж нововведення, які здійснювала Марія Терезія. Варто відмітити, що у сфері судочинства йозефінізму належать значні досягнення. Наприклад, за резолюцією від 9 березня 1781 р. всім кримінальним судам був розісланий таємний циркуляр, в якому містився такий наказ: "прочитати засудженим смертний вирок, але його не виконувати, а відправити постанову разом зі справою в Міністерство Юстицій і очікувати звіди подальших розпоряджень" [4, с. 471]. Загалом, правові переконання Йозефа II збігалися з його реформаторськими політичними поглядами. Імператор вважав, що всі люди рівні перед законом, тому він запровадив єдині суди для всіх верств населення.

Йозеф II намагався обмежити дисциплінарну владу дворян-землевласників над їх підданими, тому патентом 1781 р. запровадив судове розслідування панського свавілля. Було створено посаду сільського адвоката. Він отримував вищу юридичну освіту, призначався для того, щоб допомагати підданам, а саме: давати їм юридичні поради, складати прохання, виступати захисником у суді. За невиконання обов'язків такого адвоката звільняли. Іншим захисником селянства був начальник округу. Без його відому та згоди підданих не могли покарати, позбавити землі, оштрафувати. Він отримував апеляції на рішення сеньйоріальних судів і слідкував за тим, щоб не порушувалися права сільського населення. Поміщицьке патримоніальне судочинство було значно обмежене.

Під час правління Йозефа II продовжувалися кодифікаційні роботи в галузі цивільного права. У 1783 р. був складений патент, що мав регулювати сімейні відносини, а в 1786 р. патент про порядок успадкування за законом. У тому ж році видана перша книга кодексу, до якої увійшли норми про права підданих, сімейне й опікунське право. Метою даного видання була розробка спільного цивільного права в усіх німецьких спадкових землях. Книга складалася із 5 розділів: про закони, про права підданих взагалі, про права шлюбні, про права союзу між батьками і дітьми, про права опіки. Зворотної сили закон не мав. Всім підданам дозволялося володіти рухомим і нерухомим майном. Церкві заборонялося втручатися в сімейні справи, а шлюб став розглядатися, як громадянський договір. Батько був зобов'язаний виховувати своїх неповнолітніх дітей, які вважалися його законними спадкоємцями. Цивільний кодекс став базою для подальшого удосконалення законодавства [6, с. 295].

Практично одночасно з підготовкою Цивільного кодексу розпочалася розробка Кримінально-процесуального. На початку 1780-х рр. йому було надано силу закону. А вже в 1787 р. імператор видав новий Кримінальний кодекс, що, здебільшого, мав феодальний характер. Він скасовував смертну кару, яка могла

застосовуватися тільки в надзвичайних випадках. Злочинні дії кодекс поділив на кримінальні злочини, які розглядалися судами, та політичні злочини (наприклад, продаж заборонених ліків, швидка їзда, браконьєрство, участь в азартних іграх та ін.), що вважалися меншими правопорушеннями і розглядалися адміністративними органами. Йозефінський закон передбачав тяжкі тюремні, каторжні та тілесні покарання [7, с. 314]. На думку Антона Шиндлінга та Вальтера Циглера Кодекси Йозефа стали великим кроком вперед. Вони були спрямовані на досягнення правової єдності всієї монархії, у зв'язку з цим не брали до уваги особливості окремих земель, які входили до її складу. Після смерті імператора Кодекси зберегли лише часткову юридичну силу [8, с. 328].

Відбулися зміни в становищі суддів. Від них Йозеф II вимагав знання справи і чесної служби. Суддями могли стати тільки особи, які успішно завершили юридичний факультет. Посади в земських судах отримували за конкурсом, у вищих інстанціях – за призначенням міністра юстиції.

За йозефізму монархія була як благодійницькою, так і поліцейською країною. Дирекція поліції забезпечувала належну організацію охорони існуючого ладу та встановлених у Габсбурзькій монархії законів. До її компетенції відносилися "охорона громадського порядку, нагляд за правильністю мір і ваги, за торгівлею на ярмарках, за чистотою на міських вулицях, охорона від нещасних випадків" [2, с. 83].

У межах перших поліцейських структур формуються підрозділи загальної та таємної поліції. За вказівкою Йозефа II в 1787 р. у суспільне життя та в діяльність поліцейських структур активно запроваджується Кримінальний кодекс, який у сукупності з іншими державними нормативними актами закладає основи поліцейського кримінального права в Габсбурзькій монархії. Відбувається формування найвищих поліцейських структур в Австрійській імперії. Варто згадати, що в 1789 р. у Відні було створено Придворне управління поліції, яке стало найвищою поліцейською структурою у державі. Його очолив колишній перший губернатор Галичини, а згодом – президент нижньоавстрійського уряду Й.-А. Перген [2, с. 84].

Отже, під час правління Марії Терезії та Йозефа II, значні зміни відбулися в судочинства та правовій системі монархії Габсбургів. Незважаючи на деякі суперечності та недоліки, більшість реформ у даній сфері мали прогресивний характер. Вони здійснювалися під впливом ідей просвітницького абсолютизму і мали важливе значення в історії Священної Римської імперії.

Список використаної літератури:

1. Воцелка К. История Австрии: Культура, общество, политика / К. Воцелка. – М. : Весь Мир, 2007. – 512 с.
2. Закревський А. Є. Утворення органів поліції у Галичині в складі Австрії (1772–1867 рр.) / А. Є. Закревський // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2011. – № 1. – С. 80–90.
3. Кареев Н. История Западной Европы в Новое время / Н. Кареев. – Т. III. История XVIII века – СПб. : Типография М. М. Стасюлевича, 1904. – 646 с.
4. Митрофанов П. П. Политическая деятельность Иосифа II, ее сторонники и ее враги (1780–1790) / П. П. Митрофанов. – СПб., 1907. – 784 с.

5. Пристер Е. Краткая история Австрии / Е. Пристер. – М. : Издательство иностранной литературы, 1952. – 509 с.

6. Худоба Н. В. Кодифікація австрійського права та особливості її застосування у Галичині (1772–1918 рр.) / Н. В. Худоба // Ученые аписки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – 2007. – № 2. – С. 295–299.

7. Цьольнер Е. Історія Австрії / Е. Цьольнер. – Львів: Літопис, 2001. – 712 с.

8. Шиндлинг А., Циглер В. Кайзеры / А. Шиндлинг, В. Циглер. – Ростов-на-Дону: "Феникс", 1997. – 640 с.

ЛЮБЕЦЬКА СОТНЯ ЧЕРНІГІВСЬКОГО ПОЛКУ КІНЦЯ XVII – ПОЧАТКУ XVIII СТ.

В. А. Копич, студент IV курсу історико-юридичного факультету Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Науковий керівник: С. А. Леп'явко, доктор історичних наук, професор кафедри історії України та політології Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Постановка проблеми. На сучасному етапі розгортання державотворчого процесу в нашій державі зумовлює зростання інтересу до його першовитоків за доби середньовіччя та раннього нового часу. В цьому контексті особливого значення набуває вивчення особливостей адміністративно-територіального устрою та механізмів функціонування Української козацької держави другої половини XVII–XVIII ст., яка відіграла важливу роль у вітчизняній історії. Всебічне висвітлення даної проблематики неможливе без дослідження історії окремих адміністративно-територіальних і військових структур – сотень, з яких складалося державне "тіло" Гетьманщини.

Метою публікації є дослідження історії однієї з складових частин Чернігівського полку – Любецької сотні.

Ступінь наукової розробки теми. На сьогодні вже є студії з історії ряду полків Гетьманщини. Це передусім ґрунтовні праці О. Лазаревського "Описание Старой Малороссии", які містять інформацію щодо історії заселення, землеволодіння системи управління. Значний інтерес становлять студії В. Кривошеї з генеалогії козацько-старшинських родин Чернігівського полку. Питанням нормативно-правових засад формування Любецької сотні Чернігівського полку присвячені наукові доробки дослідників І. Кондратьєва та О. Галушко.

Виклад основного матеріалу. На початковому етапі Української національної революції, влітку 1648 р., козацьке військо звільнило територію Північного Лівобережжя від польської шляхти. На звільнених територіях створювалися козацькі полки, які були водночас військовими й адміністративними одиницями новоствореної держави [1]. Саме до липня 1648 р. відносяться перші відомості про Чернігівський полк, який був створений на основі Чернігівського повіту Чернігівського воєводства та Любецького староства. Літопис С. Величка свідчить:

"...на початку війни Хмельницького з поляками у 1648 р. учинилися ... Чернігівський полк" [2].

Любецька околиця як історико-географічна територія сформувалася ще в давньоруські часи, коли Любеч був важливим центром Чернігівського князівства. Невдовзі регіон у політичному відношенні являв собою своєрідне "яблуко розбрату" у взаєминах між Великим князівством Литовським, Річчю Посполитою та Російською державою. Своєрідна "автономність" околиці була закріплена створенням 1471 р. у складі Київського воєводства Любецької волості, у 1569 р. – Любецького староства, а у середині XVII ст. – Любецької сотні Чернігівського полку. Протягом XV – XVIII ст. довкола Любецького замку існувала унікальна соціально-територіальна спільнота, яка несла на собі обов'язок захисту північно-східних кордонів спочатку Великого князівства Литовського, потім Речі Посполитої і, нарешті, Гетьманщини. З Любецьким замком були пов'язані більше ніж 300 родин так званої служебної шляхти, щонайменше десять поколінь якої мешкали у навколишніх селах [5].

Перша згадка про любецьких козаків датується 1561 р. – початком Лівонської війни. Як відзначав М. Довнар-Запольський, уже в першій половині XVI ст. практично всі військовослужбові категорії замкового населення були малоприсадибні у військовому відношенні. Слуги мали низький соціальний статус, зем'яни неохоче збиралися в ополчення, дедалі важче було залучати до військової служби і міщанство. Саме тому старости почали залучати до військової служби козаків, спочатку як виняток, а з 1572 р., коли козацька служба була прирівняна до регулярної військової – постійно. На думку О. Яблоновського, поява козаків у замкових околицях була пов'язана з політикою Литовської держави, яка осаджувала їх поблизу замків на військовому праві [3]. Зауважимо, що до козаків зазвичай прилучалась шляхта, яка "в пошуках свого місця в житті приходила до "козацького хліба" [5]. Беззаперечно, що близькість дрібношляхетського та козацького станів була зумовлена також загальними традиціями, побутом та звичаями.

Більш масовий перехід служебної шляхти до козацької верстви розпочався після Люблінської унії. Одним з безпосередніх наслідків унії для любецьких бояр-шляхти стало набуття зем'янсько-шляхетського та шляхетського статусу. У 1571 р. чимало любецьких бояр отримали королівські привілеї із затвердженням своїх особистих та майнових прав. Причому королівські грамоти здебільшого надавалися з фіксацією обов'язкової служби при любецькому старості: "з котрих земель вишеписаных каждый з них к своей службе нашей военной коня ставит" [4].

Саме з 70–80-х рр. XVI ст. любецькі бояри стали одним із постійних джерел поповнення козацьких лав. Відчутний поштовх "показаченню" служебної шляхти Любеча дала королівська люстрація 1571 р., під час якої необхідно було доводити права на володіння маєтностями та особисте шляхетство. Під час королівських ревізій значна частина боярства позбавлялась земельних володінь, оскільки шляхетські права визнавалися лише за наявності королівських чи старостинських грамот. У разі їх відсутності шляхтич автоматично позбавлявся усіх прав і переходив до нижчих прошарків суспільства (селянства, козацтва чи міщанства).

Також відзначимо, що цей же період відмітився тим, що любецька шляхта активно поповнювала лави не лише рядового козацтва, а й старшинської верхівки.

Серед козацької старшини кінця XVI – середини XVII ст. було чимало бояр і зем'ян замкової округи Любеча – Величковські (Савичі-Величковські), Гладкі, Томиловичі (Томіленки), Кононовичі, Семаковичі, Гладкі, Тупичі (Тупиці), Пушкарі (Ресинські), Жуки та ін [6].

У 1649 р. значна частина любецької шляхти покозачилася.

Розуміючи значення Любеча та його військово службової спільноти, Б. Хмельницький зробив місто ранговою маєтністю чернігівських полковників, які мали гарантувати любецьким козакам-шляхті недоторканість. 31 березня 1656 р. Б. Хмельницький надав універсал любецькому сотнику Саві Кононовичу-Посудевському разом з Артемом Красковським та "из всею шляхтою тамошнею", яка "от початку войны щире служачи у войску Запорожском, в кождых потребах добре ставають и за веру православную бьются" [4].

Б. Хмельницький підтверджував усі привілеї "от королев здавна даних". Ніхто не міг "кривдити" тамтешніх шляхтичів, щоб вони "якоби найспокойнише добр своих заживали" [4]. Традицію надання підтверджувальних універсалів любецькій шляхті продовжили гетьмани І. Виговський, Ю. Хмельницький, І. Брюховецький, Д. Ігнатович (Многогрішний).

З утворення нової адміністративної системи Любецька околиця виявилася розподіленою між сотнями Чернігівського полку – Любецькою, Чернігівською, Городнянською, роїською та Сосницькою. Але найбільша частина околиці все ж таки увійшла до Любецької сотні. Це пояснюється чому Любецька сотня стає найбільшою з усіх 16 сотен Чернігівського полку. Вона утримувала в собі 185 поселень (за даними 1764 р.) з кількістю населення 11551 чоловік, що становило приблизно 24 відсотки від загальної кількості населених пунктів Чернігівського полку (729) та біля 9 відсотків від загальної кількості населення (101556 чоловік) [2].

Козаки Любецької сотні продовжували нести сторожеву службу. Відомо, що біля с. Неданчичи існували три "городка" в урочищах Уборок, Темнолуг і Високій Гряді, де були розташовані "кордонне дома, окруженне глубокими рвами". З них козаки "высматривали заднепровских выходцев", щоб "хтось не зайшов з Польщі" [5]. Постійний дозор був виставлений і на Замковій горі Любеча.

За Генеральним слідством про маєтності 1729–1730 рр. до Любецької сотні входило біля ста тридцяти п'яти сіл, одне місто (Любеч) та винокурений завод Криниченський, завод папірний, завод Рудокопний, завод Цегельний.

З ліквідацією сотенного устрою у 1781 р. були створені Чернігівське та Новгород-Сіверське намісництва. Більша частина території Любецького староства увійшла до складу Березнянського, Городнянського (з 1801 р.) та Чернігівського повітів. Про становище Любеча у 80-х рр. XVIII ст. міститься інформація у праці О. Шафонського: "сие местечко имеет и поныне земляное обвалившееся укрепление... замок называемое находится, которое прежде деревянным мостом высоким с прочим жильем соединялось и под коим мостом колодезь был" [5].

Висновки. Отже, до липня 1648 р. відносяться перші відомості про Чернігівський полк, який був створений на основі Чернігівського повіту Чернігівського воєводства та Любецького староства.

Перша згадка про любецьких козаків датується 1561 р. початком Лівонської війни. Поява козаків у замкових околицях Любеча була пов'язана з політикою

Литовської держави, яка осаджувала їх поблизу замків на військовому праві. Більш масовий перехід служебної шляхти до козацької верстви розпочався після Люблінської унії. Одним з безпосередніх наслідків унії для любецьких бояр-шляхти стало набуття зем'янсько-шляхетського та шляхетського статусу.

Любецька шляхта активно поповнювала лави не лише рядового козацтва, а й старшинської верхівки. Серед козацької старшини кінця XVI – середини XVII ст. було чимало бояр і зем'ян замкової округи Любеча.

У 1649 р. значна частина любецької шляхти покозачилася.

Розуміючи значення Любеча та його військово-службової спільноти, Б. Хмельницький зробив місто ранговою маєтністю чернігівських полковників, які мали гарантувати любецьким козакам-шляхті недоторканість.

З утворення нової адміністративної системи Любецька околиця виявилася розподіленою між сотнями Чернігівського полку – Любецькою, Чернігівською, Городнянською, роїською та Сосницькою. Але найбільша частина околиці все ж таки увійшла до Любецької сотні, козаки якої продовжували нести сторожеву службу.

З ліквідацією сотенного устрою у 1781 р. були створені Чернігівське та Новгород-Сіверське намісництва.

Список використаної літератури:

1. Галушко О. Білоуська сотня Чернігівського полку (друга половина XVII – XVIII ст.) [Електронний ресурс] / О. Галушко. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_gum/Siver/2011_4/index.files/47.pdf

2. Галушко О. Є. Чернігівський полк у XVII – XVIII ст. : Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. – Чернігів, 2010.

3. Кондратьєв І. До джерел формування служебної шляхти Любецької волості // Сіверянський літопис. – 2006. – № 3. – С. 38–45.

4. Кондратьєв І. Шляхта Любецького староства як джерело поповнення Війська Запорізького [Електронний ресурс] / І. Кондратьєв. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_52_SV/Gileya52/I41_doc.pdf.

5. Кондратьєв І. В. Любецька "околиця" у XVI-XVIII ст. // Україна і Росія в панорамі століть: Збірник наукових праць на пошану проф. К. М. Ячменіхіна. – Чернігів, 1998. – С. 72–79.

6. Кривошея В. Деякі питання генеалогії козацько-старшинських родин Чернігівського полку / В. Кривошея // Сіверянський літопис. – 1997. – № 1-2.

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН НІЖИНЬСЬКОГО ПОВІТУ 1919–1923 РР.

А. М. Костюченко, студентка II курсу історико-правознавчого класу Ніжинського ліцею Ніжинської міської ради при Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя

Науковий керівник: *Р. Ю. Клунко*, учитель правознавства Ніжинського обласного педагогічного ліцею Чернігівської обласної ради

У сучасному інформаційному суспільстві принципово змінюються уявлення про співвідношення духовного і матеріального, релігійного і світського. Християнська церква і держава протягом свого співіснування перебували та перебувають у стані діалектичної взаємодії, яка обумовлює актуальність загальнотеоретичного юридичного дослідження концепції "симфонії влад", яка лежить в основі цієї системи.

Держава і церква відрізняються за походженням, цілями, структурою, але водночас вони тісно пов'язані між собою. Кожен із цих інститутів має свою особливу соціальну цінність і значимість. Церква не втручається у внутрішні справи держави, а остання, у свою чергу, не втручається у внутрішнє церковне життя. Разом із тим не тільки не виключається, але й передбачається духовно-моральний вплив церкви та цінностей, що захищаються нею, на державну владу.

У цьому контексті набуває особливої актуальності дослідження регіональних особливостей здійснення державно-церковних відносин, що сприятиме більш повному розумінню сучасних проблем у цій сфері в тому чи іншому регіоні країни. З огляду на це важливого значення набуває вивчення досвіду державно-церковних відносин Ніжинського повіту 1919–1923 рр. Зокрема, архівні матеріали Ніжинської філії державного архіву Чернігівської області проливають світло на маловідомі факти відносин держави та церкви.

Спираючись на архівні документи, можемо стверджувати, що у 1919 році держава наполягала провести перереєстрацію всіх релігійних громад і культів Ніжинського повіту. Комісія з даного питання розпочала роботу з листопада 1919 року, не зважаючи на всі обставини що склалися. І вже в 1922 році Чернігівський Губернський Виконавчий комітет затвердив указ в якому йшлося, що будівлі, які здавалися духовенству в оренду за договором не можуть бути відібрані без особливих причин, що порушують договір. Зворотні дії давали б ґрунт для контрреволюційних дій, розповсюджуючи недовіру до радянської влади і не можуть бути допустимі [2, с. 18].

Держава почала видавати накази, які стосувалися всіх, хто мав будь які відносини з представниками різних релігійних культів. Наголошувалося на тому, що при переговорах зі священослужителями всі повинні дотримувалися не тільки такту, але і бути ввічливими, давати продумані відповіді. Така політика здійснювалася для того, щоб у представників релігійних культів не виникало зайвих підозр. Та це спричинило агресію у людей. Згодом церква втрачала свої печатки, штампи і бланки, що вказували на їх колишнє офіційне положення, яке давно вже за документами не було дійсним.

Методи тиску на представників релігійних культів змінювалися, але не відзначалися особливою оригінальністю. Влада боролася не тільки з релігійною ідеологією, а з носіями цієї ідеології. Священослужителів обкладали непомірними податками. Також знищували ікони, книги, здійснювали тиск на віруючих [1, с. 78].

Та це були лише перші кроки. Декрет Раднаркому УРСР від 22 січня 1919 р. "Відділення церкви від держави" постановив, що усе церковне майно (храми, монастирі, кирки, синагоги та молитовні будинки) оголошуються народним надбанням. Усі церковні служителі та представники релігійних культів християнського, іудейського, магометанського, а також сектанти, євангелісти, духобори,

штундисти та інші були зобов'язані в присутності представника місцевої влади скласти примірники і представити їх у Ніжинський юридичний відділ [2, с. 14].

Згодом усі молитовні будинки й предмети культів повинні бути віддані в користування релігійним громадам, статут яких затверджений відділом Управління Губернського Виконавчого комітету. Та вони повинні були взяти на себе відповідальність за особливим договором за збереження приміщень і предметів, перерахованих в описі того чи іншого молитовного будинку. У 1922 році було оголошено про передачу церковних цінностей у фонд допомоги голодуючим [3, с. 78].

Згодом, держава почала відокремлювати церкву від різних сфер суспільного життя. Тому в 1919 році Народний комісаріат внутрішніх справ видав постанову заборонити релігійним громадам і іншим установам та особам з управління духовними справами усіх сповідань здійснювати шлюбборозлучні справи, яка стосувалася центрального відділу ЗАГС міста Ніжина.

Всім потрібно було суворо стежити за тим, щоб на всій території УРСР шлюбборозлучні справи виконувалися тільки в міських та районних відділах запису актів громадянського стану. У разі непокори порушники несли відповідальність у суді, згідно з умовами декрету. Але служителі усіх культів втрачали право розривати шлюби, а могли лише після розірвання шлюбу радянською владою зняти церковне чи релігійне благословення. Релігійний обряд визнавався не обов'язковий і не мав юридичної сили.

Згідно з постановою "Про посилення контролю за виконанням законодавства про культу" 1922 р. скорочувалася чисельність монастирів та церковних громад, і як наслідок послаблювалася матеріальна база церкви. Така ситуація була типовою для всієї країни [1, с. 48].

За радянських часів основними методами боротьби проти православної церкви були: обмеження або позбавлення духовенства політичних і економічних прав (участі у виборах органів радянської влади, кооперативних утворень та трудових артілей; права працювати в органах юстиції, управління, закладах народної освіти); жорсткий фінансовий тиск (численні податки, примусовий продаж облігацій державної позики та ін.), шантаж, арешти, висилка, ув'язнення у концтаборах і в'язницях, фізичне знищення. Проте, варто зазначити, що діючи узгоджено, держава і церква могли б вирішити багато актуальних для суспільства проблем, зокрема, сприяти соціальному примиренню, злагоді, взаєморозумінню.

Список використаної літератури:

1. Державний архів Чернігівської області, м. Ніжин, Ф р-61 Документальних матеріалів постійного зберігання Ніжинського окружного адміністративного відділу, опис 1, справа 552 Накази Ніжинського повіт виконкому, НКВС по питанню релігійних культів, 87 арк.

2. Державний архів Чернігівської області, м. Ніжин, Ф р-61 Документальних матеріалів постійного зберігання Ніжинського окружного адміністративного відділу, опис 1, справа 553 Відомості про діяльність ліквідаційної комісії по відокремленню церкви від держави, 33 арк.

3. Державний архів Чернігівської області, м. Ніжин, Ф р-61 Документальних матеріалів постійного зберігання Ніжинського окружного адміністративного

відділу, опис 1, справа 921 Відомості про кількість релігійних громад Ніжинського округу, доповіді про заключення договорів, акти перевірки церковного майна, 138 арк.

4. Єленський В. Здійснення в УСРР Декрету "Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви" в перші роки соціалістичного будівництва // УІЖ. – 1988. – №3. – С. 58–61.

5. Пащенко В. О. Політика Радянської держави щодо Православної церкви в Україні. 20-30-ті роки ХХ століття: Автореф. дис... д-ра іст. наук у формі наукової доповіді. – К., 1994. – С. 4.

6. Шип Н. А. Потенційні резерви церковної проблематики у вивченні історії України // Історична наука на порозі ХХІ століття: підсумки та перспективи. Матеріали Всеукр. наукової конференції. – Х., 1995. – С. 263–267.

СТАНОВЛЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ ІДЕАЛЬНОГО ПРАВОВОГО СУСПІЛЬСТВА НЕСТОРА МАХНО

Ю. М. Лугинець, студент V курсу історико-юридичного факультету Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Науковий керівник: *Н. І. Іванцова*, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та політології Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

У період з 1917 по 1921 роки на території України існував масштабний селянський рух, який отримав назву Махновщина. Цей рух проявлявся масштабними селянськими виступами, організованими Нестором Махном та його сподвижниками, по всій території України

Актуальність теми полягає в тому, що попри значну розробленість питання махновського руху, більша частина праць репрезентує військово-політичний аспект проблеми, але в даній статті, автор звертає увагу на становлення ідеології махновського руху, що є важливою складовою для повного розуміння теми, не тільки науковцем, а звичайною рядовою людиною.

Метою даної статті є вивчення та донесення до суспільства проблеми становлення концепції ідеального правового суспільства, яку розробив і намагався впровадити в життя лідер наймасовішого селянсько-повстанського руху України часів Громадянської війни 1917–198 рр., Нестор Махно.

Програма махновців головним чином виконувала традиційні функції політичних програм, виступаючи елементом політичної репрезентації і з'єднуючої ланки між масами та доктриною анархізму. Проте, водночас махновська політична програма мала кілька особливостей, на яких варто звернути увагу.

Говорити про факт появи тілісної програми можна лише з жовтня 1919 р., коли було оприлюднено Декларацію Револуційної Повстанської Армії України (махновців) (далі Декларація РПАУ(м)), тобто більшеніж через два роки від початку махновської історії. Проте оцінку темпів розвитку махновської політичної думки треба давати з огляду на ту кількість проблем, що їх треба було здолати повстанцям, поява Декларації виявиться не запізнілою, а навіть навпаки.

Спочатку є сенс визначити, який вплив на створення ідеології руху чинив його лідер – Нестор Махно, якого, нагадаємо, його сучасник, письменник В. Короленко, характеризував як "середній вивід українського народу" [2, с. 200]. Так от, анархісти поділяють революцію на "політичні" та "Соціальну". Результатом "політичної" революції є зміна пануючої в державі еліти, але сам

принцип державної влади при цьому зберігається. "Соціальна" ж має наслідком перехід до нового принципу суспільної організації – Безвладного і може, за активної участі мас, вирости з політичної.

Нестор Махно вирішив довести революцію до її логічного фіналу, або хоча б до такого стану, коли беззберігалася надія на її задовільний результат. Його мрією стала побудова нового суспільства в новій країні, що живе за іншими, відмінними від решти світу законами.

Ідейний пошук врешті-решт привів Н. Махна до власної системи поглядів, яку він називав анархо-комунізмом "бакунінсько-кропоткінського напрямку" [3, с. 125], що свідчить, однак, не про невідомість Н. Махна щодо принципів розбіжностей теорій М. Бакуніна і П. Кропоткіна [3, с. 125], а про здійснену ним спробу їх синтезу. При цьому вплив на нього найближчого оточення і особливо "міських" анархістів можна вважати мінімальним, за небагатьма винятками. "На Україні є лише три анархісти – я (себто Нестор Махно – Ю. Л.), Аршинов і Ольга Таратута" [4, с. 159]. Саме в Петрі Аршинові Н. Махно знайшов свого однодумця, що дає підстави говорити про своєрідний ідеологічний дуумвірат 1919-1920 рр. Вплив П. Аршинова на Н. Махна був хоч і помітний, але не вирішальний.

Махно розпочав корекцію анархічної доктрини на серпневій нараді Гуляйпільської групи анархо-комуністів 1917 р., аби за допомогою цього маневру забезпечити виживання руху. Анархісти зобов'язалися знаходитися разом з масами (тобто, селянами) в будь-яких подіях, навіть не анархічних [9, с. 10]. Подібний метод, що вимагав організації та ідейного керівництва, ніколи

раніше анархістами не застосовувався. Посилення дієвості анархістської організації робило її схожою на політичну партію, і діяльність ГГАК відразу стала піддаватися критиці з боку інших анархістів.

Іншою базовою ідеєю махновської програми стала продукована особисто Н. Махном ідея "вільного району", власне ідея махновської незалежності. Вперше Н. Махно проголошує її в липні 1918 р., після свого повернення з вимушеної подорожі Радянською Росією [12, с. 51]. Ідея ця була наслідком спостережень Н. Махна за розвитком революційного процесу та особистих вражень від спілкування з такими політиками, як В. Ленін, Я. Свердлов та П. Кропоткін [21, с. 162]. Махно дійшов висновку, що реальним продовженням революції буде, всупереч надіям, не перехоплення політичної ініціативи анархістами, а подальше посилення комуністичної держави, що, в свою чергу, відсувало прихід соціальної революції на невизначений час. Виходом із ситуації Н. Махна бачилась можливість збереження її тенденцій в межах значного територіально й незалежного від оточуючих його політичних утворень району, котрий і належало створити. Крім цього, ідея "вільного району" не суперечила вченню П. Кропоткіна про реальну федерацію держав колишньої Російської імперії і про дрібні держави як політичну форму, що передують анархічному устрою.

Отже, головною рисою махновського різновиду анархізму ("українського анархізму") була нова тактика у ставленні до влади. Селянський прагматизм підказував махновцям, що повна ліквідація влади неможлива. На цьому ґрунті виникла нова проблема. Як організувати контроль за владою, щоб вона не заважала анархічним перетворенням і поступово не переродилася в "державну"? На практиці махновці виступили за використання в запропонованій ними соціальній моделі органів суспільної влади. Суспільна влада з її інститутами і нормами визнавалася як елемент суспільної самоорганізації, самоврядування і як елемент самозахисту вільного суспільства.

В ідеалі новітня система влади уявлялася створюваною знизу шляхом добровільного делегування повноважень по вертикалі і вільних виборів представників, обмеженою в своїй компетенції, здатною виявляти і враховувати інтереси всіх індивідумів, їх соціальних об'єднань і суспільства в цілому. Гадалося, що суспільна влада буде активно використовувати референдуми й опитування, діяти шляхом переконання [8, с. 15]. Важливим компонентом даної концепції був зворотний зв'язок між владою і підвладного, тимчасовість і взаємозаміна їх суспільних ролей. Важливо, що подібна владна структура не мала характеру силоміць впроваджуваної на місцях. Головним критерієм, що визначав, яка саме владна система постане у "вільному" районі, були рішення з'їзді місцевих рад. Багатопартійність цих з'їздів давала можливість альтернативного вибору. На II районному з'їзді Рад (лютий 1919 р.) селянські делегати дали згоду на впровадження запропонованого махновцями "вільного радянського ладу" як такого, що найбільш відповідає їхнім вимогам [13, с. 86]. Анархісти-ідеологи були заручниками доктрини зверхності народного волевиявлення, вони не могли контролювати його. Анархісти плекали надії, що пропаганда ідей свободи й успіхи окремих економічних середків анархізму утримають делегатів селянських з'їздів у лоні їх вчення. Нагадаємо, що саме на IV районному з'їзді була схвалена Декларація РПАУ(м) – головний програмний документ руху [8, с. 17].

Отже, ми бачимо, що ідеологія махновського руху створювалася протягом доволі короткого часу, при тому ж у вирі революційних подій. Ідеологи руху, в тому числі і Нестор Махно були вимушені відійти від традиційних догм анархізму і орієнтуватися на повстанські маси їх проблеми та права. Саме в цих умовах і зформувалася концепція ідеального правового суспільства Махнов ідеології "українського анархізму".

Список використаної літератури:

1. Белаш А. В., Белаш В. Ф. Дороги Нестора Махно. – К. : Проза, 1993.
2. Волковинський В. М. Нестор Махно: легенди та реальність. – К. : Перлітпродакшн, ЛТД, 1994. – 256 с
3. Короленко В. Землі! Землі! – М. : Художня Литература, 1992. – 452с.
4. Махно Н. Воспоминания. – Кн. 1. – К. : Україна, 1991. – 215 с.
5. Махно Н. Воспоминания. – Кн. 2. - К. : Україна 1991 – 163 с.
6. Нестор Иванович Махно : Воспоминания, материалы, документы. / Отв. ред. В. А. Замлинский; сост. В. Ф. Верстюк. – К. : Дзвін, 1991. – 192 с.

7. Шубин А. Махновское движение. 1917-1921 гг. // Дружба народов. – 1993. – № 4. – С. 179–198

8. Чоп В. Махновський рух на Україні 1917–1921 рр. : проблеми ідеології, суспільного та військового устрою: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук . : спец. 05. 02. 08. " Історичне джерелознавство" / Чоп В. – Запоріжжя, 2002. – 25 с.

ПОГЛЯДИ СТЕФАНА ЯВОРСЬКОГО ТА ФЕОФАНА ПРОКОПОВИЧА НА ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ ЦЕРКВИ В РОСІЙСЬКІЙ ДЕРЖАВІ НА ПОЧАТКУ ХVІІІ СТ.

С. Мисаковець, студент ІІ курсу Ніжинського обласного педагогічного ліцею Чернігівської обласної ради

Науковий керівник: О. С. Морозов, завідувач музею Рідкісної книги Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

На рубежі ХVІІ–ХVІІІ ст. у Московській державі відбувалися складні процеси реформування усіх сторін суспільного життя, у тому числі й життя церковного. Одноосібним правителем держави став молодий та енергійний цар Петро І. Він, як і інші російські царі, явно бачив небезпеку привілейованого становища Російської церкви, яка була потужною силою і володіла земельними володіннями та величезними багатствами. Ці багатства давали можливість церкві не тільки відігравати самостійну роль у суспільному житті, але подекуди конкурувати і навіть кидати прямий виклик державній владі. Боротьба з "церковною старовиною" була неминучою з двох причин. З одного боку, Московська держава надалі не могла залишатися ізольованим від світу царством з економічною, культурною та військовою відсталістю. З іншого боку, Російська церква, як потужна консервативна сила, дуже часто ставала гальмом на шляху радикальних реформ, що їх запроваджував царський уряд. В умовах формування державного устрою авторитарного, абсолютистського типу, вся повнота могутності могла зосереджуватися тільки в одних руках – або держави, або церкви. Як наслідок, протистояння цих двох суспільних інституцій набуло характеру неприхованої ворожнечі [1].

16 жовтня 1700 року помер московський патріарх Адріан. Після його смерті цар Петро не поспішав з виборами нового очільника церкви. Чи думав цар-реформатор про введення в Церкві Колегіальної форми правління вже у той час, чи ця думка визріла у нього пізніше, серед дослідників цієї доби немає єдиної думки. Для проведення церковних реформ цар вирішив використати молодого та енергійного професора Києво-Могилянської колегії, київського ігумена Стефана Яворського. Постать С. Яворського для нас є дуже цікавою через те, що батьківщиною своєю він вважав Ніжин. Згодом він збудував тут власним коштом величний Благовіщенський монастир, якому подарував свою унікальну бібліотеку [2].

Перебуваючи в цей час у Москві, С. Яворський потрапив на око цареві завдяки своєму ораторському таланту. За наказом царя С. Яворського висвятили

митрополитом Муромським і Рязанським та призначили "місцєблостителем патріаршого престолу" (або екзархом, виконуючим обов'язки патріарха). Хоча митрополит Стефан і був призначений місцєблостителем (сам Яворський і все його оточення уявляли цей стан як тимчасовий, перехідний до вибору патріарха), але насправді владу церковного предстоятеля було значно обмежено. Патріарший приказ, через який раніше патріарх вирішував питання управління Церквою, було скасовано. Причому, місцєблоститель дістав повноваження лише в питаннях, що безпосередньо торкалися справ віри, а саме "розколів, ересей та церковних противностей". Інші функції патріарха відійшли до різноманітних світських установ. Так, вже за царським наказом від 16 грудня 1700 року з патріаршої юрисдикції було відібрано всі судові справи, що не мали відношення до справ духовних. 24 січня 1701 р. цар Петро I наказав відновити Монастирський приказ, головою якого призначено боярина І. Мусіна-Пушкіна. У відання Монастирського приказу було передано все господарство патріарших та архієрейських домів. Відтепер всі прибутки з монастирських та архієрейських маєтностей поступали до державної скарбниці, а вже звідти Монастирський приказ видавав жалування архієреям та монастирям [3]. До утворення Синоду місцєблоститель управляв Церквою через "Освященний Собор", який складався з архієреїв, що викликалися в Москву щороку "на чергу служіння" або приїжджали у справах своїх єпархій. Поступово світська влада все більше втручалася у справи церковні, перебираючи на себе все більше і більше повноважень патріарха [4].

Митрополит Стефан Яворський не був людиною владолобною. 1707 року він писав у листах до своїх однодумців про своє положення адміністратора Російської церкви як про "важкий тягар, що й розум осліпив, і здоров'я відняв, і душу пошкодив", про владну верхівку держави як про "Вавилон" (біблійний символ гріха та розпусти), неодноразово висловлював бажання повернутися в Україну, щоб зайняти посаду Київського митрополита, або навіть прийняти схиму в одному з монастирів. Петро I С. Яворського не відпускав, бо цінував його європейську освіту і певну поступливість.

Як вважав дослідник творчості С. Яворського І. Захара, останній не був православним фанатиком, не захоплювався старовиною і "візантійським" благочестям, а використовував на практиці все позитивне, що мали в собі католицька і протестантська церкви, залишаючись водночас на позиціях православ'я. Він зважав на розстановку політичних сил у Росії, у своїх численних проповідях намагався окреслити своєрідну піраміду влади тогочасного російського суспільства. На вершині піраміди, на чолі держави стояв імператор, нижче – князі та бояри, що перебували на державній службі, далі – вищі офіцери армії та флоту. Ще нижче – купецтво, духовні чини, і нарешті простий народ. В одній з проповідей читаємо: "... як у колісниці, так і в царстві благочестивім є чотири чини, як чотири колеса. Перше колесо: перший чин князів, бояр, вельмож і радників царських. Друге колесо: другий чин людей військових, генералів, кавалерів, капітанів та інших офіцерів і воїнів. Третє колесо: третій чин людей духовних, архієреїв, ієреїв, ігуменів і всього освіченого собору. Четверте колесо: четвертий чин людей просто-народних міщан, купців, художників, ремісників та селян-землеробів" [5].

С. Яворський, як людина високоосвічена та інтелектуальна, спочатку підтримав реформи Петра I, особливо в галузі освіти. Але попередньо зауважимо,

що ця підтримка тривала лише до тих пір, доки реформа не торкнулася традиційного устрою та юридично-правових підвалин діяльності церкви. Адже прихильний до протестантських ідей цар-реформатор досить брутално поведився з церковними канонами, нехтуючи як православною традицією, так і церковними правилами та канонами. До нашого часу дійшли блискучі літературні, полемічні, богословські праці С. Яворського ("Виноград Христов", "Знамення пришествя Антихриста", "Камінь православної віри"), тексти його філософських лекцій, проповідей, віршів, листів та грамот. У них не тільки відображено події суспільного життя тодішніх України та Росії, але й проголошується засудження соціального й національного гноблення. Проблеми держави і права Яворський розглядав, як і більшість вихованців Києво-Могилянської колегії, з точки зору ідей Платона й Аристотеля. Він підтримував реформи Петра I в галузі освіти, економіки, флоту, військової справи. Але невдоволення викликала у нього саме церковна реформа. С. Яворський захищав інтереси церкви, її авторитет в духовному житті суспільства, виступав проти її підпорядкування державній владі. У своїй діяльності він не виступав в ролі "непримиренного клерикала", не відстоював вищості церкви над державою. На його думку, хоча світська держава і влада є від Бога, але це не означає, що вони повинні втручатися у справи і канони церкви. Спроби Яворського чинити спротив Петру хоча й не дали певних результатів, але до часу стримували нетерплячого царя-реформатора. Поступово ці суперечності спричинилися до охолодження стосунків поміж царем та екзархом, призвели до відкритого протистояння між ними [6].

Іншого, більш прихильного дорадника і помічника у справі реформи церкви Петро I знайшов в особі іншого вихованця Києво-Могилянської колегії, Феофана Прокоповича. Вихідець з київської купецької родини, Ф. Прокопович після скінчення навчання в колегії, як і С. Яворський, виїхав закордон, де навчався в єзуїтських школах. 1709 року він догодив Петру I своєю проповіддю на честь перемоги над шведським королем Карлом XII, після чого цар наблизив його до себе. Але тільки 1718 р. відбулася висвята Феофана єпископом, треба гадати, не без спротиву С. Яворського, який здавна вважав Прокоповича своїм ідейним суперником [7].

І справді, незважаючи на подібність освіти, яку отримали С. Яворський та Ф. Прокопович (обоє навчалися у Києво-Могилянській колегії та проходили стажування в єзуїтських школах на Заході), їхні погляди можна вважати діаметрально протилежними. На думку М. Грушевського, Прокопович виступав "чистим раціоналістом, прихильником... державної влади, необмеженого монархізму, "просвіченого деспотизму". У справах церковних він віддавав світській владі більше прав. В питанні про церковний устрій він відкидав патріаршество, до церковних уставів і традицій ставився зі свободою неправославною, чим також догоджав Петру" [8].

Феофан Прокопович був автором численних праць суспільно-політичного та політологічного характеру ("Слово про владу і честь царську", "Правда волі монаршої", "Духовний регламент", "Розшук історичний" тощо). Саме Ф. Прокоповичу належить честь розробки теорії "просвіченого абсолютизму". Він жорстко виступав проти церковної автономії та зверхності церковної влади над світською.

Виступаючи з точки зору теорії "природного права" та "суспільного договору", використовуючи думки Гоббса та інших європейських мислителів "про природний стан людини", він доводив, що міцна, централізована, авторитарна державна влада потрібна для охорони природного закону "від зла людського", яке примусило людей збиратися у суцільний союз і державною владою захищати себе "як від зовнішніх супостатів, так і від внутрішніх лиходіїв". При цьому з волі Божої у нього впливає народна воля, яку останній добровільно передає монарху. Верховна влада, за Ф. Прокоповичем, набуває абсолютистського характеру і повинна у своїй діяльності додержуватися принципу загальної користі, дбати про народ, його добробут, дбати про його виховання та добродійність. Народ же повинен в усьому коритися владі, бо "закон християнський бунтувати забороняє" [9].

Обґрунтуванню ідеї підпорядкування духовної влади світській був присвячений складений Ф. Прокоповичем і відредагований Петром I проект церковної реформи, відомий сьогодні як "Духовний регламент" (1720 р.). Внаслідок його запровадження замість патріаршества вводився орган колегіального правління церквою – Синод, члени якого присягали як чиновники на вірність цареві і зобов'язувалися "у мирські справи і обряди не входити". Церковна реформа означала ліквідацію самостійної політичної ролі церкви, її самоуправління. Вона перетворювалася на складову частину чиновницько-бюрократичного апарату абсолютистської держави, ставала ідеологічним апаратом російського самодержавства. Таке підпорядкування церкви державі при Петрі I та її "бюрократизація" негативно позначилися на становищі церкви, призвело до її "одержавлення", зниження освітнього і філософсько-богословського рівня духовенства, значного падіння її авторитеті серед народу.

Таким чином, церковна реформа Петра I відіграла важливу роль у формуванні абсолютистської, самодержавної, монархічної системи в Російській імперії. Православна церква втратила свою юридичну самостійність і була підпорядкована світській державі. У свою чергу, авторитарна держава перетворила церкву на ідеологічний апарат, який мусив забезпечувати легітимність деспотичної влади. Внаслідок цього відбулося падіння морального авторитету церкви серед народу, що спричинило до масового поширення атеїзму та протестантизму у XIX ст. "Синодальний" період в історії церкви тривав майже 200 років і завершився відновленням її патріаршого устрою у 1918 році.

Список використаної літератури:

1. Кухта Б. Л. З історії української політичної думки. – К. : Генеза, 1994. – 368 с.
2. Чечин С. Митрополит Стефан Яворський та гетьман Іван Мазепа // Ніжинська старовина: Науковий історико–культурологічний збірник. – 2005. – Вип. 1(4). – С. 78–102.
3. Терновский Ф. Митрополит Стефан Яворский // Труды Киевской духовной академии. – 1864. – Т. 2. – С. 252–253.
4. Лотоцький О. Автокефалія. – К., 1998. – Т. 2. – С. 403–405; Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви. – Т. 3. – С. 111;
5. Захара І. Стефан Яворський. – Львів: Каменяр, 1991. – С. 78.

6. Власовський І. Вказ. праця. – С. 113
7. Кухта Б. Л. Вказ. праця. – С. 108–109.
8. Власовський І. Вказ. праця. – С. 119.
9. Прокопович Ф. Сочинения. – М. – Л., 1961. – С. 82.

ВПЛИВ БАРОКОВОЇ СВІДОМОСТІ Л. БАРАНОВИЧА НА СОЦІОКУЛЬТУРНУ ЄДНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ XVII СТОЛІТТЯ

Н. М. Петренко, студентка II курсу Львівського національного університету імені Івана Франка

Вплив барокової свідомості Л. Барановича на соціокультурну єдність української нації XVII століття

Загальновідомо, що бароко – важливий етап всієї загальнолюдської культури XVI–XVII ст. Це перехід від епохи Відродження до нової якості світосприймання, мислення, творчості. В історії західноєвропейської культури бароко прийшло на зміну Відродженню, заперечуючи певною мірою його духовні відкриття. Світовідчуття і світорозуміння, що живило барокову культуру, стало своєрідною реакцією на ренесансне світобачення, що ґрунтувалося на безмежній вірі у розумність і логічність світу, його гармонійність, в те, що людина є мірою всіх речей. Світобачення XVII ст. пройняте, навпаки, відчуттям трагічної суперечливості людини і світу, в якому вона посідає зовсім не провідне місце, а є розчиненою в його багатоманітності, підпорядкованою середовищу, суспільству, державі.

Навколишність сприймається майстрами бароко як боротьба протиріч, тому вона викликає у них як захоплення, так і велику печаль. Звідси характерні риси барокового світовідчуття: неспокій, поривання, почуття потужності і ніби недовершеності, намагання поєднати протилежності, навіть суперечності. Тому і в українському бароковому мистецтві співіснують прагнення неможливого й песимізм; пафос боротьби і перемоги та примирення з думкою, що зло сильніше за добро, а смерть сильніша від життя; звеличування слави і сум, образа за людей, охоплених марнославством, марнотою марнот.

У Західній Європі це – дворянський стиль і переважно світське мистецтво. Місце і час розвитку бароко в Європі – передусім ті країни, де перемогли феодалські сили й католицька церква. Серед країн православно-слов'янського регіону мистецтво бароко набуло найвищого розквіту саме в Україні.

У другій половині XVII ст. українське суспільство переживало складні часи: воно перебувало фактично в стані громадянської війни, булорозколоте й деморалізоване, переповнене соціальними конфліктами і релігійними суперечностями; дестабілізація суспільного життя досягла вражаючих форм і розмірів. Нескінченні війни і розбрат знекровлювали Україну, численні вожді, продавали її своїм іноземним покровителям і "союзникам".

Зрозуміло, що сприйняття дійсності вплинуло на світобачення української інтелігенції. Образ світу, створений бароковою свідомістю став свого роду

віддзеркаленням стану хаосу і дезорганізації, своєрідною проекцією українських реалій часу Руїни. У творчості видатних українських мислителів, поетів, релігійних діячів – Лазаря Барановича, Іоанікія Галятовського, Івана Максимовича, Івана Орновського та ін. світлюдського буття позбавлений розумних, стабільних, стійких основ. Земне життя у барокових мислителів взагалі не отримує позитивної оцінки ісприймається як неістинне та тимчасове, як панування суцільного зла. Світ "весь в злу лежить", світ – це "суть суєтна", – пише в "Мечідуховному" Л. Баранович. Діячі доби бароко бувають далеко від думки про те, що людина – досконала, розумна і гармонійна істота. Недосконалою визнавалася і людська поведінка, нетривкими і фальшивими – людські цінності й мораль. Не викликала особливої симпатії у барокових діячів і безмірна земна активність людини. Зокрема, І. Галятовський нагадує, що не гордість і возвеличення земної пихи, а покора і смиренність повинні бути головними якостями людини в її прагненні до досконалого життя. Загалом, в українській культурі доби бароко утверджувався погляд на духовний світ особистості як на арену одвічної боротьби добра і зла, що дає непередбачувані наслідки. Тому творчість українських барокових мислителів пронизує смуток, розчарування, песимізм, навіть відчай, що, власне, є цілком закономірною реакцією людини розумної і моральної на бездуховність, аморальність, суперечливість, неупорядкованість земного буття. Трагічним є також образ самої України як корабля, що пливе у морі пролитої крові.

Цілком зрозуміло, що свідомість бароко намагалася віднайти компенсаторні моральні й психологічні механізми "захисту" від нерозумного і неупорядкованого світу, механізми, які були покликані підтримати людину, визначити ідеальні форми людського співжиття. Результатом усвідомлення необхідності пошуку таких механізмів стали теоретичні конструкції ідеальної людської спільності, соціальні утопії, створені видатними діячами українського бароко. Водночас, ідеали організації та розумного упорядкування людського життя знаходили практичну реалізацію у певних соціальних формах, передусім, – у рамках неформальних спільностей і угруповань української інтелігенції та церковних діячів. Засновником і фактично главою цього неформального угруповання була відома людина, видатний діяч православної церкви, політик, богослов, архієпископ Чернігівський – Лазар Баранович. За його сприяння в Чернігові склався могутній осередок української культури, який перетворив Чернігів на один з основних культурних центрів свого часу. Чернігівське коло Л. Барановича об'єднувало людей, що жили не тільки в Чернігові, а й у Батурині, Львові, Києві, Москві, Слуцьку, Полтаві, Харкові, Новгород-Сіверському та інших містах. Особиста дружба з Чернігівським митрополитом і спільна діяльність (видавництво книг у власній друкарні Л. Барановича) стали тими факторами, що сприяли об'єднанню поетів та філософів у рамках неформальної спільності. Л. Баранович охоче встановлював зв'язки з людьми, підтримував їх, часто сам шукав у них духовної підтримки. У друкарнях Новгород-Сіверського і Чернігова він опублікував близько 50 книг, у тому числі граматику, часословець, псалтир, октоїх, молитвослов для шкіл, свої твори та твори подвижників по Києво-Могилянському колегіуму.

Як зазначає дослідник А. Макаров "У тому, що провідною постаттю на сцені українського політичного життя Руїни став християнський діяч, містично

настроєна і глибоко віруюча людина, була своя закономірність, бо коли всісваряться, потрібний той, хто вміє мирити, і коли всі роз'єднуються, діляться на ворогуючі групи, клани, "партії", має з'явитися авторитет, що стоїть над бійкою і зберігає здатність слухати і розуміти всіх. Таким діячем у роки хаосу війни XVII ст. в Україні був Лазар Баранович". Ядро угруповання Л. Барановича складала його сподвижники та друзі, з якими він вчився, а потім працював у Київській колегії, і з якими Баранович ні за яких умов не розривав близьких стосунків, хоча і не завжди поділяв їхні політичні погляди. Він завжди прагнув діалогу як єдиного надійного шляху до згоди і взаєморозуміння, а, отже, й виходу України зі стану громадянської війни. Це філософи, богослови, відомі поети, письменники і релігійні діячі – І. Гізель, Ф. Софонович, І. Галятовський, А. Радивиловський, Д. Туптало (Ростовський), Л. Крщонович, І. Щирський, С. Ялинський, І. Максимович, І. Величковський, П. Армашенко, О. Бучинський-Яскольд, І. Орновський та ін. Тісні стосунки з поетами чернігівського кола мав Стефан Яворський, а також київський митрополит Варлаам Ясинський. Вплив чернігівського архієпископа відчував і харківський поет Онуфрій, який наслідував Л. Барановича і навіть перекладав його польські вірші на старослов'янську мову. Перебуваючи під впливом київського інтелектуального та духовного життя, Л. Баранович зумів створити сприятливу для творчості атмосферу духовної єдності, дружнього порозуміння і в Чернігові. Найбільше він бажав, "щоб врятований Богородицею світ подарував мирові мир". Національно-визвольна війна 1648-1654 рр., боротьба за власну державу були тими обставинами, які безпосереднім чином впливали на зміст і характер діяльності Л. Барановича. Жодна впливова подія в Україні 2-ої половини XVII ст. не відбувалася поза увагою Л. Барановича. Його завжди цікавила доля України та її народу. Відсутність злагоди в державі (а саме "злагодою держави зростають") Л. Баранович пояснював затьмаренням душі й розуму українців. "Єдність від Бога, а роз'єднання від злого духа", – пише він у листі до Ф. Софоновича (1699 р.) і продовжує: "Давно замишляють на Русь, аби розділити її і таким чином знесилити".

У роки хаосу і безладдя Л. Баранович, будучи авторитетною постаттю, намагався примирити сторони, що ворогували, об'єднати їх навколо православної церкви. І в цьому він вбачав своє призначення. У важкі моменти української історії (війна, турецькі навали, дезорганізація в суспільстві) авторитет Л. Барановича визнавався багатьма. Видатний мислитель і діяч православної церкви був переконаний в тому, що зброя і меч не можуть бути достатнім аргументом у протистоянні світові зла та неправди. Він вчив людей покладатися на слово Боже, прислухатися до голосу совісті. Л. Баранович постійно наголошує на тому, що в часи жорстокої війни і збройної боротьби перемогти душевних і тілесних ворогів можна лише мечем духовним: "... Не мечем Христос, точію сим духовним, Глаголом Божим побудил". На його думку, не войовничий дух, що панував в українському суспільстві, а Меч духовний, Слово Боже є найбільшою силою. У своїх проповідях Л. Баранович висловлював надію, що люди мусять не лише воювати справжнім мечем, а навчитися мистецтву миролюбності, християнського смирення і християнської любові. У міжусобних війнах Меч духовний допомагає людині вистояти і дійти згоди зі своїми супротивниками, він є слово, що виходить

з уст Христа. Цей Мечдуховний, Слово Боже, що промовляє Ісус Христос, не вбиває, а живить. Наслідком дієвості Меча духовного повинен бути мир, братерство і злагода. Л. Баранович пише В. Ясинському: "Вирушаючи до його величностіцаря з Мечем духовним з обов'язку свого, я волів би залишити там пліддуховний – любов, радість і мир: від щирого серця бажаю, аби він великийбув у братстві тих, хто шанує закон... А як і наш Меч духовний проймаєсерце, той ми мусимо пам'ятати про те, що як не постраждаєш, – невінчатимешся. Мечем духовним все залагодиться". Проповідь миру і злагоди, яку творив Л. Баранович, була надзвичайноактуальною для українського суспільства 2-ої половини XVII ст.

Одним із найцінніших результатів діяльності українських барокових мислителів було формулювання ідеалу досконалої духовної спільності, засадами якої є порозуміння, згода, рівність, братерство, соціальнагармонія, і яка втілює зразок ідеальної людської організації. У цьомуідеалі втілювалася мрія людини барокової епохи про таке об'єднаннялюдей, яке утворюється на засадах порозу-міння і духовної співпраці,виражає глибинну потребу в установленні тісного духовного зв'язку. На думку Л. Барановича, церква втілює образ ідеального, оновленого світу, до якого йде людина. Вона уподібнюється кораблю, куди повинні увійти всі, щоб спастися, знайти прихисток, убронити вірних від ворогів івсякої напасти: "корабль церковь твоя єсть, сія ину єсть посреди морявеликаго и пространного мира сего". Церква зображуєтьсяЛ. Барановичем як добровільне об'єднання людей на основі віри в ІсусаХриста. В цілому, царство небесне, нова церква постають у творчостіЛ. Барановича не лише як найважливіші символи християнської віри; вони можуть розглядатися також як особлива форма існування, як теоретична модель бажаної людської спільноти. Важливо, що Л. Баранович наголошує на значущості і необхідності вибору людиною своїх зв'язків. Люди, на його думку, утворюють спільноту не за деяким передвизначенням, а завдяки обміну здібностями і талантами. Людей об'єднує також стиль мислення і єдність думки. І, незважаючи на розбіжності, які існують в земному житті, люди можуть знайти спільну мову, коли йдеться про вищу спільноту і цінність духовного єднання. Спілкування, діалог, таким чином, виступають стуттевою конститутивною основою нової спільності. Відсутність спілкування призводить донебажаних, а то й комічних наслідків: "живот бо человеческий истяє подобен єсть комедии или игралищу" в узгоджених діях для досягнення спільних цілей.

За таких умов життя стає предметом "торжища", виникають конфлікти і непорозуміння. У суспільстві поширюється стан суперництва і навітьворожнечі між людьми, "брань" часто переважає мирне співробітництво.

У міркуваннях Л. Барановича чітко виражається потреба в досягненні людської солідарності і злагоди. До таких висновків його, безперечно, підводили часті конфлікти в українському житті, відсутність єдності тапорозуміння, аморальність поведінки політиків, непримиренна боротьба завладу, свавілля можновладців, безперервні війни та чвари. Час, в якийжив Л. Баранович і сучасне йому українське суспільство, він називав"лютыми временами". Тому, на його думку, люди, як тоговимагає Ісус Христос, мусять робити все можливе для вдосконалення свого-життя. Розмірковуючи про ідеальну людську спільноту і засади її функціонування, Л. Баранович, власне, пропонує нову модель людськоїсамоорганізації. Він, як і

його сподвижники – І. Галятовський, А. Радивиловський, І. Максимович та ін., чітко усвідомлював, що в умовах нестабільності і кривавих воєн, братської ворожечі в Україні руйнуються засади духовної єдності суспільства, а сама людина в будь-який час може стати жертвою численних ворогів. Щиро бажаючи припинення чвар в Україні, Л. Баранович та його послідовники пропагували зразки та норми високоморальної поведінки, християнського способу життя. Оцінюючи роль Л. Барановича та його оточення в утвердженні духовної єдності українського народу, В. І. Шевченко справедливо відзначає, що у XVII ст. вихована Петром Могилою генерація церковних діячів в Україні глибше, ніж гетьманат, усвідомлювала соціокультурну єдність нації, морально та філософськи стимулювала її ідентичність, зберігала й обстоювала духовну Україну, якби важко це не було робити.

Отже, у формі утопій барокові мислителі формулювали теоретичні альтернативи недосконалим і невідповідним людській суті формам організації земного життя, світу зла і несправедливості, намагалися вибудувати проект ідеальної людської організації, найбільш оптимальної форми людського співіснування. Вони наполегливо шукали філософсько-релігійну відповідь на актуальні запити сучасного їм життя, усвідомлюючи нагальність подібних пошуків для України 2-ої половини XVII ст.

Теоретичні зразки людської спільноти, які крилися за релігійною термінологією і біблійними образами "царства Божого", "Сіону", "Горного Єрусалиму" у творчості Л. Барановича, І. Галятовського, А. Радивиловського, І. Максимовича та ін., можна розцінювати як одну зі спроб раціоналізації буття. Крім того, ідеал людської спільноти виражав неприйняття інтелігентським середовищем ситуації нестабільності і деструктивності, що була характерна для українського життя того часу.

Список використаної літератури:

1. Антологія української поезії. Т. 1. – К., 1984.
2. Баранович Л. Меч духовный. – Киев, 1666.
3. Баранович Л. Трубы словес проповедных. – Киев, 1674.
4. Вибрані листи Лазаря Барановича // Чернігівські Афіни. – К., 2002. – С. 58–173.
5. Галятовський І. Ключ розуміння. – К., 1985.
6. Макаров А. Пророцтво Лазаря Барановича // Чернігівські Афіни. – К., 2002. – С. 6–4
7. Сумцов Н. Лазарь Баранович // К истории южно-русской литературы XVII века. Вып. 1. – Киев, 1885.
8. Ушкалов Л. З історії української літератури XVII–XVIII ст. – Харків, 1999.
9. Шевченко В. І. Філософська зоря Лазаря Барановича. – К., 2001.
10. Шевчук В. Співці музи Роксоланської в Чернігові // Чернігівські Афіни. – К., 2002. – С. 44–56.

ІСТОРІЯ СЕЛА ІВАНІВКА ЧЕРНІГІВСЬКОГО РАЙОНУ У XVII–XVIII СТ. (НА МАТЕРІАЛАХ АКТОВИХ ДОКУМЕНТІВ)

В.В. Ребенок, магістрант історико-юридичного факультету Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Науковий керівник: Є.М. Страшко, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та політології Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Наша Чернігівська земля освячена славою минувшини, яка з нами у літописах і хроніках, у багатющих історичних пам'ятках, які яскраво відображають тисячолітню історію отчої землі. Недаремно академік М. Грушевський назвав Чернігівщину "нашою Ровенною" і що саме тут "поховані секрети Старої України – і зародки Нової" [1, с. 5]. Коріння мого роду знаходиться в селі Іванівка Чернігівського району.

Мета даної статті є висвітлення еволюції розвитку с. Іванівка Чернігівського району у XVII–XVIII ст., спираючись на історичні джерела та доробки вчених. При цьому автор не претендує на всеохоплюючий характер даної розвідки, оскільки багато аспектів соціально-економічного розвитку с. Іванівка потребують більш детального та глибокого аналізу.

Дана тема є актуальною і необхідною, адже, на думку М. Грушевського, наявність двох зрізів у історичному процесі – горизонтального і вертикального – уможливило студіювання окремих територій з урахуванням географічних, комунікаційних і соціальних чинників для створення цілісного образу економічного, соціального, культурного, політичного і національного розвою [2, с. 5–6].

Цілеспрямоване історико-етнографічне вивчення Чернігівщини розпочалося в середині XVIII ст. Визначним етапом у розвитку дослідження регіональної історії започаткувала розвідка О. Шафонського "Черниговского намесничества топографическое описание" [12]. Дана праця є унікальним історичним джерелом, що містить вичерпну інформацію про природні умови, економічний розвиток, розміщення та соціальну структуру населення Чернігівщини. На ниві історико-краєзнавчого дослідження успішно працював чернігівський архієпископ Ф. Гумілевський, фрагменти його студій у 1873–1874 рр. друкуються в "Историко-статистическом описании Черниговской епархии" [3]. У своїй праці Філарет згадує сотні актів, універсалів, розпоряджень церковної та світської влади, приватних листів. Надзвичайно важливим джерелом для вивчення економічних і соціальних відносин у XVIII ст. є "Генеральный опис Малоросіи та Рум'янцевський опис". Однак його використання і досі утрудняється, бо в ньому немає науково-довідкового апарату. Значно активізували свою роботу краєзнавчі студії у першій половині XIX ст. На сторінках заснованої у 1838 р. газети "Черниговские губернские ведомости" систематично друкувалися статті з історії, етнографії, фольклористики О.Лазаревського, О.Марковича, Г.Базилевича, П.Леневича та інших. Газета зберегла багато відомостей із історії рідного краю, часто-густо ніде більше не зафіксованих. Серед сучасних істориків, які при вивченні своїх тем побіжно торкалися і нашої, є П.Кулаковський [6], І.Акименко [10], А.Курданов [7], Г.Доманова [11] та інші.

Село Іванівка розташоване за 12 км від Чернігова. На думку Ф.Гумілевського, перша назва села, ще в домонгольський період, була Петрів Корінь і належало воно Петру, який був чернігівським боярином. В наступний період - московський, 1490–1600 рр., село мало назву Яковлевичі, а за польського володіння отримало назву Янівка [3, с. 170], з 1947р. – Іванівка.

Археологічна експедиція під керівництвом О.О. Попка у 1946-1947 рр. вела розкопки на околицях та в центрі с. Іванівка. У культурному шарі була знайдена ліпна кераміка VII-VIII ст., гончарна XI–XIII ст., уламки залізних предметів, шматки перепаленої глини, кістки тварин. Це свідчить про те, що історія села розпочалася ще в домонгольський період [4, с. 139]. У 1975 р. Є.В.Максимов обстежив поселення за 1,5 км від с.Іванівка на підвищенні в заплаві р.Десни та р.Вздвиг. Була знайдена кераміка, яка датується XIII-XV ст. Для північних регіонів було характерно будувати поселення на підвищенні у заплаві [5, с. 123].

Після підписання Деулінського перемир'я польський уряд, щоб закріпити свою владу у північній провінції, почав роздавати польським шляхтичам землі на Чернігівщині, зобов'язуючи їх обов'язково заселяти селянами.

У 1621 р. село Яковлевичі отримали учасники московського походу Ян, Криштоф, Мартин (Зубрицькі) Зембжицькі. За Криштофа Зембжицького відомо, що він був учасником московського походу 1609–1618 рр., пруської експедиції 1628 р. у складі хоругви ротмістра Станіслава Беджицького [6, с. 415]. Після смерті Мартина Зембжицького у 1629 р., Криштоф отримав привілей на другу частину Яковлевичів, але дружині Мартина Барбарі Ляковській вдалося зберегти за собою та другим своїм чоловіком, Яном Гроховським - частину Яковлевичів. Перший документ, в якому згадується село Яковлевичі, є грамота короля Владислава латинською мовою від 16 червня 1635 року, яка дає дозвіл шляхетній пані Барбарі Ляковській передати свої права на землі Яковлевичів шляхетному Бартошу (Варфоломію) Медушевському, аби він користувався урочищем, лісами, борами, бортними деревами, озерами, річками. Другий документ – акт латинською мовою від 1635 р., яким Барбара Ляковська зобов'язувалась передати назавжди свої права на маєток Яковлевичі Барташові Медушевському, "каморнику із Земброва" [3, с. 170].

На початку 1645 р. Я. Келчовський, сподвижник М.Потоцького, отримав за королівськими привілеями по Янові Зембжицькому частину Яковлевич. На цей час у селі були міцні селянські господарства, млини, корчма. Але це не задовольняло Я.Келчовського, який в наступні роки сприяв перетворенню Яковлевич у містечко Якубів. За Я.Келчовського відомо, що він жовнір, у 1646 р. був послом на сейм від Чернігівщини [6, с. 285].

В другій половині XVII ст. навколо села розширюються площі орних земель. Сіяли ячмінь, пшеницю, овес, льон "лущик", просо, горох, чечевицю, гречку. Дуже родила городина, високі врожаї отримували із садівництва, в гарному стані були сінокоси, розвивалося скотарство. Для потреб сім'ї ловили рибу. Населення займалося розведенням бджіл у бортях, навколо Яковлевичів було особливо багато бортних дерев.

Поряд із селянами у селі проживали козаки – чотири двори. Янівські козаки в різні періоди входили до складу то Чернігівської сотні, то Білоуської. Козаки мали значні привілеї в порівнянні з селянами, вони були вільним військовим

станом, головним обов'язком якого було відвідування військової служби своїм коштом. Натомість, козаки звільнялися від податків та більшості повинностей, були власниками своїх земельних наділів. Саме тому селяни, на яких лягав тягар податків та повинностей, прагнули перейти у козацький стан, що підтверджується документально. Зокрема, у 1730 р. Чернігівському полку у с.Янівка належало 11 дворів і володів ними полковник М.Богданов, та 4 двори, які раніше належали полковнику. А вже у 1767 р. козацьких дворів було 69 [7, с. 6].

Через село Янівку протікає річка Вздвиг, на якій розміщено аж три млини. Один млин і гребля належали Пятницькому жіночому монастирю, а також селянські обійстя [8, с. 25]. У оборонному універсалі гетьмана Івана Мазепи від 26 вересня 1699 року забороняється полковнику і старшині змушувати монастирських селян гатити греблю, брати в селян підводи, корм для скоту. Хто ж гетьманського універсалу не послухається, того в колодку закувати і відправити в Чернігів [9, с. 148].

Дбав про благоустрій та власність православних монастирів і не забував їм надавати землі інший гетьман Малоросії – І.Скоропадський. У 1714 р. гетьманським універсалом у власність Свято-Троїцького-Іллінського монастиря передано с. Янівку з хутором та двором. Власністю обителі у 1786 р. в с.Янівці були 4 двори та один вітряк. Окрім цього, на монастирських землях сіяли зернові, займалися огородництвом, садівництвом, було поширене скотарство, птахівництво, конярство, вівчарство. Значні прибутки давали бджільництво та рибальство. Монастирське господарство мало високий рівень розвитку. У такому стані маєтності Свято-Троїцького-Іллінського монастиря проіснували до 1786 р. За наказом імператриці Катерини II монастирські землі із селянами передавалися у власність казни [10, с. 37]. Цього ж року, за розпорядженням генерал-губернатора, Чернігівський міській думі були передані сіножаті, які належали перш за все на чин війта, бургомістрів та писаря міського магістрату, розміщені поблизу сіл Количівка, Яновка, Онисів [11, с. 43].

Після революції 1648–1654 рр. Богдан Хмельницький у 1657 р. видає універсал на володіння с. Янівкою вдові шляхтича Б.Грязного – Катерині Грязной, а в 1668 р. від боярина і воєводи Київського П.Шереметова Катерина отримує указ на володіння даною маєтністю разом зі своєю дочкою. Після смерті К.Грязной селом володіє її зять – майор Костянтин Мазапета, а по його смерті син – Іосиф Мазапета, значковий товариш чернігівського полку. В 1730 р. зять І. Мазапети Петро Сушинський оголосив універсал від гетьмана Д.Апостола, підписаний 1729 р., на володіння с. Янівкою. Але в зв'язку з підозрою на підробку документа (представлена копія), був виданий наказ тимчасово селом не володіти [7, с. 6].

У 1765 р. за наказом генерал-губернатора О.Румянцева-Задунайського був відкритий поштовий зв'язок в Малоросії. Пошту розвозили козаки, замість їх військової служби, називали їх поштальйонами. Через с. Янівку проходила поштова дорога з Чернігова до Києва, від Чернігова до Янівки – одна поштова станція, 17 верств, від Янівки до Олишівки – 20 верств [12, с. 163]. Всього в селі було селянських дворів 69, хат 78, проживало 420 чоловіків та 470 жінок [7, с. 6].

Таким чином, майже за двохстолітню історію розвитку села Янівки з часу першої писемної згадки, у 1635 р., до кінця XVIII ст., кількість господарств, селян і козаків зросла в декілька разів. Значно зросла також і кількість самих жителів,

що свідчить про стабільний розвиток села у даний період. Володіли селом протягом двох століть різні господарі, в залежності від політичного, соціального та економічного розвитку Чернігівщини.

Список використаної літератури:

1. Чернігівська старовина: Збірник наукових праць, присвячений 1300-літтю Чернігова. – Чернігів: Сіверянська думка, 1992. – 148 с.
2. Грушевский М. Чернігів і Північне Лівобережжя: Огляди, розвідки, матеріали. – К., 1928. – С. V–VI.
3. Гумілевський Ф. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Кн. 5. – 1874. – С. 170, 173–174.
4. Попко О.О. Слов'янські археологічні пам'ятки у нижній течії Десни // Середні віки на Україні. – К., 1971. – Вип. 1. – С.139.
5. Капустін К.М. Археологічні пам'ятки середньої наддніпрянщини середини XIII–XV ст. // Археологія. – 2011. – № 4. – С. 123.
6. Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої (1618–1648). Наукове видання. – К.: Темпора, 2006. – 437 с.
7. Курданов А.Л. Літописи сіл Чернігівського району: Іванівська сільська рада. – Чернігів, 2010. – 56 с.
8. Труды Черниговской губернской архивной комиссии. 1906–1908. Выпуск седьмой. / под ред. П.М.Добровольского. – Чернигов: Типография губернского правления, 1908 г. – С. 3–52.
9. Мицик Ю. З архівних джерел. З документації гетьмана І.Мазепи. // Сіверянський літопис. – 1997. – № 4. – С. 143–150.
10. Акименко І. Господарська діяльність Чернігівського Свято-Троїцько-Іллінського монастиря (кінець XVII – XVIII ст.). // Сіверянський літопис. – 2001, № 2. – С. 36–38.
11. Доманова Г. До питання про земельну власність Чернігівського магістрату (друга половина XVII–XVIII ст.). // Сіверянський літопис. – 1999, № 6, – С. 36–45.
12. Шафонский А. Черниговского наместничества топографическое описание... – К., 1851, 697 с.
13. Генеральный опис Лівобережної України 1765–1769 рр.: Показч. населених пунктів. – К., 1959. – С. 126, 136.

ПОХІД ГЕТЬМАНА П. САГАЙДАЧНОГО НА МОСКВУ 1618 Р.: ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ ТА МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИЙ АСПЕКТИ

В.В. Ребенок, магістрант історико-юридичного факультету Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Науковий керівник: Є.М. Страшко, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та політології Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Особливе місце у історичній генезі кожного народу посідає політична та етнічна свідомість. До етнічної свідомості відносяться історична пам'ять, само-

ідентифікація в навколишньому соціокультурному середовищі, уявлення про свою роль та місію серед інших народів. В кінці XVI – першій чверті XVII ст. відбувається поступова трансформація національної та політичної свідомості українського народу, що прямо пов'язано з діяльністю козацтва. Водночас багато питань, віднесених до цієї тематики, ще не стали об'єктами спеціального вивчення істориками.

Актуальність даної теми зумовлена тим, що історія козацтва з кінця XVI до середини XVII ст. досі досліджена недостатньо через скупість джерельних матеріалів, багато з яких тенденційно відтворювали тогочасну дійсність. Діяльність гетьмана П.Сагайдачного, причини та наслідки Московського походу 1618 року були оцінені неоднозначно, не було встановлено мотиваційно-цільової спрямованості даної акції, її морально-етичного сприйняття козацьким середовищем та не визначено суті цієї події.

Метою даної статті є спроба розкрити суб'єктивні фактори, які визначили суть Московського походу П.Сагайдачного 1618 року та з'ясувати морально-етичне сприйняття козаками походів на Московію, безпосередньо початку XVII ст.

Одним з перших істориків, чию увагу привернула названа тема, був О. Рігельман [16]. Проте, через власні симпатії до Московської держави, вчений продемонстрував абсолютно вільне тлумачення історичних фактів.

Новим імпульсом до наукового вивчення воєнно-політичної діяльності П.Сагайдачного стала праця Д.Бантиса-Каменського "Истории Малой России" [4]. Дослідник зібрав всі відомі йому факти про гетьмана і трактував похід П.Сагайдачного з суб'єктивно-оціночних позицій проімперського характеру.

Належним чином діяльність гетьмана оцінена у дослідженнях М. Максимовича [12], В. Антоновича [1], М. Грушевського [6], Д. Яворницького [22]. Введення ними у науковий обіг об'ємного, нового масиву архівних джерел дозволив висвітлити багато маловідомих сторінок життя і діяльності П.Конашевича-Сагайдачного.

У радянські часи дослідження походу П.Сагайдачного на Москву було пов'язано з неабиякими труднощами, насамперед через різні ідеологічні перешкоди.

Однак, вчені-історики І.Крип'якевич [10], Ю.Крохмалюк [11], К.Гуслистий [8], О.Апанович [2] зробили значний внесок у фундаментальні дослідження військово-політичної діяльності П.Сагайдачного.

Вітчизняна історіографія 90-х років XX ст. поповнилася ґрунтовними та оригінальними роботами з історії козащини, в яких, певною мірою, знайшла відбиття й наша тема. В цьому контексті відзначимо наукові доробки В. Смолія [19], П. Саса [17], О. Гуржія [7], В.Брехуненка[5] та ін.

Зазначена проблема не обділена увагою й у російській історіографії. Назвемо хоча б таких російських істориків, як Д.Масловський [13], Є. Разін [15], О. Станіславський [21], Т.Опаріна[14] та ін. Наявність різноманітного масиву історичних подій та явищ у працях вищеназваних авторів все ж дозволяє стверджувати, що російські дослідники, здебільшого, лише констатують сам факт реальності походу, не заглиблюючись в його всебічний аналіз, як виняток доробок Т.Опаріної.

Польська історіографія також приділила увагу козацтву першої чверті XVII ст., висвітлюючи певні аспекти участі запорожців у московському поході, оскільки

вважали його невід'ємною частиною збройних сил Речі Посполитої. Однак ця тема не стала предметом спеціального монографічного дослідження.

Кінець XVI ст. як результат оприччини і поразки у Лівонській війні – перша структурна криза Росії. Особливості її полягають в тому, що вона не була подолана, а переросла в другу кризу держави – Смуту. Загострення соціальних, політичних і економічних протиріч набуло форми громадянської війни. Тому на початку XVII століття Російська держава вступила в стадію економічного занепаду, внутрішніх розбратів і військових невдач. Держава пережила національну катастрофу. Вона стояла на межі розпаду, розпочалася Смута, яка ускладнювалася династичною кризою, спровокованою смертю царя Івана IV Грозного, боротьбою за владу бояр та самозванців. Ніколи раніше боротьба за владу у Московії не ставала буденною справою рядових дворян, а тим більше соціальних низів.

Щоб заспокоїти народ, московити на Земському соборі 1606 р. обрали собі царем боярина Василя Івановича Шуйського. Але він не виправдав сподівань російських патріотів і втягнув Росію в ще більшу Смуту. Тоді у Московії з'явилися особи, які вирішили об'єднати Росію і Польщу в єдину державу через обрання в московські царі нової для неї династії. Увага російської аристократії зупинилася на синові короля Сигізмунда III, Владиславі. З Москви під Смоленськ до Сигізмунда було направлено посольство на чолі з митрополитом Філаретом і князем Голіциним з проханням дати королевича Владислава на Московське царство за певних умов: поважати православну віру, не позбавляти бояр їхніх споконвічних прав, нікого з росіян не страчувати, укласти союз між Росією та Польщею, вигнати з держави усіх самозванців.

На жаль, Сигізмунда III думав лише про те, щоб насадити в Росії католицизм і вигнати з неї схизму, тобто православ'я. Не вірячи, що син зможе упо-тратися з таким завданням, король зверхньо обійшовся з московськими послами, які прибули до короля для переговорів про надзвичайну справу, і двох з них, митрополита Філарета і князя Голіцина, кинув до в'язниці, а потім оголосив, що сам бажає бути московським царем.

Однак таке рішення Сигізмунда обурило російську еліту. Розуміючи, що релігійний фанатизм польського короля не зупинить Смуту в Московії, вони обрали собі в царі російського боярина, ревного поборника православної віри Михайла Федоровича Романова.

Потому розпочалася запекла боротьба Росії з Польщею. Сигізмунд III послав у Росію військо під орудою королевича Владислава й гетьмана Ходкевича – добувати царську корону. Але похід 1612–1614 рр. завершився невдачею. Владислав був змушений повернутися назад до Речі Посполитої.

Затишшя у російсько-польських відносинах тривало недовго. Рішення про новий похід на Москву ухвалив Сейм Речі Посполитої 1616 р., внаслідок чого королевич Владислав повинен був ще раз спробувати здобути для себе царську корону, обіцяну йому московськими боярами.

Шляхетське військо під керівництвом королевича було послано з Варшави на Москву 6 квітня 1617 р. 27 квітня воно прибуло до Смоленська, де об'єдналося із загонами польських гетьманів Я.Ходкевича, С.Жолкевського. Навесні 1618 року об'єднане військо Владислава дійшло до Вязьми, де й отаборилося, чекаючи на

допомогу та оплату для воїнів. Проте ні допомоги, ні грошей не надійшло, через що частина війська повернула назад. Натомість польський уряд, для врятування Владислава, звернувся з проханням допомоги до запорозьких козаків.

Гетьман П. Сагайдачний, прийнявши уповноважених посланців, не одразу погодився пристати на бік шляхти. Це пояснюється напруженими відносинами між поляками та українськими козаками через те, що відповідно договору під Яругою (вересень 1617 р.), Польща пообіцяла Туреччині приборкати "козацьких розбійників" і поставила П.Сагайдачному вимогу припинити напади на Туреччину і обмежити кількість реєстрових козаків. У жовтні 1617 р. була підписана Вільшанська угода, що обмежувала козацький реєстр до трьох тисяч чоловік та забороняла нападати на сусідні держави. Тому гетьман намагався скористатися сприятливою нагодою і послабити, або взагалі зняти обмеження з козацтва, накладені сеймом, посилити автономію України у складі Речі Посполитої.

Проте слід врахувати, що П. Сагайдачний був підданим польської корони, а це висувало перед ним ряд зобов'язань політичного характеру. На що вказував ще в свій час М.Максимович, наголошуючи на тому, що Україна на той час перебувала у складі Речі Посполитої: "...Запорозьке Військо називалось "військом його королівської милості"; що Сагайдачний ішов на Москву не для себе, а на допомогу своєму королевичу, який все ще називався царем московським" [12, с. 13].

Відповідно, гетьман зволював з походом на Москву аж до літа 1618 р. та висунув такі вимоги: по-перше, розширити козацьку територію; по-друге, збільшити кількість козацького війська; по-третє, визнати судову та адміністративну автономію підпорядкованого низовикам регіону; по-четверте, забезпечити в українських землях свободу православним віруючим.

Перебуваючи у безвиході, король і сейм погодилися на вимоги П.Сагайдачного і прислали йому військові клейноди. У 1618 р. сейм ухвалив конституцію, що проголошувала православним вільне богослужіння і скасування всякого насильства на релігійному ґрунті. Російський історик П.Жукович висловив думку, що "похід Сагайдачного під Москву був певною мірою куплений ціною сеймової конституції 1618 року "О релігії греческой" - першої сприятливої для православних конституції" [8, с. 124].

С. Соловйов робить припущення, що участь українських козаків у поході на Москву пояснюється, можливо, й ворожим ставленням частини українського козацтва до уряду Михайла Федоровича, дипломати якого в цей час підтримували відносини з Туреччиною і Кримом, спонукаючи їх орди нападати на Річ Посполиту, що загрожувало українським землям [20, с. 62].

Все це, безсумнівно, мало місце в сукупності причин участі українських козаків у поході 1618 року на Москву. При цьому, варто зауважити, що козацьке середовище до середини XVII ст. не мислило категоріями етнічної близькості з московитами, спорідненості українського та московського світів, що було одним із проявів усвідомлення українцями власної відмінності від росіян.

Український історик М.Аркас, коментуючи похід П. Сагайдачного у 1618 р. на Москву, робить висновок, що "козаки спустошували та руйнували московські села, а самих москалів убивали не гірше, як татари або турки. Велика різниця була вже в той час між людьми українськими та московськими і в мові, і в одежі,

громадянському ладі, навіть вірою вони розрізнялися, бо обрядність московська у справах церковних у ті часи таки чимало одрізнялися од нашої. Через це саме і мають зрозуміти, чого-то українці як вороги ставляться до великоросів у тих випадках" [3, с. 143].

Не було помітно жодних намірів зі сторони козаків у бік того, щоб "вітчизну" Річ Посполиту замінити на "вітчизну" Московію [5, с. 335]. Цей процес розпочнеться набагато пізніше, у другій половині XVII ст., після того, як Москві вдасться закріпитися на Лівобережжі. Московський чинник козаки часто використовували як спосіб тиску на Річ Посполиту для досягнення своєї мети, зокрема, станові поступки, що і було продемонстровано П.Сагайдачним перед початком походу на Москву 1618 р. Стосункам із Москвою козаками відводиться роль однієї із зовнішніх опор, яку при потребі можна і замінити.

У першій половині XVII ст., з остаточним перетворенням козацтва в стан, усвідомлення ними своєї належності до українського світу та до суспільно-політичної системи Речі Посполитої лише зміцнилося, що виразно продемонстрували безуспішні Московські спроби використати козаків проти Польщі. Козацтво незмінно дивилося на Москву тими ж очима, що й на інші суб'єкти своїх зовнішніх контактів, тобто крізь призму власних поточних інтересів. Московія в першій половині XVII ст. не вважалася козаками "своєю", що було одним із проявів усвідомлення ними своєї відмінності від росіян. Різницю між московитами ("чужими") і собою, як частиною українського світу, вмонтованого в політичну структуру Речі Посполитої, козаки добре відчували.

Д. Яворницький особливо виділяв амбівалентність в діях українського козацтва: "Діючи з неймовірним озлобленням проти своїх же побратимів, людей православної віри на півночі Росії, запорізькі і українські козаки в той же час вельми енергійно відстоювали православну віру на півдні..." [22, с. 34]. Дійсно, саме в цей час українське козацтво включається в активну боротьбу по захисту православ'я в Речі Посполитій. Переконливе пояснення цьому парадоксу пропонує С. Плохій. Він вважає, що "козацтву на той час не вистачало відчуття, що воно відноситься до більш широкої конфесійної спільноти, яка б об'єднувала в одну релігійну громаду не тільки православних Речі Посполитої, а й православних жителів Московії і османських володінь". Постійна участь того ж Сагайдачного у військових кампаніях проти Московської держави "свідчить про дистанцію двох гілок православ'я, про визнання відмінностей між ними" [14, с. 23].

Таким чином, аналіз джерел дозволяє констатувати, що будучи підданим Речі Посполитої П.Сагайдачний спромігся виконати всі основні завдання сюзерена: пробився до Москви, врятував "честь і свободу" королівства, а отже мав підстави вважати свою місію завершеною.

Окрім цього, гетьман прекрасно розумів, що Московський похід є чудовою нагодою утвердження автономістичних тенденцій для козацького війська і України в цілому. Тож похід не був стихійним явищем, а був добре продуманим тактичним планом П.Сагайдачного, виходячи з політичних обставин того часу.

Стосовно ж морально-етичного та релігійної сторони походу, то події Смути показали, що православні "черкаси" не відчували будь-яких моральних уязвлень, натомість й релігійних, у "розоренні єдиновірної Московської держави"

[14, с.23]. Можна погодитися і з тими дослідниками, зокрема Т.Опаріною, які говорять про ефект "жовнірської віри", важливої частини військової субкультури Центральної та Східної Європи, коли професійні воїни обмежувалися дуже поверховими релігійними навичками, а "мотив професійної самоідентифікації домінував над етнічною чи конфесійною тотожністю" [14, с. 23]. Виходячи з цього імперативу, у війні з православними росіянами українські козаки не бачили конфесійного та морально-етичного конфлікту.

Список використаної літератури:

1. Антонович В.Б. Про козацькі часи на Україні. – К.: 1991.
2. Апанович О. Гетьмани України і кошові отамани Запорозької Січі. – К., 1993.
3. Аркас М. Історія України–Русі – 3–тє факс.вид. – Київ: Вища школа, 1993. – 414 с.
4. Бантыш–Каменський Д.Н. История Малой России от водворения славян в сей стране до уничтожения гетьманства. – К.: Час, 1993.
5. Брехуненко В. Козаки на степовому кордоні Європи: Типологія козацьких спільнот XVI – першої половини XVII ст. – К., 2011. – 503 с.
6. Грушевський М. С. Історія України–Руси. Т. 7 Козацькі часи – до 1625 р. – К.: Наукова думка, 1995.
7. Гуржій О. І. Гетьман Петро Конашевич–Сагайдачний. – К.: Україна, 2004.
8. Гуслистий К.Г. Петро Конашевич–Сагайдачний. //Український історичний журнал. – 1972 р. – № 4
9. Документи російських архівів з історії України. – Т.1: Документи до історії запорозького козацтва 1613–1620 рр. – Л., 1998.
10. Крип'якевич І., Гнатевич Б., Стефанів З. та ін. Історія українського війська (від княжих часів до 20–х років ХХ ст.). – Львів: Світ, 1992.
11. Крохмалюк Ю. Воєнний шлях Сагайдачного на Москву 1618 р. – Львів, 1936.
12. Максимович М. Сказання про гетьмана Петра Сагайдачного. Іст.–док. кн.: К.: Веселка, 1992.
13. Масловский Д. Ф. Русская армия в семилетнюю войну. Вип. III. М., 1891.
14. Опарина Т. Украинские казаки в России: Единоверцы или иноверцы? // Соціум. Альманах соціальної історії. – 2003. – Вип. 3. – С. 23
15. Разин Е.А. История военного искусства: В 5–ти т. М., 1955. Т. 1.
16. Рігельман О. Літописна оповідь про Малу Росію та її народ і козаків узагалі. – К.: Либідь, 1994.
17. Сас П.М. Запорожці у польсько–московській війні наприкінці Смути 1617–1618 рр. НАН України. Інститут історії України. – Біла Церква: Вид. О. В. Пшонківський, 2010.
18. Серчик В. Речь Посполитая и казачество в I ч. XVII в. – РОПИП, 1979.
19. Смолій В.А. Українське козацтво: особливості та закономірності становлення і розвитку // Українське козацтво. К., 1993. Вип. 1.

20. Соловьев С. История России с древнейших времен, кн. V (т. 9–10). М., 1967.

21. Станіславський О. Громадянська війна у Росії XVII ст.: Козацтво на зламі історії. – М., 1990.

22. Яворницький Д.І. Гетьман Петро Конашевич Сагайдачний. – Дніпропетровськ: Січ, 1991.

ПОЛІТИЗАЦІЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. Т.Г. ШЕВЧЕНКА: ВИБІР М. ГРУШЕВСЬКОГО

Д.М. Рослий, магістрант історико-юридичного факультету Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Науковий керівник: *Є.М. Страшко*, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та політології Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Перші кроки по перетворенню Товариства ім. Шевченка з літературного на наукове пов'язані зі зміною назви товариства та його статуту, що припадають на початок 1890-х рр. Однак тодішня соціокультурна ситуація у Галичині проблематизувала ймовірність академічного вектору розвитку інституції. Для його забезпечення українство мало обмаль наукових сил. Зі 137 членів НТШ 33 були викладачами гімназій, 11 – літераторами, 23 – священиками і лише 9 – професорами і доцентами університетів [8, с. 189]. Майбутнє НТШ залежало від його керівництва і подальшої перебудови з огляду на намічену перспективу.

В історичній літературі склалася думка, що НТШ втрималося як наукова установа завдяки тривалому головуванню в ньому М.С.Грушевського. Вона є цілком коректною як з огляду на конкретно-історичний перебіг подій, так й у контексті організаційно-інституційних процесів. Тема "М.Грушевський і НТШ" є складовою частиною грушевськознавства – наукової галузі міждисциплінарного характеру, започаткованої працями Л. Винара у середині 1960-х рр. [2]. Новий період наукового грушевськознавства пов'язаний з початком відродження української національної історіографії в Україні та відновленням діяльності НТШ у Львові. Однак в Україні дослідники більшу увагу приділяють історіографічній спадщині великого ученого, тим часом як його науково-організаційна праця львівського періоду залишається на другому плані.

Метою даного дослідження є з'ясування, як і якою ціною вдалося М. Грушевському закласти у товаристві противаги зовнішнім чинникам, які гальмували науково-видавничу діяльність, нейтралізувати спроби різних політичних об'єднань національної інтелігенції впливати на Товариство. Крім того, увага до даної сторони його діяльності допомагає зрозуміти спонтанну низку конфліктів у товаристві, причиною яких були далеко не міжособистісні стосунки, на яких найчастіше наголошує сучасна історіографія, а, передусім, різне трактування завдань НТШ. Упродовж 17 років М. Грушевський переобирався головою НТШ. Деякі його особисті риси, фантастична працездатність, свідомий

вибір сфери науки як життєвого покликання й навіть багаж російської бюрократичної культури, яким йому не раз відкрито докоряв М. Павлик, та "велетенський і радше нетиповий для розміряних українців науково-організаційний талант" [3, с. 8] – усе це вдало поєднувалося в особі М. Грушевського, що не в останню чергу стало запорукою успіхів керованого ним товариства. О. Барвінський, якого М.Грушевський змінив на посаді голови на початку 1897 р., проблеми реформи товариства розумів, за висловом О. Романіва, "на інтуїтивному рівні" [7, с. 100]. Однак, інтуїтивності у справі організаційного зміцнення НТШ було замало. Йому бракувало потужної уваги до внутрішніх щоденних справ товариства, а згодом заважали сумніви щодо успіху його академізації, які наростали з кінцем політики "нової ери" та збайдужінням уряду Австро-Угорщини до українського питання. М. Грушевський же, маючи в університеті посаду професора, статус якої у науці завжди передбачав генерацію концептуальних й організаційно-наукових ідей, безумовно, мав переваги не лише перед старшим і досвідченим Барвінським. На той час його кандидатура практично не мала реальних альтернатив у НТШ.

Кредо своєї діяльності у НТШ М.Грушевський оприлюднив на загальних зборах у лютому 1897 р. У промові, виголошеній після обрання його вперше головою товариства, він зазначив, що воно існує тільки для науки і не може бути ареною політики, закликав кожного члена, який виступає від імені НТШ, усунути всяку політичну і громадську тенденційність, коли йдеться про діяльність наукової асоціації. Партійна належність членів НТШ не фіксувалася у товаристві.

Після прийняття до НТШ радикалів І.Франка й М.Павлика воно втратило "монопартійний" характер. Він ускладнився з оформленням у Галичині Української націонал-демократичної (УНДП), Української соціал-демократичної партій (УСДП) та Католицького русько-народного союзу, який з 1911 р. прибрав назву "Християнська суспільна партія". Східноукраїнські члени НТШ також належали до різних партій, серед них були навіть члени російської кадетської партії. Ідейно-політичні розбіжності, помножені на міжперсональні тертя, стали джерелом глибоких організаційних криз у товаристві впродовж 1896–1913 рр. Відмежування товариства від українських політичних партій Галичини набрало реальних обертів з червня 1896 р. (відмова з наступного року редакціям політичних часописів Діло і Батьківщина використовувати друкарню НТШ). Партійна преса була збитковою і ставала фінансовим тягарем, який ускладнював розгортання широко задуманих науково-видавничих проєктів. Крім того, друкуючи пресу, товариство ризикувало втратити дотації від міністерства освіти Австро-Угорщини. Здавалося б, що реакція всього товариства мала бути однозначною, оскільки йшлося про загрозу функціонування його як наукового закладу через імовірну втрату державного фінансування видавничої діяльності. Проте керівництво НТШ зіткнулося, як показали загальні збори 1896 р., з нерозумінням проблеми більшістю членів, зокрема К.Левицьким, Ю.Бачинським, М.Кордубою. Фактично це був конфлікт між тими, хто розумів нові статутні завдання товариства, й тими, хто віддавав перевагу громадсько-політичним функціям інституції.

Загалом утримати НТШ поза політикою було нелегко та й сам Грушевський не міг не мати політичних уподобань. За усієї їх мінливості та оцінка, що була дана віденськими властями поглядам молодого професора університетської

кафедри ("він не належить ні до панславистів, ні крайніх націоналістів" [1, с. 79]) залишалась, адекватною впродовж усього галицького періоду його діяльності.

Відмежовування НТШ від політичних акцій різних партій та організацій не означало, що воно було цілком байдужим до питань політики. Наука, її інституції та досягнення трактувалися як складова широкої національної політики. М.Грушевський, писав Ф.Вовку у Париж, що наукова діяльність НТШ лише у початковій стадії. "Сили поки що у науці невеликі, але ведуть її завзято і з гарячим почуттям національним, і ся робота набере повної...важності – з критичного справедливого (боку) буде пригадуватися неустанно світові західньому і обгороженим китайським муrom вищим сферам російським і польським, і всяким іншим" [5, с. 412].

Феномен М. Грушевського не пояснюється лише самими його вольовими рисами та обсягом наукового доробку. Головне полягало у тому, що він був істориком нації, а більш важливого дискурсу для формування національної самосвідомості на той час не було. Коло осіб навколо нього, яких єднав достатній ступінь згоди щодо завдань НТШ, було мінливим упродовж досліджуваного періоду. Спочатку І.Франко, В.Гнатюк, Ф.Вовк. Згодом додаються представники молодшої генерації – М.Кордуба, М.Залізник, В.Дорошенко, І.Джиджора, на певний час С.Томашівський. Усім їм було притаманне сповідування ієрархії цінностей науки у різних її формах – творчій, організаційній, видавничій – концентрування себе у науковій діяльності.

Безперечно, влада Грушевського у товаристві сформувалася та сприймалася як привабливий, самоцінний і надто дефіцитний соціальний ресурс, як об'єкт прагнень інших членів товариства, зокрема, в різний час – С.Дністрянського, О.Колесси, І.Горбачевського, С. Томашівського. Шляхом низки реформ статуту товариства М.Грушевському вдалося подолати його первісну вузькість і специфічність, сформулювати нові цілі, цінності і норми як установи академічного формату. Завдяки М.Грушевському НТШ виявило волю та здатність до внутрішньої самозміни, зробило вибір майбутнього не на користь просвітницької організації з широкою мережею філій у провінції, як це пропонували деякі члени, а на користь академічної установи з відповідною організаційною структурою. Складна мережа міжособистісних відносин у товаристві, відображала, на нашу думку, фактичний баланс НТШ із зовнішнім середовищем, іншими, відмінними від науки, сферами політичного й культуротворчого життя. Безумовно, він складався б гармонійніше, якби наука мала розлогу й неперервну традицію на українському національному ґрунті. Проте на зламі ХІХ – ХХ ст.йшлося не про виразно помітну частку наукової інтелігенції, а про невелике коло осіб на двох українських теренах, які мали змогу завдяки НТШ професіоналізуватися в науці не втрачаючи власної національної ідентичності. Заслуга М.Грушевського у тому, що він послідовно переформатовував товариство у наукову інституцію, яка здійснила вагомий внесок в українську науку і культуру.

Список використаної літератури:

1. Винар Л. Австрійські урядові документи про призначення Михайла Грушевського професором Львівського університету // Український історик.– 1986.– № 3-4.– С. 76–89.

2. Винар Л. Грушевський як голова Наукового товариства ім. Шевченка // Український історик. – 1969. – Ч.1–3.; Його ж. М.Грушевський і Наукове Товариство ім. Шевченка. – Мюнхен. – 1970. – 111с.
3. Дашкевич Я. Михайло Грушевський як особа і особистість // Грушевський М. Листи до Кирила Студинського (1894–1932). – Л. – 1998. – С. 3–10.
4. Листування Михайла Грушевського. – К.,Л. – 1997. – Т. 1. – 398 с.
5. Листування Михайла Грушевського /Упор.: Р.Майборода, В.Наулко, Г.Бурлака, І.Гирич; ред. Л.Винар. – К.– 2001. – Т. 2.– 412 с.
6. Надзвичайні загальні збори 8 грудня 1896 р. // Записки НТШ. – Львів. – 1896. – Т. 14. – С. 2–4.
7. Романів О. Олександр Барвінський і Наукове товариство ім. Шевченка // Мат. конф., присвяч. 150 річниці від дня народження Олександра Барвінського. Львів. 14 травня 1997. – Л., 2001.– С.91–100.
8. Справозданне про діяльність і розвиток Наукового товариства імени Шевченка //Записки НТШ. – 1893.– Т. 2.– С. 173–189.
9. Хроніка діяльності товариства за 1907 рік // ЗУНТ. – 1908. – Кн. 1. – С.153-157.

ПЕРЕПИСИ НАСЕЛЕННЯ ЧЕРНІГОВА ЯК ЮРИДИЧНІ ДОКУМЕНТИ

О.С. Савосько, студентка IV курсу історико-юридичного факультету Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Науковий керівник: С.А. Леп'явко, доктор історичних наук, професор кафедри історії України та політології Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Постановка проблеми. На початку XXI ст. проблеми демографії широко привертають увагу дослідників. Населення міст Північного Лівобережжя України, їх соціальна структура, правове положення викликали інтерес в істориків починаючи з XIX ст. Не згас він і до сьогодні.

Головною метою публікації є аналіз демографічної ситуації м. Чернігова у XVIII ст.

Ступінь наукової розробки теми. Населення Чернігова було в центрі наукових інтересів дореволюційних дослідників. Найяскравішою постаттю у дослідженні міст Чернігівщини був О. Шафонський, наслідком діяльності якого дослідження "Черниговского намесничества топографическое описание" (1786 р.).

В архівних документах, що збереглися до сьогодні, міститься підсумок перепису в Україні 1765–1768 рр., матеріали якого відтворені в "Рум'янцевському описі Малоросії".

Представлені історичні джерела розкривають різні аспекти життя Чернігова XVIII ст. Зокрема наводиться соціальна структура міського населення, аналізується його правове та економічне положення. Також розкриваються засади суспільно-політичного та культурного розвитку Чернігова у зазначений період.

Демографічна тематика представлена в наукових доробках таких дослідників як С. Леп'явко, В. Євстратов, Г. Швидько, Г. Доманова та ін..

Виклад основного матеріалу. На початку XVIII ст. Чернігів був типовим містом-фортецею, адже розташовувався на кордоні між Польщею й Росією.

Російський уряд приділяв значної уваги обороноздатності фортеці, постійно удосконалюючи її укріплення, однак з 80-х рр. XVIII ст. в зв'язку з розширенням кордонів російської держави на захід та південь, значення міст-фортець починає втрачати свою актуальність. Чернігів, як місто-фортеця почав занепадати. Відпала потреба у оборонних укріпленнях, й у 1799 р. Чернігівська фортеця була остаточно ліквідована [6, ст. 87–95].

Місто поступово розширювалося, почалося заселення територій біля П'ятницької церкви, на лівому березі річки Стрижень у бік П'яти Кутів, на південному напрямку до Болдиних гір, де утворилася Лісковицька слобода.

Яка ж була кількість населення тогочасного Чернігова та його соціальна структура? Ще у 60-х рр. XVII ст. московською адміністрацією було проведено перший перепис жителів Чернігова. Було зафіксовано у місті 314 дворів міщан [3, ст. 34–40]. Вважається, що на той час у кожному дворі мешкало 7–8 людей. Здійснивши приблизні підрахунки, можна припустити, що в місті проживало близько 2–2,5 тисяч осіб міщанського стану [2, ст. 18–21].

В місті майже не було бідних людей. Переписом було зафіксовано лише 12 дворів "убогих" міщан. Оскільки мета перепису полягала у встановленні кола осіб, які могли платити податки, то до нього не потрапили козаки, шляхта і духовенство. Вони були привілейованими прошарками населення і не оподатковувались. Так само не рахували їхніх працівників і підданих чернігівських монастирів. Тому точні підрахунки всіх мешканців міста за цим переписом, як і за іншими, аж до кінця XVIII ст., неможливі. Можна лише припустити, що у 1666 р. населення Чернігова складало до 3 тисяч осіб. У професійному плані у 1666 р. в Чернігові було найбільше дрібних торговців крамарів і шинкарів. Наступними за ними йшли ремісники різноманітних професій. Частина міщан мала основним заняттям сільське господарство, а деякі з них поєднували різні види занять.

За переписом 1721 р. в місті було зафіксовано 631 двір, у тому числі: козацької старшини – 18, священнослужителів – 19, міщан – 141, козаків – 245, бобилів (бідні люди) – 178, шинкових – 30. Що ж до загальної чисельності можна припустити, що на цей рік населення міста становило близько 4 тисяч осіб [3, 35–37].

Говорячи про структуру населення Чернігова відзначимо, що міське населення було широко представлене ремісничим станом. Так, за О. Шафонським, кількість ремісників у XVIII ст. становила 309 чоловік. Однак, це неточні цифри, адже не враховувалася участь у ремісничому виробництві жінок. Якщо врахувати жіночу працю, то ремісниче населення буде значно чисельнішим. В Чернігові було 54 кравців, 56 пекарів, частина з яких були жінками [1].

У 1775 р. Чернігівська полкова канцелярія звітувала перед Комерц-Колегією про кількість ремісників у місті. За її даними, "ремесленников цеховых и незаписанных в цехе" було 302, а також 125 осіб навчалися на тоді ремісничих професій [5, ст. 452–453].

У 1786 р. в місті найбільше нараховувалось майстрів-пекарів – 56, а також шевців-чоботарів – 46. Разом у місті працювало 185 майстрів. Оскільки майстри

мали помічників, то загальна чисельність ремісників була значно більшою. Наприклад, в цеху чоботарів згадуються 32 підмайстри і 28 учнів [5, ст. 457].

Також міське населення Чернігова було представлене купецтвом, яких на початку XVIII ст. було 20, а під кінець століття – 85. Вони реалізовували товари у Києві, Ніжині, Прилуках, Ромнах.

Варто відзначити, що частина міського населення було кріпосницько-залежним, й наприкінці XVIII ст. у Чернігові проживало 656 кріпаків [1].

В структуру населення Чернігова входило й студентство. Так, у Чернігівському колегіумі у 1727 р. навчалося 257 студентів, у 1738 р. – 253, у 1744 р. – 267, у 1745 р. – 268, у 1767–68 рр. – 213, у 1769 р. – 54 [4, ст. 273–274].

Надалі, практично до кінця XVIII ст., населення Чернігова майже не зросло. Це було викликане погіршення умов існування міщанського стану, епідеміями і стихійними лихами. З посиленням тиску російської влади і зменшенням привілеїв українських міст, перебування в міщанському стані ставало не вигідним економічно, тому значна частина людей віддавала перевагу проживанню в приміських селах.

Як відомо, у 1623 р. Чернігів отримав магдебурзьке право від польського короля Сигізмунда III. У 1655 р. чернігівські міщани звернулися до московського царя Олексія Михайловича з проханням конфірмувати королівську грамоту. Того ж таки 1665 р. разом з іншими містами (Київ, Переяслав, Ніжин, Козелець, Остер, Мглин) Чернігів ще раз отримав підтвердження права на самоврядування.

До кінця XVIII ст. самоврядування в Чернігові здійснювалося за канонами магдебурзького права з його українськими особливостями. Міським органом влади був магістрат, який складався з ради й суду. Вони працювали в ратуші, де зберігались і символи міської влади – прапор і печатка.

Міську владу очолювали вїйт і бурмистри, які складали магістратську старшину. Вїйт керував магістратом і міським судом, а бурмистри фактично працювали його заступниками. В Чернігові було від трьох до п'яти бурмистрів, яких вибирали з-поміж райців [3, ст. 26–30].

Висновки. Таким чином, на початку XVIII ст. Чернігів був типовим містом-фортецею. З 80-х рр. XVIII ст. в зв'язку з розширенням кордонів російської держави на захід та південь, значення міст-фортець починає втрачати свою актуальність. Чернігів, як місто-фортеця почав занепадати.

Згідно перепису 1660 р. у місті було зафіксовано 314 дворів міщан, що становило за приблизними розрахунками близько 2–2,5 тисяч осіб міщанського стану. А за переписом 1721 р. населення міста становило близько 4 тисяч осіб. Надалі, практично до кінця XVIII ст., населення Чернігова майже не зросло. Це було викликане погіршення умов існування міщанського стану, епідеміями і стихійними лихами.

Соціальна структура міста була представлена такими станами як верхівка магістрату, ремісники, купці, студенти, бідняки, кріпаки.

До кінця XVIII ст. самоврядування в Чернігові здійснювалося за канонами магдебурзького права з його українськими особливостями. Міським органом влади був магістрат, який складався з ради й суду. Вони працювали в ратуші, де зберігались і символи міської влади – прапор і печатка.

Список використаної літератури:

1. Євстратов В. Розбудова та соціально-економічний розвиток Чернігова у XVIII ст. [Електронний ресурс] / В. Євстратов. – Режим доступу: <http://www.siverlitopis.cn.ua/arh/2007/2007n4/2007n04r03.pdf>
2. Леп'явко С. Коротка історія Чернігова / С. Леп'явко. – К, 2009. – 64 с.
3. Леп'явко С. Чернігів – європейське місто / С. Леп'явко. – Чернігів: Видавець Лозовий В. М., 2010. – 56 с.
4. Соколовська Л. Студентський контингент Харківського, переяславського, Чернігівського колегіумів (XVIII ст.) / Л. Соколовська // Педагогічний альманах. – 2011. – Вип. 9. – С. 273–279.
5. Швидько Г. Чернігівські міщани наприкінці XVII ст. / Г. Швидько // Чернігів у середньовічній та ранньомодерній історії Центрально-Східної Європи. – Чернігів: Деснянська правда, 2007. – С. 452–460.
6. Яцура М. Чернігів: короткий істор. нарис / М. Яцура. – К.: Рад. школа, 1958. – 136 с.

СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ У 1648-1657 РР.

І.В. Сахно, учениця 10-А класу, ЗОШ І–ІІІ ст. № 10 Ніжинської міської ради
Науковий керівник: А.О. Кресан, ЗОШ І–ІІІ ст. № 10 Ніжинської міської ради, учитель правознавства

У 1648–1657 роках відбувається формування Гетьманщини як самостійної держави, визначення її політичного статусу і місця на європейському континенті. Гетьман Богдан Хмельницький став носієм політичної влади. Він мав наміри "відірвати від ляхів "Усю Русь і Україну", звільнити з польської неволі "народ всієї Русі" [2, с. 84].

На шляху реалізації планів державотворення перед Богданом Хмельницьким постали передбачені зовнішні і внутрішні обставини. По-перше, Польща ще не була повністю розгромлена; магнати докладали усіх зусиль, щоб продовжити війну і повернути собі землі в Україні. По-друге, союз із Кримом виявився ненадійним. Татари вважали небезпечним для себе зростання козацької самостійності і намагалися припинити існування союзу. Як наслідок – зрада кримських татар у битві під Берестечком 1651 року. По-третє, внутрішні відносини в Україні не були достатньо консолідованими. Про це свідчать соціальні протиріччя між селянством і козацькою старшиною та шляхтою, які хотіли присвоїти собі результати повстання [4, с.38]. Ці різні за своїм характером причини зумовлювали обережну помірковану політику гетьмана. Йому потрібно було виявити справжню політичну мудрість, щоб оволодіти ситуацією після укладення Зборівської 1649 року, а особливо Білоцерківської 1651 року угод із Польщею. Їх умови істотно обмежували автономні права Війська Запорозького у складі Речі Посполитої і територією, якою воно володіло (Київське, Чернігівське і Брацлавське – за Зборівською і лише Київське воєводство – за Білоцерківською угодою). Передбачалося відновлення довоєнних порядків. На 1652 рік процес складання етнічної

державності в основному завершився. Богдан Хмельницький у своїй державотворчій практиці використав традиції козацтва і досвід його військово-політичної організації – Запорозької Січі.

Тому діяльність гетьмана високо оцінюється науковцями. Наприклад, дослідник Олександр Оглоблін зазначав: "Головною метою діяльності Богдана Хмельницького було удержати і розбудувати Українську козацьку державу, оборонити її мілітарно і правно-політично, а також забезпечити подальший розвиток української нації шляхом поширення державної влади на всі етноукраїнські землі..." [8, с. 123].

З початку формування українська держава мала основні ознаки: органи публічної влади, які не збігалися з населенням, але виконували свої функції на визначеній території; територія, яку охоплювала державна організація (військово-адміністративна, полково-сотенна); податки, що були джерелом утримання органів влади. Проте суспільство визнавало нову форму устрою та державного управління.

За даними історичних документів, політична влада перебувала в руках козацької старшини на чолі з гетьманом. Обраний військовою радою в Запоріжжі на невизначений строк, він здійснював керівництво військовими силами, очолював старшинську адміністрацію, визначав напрями внутрішньої політики, проводив переговори чи листування з урядами інших держав. Гетьман мав право переглядати рішення Генерального суду. Проте військові і старшинські ради скликалися в подальшому рідко, бо найважливіші питання гетьман вирішував одноосібно.

Законодавчу владу Богдан Хмельницький здійснював шляхом видання універсалів, наказів тощо, підписував їх "рукою власною" [11, с. 3]. Сам Богдан Хмельницький називав себе "єдиновладцем і самодержцем руським..." [6, с. 43].

У його руках зосереджувалася практично необмежена влада. Венеціанський посол Альберто Віміна говорив про гетьмана як про справжнього государя, а лідер Англійської буржуазної революції Олівер Кромвель у листі писав: "Титул від англійців, даний Хмельницькому: Богдан Хмельницький, генералісимус і поборник стародавньої грецької релігії та церкви, імператор запорізьких козаків, страх і винищувач польської шляхти, завойовник фортець, викорінювач римських священників, переслідувач язичників..." [7, с. 287].

Функціонування держави виявилось в запровадженні власного територіального поділу, створення та діяльності органів публічної влади; уведенні своєї податкової системи. За часів Хмельниччини територія Української держави простягалася майже на 200 тис. квадратних кілометрів і охоплювала Лівобережжя, частину Правобережжя та Степу. На цих землях проживало понад 3 млн. осіб [2, с. 124].

Аналізуючи відомості 1653-1654 років, дослідник Іван Крип'якевич приблизно описав державні межі козацької території: "з Польщею – Яруга – Чернівці – Мурафа – Красне – Вінниця – Прилуки – Самогородок – Паволоч – Каменоброд – Макарів – Карпилівка, з Росією – традиційним кордоном; з Туреччиною і Кримом – через так зване Дике поле" [3, с. 153]. При цьому слід відзначити історичну роль у державотворенні Середнього Подніпров'я, що було ядром українського етносу.

Історики В.А.Смолій, В.С.Степанков відстоюють, що лінія розмежування Української держави і Речі Посполитої у 1648 році проходила по річках Горинь і

Прип'ять, а на Поділлі – до м. Кам'янець-Подільський. Через неї не мали права проходити ні польсько-литовські, ні українські війська. До кінця травня 1649 року шляхті і магнатам заборонялося повертатися до маєтків, розташованих у козацькій Україні [8, с. 123]. На визволеній території змінювався і політико-адміністративний устрій: замість воєводств і повітів були створені полки і сотні. Дублювалася модель управління Запорозької Січі. Виникло нове правління – Генеральний уряд. Йому підпорядковувались військова рада, рада генеральної старшини, полкова і сотенна адміністрація, курінні та городові отамани. Магістрати і ратуші здобули право самоврядування.

Таким чином, система органів публічної влади мала три рівні: генеральний, полковий і сотенний.

Гетьманськими універсалами за козаками закріплювалися права власності на землю, особлива юрисдикція, необмежена участь у політичному житті тощо. У політичній сфері виділяється чотирикутник взаємовідносин: "козаки – селяни – міщани – шляхта", а в соціальній – між станами відсутня внутрішня стабільність. Події тих часів мали значний вплив на подальший соціально-економічний розвиток України, відбувалися пошуки нових форм і методів господарювання, змінювалося судочинство, фінансова система і податки, введено власну монету.

Своєрідним гарантом успішної розбудови Української держави стала національна армія. Її ядро становило реєстрове та запорозьке козацтво, навколо якого об'єдналося повстале селянство і міське населення. Армія формувалася в основному з добровольців і у вирішальні моменти національно-визвольних змагань її чисельність сягала від 100–150 тисяч осіб [1, с. 165] до 350 тисяч [5, с. 192].

Наприклад, за договором 1649 року турецького султана з "Військом запорозьким і народом руським", тобто вільною Україною, сторони брали на себе такі зобов'язання: Туреччина – надавати Україні військову допомогу, а українським купцям – право вільно плавати по Чорному морю та безмитно торгувати в турецьких володіннях; Україна – перешкоджати запорозьким і донським козакам нападати на Османську імперію [9, с. 22].

Політичну організацію, що склалася на території звільненої України у 1648–1654 роках, сучасники називали Українською козацькою державою, а також Військом Запорозьким або Хмельниччиною. Більшість вчених використовує назву Гетьманщина. Навіть польський король Ян Казимір офіційно визнав, що в Україні нема іншої влади, крім влади гетьмана з військом запорозьким, і що гетьман діє як "правитель", тобто як глава держави [10, с. 76]. Відомий мислитель М. Драгоманов у 2 половині ХІХ століття писав, що устрій української держави 1648–1654 років був більше подібний до устрою теперішніх країн європейських, так званих конституційних [10, с. 73].

Таким чином, Українська держава доби Хмельниччини формувалася на двох принципових засадах – демократії та авторитаризму. На початку національно-визвольних змагань переважали демократичні норми – функціонування Військової (Генеральної) ради, у якій право голосу мала уся "чернь", тобто військо; виборність усіх посадових осіб; відсутність жорстких міжстанових розмежувань, що дало змогу міщанам і селянам "покозачитися" і стати частиною привілейованої верстви – козацтва.

Отже, спочатку зароджувалася майбутня республіканська форма правління. Сам гетьман не раз публічно засуджував монархічні інститути. Втім, це не заважало йому претендувати на сильну владу, щоб протистояти своїм політичним суперникам як в Україні, так і за її межами. Мабуть це було щось на зразок аристократичного республіканського правління, оскільки реальна влада зосереджувалася в руках козацької старшини і шляхти.

Тому козацька держава еволюціонувала до авторитаризму. За даними історичних документів помітними ставали ряд ознак: зосередження всієї повноти влади в руках гетьмана; переважання командуючих методів управління; поступове обмеження впливу "чорних" рад та витіснення їх старшинською радою, а головне – тенденція до переростання гетьманської влади в монархічну, щоб встановити спадковий гетьманат [1, с. 165].

Отже, українська державність у середині XVII століття існувала вже у завершеному вигляді. Мала основні ознаки: політичну владу, територію, політико-адміністративний устрій, чітку структуру населення, військо, символіку, міжнародні відносини та геополітичний статус. Проте оточена з усіх боків ворогами, які тільки й прагнули дестабілізувати становище, молода незалежна Україна могла утримати свою державність тільки за умови внутрішньої єдності, солідарності, взаємної довіри в суспільстві.

Список використаної літератури:

1. Бойко О.Д. Історія України. – К.: "Академія", 2002. – С. 129–177.
2. Документи Богдана Хмельницького(1648–1657). – К., 1961.
3. Крип'якевич І.П. Богдан Хмельницький. – Львів, 1990.
4. Малик Я., Вол Б., Чуприна В. Історія української державності. – Львів:Світ, 1995. – С. 38–43.
5. Сергійчук В.І. Армія Богдана Хмельницького. – К., 1996.
6. Сергійчук В.І. Іменем Війська Запорозького: Українське козацтво в міжнародних відносинах XVI – середини XVII ст. – К.: "Україна", 1991.
7. Смолій В.А., Степанков В.С. Богдан Хмельницький – хроніка життя і діяльності. – К., 1994.
8. Смолій В.А., Степанков В.С. Українська національна революція XVII ст. (1648–1676) // Україна крізь віки. – Т. 7. – К., 1999.
9. Смолій В.А. Традиції визвольної війни 1648–1654 рр. в антифеодальній боротьбі на Україні // Український історичний журнал. – 1991. – № 1. – С. 13–23.
10. Смолій В.А. Феномен українського козацтва в загальноісторичному контексті // Український історичний журнал. – 1991. – № 5. – С. 73–78.
11. Снігир В. Фундатор Української державності // Урядовий кур'єр. – 27 грудня 2003 року. – № 246. – С. 3.
12. Степанков В.С. Богдан Хмельницький і проблеми державності України //Український історичний журнал. – 1991. – № 9. – С. 115–126.

ПРОФІЛАКТИКА ДИТЯЧОЇ БЕЗПРИТУЛЬНОСТІ ОСЕРЕДКАМИ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА "ДРУЗІ ДІТЕЙ" В М. НІЖИНІ В СЕРЕДИНІ 1920-Х РОКІВ

А.Г. Сугакова, учениця II курсу Ніжинського обласного педагогічного ліцею Чернігівської обласної ради

Науковий керівник: *О.С. Дудченко*, кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та методики викладання історико-правознавчих дисциплін Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Одним з головних завдань держави є охорона дитинства. Важливе значення при цьому має процес подолання в суспільстві таких негативних явищ як сирітство та безпритульність, оскільки кількість бездомних і знедолених дітей зростає з року в рік. Проблеми сирітства та безпритульності дітей в Україні виникли досить давно. У зв'язку з цим важливе значення має дослідження історичного досвіду подолання масової безпритульності та сирітства дітей в 20-х роках ХХ століття.

Причинами поширення як першого так і другого у будь-який історичний проміжок часу були економічні та соціальні чинники. Політична нестабільність в Україні 1918–20 рр., світова та громадянські війни, які не лише зруйнували господарство країни, але й стали причинами справжньої демографічної катастрофи, деструктивний вплив воєннокомуністичних соціальних та економічних експериментів радянської влади призвели до лавиноподібного збільшення кількості безпритульних дітей.

На початку 20-х рр. радянська влада нарешті усвідомила загрозу з боку цього своєрідного сегменту суспільства і почала розробляти низку заходів, які мали на меті ліквідувати безпритульність дітей в країні. Про серйозність намірів держави свідчило те, що координацію боротьби з безпритульністю було покладено на органи Всеросійської Надзвичайної Комісії (ВЧК).

Боротьба з безпритульністю у 20-х роках ХХ століття проходила у три етапи. Перший етап – з 1920 р. – до осені 1921 р. – початок формування системи державної опіки над дітьми-сиротами та безпритульними. Другий етап, пов'язаний з голодом, і тривав з осені 1921 р. до кінця 1923 р., що зумовив нову хвилю безпритульності. Третій етап тривав з 1924 р. до кінця 20-х років. Саме після 1924 р. у радянській державі завершено формування розгалуженої системи правових інститутів влаштування дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування. Злагоджена робота створеної системи дозволила ліквідувати масову вуличну безпритульність [1, с. 10].

Важливу роль в системі державного контролю над дітьми-сиротами відігравали громадські організації, зокрема товариство Український Червоний Хрест, Селянське товариство взаємодопомоги та ін. У цей час також створюються спеціальні організації на громадських засадах для допомоги державним органам у влаштуванні дітей-сиріт – дитячі спеціальні інспекції та товариство "Друзі Дітей". Осередки даного товариства досить активно діяли в м. Ніжині та на Ніжинщині.

Не зважаючи на статус громадської організації товариство "Друзі Дітей" було створено за ініціативою держави і, відповідно, досить жорстко контролю-

валосся державними органами. Зокрема, детально регламентувалися правовий статус, структура, завдання та напрями діяльності як товариства вцілому так і його осередків.

В Ніжині правовою підставою існування осередків товариства "Друзі Дітей" було Положенням "Про осередки "Друзі Дітей" на підприємствах і в установах" від 1924 р. Ним визначалася мета діяльності осередків: організація безпосередньої діяльності трудящих у справі охорони дитинства та материнства, у справі боротьби з дитячою безпритульністю та смертністю і сприяння органам Допомоги Дітям (російська аббревіатура – Помдет) та відділів народної освіти (російська аббревіатура – ОНО) [2, арк. 25, 25 зв.]

В документі деталізувались і конкретні завдання, які ставились перед осередками:

1) участь в організації при підприємствах, чи в районі відділку установ для обслуговування безпритульних, хворих дітей, дітей грудного віку, вагітних та годуючих матерів;

2) участь в господарському житті зазначених дитячих установ в якості господарської комісії;

3) шефство чи патрунування над потребуєчими допомоги дитячими будинками в районі осередку. При цьому положення "Про осередки "Друзі Дітей" на підприємствах і в установах" давало пояснення що розумілося під шефством, а що під патрунуванням. Згідно з цим документом, патрунування – це матеріальна допомога у визначених розмірах, а шефство – це також матеріальна допомога, але її розмір був не визначений, а залежав від потреб;

4) безпосередня участь у кампаніях по допомозі дітям, які проводили органи Допомоги Дітям, ОНО та відділи охорони здоров'я (російська аббревіатура – Отздрав);

5) проводити самостійні кампанії по допомозі дітям;

6) залучення нових членів у осередки "Друзі Дітей";

7) встановлення зв'язку з державними органами по роботі з дітьми (Помдет, ОНО, Отздрав);

8) ознайомлення працівників підприємства, району осередку з становищем дітей і необхідними заходами по охороні дитинства і материнства [2, арк. 25].

За положенням до складу осередку могли входити всі члени трудового колективу підприємства і члени їх сімей. В той же час членом осередку могла бути тільки особа "неограниченна в своих гражданских правах и неопороченная по суду" [2, арк. 25]. Вступ до осередку відбувався індивідуально на добровільній основі.

Осередки самостійних прав юридичної особи не мали, але діяли, як орган Допомоги Дітям, від його імені, за його мандатами і дорученнями.

Кожний осередок реєструвався в місцевому органі Допомоги Дітям, отримував реєстраційну картку і Положення "Про осередки "Друзі Дітей" на підприємствах і в установах". Кожен осередок разом з тим був місцевим органом Соцвиху і Охматдета, виконував їх директиви, згідно особливої інструкції і реєстрував свої установи у відповідних органах.

Управління справами осередку здійснювалося Президією, яка складалася з трьох чоловік і обиралася на шість місяців. Члени Президії виконували відповідно

обов'язки голови, секретаря та скарбника. Члени Президії вели поточні справи; збирали внески; розпоряджалися касою осередку згідно плану роботи, затвердженому загальними зборами осередку; безпосередньо встановлювали зв'язок з органами Помдета, Соцвиху і Охматдета; виконували план роботи осередку.

Загальні збори членів осередку затверджували план роботи, встановлювали розмір внесків, заслуховували і затверджували звіти Президії. Крім цього, за потребою, загальні збори членів осередку могли обирати ревізійну комісію для перевірки звітності і діяльності Президії. Засідання Президії і загальних зборів протоколювалося і копії протоколів відсилалися в органи Допомоги Дітям.

З метою встановлення активного зв'язку осередку з підприємствами, до складу Президії обов'язково включалися відповідні представники від керівництва цих підприємств та установ [2, арк. 25].

Положенням регламентувалися відносини осередків "Друзі Дітей" з іншими громадськими організаціями. Зокрема у випадку наявності на підприємстві (чи в установі) району, де створювався осередок, комітету УЧХА, осередки і Комітет взаємно обмінювалися представниками, притому спільна робота визначалася особливим положенням про взаємовідносини осередків "Друзі Дітей" з Комітетом УЧХА.

Якщо на підприємстві існувала Ліга допомоги німецьким дітям, осередки "Друзі Дітей" і відділок Ліги допомоги німецьким дітям мали об'єднатися в один осередок "Друзі Дітей" при цьому частина зібраних коштів передавалася на допомогу німецьким дітям. У випадку наявності відділку Охматдета, осередок "Друзі Дітей" об'єднувався з останнім і виконував його функції [2, арк. 25].

Осередок "Друзі Дітей" утворювався, коли на підприємстві (чи в установі) було не менше п'ятнадцяти осіб, які бажали бути членами осередку. При цьому кількість членів осередку була необмежена.

Згідно з Положенням "Про осередки "Друзі Дітей" на підприємствах і в установах" джерелами формування коштів осередку були:

- а) членські внески (розміри членських внесків визначалися загальними зборами осередку, разом з тим, загальні збори, як виняток, могли збільшити або зменшити розмір внесків для окремих осіб в залежності від заробітку);
- б) збори і пожертвування членів осередку чи інших осіб і установ;
- в) прибутки від концертів, спектаклів, мітингів і зборів;
- г) прибутки від виробничих підприємств і заходів осередку, які він організовував з дозволу органів Допомоги Дітям [2, арк. 25].

Кошти осередку витрачалися за кошторисом, який затверджували загальні збори і узгоджували з органами Допомоги Дітям за участю Соцвиху і Охматдета.

Кожен член осередку мав членський квиток і нагрудний знак "Друг Дітей". При виконанні покладених на нього обов'язків, член осередку мав право вимагати допомоги від усіх органів адміністративної влади. Осередок надсилав свого представника в Раду соціальної допомоги при консультації Охматдет.

Осередок припиняв свою діяльність шляхом ліквідації. Ліквідація можлива за постановою загальних зборів (більше двох третіх голосів) чи за рішенням Губдопдітям. Майно осередку після ліквідації перерозподілялося між дитячими установами за вказівкою органів Допомоги Дітям.

На початок 1925 року в місті Ніжині згідно вказаного Положення діяло більше двадцяти осередків "Друзі Дітей". Найбільш дієвими серед них були осередки при Жіночому відділенні, Окружному профспілковому бюро (далі ОПБ), Хлібпродукті, Махорфабриці та ін. (Див. таблицю)

Підшефні організації	Осередки "Друзі Дітей"
1. Колектор – прийомник	осередок Жіночого відділу
2. Лишайне відділення (20 дітей)	осередки 7-ї Махорфабрики і 19-го Полку
3. Трахоматозне відділення (45 дітей)	осередки 6-ї Махорфабрики, ОПБ
4. Дім Окраздрава (52 дітей)	осередки Фельдшерської школи, друкарів, відділу Народного харчування, 2, 3 Трудшколи і Держбанку
5. Їдальня	осередки Інституту народної освіти (далі ІНО), тов. Кожевник, Жіночого відділу
6. Клуб і школа	осередки ІНО, тов. Кожевник і Мігоспу.
7. Діти, які знаходилися в дитячій лікарні в інфекційному відділенні ("заразний барак") і колишній земській лікарні.	осередки Фінвідділу і Хлібпродукту.
8. Дитяче містечко в с. Качанівка (яке раніше знаходилося в м. Ніжині)	осередки тов. Кустарів, Виконкома, ГПУ, Лісництва і міліції.
9. Батраки Ради Робземлісу	осередок Ради Робземлісу
10. Безпритульні діти, які знаходилися на станції Ніжин.	осередок станції "Ніжин"

Розподіл підшефних частин між осередками "Друзі Дітей" станом на 10 травня 1925 року [2, арк. 33].

На практиці робота осередків зводилась до збору для дітей коштів і пожертв. Для цього крім пасивної здачі членських внесків проводилися різноманітні благодійні акції, концерти, читалися платні лекції та організовувалися спектаклі тощо. Наприклад, 6 грудня 1924 року силами осередку окружного фінансового відділу і ОПБ проводився благодійний концерт на користь безпритульних дітей. В рамках цього концерту було прочитано платну лекцію на тему "Майновий податок і податок на прибутки" [3, арк. 24]. 2 листопада 1924 року силами осередку при ОПБ проводився спектакль-концерт на користь безпритульних дітей [3, арк. 26] Постійним джерелом надходжень коштів в осередки були вступні та членські внески. Їх розмір суттєво відрізнявся в різних осередках. Наприклад, в осередку фабрики № 6 членський внесок для робітників до дев'ятого розряду становив 30 копійок, з дев'ятого розряду і вище – 60 коп.; [4, арк. 12] в осередку ОПБ – 10 копійок вступний внесок і 15 коп. – членський внесок; в осередку 19-го Полку вступний і членський внесок становив по 1/2 % від отриманого утримування, в осередку Хлібпродукт вступний внесок – 25 коп., членський – 50 коп. [4, арк. 12 зв.].

Зібрані кошти витрачалися на різноманітні потреби дитячих установ. Найбільш поширеною формою допомоги була закупівля і передача дитячим будинкам продуктів харчування, одягу, білизни та взуття взуття. Наприклад, осередок фабрики № 6 за листопад 1924 року придбав для Дитячого містечка білизни на суму 217 кар., [4, арк. 12] осередок Мігоспа пошив 13 суконь для дівчаток і 14 костюмів для хлопчиків, осередок Хлібпродукта закупив 13 костюмів і 3 сукні [4, арк. 12 зв.].

Крім одягу та продуктів харчування зібрані кошти витрачалися на закупівлю посуду, мила, рушників, дров та ін. Наприклад, осередок Текстиль синдиката та Держторга за вказаний період закупили 12 ліжок, 12 подушок, 12 наволочок, 12 ковдр та закупили дрова, осередок Фінансового відділу та ОПБ закупили 4 воза дров та дві металеві пічки, осередок Місгоспа придбав рушники, відра, чашки і мило [4, арк. 12 зв.].

Значна частина коштів витрачалася на подарунки для дітей на свята. Наприклад, за листопад 1924 року кошти на подарунки витратили осередок фабрики № 6 (15 крб.), фабрики № 7, залізничної станції Ніжин, Робземлісу [4, арк. 12, 12 зв.].

Таким чином в 20-х рр. ХХ ст. товариство "Друзі Дітей" розгорнуло в м. Ніжині досить активну діяльність. І хоча ця діяльність жорстко контролювалась державою як через "Положення..." так і на практиці через пряме втручання в роботу осередків, його вплив на становище безпритульних дітей був досить суттєвим.

Нагрудний знак членів осередків "Друг Дітей" [5]

Список використаної літератури:

1. Анатольєва О.І. Правове регулювання боротьби з безпритульністю, бездоглядністю та правопорушеннями неповнолітніх в УСРР у 20-х роках ХХ століття. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, спеціальність : 12.00.01–теорія та історія держави та права; історія політичних та правових учень. – К., 2003. – 18 с.

2. Відділ Чернігівського Обласного Державного Архіву в місті Ніжині (далі ВДАЧО). – Ф.р6100, оп.1, спр.6.

3. ВДАЧО. – Ф.р6100, оп.1, спр.7.

4. ВДАЧО. – Ф.р6100, оп.1, спр.9.

5. Дудченко О.С. Правовий статус та основні напрямки діяльності осередків товариства "Друзі Дітей" в Ніжині в 1924–1925 роках // Ніжинська старовина. Ніжинознавчі студії № 3. – Випуск № 3. – Ніжин, 2007. – С. 39–43.

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛАХ НІЖИНСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ)

М.О. Терещенко, студент ІV курсу історико-юридичного факультету Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Науковий керівник: *Є.М. Страшко*, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та політології Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Українське суспільство переживає складний процес політичних, соціальних та економічних трансформацій, прагнучи стати повноправним членом міжнародного співтовариства. Досягнення цієї мети супроводжується боротьбою із негативними проявами радянського минулого, яке міцно закріпилося у свідомості населення та політичній структурі держави. Одним з проявів політичного минулого нашої країни є комплекс гендерних проблем що присутні на різних рівнях діяльності суспільства і потребують нагального вирішення. В першу чергу вони проявляються на місцевому рівні і часто саме місцеві органи влади є показником гендерної дискримінації. Тому в першу чергу варто зосередити увагу на подоланні проблеми рівного представництва та рівних можливостей для жінок та чоловіків саме на місцевому рівні.

Об'єктом даного дослідження є виконання законів України щодо рівного представництва різних статей у органах влади місцевого рівня.

Дану проблему знайшла відображення у публікаціях та монографіях Кобелянської Л. [3], Лавриненко Н. [5], Мельник Т. [6], Оксамитної С. [7], Павличко С. [9], Олійник А. [8]. У працях цих дослідниць робиться наголос на потребі законодавчого регулювання гендерної проблеми, запропоновано можливі варіанти внесення змін у існуюче українське законодавство виходячи з досвіду європейських країн та реалій нашої країни. Своєрідним недоліком існуючих напрацювань є їх надмірна теоретичність і фокусування уваги на вищих місцевих органах влади.

Обговорюючи гендерну проблему в органах місцевого самоврядування, відзначаємо, що в Україні прийнято низку нормативних документів, які визначають однаковий статус чоловіків і жінок у всіх сферах суспільного життя в цілому та на державній службі й службі в органах місцевого самоврядування, зокрема. Так, відповідно до ст. 24 Конституції України та статей 4 та 5 Закону України "Про службу в органах місцевого самоврядування" [13] "не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками статі..." [4], "громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби..." [10]. В 2002 році Україна, проголосивши курс на євроінтеграцію [2], значно активізувала впровадження гендерних стандартів у практичну площину, а в 2004 році Указом Президента України затверджена Концепція адаптації інституту державної служби в Україні до стандартів Європейського Союзу [12]; 8 вересня 2005 року прийнято Закон України "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків". Хоча в ньому і говориться про "забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у сфері державної служби та служби в органах місцевого самоврядування" [11], проте ситуація кардинально так і не поліпшилась, оскільки в нашій державі продовжує існувати суттєва невідповідність правих норм реаліям життя (де-юре і де-факто) [1]. Про що свідчить наступна статистика.

За період активного законодавчого врегулювання гендерної проблеми у органах влади за даними Ніжинської міської ради вирішення проблеми рівного представництва чоловіків і жінок лише погіршилося. Так у складі депутатів

Ніжинської міської ради IV скликання жінки отримали 29% депутатських місць, що відповідає мінімальним європейським нормам представництва жінок у органах влади [14, с. 1].

Під час наступних виборів до Ніжинської міської ради V скликання жіноче представництво скоротилося до 21 % [15, с. 1]. Причинами цього стали два фактори: перший - вибори вперше відбувалися на партійній основі, тому, переважна частина місць у закритих партійних списках дісталася представникам бізнесу та реальної економічної влади; а другий, депутатам місцевих рад було надано недоторканність, що збільшило "попит" на мандат депутата міської ради серед представників місцевих бізнес кіл, представлених переважно чоловіками. Жінкам, з об'єктивних причин переважно відстороненим від бізнесу, не вдалося пробитися у прохідні номери до партійних списків. А ті жінки, що були включені в партійні списки, зокрема й до першої п'ятірки, становили незначну кількість, яка не демонструє тенденції до зростання. Тенденція до зменшення жіночого представництва проявилася і під час наступних виборів не зважаючи на активне лобіювання гендерної рівності владою і внесення законодавчих змін.

У складі Ніжинської міської ради депутатів на сьогоднішній день жіноче представництво складає лише 14 %. Що є найнижчим показником за весь період незалежності України [16, с. 1].

Підсумовуючи вище наведені дані, констатуємо постійне зменшення рівня представництва жінок у Ніжинській міській раді, що провокує зниження соціально-економічних темпів розвитку міста. Також наведена картина йде у розріз із загальними демократичними тенденціями у нашій країні і вимагає як найшвидшого вирішення. Адже дані результати дослідження спростовують виконання міжнародних зобов'язань так і ставлять під сумнів виконання норм Конституції та законів України.

Одним з виходів у цій ситуації є законодавче закріплення квот за жінками в органах місцевого самоврядування. Воно фактично можливо і сприятиме гендерній рівності і не йтиме у розріз з європейською практикою подолання цієї проблеми. Хоча на початковому етапі створюватиме певну штучність формування якісного складу керівних органів рад, не відповідатиме електоральним симпатіям виборців. До того ж гендерне квотування можна розцінювати як свого роду вид позитивної чоловічої дискримінації для виправлення історично створених гендерних перекосів щодо публічної діяльності жінки. А це може викликати осуд суспільства, яке має глибоке патріархальне коріння. Тому в першу чергу заради подолання гендерних проблем у місцевих органах влади варто розробити програму подолання негативного ставлення до представництва жінок у органах влади, підвищити рівень обізнаності населення у цьому питанні.

Стосовно законодавчих норм, виходячи з даного аналізу, варто розробити систему контролю за дотриманням виконання існуючих законів України щодо проблеми статевої дискримінації та виконання міжнародних зобов'язань ратифікованих Верховною радою України, які стосуються рівного представництва різних статей у органах місцевої влади.

Список використаної літератури:

1. Болотіна Н. Б. Соціальне законодавство України. Гендерна експертиза. – К.: Логос, 2001, 187 с.
2. Європейський вибір: Послання Президента України до Верховної Ради України. – 2002 рік. – К.: Преса України, 2002. – 96 с.
3. Кобилянська Л. С. Проблеми гендерної рівності: міжнародний досвід, українські реалії // Проблеми освіти. – К., 2004.– С. 67–69
4. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К. : "Право", 1996–63 с.
5. Лавриненко Н.В. Женщина: самореализация в семье и обществе (гендерный аспект). – К.: ВИПОЛ, 1999. – 172 с.
6. Мельник Т. Міжнародний досвід гендерних перетворень. – К.: Логос, 2004. – 320 с.
7. Оксамитна С. Гендерні відносини крізь призму громадської думки в Україні і світі // Гендерна перспектива. – К.: Факт, 2004. – С. 134–142
8. Олійник А.С. Конституційне законодавство України. Гендерна експертиза – Відп. ред. Т.М. Мельник. – К.: Логос, 2001. – 40 с.
9. Павличко С. Виклик стереотипам: нові жіночі голоси в сучасній українській літературі // Фемінізм. – К.: Основи, 2002.
10. "Про державну службу" Закон України // Відом. Верховної Ради України. – 1993. – № 52. – 490 с.
11. "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків". Закон України – К.: 2005, № 2866–ІУ
12. Про Концепцію адаптації інституту державної служби в Україні до стандартів Європейського Союзу: Указ Президента України від 05.03.2004 р. №278 / 2004 // Вісн. держ. служби України. – 2004. – № 3
13. "Про службу в органах місцевого самоврядування" Закон України // Відом. Верховної Ради України. – 2001. – № 33. – 175 с.
14. Склад депутатів Ніжинської міської ради IV скликання // Ніжинський вісник. – 2002. – № 28–6 квітня.
15. Склад депутатів Ніжинської міської ради V скликання // Ніжинський вісник. – 2006. – № 35–15 квітня.
16. Новообрані депутати Ніжинської міської ради VI скликання // Ніжинський вісник. – 2010. – № 126–8 листопада.

СЕКЦІЯ 2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

СВОБОДА ПІДПРИЄМНИЦТВА У КОНСТИТУЦІЙНИХ АКТАХ ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

К.Г. Боберська, старший викладач кафедри правознавства ВНЗ Укоопспілки "Полтавський університет економіки і торгівлі"

Свобода підприємництва відіграє основоположну роль в економічному становленні і закріпленні країн Західної Європи на міжнародному ринку, де права

і свободи людини і громадянина є головними елементами правового статусу особи. Актуальною є потреба у зверненні та вивченні іноземного досвіду правового регулювання відносин підприємництва на конституційному рівні у провідних західноєвропейських державах, однією з яких виступає Французька республіка.

Конституційний досвід цієї країни здійснював і здійснює істотний вплив на конституційний розвиток багатьох країн світу. Відома Декларація прав і свобод громадянина 1789 р. не тільки поклала початок конституційної історії Французької республіки, але і багато в чому визначила розвиток і сучасний стан інституту прав людини у світі [4, с. 658].

Передусім, слід зазначити, що у конституційному вимірі поряд з чинною Конституцією Французької республіки діють Декларація прав людини і громадянина 1789 р. і преамбула Конституції 1946 р.

У 1970 р. ці два історичних документи були визнані Конституційною радою невід'ємними частинами діючого Основного закону [1, с. 210].

Маємо констатувати, що у самому тексті Конституції 1958 р. зафіксовані лише рівність перед законом, свобода утворення політичних партій та свобода особистості. Таким чином, більшість прав і свобод опинилися за межами власне конституційного тексту, а інститут основоположних прав і свобод тут окреслений лише шляхом відсилки до преамбули Конституції 1946 р. [4, с. 658; 9, с. 179].

Як зазначає російський дослідник Б.А. Страшун "свобода підприємництва в сучасних конституціях, які гарантують право приватної власності, часто окремо не проголошується, але виводиться з вказаного права, будучи суттєвим його проявом" [8, с. 207]. Для підтвердження даної тези слід звернутися до положень преамбули Конституції 1946 р., в якій зазначається, що "будь-яке майно, будь-яке підприємство, експлуатація якого має або набуває національного громадського значення або характер фактичної монополії, має стати власністю суспільства" [4, с. 683; 3, с.14]. Тож свобода підприємництва та випадки її обмеження пов'язані з правом власності або витікають з тих самих положень нормативних документів.

Не дивлячись на глибоку історичну традицію економічного розвитку, свобода підприємництва не була закріплена у жодному конституційному акті. Ситуація змінилася лише з утворенням у 1958 р. Конституційної ради Французької республіки.

Конституційна рада – це орган конституційного контролю, який слідкує за дотриманням Конституції Французької республіки. Усі закони до промульгації їх президентом і регламенти палат до їх прийняття повинні надходити на розгляд Конституційної ради, яка дає висновок про те, чи відповідають вони Конституції. Якщо Конституційна рада вирішить, що той або інший акт суперечить Конституції, вона має право його скасувати [2, с. 361].

Першим кроком до закріплення свободи підприємництва стало рішення Конституційної ради Французької республіки від 16 липня 1971 р. № 71-44 DC – "Закон, що доповнює положення статей 5 і 7 Закону від 1 липня 1901, які стосуються договору про асоціації", який рекомендував у преамбулі зберегти свободу асоціацій, оскільки вона є основоположним принципом [5]. У рішенні Конституційної ради Французької республіки від 25 липня 1984 р. № 84-186 DC – "Закон про внесення змін до закону від 29 липня 1982 р. про аудіовізуальну

комунікацію, про деякі умови аудіовізуальних послуг зв'язку за умови отримання дозволу" асоціаціям надається можливість займатися діяльністю, яка має за основу отримання прибутку, але тільки для досягнення декларованих цілей, а не для розподілу між своїми учасниками [7]. Вирішальний вплив на закріплення свободи підприємництва мало рішення Конституційної ради Французької республіки від 16 січня 1982 р. № 81-134 DC – "Закон про націоналізацію", яке підтвердило положення ст.2 Декларації прав людини і громадянина 1789 р. і проголосило невід'ємними правами свободу, власність, безпеку і супротив пригнобленню. Одночасно було розтлумачено свободу підприємництва через загальне значення поняття "свобода" – це "можливість робити все, що не шкодить іншим" та зазначено, що: "...принципу свободи буде нанесена шкода, якщо безпідставно та із незаконним наміром буде обмежуватися свобода підприємництва" [6].

Отже, не зважаючи на величезний конституційний досвід, свобода підприємництва не була включена до переліку прав і свобод людини і громадянина у нині діючих конституційних актах Французької республіки (Конституцію Французької республіки 1958 р., Декларацію прав людини і громадянина 1789 р., преамбулу Конституції 1946 р.). Натомість сам термін "свобода підприємництва" знайшов відображення значно пізніше у рішеннях Конституційної ради 1971 р., 1982 р., 1984 р., пов'язуючись з правом на асоціацію та питанням націоналізації. Саме тому дана свобода у законодавчих актах тісно співіснує та визнається похідним від права власності, з яким невідривно пов'язана.

Список використаної літератури:

1. Афанасьєва О. В. Конституционное право зарубежных стран / Афанасьєва О. В., Колесников Е. В., Комкова Г. Н. – М. : Юрайт, 2010. – 404 с.
2. Бесчастний В. М. Конституційне (державне) право зарубіжних країн / Бесчастний В. М. – К. : Знання, 2007. – 468 с.
3. Ковачев Д. А. Конституционное право государств Европы / Ковачев Д.А. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – 310 с.
4. Окуньков Л. А. Конституции государств Европейского Союза / Окуньков Л. А. – М.: Инфра-М, 1997. – 804 с.
5. Рішення Конституційної ради Французької республіки від 16 липня 1971 р. "Закон, що доповнює положення статей 5 і 7 Закону від 1 липня 1901, які стосуються договору про асоціації" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/les-decisions/acces-par-date/decisions-depuis-1959/1971/71-44-dc/decision-n-71-44-dc-du-16-juillet-1971.7217.html. – Назва з екрану.
6. Рішення Конституційної ради Французької республіки від 16 січня 1982 р. "Закон про націоналізацію" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/les-decisions/acces-par-date/decisions-depuis-1959/1982/81-132-dc/decision-n-81-132-dc-du-16-janvier-1982.7986.html. – Назва з екрану.
7. Рішення Конституційної ради Французької республіки від 25 липня 1984 р. "Закон про внесення змін до закону від 29 липня 1982 р. про аудіовізуальну комунікацію, про деякі умови аудіовізуальних послуг зв'язку за

умови отримання дозволу" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/les-decisions>

8. /acces-par-date/decisions-depuis-1959/1984/84-176-dc/decision-n-84-176-dc-du-25-juillet-1984.8127.html. – Назва з екрану.

9. Страшун Б. А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран / Страшун Б. А. – М. : Норма, 2010. – 895 с.

10. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн. Академічний курс / Шаповал В. М. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 462 с.

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ НА ЗАЙНЯТТЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ В УКРАЇНІ

С.Р. Матієнко, студент ІV курсу ВНЗ Укоопспілки "Полтавський університет економіки і торгівлі";

К.Г. Боберська, старший викладач кафедри правознавства ВНЗ Укоопспілки "Полтавський університет економіки і торгівлі"

Головний сенс підприємництва як основоположної основи конституційного ладу України складає право на зайняття підприємницькою діяльністю. За сучасних умов розвитку економічних відносин в нашій країні особливої уваги заслуговує реалізація даного права фізичними особами.

Як слушно підкреслює д.ю.н. В.В. Галуцько: "органи державної влади, суспільство мають в цілому прийти до розуміння, що фізична особа-підприємець є провідним чинником забезпечення добробуту Українського народу" [2]. Про актуальність даного питання також свідчать дані Державної реєстраційної служби України. З початку 2013 р. (станом на 1 листопада) в Україні зареєстровано 178 446 суб'єктів підприємницької діяльності. Переважна більшість із них – це фізичні особи-підприємці (137014 або 80%) [5].

Разом з фіксацією права на зайняття підприємницькою діяльністю у ст. 42, Основний закон України містить положення про його обмеження. Значний внесок у дослідження даної проблеми зробили такі вчені, як: П.П. Андрушко, О.В. Гончаренко, Ю.М. Фролов та ін. Однак, комплексно проблема обмеження права фізичної особи на зайняття підприємницькою діяльністю не аналізувалась.

Перш за все, слід зазначити, відповідно до Цивільного кодексу України право на здійснення підприємницької діяльності, яку не заборонено законом, має фізична особа з повною цивільною дієздатністю за умови її державної реєстрації, а обмеження даного права встановлюються Конституцією України та законом (ст. 50).

Наявність простого застереження у тексті Конституції на можливість заборонити право за зайняття підприємницькою діяльністю без посилання на зазначений публічний інтерес, захист якого має бути підставою для таких заборон, практично призводить до можливості безконтрольного обмеження поточним законодавством наданого Конституцією України такого права, що є недопустимим [8, с. 315].

Обмеження підприємницької діяльності може бути у двох формах: 1) повне обмеження, при якому певним особам забороняється здійснення будь-яких видів підприємницької діяльності, тобто має місце заборона її здійснення взагалі; 2)

часткове обмеження, при якому не дозволяється (забороняється) певним особам здійснювати окремі види підприємницької діяльності [1, с. 16].

Ящо говорити про обмеження підприємницької діяльності за колом осіб, то закони України (наприклад, Закон України від 07.04.2011 р. № 3206-VI "Про засади запобігання і протидії корупції", Закон України від 16.12.1993 р. № 3723-XII "Про державну службу" тощо) встановлюють ряд обмежень на здійснення підприємницької діяльності народними депутатами України, посадовими і службовими особами органів державної влади та органів місцевого самоврядування, посадовими особами органів прокуратури, суду, органів державної безпеки, внутрішніх справ, органів державної влади та управління, які контролюють діяльність підприємств, нотаріусів; осіб, які мають непогашену судимість за крадіжки, хабарництво та інші корисливі злочини; особи, яким суд заборонив займатися певною діяльністю – до закінчення терміну, встановленого судом [9; 10, с. 59; 3, с. 181].

Слід констатувати, що обмеження права фізичної особи на зайняття підприємницькою діяльністю за колом осіб було започатковане задовго до прийняття Конституції України.

Так, наприклад, відповідно до Декрету Кабінету Міністрів України від 31.12.1992 р. № 24-92 "Про впорядкування діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, створених за участю державних підприємств" керівникам, заступникам керівників державних підприємств, установ і організацій, їх структурних підрозділів, а також посадовим особам державних органів, органів місцевого і регіонального самоврядування забороняється безпосередньо займатися підприємницькою діяльністю [4].

Друга форма обмеження права на зайняття підприємницькою діяльністю полягає у відсутності права у фізичної особи займатися певними видами підприємницької діяльності, оскільки дане право надається лише юридичним особам. Передусім, фізичні особи-підприємці не мають права здійснювати діяльність у сфері організації телебачення і радіомовлення (ст. 1 Закону України від 21.12.1993 р. № 3759-XII "Про телебачення і радіомовлення"), космічну діяльність (ст. 1 Закону України від 15.11.1996 р. № 502/96-ВР "Про космічну діяльність"); діяльність у сфері здійснення операцій з металобрухтом (ст.4 Закону України від 05.05.1999 р. № 619-XIV "Про металобрухт") страхову діяльність ст. 2 Закону України 07.03.1996 р. № 85/96-ВР "Про страхування"), банківську діяльність (ст. 6 Закону України від 07.12.2000 р. № 2121-III "Про банки і банківську діяльність"), професійну діяльність з випуску та обігу цінних паперів (ст. 16 Закону України від 23.02.2006 р. № 3480-IV "Про цінні папери та фондовий ринок") тощо.

Хоча, відповідно до ст. 5 Закону України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" від 12.07.2001 № 2664-III, яка має назву "Право на здійснення операцій з надання фінансових послуг" фінансові послуги надаються фінансовими установами, а також, якщо це прямо передбачено законом, фізичними особами – підприємцями [7].

Додатково слід відзначити Закон України "Про підприємництво" від 07.02.1991 р. № 698-XII, який втратив чинність 01.01.2004 р., крім ст. 4, яка регулює обмеження у здійсненні підприємницької діяльності. Відповідно до

вищезазначеної статті діяльність, пов'язана з охороною окремих особливо важливих об'єктів права державної власності, а також діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних, судово-психіатричних експертиз та розробленням, випробуванням, виробництвом та експлуатацією ракет-носіїв, у тому числі з їх космічними запусками із будь-якою метою, може здійснюватися тільки державними підприємствами та організаціями, а проведення ломбардних операцій – також і повними товариствами; діяльність, пов'язана з виробництвом бензинів моторних сумішевих або з додаванням (змішуванням) біоетанолу та/або біокомпонентів на його основі до вуглеводневої основи (бензинів, фракцій, компонентів тощо), здійснюється підприємствами. Перелік підприємств затверджується Кабінетом Міністрів України [6].

Таким чином, слід прийти до висновку, що обмеження права фізичної особи на зайняття підприємницькою діяльністю закріплені в Конституції України (ст. 42) та інших нормативно-правових актів, однак, надмірна кількість останніх призводить до виникнення колізій, розбіжностей та суперечностей під час державної реєстрації фізичної особи, що має намір стати підприємцем та подальшому здійсненні підприємницької діяльності. Певною мірою дані проблеми можна бути подолати за допомогою створення єдиного нормативно-правового акту для регулювання обмеження підприємницької діяльності, внесення змін до чинного законодавства, а також "створення окремого державного реєстру осіб та видів підприємницької діяльності, яким забороняється займатися підприємницькою діяльністю або обіймати певні посади на визначений судом строк" [10, с. 59], що сприяло б значному заощадженню часу та спрощенню процедури перевірок суб'єктів підприємницької діяльності.

Список використаної літератури:

1. Андрушко П.П. Обмеження конституційного права на здійснення підприємницької діяльності: межі, види та проблеми відповідальності за їх порушення / П.П. Андрушко // Юридичник вісник України. – 2000. – № 25. – С.16-18.
2. Галуцько В.В. Новітній правовий статус фізичних осіб-підприємців як провідний чинник благополуччя Українського народу / В.В. Галуцько // Форум права. – 2013. – № 1. – С.188. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн.: URL: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13gvvbun.pdf>. – Назва з екрану.
3. Гончаренко О.М. Права людини в Україні: навч. посіб. / О.М. Гончаренко. – К. : Знання, 2008. – 207 с.
4. Декрет Кабінету Міністрів України від 31.12.1992р. № 24-92 "Про впорядкування діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, створених за участю державних підприємств" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/24-92>. – Назва з екрану.
5. Державна реєстраційна служба: [сайт] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://www.drsv.gov.ua/show/11943>. – Назва з екрану.
6. Закон України "Про підприємництво" від 07.02.1991 р. № 698-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/698-12>. – Назва з екрану.

7. Закон України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" від 12.07.2001 р. № 2664-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>. – Назва з екрану.

8. Конституція України. Науково-практичний коментар / ред.кол.: В.Я.Таций (голова редкол.), О.В. Петришин (відп. секретар), Ю.Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав. наук України. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Х.: Право, 2011. – 1128 с.

9. Лист Міністерства юстиції України від 27.01.2010 р. № 20377-0-33-09-22 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0377323-10>. – Назва з екрану.

10. Фролов Ю.М. Право людини і громадянина на підприємницьку діяльність в Україні: конституційно-правовий аспект / Ю.М. Фролов // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2003. – № 8. – С. 51-61.

ПЛЮРАЛІЗМ РЕЛІГІЙ ТА КОНФЕСІЙ ЧИ РЕЛІГІЙНА ВСЕДОЗВОЛЕНІСТЬ: ЗАКОНОДАВЧИЙ ТА СВІТОГЛЯДНИЙ АСПЕКТ

К.М. Суденко, учениця 11 класу Ніжинської ЗОШ І–ІІІ ст. № 7 Ніжинської міської ради

Науковий керівник: І.І. Пархоменко, вчитель-методист з правознавства Ніжинської ЗОШ І–ІІІ ст. № 7

Україна традиційно була багатоконфесійною державою. Лояльність українців до різноманітних релігійних вірувань склалася історично. Великий період, коли примусово насаджувався атеїзм, що не могло не викликати у людей психологічного дискомфорту та внутрішньої протидії діяльності держави, теж зіграв свою роль у різноманітності релігійних вірувань на сучасному етапі. Побудова правової держави, реально надана безмежна свобода совісті та діяльності релігійних організацій, перехід до нових форм державного управління – все це створило ситуацію, якою не могли не скористатися різні деструктивні релігійні утворення, тоталітарні секти. На даний час в Україні зареєстровано майже 32 тисячі різноманітних релігійних організації [12]. Велика кількість з них має ознаки секти. Найпоширеніші з них: "Церква сайєнтології", Мормони, "Свідки Ієгови", Товариство свідомості Крішні, "Білий лотос", "неоп'ятидесятники", зокрема "Посольство Боже" та інші. Обмеження впливу сект на дорослу людину питання важливе, але неоднозначне у своєму вирішенні.

Питання сектантства недостатньо досліджено в науковій літературі. Серед видатних відомих вчених, що займалися вивченням тоталітарних сект можна назвати П. Мілюкова, С. Нілуса, А.Клибанова, Н. Нікольського, А.Сородумова, Н. Трофимчука, Н. Кивельську, Н. Стручкова, Ф.Кондратьєва, А. Дворкіна та інших. Сектологія, як напрямок науки, в Україні майже не розвинута. Правознавці не співвідносять поняття захисту прав і свобод з діяльністю деструктивних релігійних організацій, не визначають відповідальність за порушені сім'ї, майбутнього,

психічного та фізичного здоров'я постраждалих від цієї діяльності осіб, що нам здається дуже важливим.

Виникнення сучасних тоталітарних релігійних сект або так званих деструктивних релігій, на нашу думку, пов'язано з декількома причинами як історичного так і соціального порядку:

- дроблення світових релігій і поява так званих "сект предтеч";
- зміна ставлення до людини в період епохи Просвіти, повернення від християнства до язичництва (людина не раб Божий, а центр Всесвіту);
- буржуазні революції та закріплення прав людини в якості світоглядного стандарту [6] [4] [5];
- виникнення політичного тоталітаризму в ХХ столітті;
- політичні та економічні кризові явища в суспільстві;
- подальша технологізація цивілізації, ломка системи, відсутність духовності та виникнення із цим пов'язаних психологічних проблем окремої людини та інші.

Саме в 90-х роках ХХ століття в Україні з'являються тоталітарні секти. У 1991 році був прийнятий Закон України "Про свободу совісті та релігійні організації", згідно з яким кожному громадянину в Україні гарантується право на свободу совісті та віросповідання. Крім того, Закон 1991 року встановлював спрощену і дуже ліберальну процедуру реєстрації релігійних організацій: "Для реєстрації статуту (положення) релігійної громади громадяни в кількості не менше десяти чоловік, які утворили її і досягли 18-річного віку" [3, с. 14].

Однією із перших ластівок тоталітарних релігійних об'єднань у незалежній Україні стало "Велике Біле братство Юсмалос" на чолі з Мариною Вікторівною Цвигун, більш відомою як "Мати Світу Марія ДЕВІ Христос" та Юрія Кривоногова (Іоанн Свами), зареєстроване 7 березня 1991 року в Залізничному районі Києва. Деструктивний характер секти був доведений не тільки відомими вченими, а й рішенням суду, який засудив до позбавлення волі основних засновників та керівників угруповання. В Україні здійснюють свою діяльність й інші релігійні утворення, до яких із недовірою ставляться навіть чиновники профільного Державного комітету у справах національностей і релігій. Не зареєстрована, але не припинила існування Церква саєнтології або Церква Муна. Саєнтологів у комітеті вважають "громадською організацією, яка під релігійними гаслами займається фінансовими справами". Саєнтологів навіть намагалися заборонити та не визнали релігією у багатьох країнах (поруч із Україною не визнають і забороняють діяльність цієї організації Великобританія, Франція, Німеччина, Бельгія тощо).

У Криму і Миколаєві в 90-х роках під назвою "Гухьясамаджа" працювала відома секта "Аум Сінрікьо", що з'явилася в Україні після арешту лідера Секо Асахара [7].

За інформацією Держкомнацрелігії, в Україні сьогодні діють по кілька сотень громад нових християнських рухів, майже 40 громад Товариства свідомості Крішни, понад 100 громад неоязичників тощо.

У країнах Європи для захисту громадського порядку та безпеки, фізичного та морального здоров'я населення, прав, свобод та законних інтересів окремих

громадян від проявів деструктивного характеру з боку представників новітніх релігійних рухів вживаються відповідні запобіжні заходи із захисту населення.

Італійське законодавство створює трьохрівневу структуру, де перше місце надається Римо-католицькій церкві, проміжне положення займають церкви, які довгий час існують на території Італії (адвентисти, п'ятидесятники тощо) і мають угоду з державою, а мусульмани і "Свідки Єгови", що лише нещодавно прибули до Італії, знаходяться у нижчому положенні, та їх діяльність регулюється у відповідності до закону № 1150 від 1929 р. і загальними законами про асоціації [10]. В Італії справами, пов'язаними зі злочинною діяльністю сектантів займаються відповідні спецслужби.

У Німеччині існує перелік потенційно небезпечних деструктивних релігійних організацій, за керівниками та активістами яких ведеться особливе спостереження. Про небезпечність того чи іншого руху повідомляється населенню через засоби масової інформації [9].

Найбільш суворим є Закон Французької республіки про попередження та прискання течій, що обмежують права та основні свободи людини від 30 травня 2001 року. В законі говориться про можливість ліквідації юридичної особи незалежно від форми, якщо діяльність її спрямована на створення, підтримку та використання психологічної чи фізичної залежності осіб, що беруть участь в цій діяльності (гл. 1 ст. 1) [8].

1. Питання, пов'язані з протиправною діяльністю деструктивних культів турбує не тільки національні державні та громадські організації, не тільки законодавчі органи окремих країн, а й Європейську спільноту в цілому, зокрема Європейській парламент. Комітет Європарламенту у справах молоді, культури та спорту ще в квітні 1984 року подав доповідь "Про активність деяких новітніх релігійних рухів у країнах Європейської співдружності" - доповідь Коттрела. Євросоюзу варто визначити межі законності релігійної діяльності (13 критеріїв обмеження).

Для нашої держави треба враховувати ці вимоги тому, що вона претендує на повноправне членство в Євросоюзі. Закон України "Про свободу совісті та релігійних організацій" від 1991 року потребував змін. І ось, після довгого очікування, підписаний Президентом та опублікований в парламентській газеті "Голос України" Закон № 5461-VI від 16.10.2012 року набув чинності. Але неоднозначність внесених змін, яка дозволяє їх вільно трактувати викликає занепокоєння багатьох правознавців, релігійних та громадських діячів. Як впливає новий закон на суспільні відносини з точки зору попередження діяльності деструктивних релігійних організацій?

1. Щодо "сект чи інших сумнівних угруповань", що хоча така термінологія і не використовується у Законі, але, на нашу думку, прийняті зміни щодо порядку державної реєстрації релігійних громад відкривають більше можливостей для легалізації псевдо релігійних організацій.

2. Органи Укрдержреєстру, від яких тепер залежить набуття статусу юридичної особи релігійними організаціями, не мають ні законодавчих повноважень, ні фахівців, які б дозволяли їм запобігти реєстрації псевдо релігійних утворень чи екстремістських релігійних рухів.

3. Збільшено кількість органів, що перевіряють діяльність релігійної організації, але не визначені межі їх повноважень.

Отже, зміни, на нашу думку є не продуманими і не вдосконаленими.

З огляду на це ми пропонуємо декілька кроків. Підкреслюємо, що, на нашу думку, вони є бажаними.

Отже, держава повинна:

- створити законодавство, що чітко визначить межі діяльності релігійних утворень за віком і сферами контролю життя своїх прихильників;
- інформування громадськості про діяльність нових релігійних та ідеологічних угруповань і, в разі необхідності, попередження про їх небезпеку;
- створення відповідних державних установ для допомоги особам (психологічної, оздоровчої, матеріальної), які зазнали шкоди внаслідок діяльності нових релігійних груп;
- чітко визначити повноваження та межі втручання правоохоронних та контролюючих органів та організацій для попередження та припинення діяльності деструктивних релігій та течій;
- у разі необхідності – посередництво з метою попередження конфліктів між окремими релігійними угрупованнями або між окремими громадянами та спільнотами.

Отже, необхідність подальшої роботи над законодавчим регулюванням відносин у сфері релігій та діяльності релігійних організацій очевидна.

Список використаної літератури:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141
2. Декларація національностей України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1991, № 53, ст.799
3. Закон України "Про свободу совісті та релігійних організацій". Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 25, ст.283. (Вводиться в дію Постановою ВР N 988-ХІІ (988-12) від 23.04.91, ВВР, 1991, № 25, ст. 284)
4. Біль про права. Поправка 1.
5. Декларація прав людини і громадянина 1789 року. Ст. 10
6. Загальна декларація прав людини. Ст. 18
7. В экономическом лицее в Николаеве действует секта, связанная с Аум Синрике. Интернет журнал "Україна релігійна"
8. Днепренко Г. Закон Украины "О свободе совести и религиозных организациях". Украинские реалии и европейский опыт.
http://www.centerdialog.dp.ua/ru/index.php?option=com_content&view=article&id=146:---r---&catid=3&Itemid=40
9. Забеліна М. Дело № 8. Газета журналістських розслідувань "Капкан свободи". http://www.delonomer.ru/delo8_6.htm
10. Петрик В. Порівняльний аналіз європейського досвіду державно церковних відносин з новітніми та традиційними релігіями.
<http://cerkva.in.ua/statti/374-proreligiinikulty.html>
11. См. Монтгомери, Дж. Рассвет. 7 миллионов церквей в 2000 г. М., 1993.С. 58.

12. Тонконогов А. В. Сектантство как социальный феномен (исследование в среде осуждённых к лишению свободы) Автореф. дисс. на соискание уч. ст. к. филос. н. <http://www.portal-credo.ru/site/?act=lib&id=843>

13. Штерин М. Религиозный плюрализм и новые религии в Англии. <http://index.org.ru/journal/11/shterin.html>

СЕКЦІЯ 3. АДМІНІСТРАТИВНЕ ТА ФІНАНСОВЕ ПРАВО

БОРОТЬБА З ІНТЕРНЕТ-ПІРАТСТВОМ В УКРАЇНІ: ЗАКОНОДАВЧИЙ АСПЕКТ

Т.В. Бугай, учениця I курсу класу іноземної філології Ніжинського обласного педагогічного ліцею Чернігівської обласної ради

Науковий керівник: *Р.Ю. Клунко*, учитель правознавства Ніжинського обласного педагогічного ліцею Чернігівської обласної ради

Сьогодні інтелектуальна власність використовується набагато ширше, ніж будь-коли раніше. Талановиті вчені музиканти, інженери, бізнесмени, фотографи та художники – усі прагнуть продавати на ринку свої продукти і послуги та захищати результати своєї інтелектуальної праці. Забезпечення на законодавчому рівні права інтелектуальної власності є саме тим шляхом, завдяки якому це може бути здійснено. У цілому законодавство у сфері інтелектуальної власності прагне захистити інтереси авторів та інших творців інтелектуальних творів і послуг шляхом надання їм певних визначених прав, що дозволяють контролювати використання їхньої творчої діяльності.

Звичайно, технічний прогрес не стоїть на місці, він постійно рухається вперед, вдосконалюючи ті здобутки, які були зроблені раніше. Саме тому існуюче законодавство не встигає за цим рухом, в результаті чого виникає уявлення про його недосконалість. Крім того, навіть за наявності такої законодавчої бази вона майже не застосовується для здійснення захисту виконавців, виробників фонограм та організацій мовлення.

На початковій стадії розвитку Інтернету в Україні (12–15 років тому) якісного законодавства, що захищає інтелектуальну власність в Мережі, ще не було. Наприклад, Закон України "Про авторське право і суміжні права" був прийнятий у 1993 році, коли про Інтернет ще не знали, і практично не змінювався до недавнього часу. Навіть подальша позиція законодавців зводилася швидше до "підстроювання" під вже існуючі моделі та реалії.

І тільки лише з недавнього часу наші законодавці почали приділяти все більше уваги, працюючи "на випередження". На сьогодні українське законодавство суттєво покращено і в ньому дано визначення великій кількості учасників всього ланцюжка інтернет-індустрії. Ми вже практично не стикаємося з інтернет-термінами, яким не дано законодавче роз'яснення. Іноді в нормативному акті сам термін має відмінну від "сленгового" назву, але його суть від цього не змінюється.

Довести своє право на об'єкт інтелектуальної власності, яке порушується в Інтернеті, дійсно можливо, і навіть з використанням нашого законодавства і нашої судової системи. Проте все впирається в витрати, необхідні для доведення своїх прав. Ви не можете подати в суд на порушника за місцем, де ви знаходитесь як правовласник, так як позови про порушення прав інтелектуальної власності подаються в суди за місцем знаходження відповідача. Заява в правоохоронні органи може бути подано ще і за місцем вчинення правопорушення. Місце вчинення правопорушення "розмивається" в цілому ряді учасників (користувач, власник сайту, хостер, реєстратор доменів і т.д.), які можуть знаходитися в зовсім різних юрисдикціях. Тому на початковій стадії доцільно з цього ланцюга вибрати особу, яка в силах (або навіть зобов'язана) прісікти порушення прав без непотрібних судових позовів.

Якщо цей спосіб не дає результатів, то залишається лише звернення в правоохоронні органи або звернення до суду за місцем знаходження правопорушника. І в даному випадку правопорушник також може знаходитися в іншому місті, області, країні і, відповідно, витрати на такі судові розгляди можуть збільшуватися в геометричній прогресії.

Судитися з фізичними особами є сенс тільки для припинення порушення, а для компенсації збитку подавати в суд доцільно на юридичну особу. Найчастіше достатнім, дієвим і доцільним для всіх способом, є припинення правопорушення на підставі претензії правовласника, без судових розглядів і подальшого стягнення збитку.

Нажаль, рівень піратства в Україні продовжує зростати, незважаючи на зусилля правовласників, громадських організацій та правоохоронних органів. З метою захисту інтелектуальної власності в Україні було створено Координаційну раду, до якої увійшли державні установи та компанії-правовласники: Державний департамент інтелектуальної власності, Служба безпеки України, Міністерства внутрішніх справ та культури і туризму, Державна податкова адміністрація України, Державна митна служба України, BSA, компанії "Adobe", "Майкрософт Україна", "Софтпром". Це, звичайно, лише перший крок для того, щоб повною мірою активізувати боротьбу з поширенням неліцензійних продуктів в Україні.

Головними проблемами захисту прав інтелектуальної власності в Інтернеті є легкість копіювання та розповсюдження будь-якого об'єкта, відсутність будь-яких дієвих технічних захистів від копіювання, висока складність визначення правопорушника. Інтернет складно врегулювати законодавством тільки лише однієї країни. Правовідносини в Інтернеті транскордонного характеру, а значить, законодавство всіх країн має бути якщо не єдиним - то, як мінімум, дуже схожим.

Список використаної літератури:

1. Бондаренко С. В. Авторське право і суміжні права: навчальний посібник. – К. : Ін-т інтел. власн. і права, 2004. – 260 с.
2. Дроб'язко В.С. Право інтелектуальної власності. – К., 2004.

3. Законодавство України про інтелектуальну власність. Тематична збірка у 3-х томах / Упорядники П. М. Цибульов, А. М. Горнісевич, С. М. Болілий. – К. : Ін-т інтел. власн. і права, 2004.

4. Красовська А. Сучасний стан правової охорони об'єктів інтелектуальної власності в Україні // Інтелектуальна власність. – 2007. – № 1. – С. 4–7.

5. Ніколаєнко С.М. Проблеми законодавчого забезпечення та правозастосування щодо захисту прав інтелектуальної власності // Інтелектуальна власність. – 2007. – № 2. – С. 4–14.

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

І.О. Вакулко, студентка II курсу історико-юридичного факультету
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Науковий керівник: І.А. Городецька, кандидат юридичних наук, доцент
кафедри права та методики викладання історико-правознавчих дисциплін Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Земля – основне національне багатство України, яке перебуває під особливою охороною держави (ч. 1 ст. 1 Земельного Кодексу України, далі ЗКУ). Земля є територіальним базисом для усіх видів діяльності населення, тобто не існує жодних видів діяльності суспільства, які б не були пов'язані з землекористуванням. Саме тому, земля має особливий статус за законодавством України.

Питання юридичної відповідальності у сфері земельних відносин досліджували такі вчені: Балюк Г.І., Берлач А.І., Городецька І.А., Гоштинар С.Л., Диптан С.А., Ізмайлов О.В., Кулинич П.Ф., Лоїк Г.К., Мірошніченко О.С., Нестеренко І.І., Петлюк Ю.С., Шульга А.М. та інші.

Адміністративна відповідальність є репресивним видом юридичної відповідальності і пов'язана із застосуванням уповноваженими державними органами і посадовими особами адміністративних стягнень до суб'єктів, винних у вчиненні адміністративного проступку у галузі земельних відносин. Вона є оперативним засобом впливу на порушників і застосовується в адміністративному, іноді – у судовому порядку.

Така відповідальність накладається на винних осіб лише за ті проступки, які не мають значної суспільної небезпеки і передбачені чинним адміністративним законодавством. Згідно зі ст. 9 КУпАП адміністративним правопорушенням визнається протиправна, винна (умисна чи необережна) дія або бездіяльність, що посягає на державний чи суспільний порядок, власність права і свободи громадян, встановлений порядок управління і за яку законодавством передбачено адміністративну відповідальність. На думку багатьох науковців, адміністративне правопорушення означає порушення будь якої адміністративно-правової норми, незалежно від того, чи передбачено за це відповідальність, адміністративний проступок – слід розглядати як різновид адміністративного правопорушення, за який встановлено адміністративну відповідальність [1, с. 212–213].

Основним спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з питань регулювання земельних відносин є Державне агентство земельних ресурсів України (далі Держземагентство України). Повноваження Держземагентства в основному визначені Земельним кодексом України та Указом Президента України від 8 квітня 2011 року № 445/2011, та іншими законодавчими актами.

Держземагентство України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України. Основним завданням органу є підготовка пропозицій щодо формування державної політики у сфері регулювання земельних відносин, використання, охорони та моніторингу земель, здійснення державного контролю за використанням та охороною земель, розроблення й участь у реалізації державних, галузевих і регіональних програм з питань регулювання земельних відносин тощо.

Адміністративно-правові норми, що регулюють земельні відносини, класифікують за такими ознаками:

- за спрямованістю: ті, які визначають правовий стан суб'єктів; форми та методи державного управління; організаційно-правові засоби забезпечення законності у сфері управління, тощо;
- за юридичним змістом припису: поділяються на зобов'язальні, заборонні, уповноважуючі, стимулюючі, рекомендаційні;
- за адресатом припису: адресовані органам виконавчої влади, підприємствам, установам, організаціям, об'єднанням громадян;
- за юридичним характером: матеріальні і процесуальні;
- за дією в часі: постійні та тимчасові;
- за дією в просторі: загального значення, місцевого, галузевого;
- за способом викладення: відсилочні та банкетні;
- за юридичною силою: викладені у законах, указах, постановах, наказах, інструкціях тощо [2].

Адміністративно-правові норми є одним із ефективних засобів охорони земельних відносин, у зв'язку з тим, що ці норми регулюють управлінські відносини щодо земельних ресурсів (насамперед, діяльність відповідних органів), встановлюють правила поведінки учасників земельних відносин [3].

Контроль за використанням земель (незалежно від форм власності) здійснюється органами виконавчої влади (спеціально уповноважені органи виконавчої влади з питань земельних ресурсів та з питань екології та природних ресурсів), органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями та громадськими інспекторами.

Правові, економічні та соціальні основи організації державного контролю за використанням та охороною земель визначає Закон України "Про державний контроль за використанням та охороною земель" від 19.06.2003 р. Він, по суті, узагальнив правотворчий досвід, увібрав у себе всі загальні норми цієї сфери державної контрольної діяльності.

Про земельні відносини описано в основній частині ЗК України. Так, у ст. 211 наведено перелік порушень, за які наступає юридична відповідальність:

- укладення угод з порушенням земельного законодавства;
- самовільне зайняття земельних ділянок;

- псування сільськогосподарських угідь та інших земель;
- знищення межових знаків;
- розміщення, проектування, будівництво, введення в дію об'єктів, що негативно впливають на стан земель;
- непроведення рекультивації порушених земель, тощо.

Якщо аналізувати правопорушення у сфері земельних відносин, перелічені у ЗК України та у КУпАП України, то стає очевидним, що склалася така ситуація, коли у різних нормативних актах по-різному сформульовано однакові протиправні дії, що само по собі ускладнює процедуру притягнення до адміністративної відповідальності [4. с. 442].

О.С. Мірошниченко у зв'язку з даною проблематикою у своїй праці писала: "...щоб у правозастосувача не виникло ніяких суперечностей при застосуванні тих чи інших норм, потрібно або узгодити існуючі переліки порушень земельного законодавства в обох законодавчих актах, або (і цей варіант, на нашу думку, є більш доцільним) зібрати всі норми, що стосуються формулювання складів адміністративних проступків у сфері земельних відносин в одному законодавчому акті, а саме у КУпАП, оскільки сам він є основним нормативним актом, що регулює адміністративну відповідальність. Тоді, ст. 211 ЗК України "Відповідальність за порушення земельного законодавства" краще було б викласти у такій редакції: "Юридичні і фізичні особи, винні у порушенні законодавства України у сфері земельних відносин, несуть відповідальність згідно із законом. Притягнення осіб, винних у порушенні законодавства у сфері земельних відносин, до відповідальності, передбаченої законами України, не звільняє їх від обов'язку відшкодувати шкоду, заподіяну в результаті порушення цього законодавства" [5. с. 202].

До заходів профілактики порушень у сфері земельного законодавства можна віднести: спостереження за станом земель; надання власникам і землекористувачам обов'язкових до виконання вказівок з питань використання та охорони земель, усунення виявлених недоліків; одержання від органів виконавчої влади, землевласників і землекористувачів даних про наявність, стан і використання земельних угідь [6].

Підсумовуючи викладене, констатуємо, що збереження в чинному Кодексі України норм, які визначають види порушень земельного законодавства, зокрема, за які настає адміністративна відповідальність, в існуючому вигляді (неідентичних з охоронними нормами КУпАП) не просто невиправдано, а й шкідливо, оскільки породжує негативне ставлення у суспільстві до законів як до таких, що можуть бути трактовані по-різному, практично на власний погляд і розсуд суб'єкта правозастосовної діяльності.

Список використаної літератури:

1. Комзюк А.Т. Заходи адміністративного примусу в правоохоронній діяльності міліції : поняття, види та організаційно-правові питання реалізації/ Комзюк А.Т.; [за заг. ред. проф.. О.М. Бандурки] – Х. 2002–336 с. –(Монографія).
2. Земельний кодекс України : Верховна Рада України; Кодекс України, Кодекс, Закон від 25.10.2001 №2768-III. (Відомості верховної Ради України від 25.01.2002–2002р., №3, ст.. 27). Редакція від 07.08.2011 [Електронний ресурс] :

Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?-nreg=2768-14>

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Верховна Рада УРСР; Кодекс України, Закон, Кодекс від 07.12.1984 № 8073-X (Відомості Верховної Ради УРСР від 18.12.1984–1984р., №51, стор. 1122). Редакція від 18.09.2011 [Електронний ресурс] : Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт.- Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?-nreg=80731-10>

4. Земельне право України : підруч./ (Беженар Г.М., Бердніков Є.С., Бондар Л.О.та ін.); за ред.. Погрібного О.О., Каракаша І.І. – К.: Істина, 2003. – 446с.

5. Мірошниченко О.С. Адміністративно-правові засоби охорони земельних відносин в Україні : дис. ...канд. юрид. наук 12.00.07. / Мірошниченко Оксана Станіславівна. – Х., 2005–202 с.

6. Про державний контроль за використанням та охороною земель : Верховна Рада України; Закон від 19.06.2003.№ 963-IV. Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. – Режим доступу: – <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?-nreg=2768-14>.

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

І.А. Городецька, кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та методики викладання історико-правознавчих дисциплін Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Слово "функція" походить від латинського *functio* ("виконання, здійснення") і має таке значення: "...роль, яку певний соціальний інститут виконує відносно потреб суспільної системи... залежність, яка прослідковується між різними соціальними процесами". У науковій літературі термін "функція" найчастіше використовується як назва та/або характеристика напрямку діяльності, як узагальнююча характеристика сутності завдань і цілей діяльності кого-небудь або призначення чого-небудь [1, с. 101].

Система державного управління складається з повсякденного здійснення певних функцій. Функція управління як поняття – це певний напрям спеціалізованої діяльності виконавчої влади, зміст якої характеризується однорідністю та цільовою спрямованістю. Характер завдань, пов'язаних із управлінням, впливає на сутність управлінських функцій. Завдання, що здійснюють органи державного управління, є вельми різноманітними. Кожна управлінська акція передбачає наявність певної мети та використання для її досягнення відповідних засобів. Сутність і призначення управлінських функцій обумовлено системою соціально-економічних, соціально-політичних та інших чинників, що існують у державі.

Відповідно до ст. 3 Конституції України права й свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Змістом виконавчої влади як самостійного виду державної діяльності є комплекс функцій, у яких безпосередньо виявляється владно-організуючий зміст державного управління, яке здійснюють у різних процесуальних формах через постійний інформаційний

обмін між суб'єктом та об'єктом управління на основі прямих і зворотних зв'язків. Функція управління пов'язує в одне ціле запланований результат, практичну діяльність по виконанню намічених завдань і одержаний результат.

Дослідженню функцій державного управління (їхньої сутності, видів, ролі, класифікації, подільності) присвятили свої праці такі науковці, як В.Б. Авер'янов, І.Л. Бачило, Ю.М. Козлов, Б.М. Лазарєв, В.І. Попова, Л.А. Симонян, В.Ф. Харченко, Ц.А. Ямпольська та ін.

Функції управління – це відносно самостійні й однорідні частини змісту управлінської діяльності, в яких виражається владно-організуючий вплив суб'єкта управління на об'єкт. Функцію державного управління у науковій літературі визначають як частину управлінської діяльності держави, яку здійснюють на основі закону чи іншого правового акта органи виконавчої влади притаманними їм методами для виконання завдань державного управління.

В адміністративно-правовій літературі є різні варіанти класифікацій функцій органів управління, оскільки автори вкладають в одні й ті самі функції різні змісти та значення, по різному поділяють їх на види. Досліджуючи питання класифікації функцій органів управління В.Ф. Харченко звернувся до існуючих в юридичній науці найбільш типових точок зору: "матричної", "лінійної", "предметної" [1, с. 109–110]. Так, автор першої точки зору І.Л. Бачило в основу класифікації функцій державних органів покладає кілька ознак, а саме: 1) цілі, завдання, досягнення яких слід забезпечити; 2) ознаку організаційно-структурного підрозділу; 3) стадії виконання самих функцій [2, с. 26]. Бачило І.Л. таблично зобразила подільність кожної функції на підфункції, підфункції на дії, дії на операції, які відображають зміст роботи органу державної влади зі здійснення кожної окремої функції та виділила приблизно десять груп функцій [3, с. 52–72], систематизуючи їх за предметом регулювання. Така класифікація функцій органів державної влади (органів виконавчої влади) отримала як позитивну реакцію вчених [4, с. 12], так і поставила під сумнів правильність зроблених автором висновків [1, с. 109].

Автор другої точки зору, Б.М. Лазарєв, обґрунтував існування таких функцій органів управління, як збирання, обробка, аналіз інформації, передача її іншим органам, прогнозування, організація, регулювання, керівництво, координація, планування, стимулювання, контроль, облік [1, с. 109–110; 5, с. 32–38].

Існує й інша точка зору – так звана "предметна" класифікація функцій, яка доводить, що будь-яка діяльність має свій предмет, на нього спрямована і має на меті створити, змінити або ліквідувати його [1, с. 110]. Так, К.С. Бельський виділяє два рівні функцій органів виконавчої влади (ті, що мають глобальне значення для життя суспільства і виникають із субстанційної природи цієї влади; ті, які мають допоміжний характер) з подальшою їх деталізацією в залежності від предметного спрямування [6, с. 14–21]. Прихильником предметної класифікації функцій державного управління є і В.Б. Авер'янов. Він розподіляє функції управління на види, які відповідають цілям (завданням) щодо забезпечення керованих об'єктів: цілевстановлюючі (прогнозування, планування тощо); ресурсозабезпечувальні (фінансування, стимулювання, кадрове забезпечення тощо); організаційно-регулюючі (керівництво, координація, організація, регулювання, контроль

тощо); трансформаційні (організаційне проектування, реорганізація, організаційний розвиток, раціоналізація, організаційна діагностика тощо) [7, с. 263–264].

І все ж, зважаючи на різноманітність видової класифікації функцій державних органів, варто відзначити, що більшість авторів одностайні щодо існування таких функцій, як планування, прогнозування, керування, організація, регулювання, координація, облік, контроль. Найпоширенішою у вітчизняній літературі є класифікація функцій державного управління на загальні, спеціальні та допоміжні.

Загальні функції є основними, притаманними будь-якому управлінню, незалежно від того, на якому рівні та в яких галузях вони здійснюються. Загальними функціями державного управління є прогнозування, планування, організація, регулювання, координація, облік, контроль. Цю класифікацію побудовано на підставі внутрішньої технології управлінської діяльності.

Функція прогнозування. Потреба в прогнозуванні впливає із самої природи державного управління, бо воно має розв'язувати як повсякденні завдання, так і перспективні проблеми. Прогнозування – це наукове передбачення, систематичне дослідження стану, структури, динаміки та перспектив управлінських явищ і процесів, властивих суб'єкту й об'єкту управління. Не можна здійснювати управлінські дії без знання їх наслідків. Тому управлінська система повинна бути прогнозованою. Державне управління покликане вирішувати довгострокові, перспективні завдання, розв'язання яких відбуватиметься в умовах певної невизначеності, якщо органи виконавчої влади не матимуть прогнозів. В управлінському процесі прогнозування використовують і як функцію, і як принцип, і як метод управління. Тому органи виконавчої влади повинні розробляти прогнози, управляти ними, розв'язувати свої завдання на їх підставі.

Функція планування є на всіх рівнях ієрархії управління. Вона полягає у визначенні мети, напрямів, завдань, засобів реалізації тих чи інших процесів (соціальних, економічних, політичних, культурних тощо), розробленні програм, за допомогою яких має бути досягнуто мети. Шлях реалізації функції планування має такий схематичний вигляд: необхідність – завдання – функція – рішення (мета).

Функцію організації пов'язано зі створенням організаційного механізму. Мета цієї функції – сформувати керуючі та керовані системи, а також зв'язки й відносини між ними. Особливість функції організації щодо інших самостійних функцій полягає в тому, що це єдина функція, яка забезпечує взаємозв'язок і ефективність усіх інших функцій управління. Зміст функції організації включає створення органів управління, побудову структури апарату управління, формування управлінських підрозділів, ланок, розроблення положень про органи управління, встановлення взаємозв'язків між управлінськими структурами, підбір і розстановку кадрів тощо. Організація означає також реорганізацію та ліквідацію органів управління, підприємств, установ.

Завдяки функції регулювання досягають необхідного стану впорядкування та стійкості системи управління. Регулювання охоплює переважно поточні заходи щодо будь-яких відхилень від завдань і заданих програм. За допомогою регулювання здійснюються безпосереднє керівництво, поведінка керованих об'єктів.

Координація як функція забезпечує узгодження діяльності систем управління. Завдяки координуванню узгоджують дії керівників не тільки всередині управлінської ланки, а й дії керівників інших управлінських структур.

Функцію обліку пов'язано зі збиранням, передачею, зберіганням і переробленням даних, реєстрацією та групуванням відомостей про діяльність системи управління, наявність і витрати ресурсів тощо. Облік є передумовою контролю.

Функція контролю має свої особливості відносно інших функцій. Так, якщо планування ставить завдання, організація приводить систему управління в стан можливості виконання цього завдання, то контроль характеризується універсальністю стосовно управлінської системи. Контроль покликаний постійно надавати інформацію про дійсний стан справи щодо виконання завдань. Контроль починається з одержання інформації про дійсний стан керованого об'єкта та закінчується прийняттям рішень, які передбачають відповідну корекцію в системі управління для досягнення запланованої мети. Контроль ґрунтується на принципі зворотних зв'язків, які існують за будь-якої взаємодії суб'єкта й об'єкта в системі управління.

Спеціальні функції характеризують особливості конкретного суб'єкта чи об'єкта управління. Перелік основних спеціальних функцій виконавчої влади свідчить про те, що вони є численними та різноманітними, але разом з тим взаємопов'язаними як завдання, що розв'язують органи управління. Якщо загальні функції пов'язані з процесами державного управління, тобто виявляються в будь-яких взаємодіях відповідних керуючих і керованих систем, то зміст спеціальних функцій становлять не загальні закономірності, а особливості взаємодії конкретних суб'єктів і об'єктів державного управління. Спеціальні функції (як найчисленніші) поділяють на види залежно від сфер управління. Така специфічність функцій наявна в сферах економіки, соціально-культурній, адміністративно-політичній.

Завдяки допоміжним функціям забезпечується обслуговування процесів загальних і спеціальних функцій. За їх допомогою створюють необхідні умови для нормальної діяльності управлінських структур.

Наведене розмежування функцій державного управління має умовний характер, оскільки в дійсності, на практиці вони переплітаються, взаємодіють між собою в єдиній системі впливу суб'єкта на об'єкт управління.

Список використаної літератури:

1. Державне управління : проблеми адміністративно-правової теорії та практики / [В. Б. Авер'янов, О. Ф. Андрійко, Ю. П. Битяк та ін.] ; за заг. ред. В. Б. Авер'янова. – К. : Факт, 2003. – 384 с.
2. Бачило И. Л. Функции органов управления / Бачило И. Л. – М. : Юрид. лит., 1976. – 198 с.
3. Бачило И. Л. Организация советского государственного управления : правовые проблемы / Бачило И. Л. ; [отв. ред. Б. М. Лазарев]. – М. : Наука, 1984. – 237 с.
4. Аверьянов В. Б. Аппарат государственного управления : содержание деятельности и организационные структуры / Аверьянов В. Б. – К. : Наукова думка, 1990. – 147 с.

5. Лазарев Б. М. Компетенция органов управления / Лазарев Б. М. – М. : Юрид. лит., 1972. – 280 с.

6 Бельский К. С. О функциях исполнительной власти / К. С. Бельский // Государство и право. – 1997. – № 3. – С. 14–21.

7. Адміністративне право України. Академічний курс : підруч. для студ. юрид. спец. вищих навч. закл : Т. 1 : Загальна частина / [Авер'янов В. Б., Андрійко О. Ф., Битяк Ю. П. та ін.] ; [В. Б. Авер'янов (голова ред. кол.)]. – К. : Юридична думка, 2004. – 584 с.

КОРУПЦІЯ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Ю.Ю. Демченко, студентка II курсу історико-юридичного факультету Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Науковий керівник: І.А. Городецька, кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та методики викладання історико-правознавчих дисциплін Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Однією з перешкод на шляху інтеграції України в європейський простір є корумпованість українського суспільства. Корупція не лише негативно впливає на темпи розвитку економіки держави, але й на систему державного управління та суспільні відносини в цілому.

Особливості корупційних процесів та антикорупційної діяльності в Україні – це цілий комплекс питань, які потребують свого дослідження. Новітнє українське антикорупційне законодавство зробило значний крок уперед, розглядаючи запобігання і протидію корупції як один з основних напрямків боротьби зі злочинністю в цілому й запроваджуючи кримінальну відповідальність за злочини пов'язані з корупцією.

Термін "корупція" пов'язують з латинським словом "corruption", як "підкуп", продажність громадських і політичних діячів, посадових осіб. Таке ж тлумачення цьому поняттю дає С.І. Оженов. "Корупція – зазначає він, – підкуп хабарами, продажність посадових осіб, політичних діячів [1]. А взагалі, поняття корупції, ще з часів античності сприймалося досить неоднозначно, наприклад – ушкоджувати шлунок неякісною їжею. У римському праві – ламати, псувати [2, с. 52]. У період середньовіччя поняття корупції означало – спокуса диявола [3]. У католицизмі – гріховність.

Корупція визначається як складне соціальне явище на сучасному етапі розвитку суспільства. Серед корупційних правопорушень виділяють: цивільно-правові делікти, дисциплінарні проступки, злочини та їх види.

Характерною рисою корупції будь-якої країни є зловживання службовим становищем. Корумпована посадова особа може домагатися отримання грошей, подарунків, привілеїв або прибуткових умов для підприємницької діяльності в обмін на здійснення чи нездійснення будь-яких офіційних дій.

Корупція властива всім країнам, незалежно від політичного устрою та рівня економічного розвитку. Дослідження показують, що найвищий рівень корупції

спостерігається у країнах із низьким рівнем економічного розвитку та невеликим обсягом інвестицій. Україна залишається у переліку країн, в яких корупція досягла великих розмірів. Відповідно до чинного українського антикорупційного законодавства в державі ведеться облік корупційних правопорушень шляхом складання відповідних адміністративних протоколів. На підставі аналізу статистичних даних стану корупційних правопорушень можна виявити досить парадоксальну ситуацію: переважну більшість "корупціонерів" складають державні службовці посади першої – другої категорії. Сімдесят відсотків адміністративних справ про вчинення корупційних діянь державними службовцями I–II категорії було притягнуто до відповідальності. Водночас, лише 20 відсотків державних службовців III–IV категорії, стосовно яких було складено адміністративні протоколи, уникнули відповідальності [5]. Не можуть не привернути увагу наступні офіційні дані: у 2005 році було виявлено 4150 фактів хабарництва, із них було провадження в суді по справі – 2751, кількість осіб, яких засуджено – 603, з них позбавлено волі – 30; у 2007 році ці показники склали – 3406, 2478, 398 і 17 відповідно [5, с. 11–12;1].

Результати соціологічного опитування "Корупція в Україні", проведеного в 2010 році, свідчать, що більшість громадян України (68,8%) задля розв'язання своїх проблем були вимушені давати хабарі. Це дає підстави стверджувати, що корупція в Україні поширена в значних масштабах. У 2011 році Україна посіла 152 місце в індексі сприйняття корупції. Наша країна має лише 2,3 бали і поділяє сходинку разом з Таджикистаном, відстаючи від Росії, Білорусії і Азєйбарджану (всі 143 місце, 2,4 бали). Україна розташована поруч із такими країнами як Уганда, Того, Республіка Конго, Гвінея – Бісау, Кенія, Лаос. З найближчих сусідів вище за Україну опинилися Молдова (112 місце, 2,9 балів), Румунія (75 місце, 3,6 бали), Словаччина (66 місце, 4 бали), Грузія (64 місце, 4,1 бали), Угорщина (54 місце, 4,6 бали), Польща (41 місце, 5,5 балів). Очолює цей рейтинг Нова Зеландія (9,5 бали), на другому місці – Данія і Фінляндія (по 9,4 бали), на третьому – Швеція (9,3 бали). В індексі сприйняття корупції оцінені 183 країни і території, оцінка за шкалою від 0 (дуже високий рівень корупції) до 10 (дуже низький рівень корупції) [5].

Адміністративна та дисциплінарна відповідальність передбачена Законом України "Про боротьбу з корупцією". Крім того, адміністративну та дисциплінарну відповідальність за вчинення корупційних правопорушень передбачено іншими нормативно-правовими актами, зокрема, Кодексом України про адміністративні правопорушення за неправомірне використання державного майна (ст. 184-1), невжиття заходів щодо ухвали суду чи окремої постанови судді, подання органу дізнання, слідчого або протесту, припису чи подання прокурора (ст. 185-6). Дисциплінарна відповідальність за корупційні правопорушення встановлена законами України "Про державну службу" (ст. 14, 30), "Про службу в органах місцевого самоврядування" (ст. 20). Антикорупційне законодавство залежно від характеру діяння передбачає кримінальну, адміністративну, конституційну, дисциплінарну та цивільно-правову відповідальність. Кримінальна відповідальність за вчинення корупційних злочинів настає у випадках, передбачених Кримінальним кодексом України. Корупційними зокрема є злочини, передбачені ст. 368

(одержання хабара), ст. 364 (зловживання владою або службовим становищем), ст. 370 (провокація хабара), ст. 191 (заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем), ст. 372 (притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності), ст. 375 (постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови), ст. 423 (зловживання військовою службовою особою владою чи службовим становищем), ст. 159 (неправомірне використання виборчих бюлетенів. Підлог виборчих документів або неправильний підрахунок голосів чи неправильне оголошення результатів голосування). Такі діяння кваліфікуються як корупційні при умові, якщо суб'єктами їх скоєння є посадові особи, передбачені ст. 2 Закону України "Про боротьбу зі злочинністю". Основним нормативним актом є Закон України від 5.10.1995 р. "Про боротьбу з корупцією". Цивільна відповідальність за корупційні правопорушення настає відповідно до Цивільного кодексу України у разі, коли вони призвели до негативних цивільно-правових наслідків. Таким чином у державі в цілому створена достатня законодавча база для ефективної протидії корупції, зокрема щодо відповідальності за корупційні правопорушення.

З метою попередження корупції встановлені спеціальні обмеження щодо державних службовців та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави. Закон забороняє таким особам: а) сприяти, використовуючи своє службове становище, фізичним і юридичним особам у здійсненні ними підприємницької діяльності, а так само в отриманні субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг з метою незаконного одержання за це матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг; б) займатися підприємницькою діяльністю безпосередньо чи через посередників або підставних осіб, бути повіреним третіх осіб у справах державного органу, в якому вона працює, а також виконувати роботу на умовах сумісництва (крім наукової, викладацької, творчої, а також медичної практики); в) входити самостійно (крім випадків, коли державний службовець здійснює функції з управління акціями (частками, паями), що належать державі, та представляє інтереси держави в раді товариства (спостережній раді) або ревізійній комісії господарського товариства), через представника або підставних осіб до складу правління чи інших виконавчих органів підприємств, кредитно-фінансових установ, господарських товариств тощо, організацій, спілок, об'єднань, кооперативів, що здійснюють підприємницьку діяльність; г) відмовляти фізичним та юридичним особам в інформації, надання якої передбачено правовими актами, умисно затримувати її, надавати недостовірну чи неповну інформацію. Для попередження фактів корупції Закон передбачає ряд фінансових заходів. Насамперед, це декларування доходів осіб, уповноважених на виконання функцій держави. Воно передбачене статтею 13 Закону України "Про державну службу". Серед інших заходів закон посилює контроль відкриття валютного рахунку і в іноземному банку. Державний службовець або інша особа, уповноважена на виконання функцій держави, у цьому зобов'язана у десятиденний строк письмово повідомити про це податкову службу із зазначенням номера рахунку і місцезнаходження іноземного банку. Відомості про доходи, нерухоме та цінне рухоме майно і вклади у банках посадових осіб, згідно з Законом України "Про державну службу" та членів їх сімей підлягають щорічній публікації в офіційних виданнях державних органів України. Для призначення

кандидата на відповідну посаду всі відомості передаються органу чи посадовій особі яка здійснює обрання на цю посаду [7]. Вчинення корупційних діянь народним депутатом України, депутатом ВРУ, депутатом Верховної ради АР Крим, головою місцевого самоврядування тягне за собою адміністративну відповідальність у вигляді штрафу від 25 до 50 неоподаткованих мінімумів доходів громадян і дострокове припинення депутатських повноважень або звільнення з виборної посади. Порядок притягнення визначається Законом України "Про статус народного депутата України". Якщо внаслідок корупційних діянь прийняті неправомірні нормативно-правові акти та рішення, то вони підлягають скасуванню органом або посадовою особою, уповноваженими на прийняття чи скасування відповідних актів та рішень, або визначаються незаконними в судовому порядку. У свою чергу фізичні та юридичні особи, права яких порушено внаслідок корупційних діянь і які зазнали моральної чи матеріальної шкоди, мають право на поновлення цих прав і відшкодування шкоди у встановленому законом порядку [8].

Таким чином, можна зробити висновок про те, що для боротьби з корупцією, перш за все, слід на державному рівні, забезпечити достойну оплату праці осіб, що займають відповідальні посади та наділені широкими повноваженнями. Після цього кожен подумає, чи варто йому брати хабара. Адже ця посада йому важко дісталася, заробіток забезпечує йому достойне життя, у подальшому в нього буде пристойна пенсія, а втратити все це, він може разово збагатившись. Щоб корупції з кожним днем ставало менше, повинні сприяти і всі ми, пересічні українці. Якщо чиновник замість хабара буде зустрічати опір від кожного, у кого він буде його вимагати, а потім ще і звернення до прокуратури, то він буде думати, що для нього краще: брати хабара чи мати багато проблем.

Корупцію в країні можна подолати шляхом зміцнення економіки та підняття загального рівня життя населення. А взагалі, слід додати, що корупція – це хвороба суспільства, що нагадує псоріаз. Ця хвороба згадується ще в Біблії – вона не смертельна, але не дає повноцінно жити, і за цей довгий час ліків від неї так і не винайшли.

Список використаної літератури:

1. "Українська правда" – Україна серед "Лузерів" у рейтингу сприйняття корупції [Електронний ресурс].
2. Т. Нагумова "Історія стародавнього Риму", К. – 2005 р.
3. Б.И. Тищик "Історія Держави і Права Зарубіжних країн".
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення. – К., – Школа, 2009. – 240 с.
5. Слухання у Комітеті на тему: "Антикорупційна політика і практика". Комітет Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією. – К: СПД О.М. Москаленко, 2009. – 96 с.
6. Конвенція ООН проти корупції від 31.10.2003 // Офіційний вісник України. – № 10
7. Українці засуджують корупцію, але дають хабарі (інтернет опитування) : [Електронний ресурс] / Інформаційне агентство УНІАН – 2010–
<http://unian.net/ukr/news/news-382036.html>
8. Конституція України : прийнята на 5 сесії ВРУ 28 червня 1996 року // ВВР України. – 1996. – № 30.

ПОВНОВАЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО АГЕНТСТВА ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ

А.О. Донець, студентка II курсу історико-юридичного факультету Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Науковий керівник: *І.А. Городецька*, кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та методики викладання історико-правознавчих дисциплін Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Проблема відносин у сфері землеволодіння та землекористування стала однією з ключових проблем ще в IX ст., коли почали виникати перші суперечки з приводу землі внаслідок становлення права приватної власності на неї. Сьогодні ця тема є досить актуальною й саме тому метою написання статті стало визначення повноважень центрального органу виконавчої влади з питань земельних ресурсів – Державного агентства земельних ресурсів (далі – Держземагентство України). Взагалі, активний розвиток та значне розширення земельного законодавства і формування на його базі самостійної галузі земельного права значною мірою стимулювали розвиток земельно-правових досліджень. Дана проблема висвітлювалася у працях науковців різних часів: В.Г. Афанасьєва, І.А. Городецької, В.М. Горшеньова, М.І. Єропкина, О.О. Кармолицького, Т.С. Кичилюк, В.І. Курила, Н.В. Лебідь, О.Є. Луньова, М.С. Студенікіної, О.В. Шоріної та ін.

Держземагентство України є центральним органом виконавчої влади з питань земельних ресурсів, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра аграрної політики та продовольства України і входить до системи органів виконавчої влади, забезпечуючи реалізацію державної політики у сфері земельних відносин.

Джерелами права, у яких закріплені загальні засади регулювання суспільних земельних відносин відповідно до земельної політики держави, виступають: Конституція та закони України, акти Президента України та Кабінету Міністрів України, накази Міністерства аграрної політики та продовольства України (Мін-агрополітики України), інші акти законодавства України, доручення Президента України та Міністра. Конституція України визначає основи діяльності і компетенцію органів державної влади та органів місцевого самоврядування у галузі регулювання земельних відносин. Відповідно до ст. 102 Конституції Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, виконання вимог Конституції України щодо прав і свобод людини і громадянина, у т. ч. їх земельних прав [1]. Згідно зі ст. 116 Конституції України Кабінет Міністрів вирішує питання державного управління на основі Конституції, законів України, актів Президента України. На нього, зокрема, покладено забезпечення проведення політики у сфері охорони природи, екологічної безпеки і природокористування [1]. Одним із основних джерел земельного права є Земельний кодекс України, відповідно до ст. 1 якого земля визнається основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави [2]. Так, у ст. 3 зазначено, що земельні відносини регулюються Конституцією України, цим кодексом, а також прийнятими відповідно до них нормативно-правовими актами.

За своєю структурою Земельний кодекс України є законодавчим актом, покликаним конкретизувати основні положення Конституції України [2]. У загальних положеннях Кодексу визначаються завдання і принципи земельного законодавства, коло відносин, які регулюються ним. Кодекс визначає компетенцію органів державної влади та органів місцевого самоврядування в галузі земельних відносин, правове регулювання набуття та реалізації прав на землю, державне управління в галузі використання та охорони земель й інших земельних прав. За свідченням В. І. Семчика та В. І. Андрейцева "...він став інтегруючою і цементуючою основою для розвитку земельного права України" [3, с. 75].

Положення "Про Державне агентство земельних ресурсів України" закріплює основні завдання даного органу виконавчої влади, а саме: реалізація державної політики у сфері земельних відносин і внесення Міністрові аграрної політики та продовольства України пропозицій щодо формування державної політики у сфері земельних відносин. Аналіз положення про Держземагентство показує, що воно наділене різноманітними і широкими повноваженнями, які дозволяють здійснювати функції і завдання, що стоять перед ним. Для виконання поставлених завдань Держземагентство України має низку прав [4]:

1) залучати до виконання окремих робіт, участі у вивченні окремих питань учених і фахівців (за їх згодою), працівників центральних та місцевих органів виконавчої влади;

2) одержувати інформацію, документи і матеріали від державних органів та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій усіх форм власності та їх посадових осіб;

3) скликати наради, створювати комісії та робочі групи;

4) користуватися відповідними інформаційними базами даних державних органів, державними, у тому числі урядовими, системами зв'язку і комунікацій, мережами спеціального зв'язку та іншими технічними засобами;

5) представляти Мінагрополітики України за його дорученням у міжнародних організаціях та під час укладення міжнародних договорів;

6) засновувати за погодженням із Міністром друковані засоби масової інформації та провадити видавничу діяльність з метою висвітлення питань реалізації державної політики у сфері регулювання земельних відносин.

Держземагентство України з метою організації своєї діяльності:

1) здійснює заходи щодо запобігання проявам корупції, дотримання працівниками Держземагентства України та його територіальними органами вимог законодавства про державну службу і боротьбу з корупцією;

2) забезпечує в межах своїх повноважень реалізацію державної політики щодо кадрової роботи та державної служби, функціонування галузевої системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації працівників апарату Держземагентства України та його територіальних органів, а також підприємств, установ та організацій, що належать до сфери його управління;

3) розробляє плани заходів та організовує роботу своїх територіальних органів, надає їм методичну та практичну допомогу, контролює їх діяльність, уживає заходів до усунення виявлених недоліків і порушень;

4) організовує розгляд звернень громадян, юридичних осіб, органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та надає роз'яснення з питань, що належать до його компетенції;

5) забезпечує в межах своїх повноважень реалізацію державної політики у сфері охорони державної таємниці, здійснення контролю за збереженням інформації, що становить державну таємницю, в апараті Держземагентства України та ін. [5].

Характерною особливістю даного органу виконавчої влади є те, що він може видавати накази офіційно-розпорядчого характеру на основі і на виконання Конституції та законів України, актів і доручень Президента України, актів Кабінету Міністрів України, наказів Мінагрополітики України та доручень Міністра аграрної політики та продовольства України. Безперечно, він взаємодіє в установленому порядку з іншими органами виконавчої влади, допоміжними органами і службами, утвореними Президентом України, а також з органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, профспілками та організаціями роботодавців, відповідними органами іноземних держав і міжнародних організацій, підприємствами, установами, організаціями. Свої повноваження здійснює безпосередньо і через утворені в установленому порядку територіальні органи в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, районах, містах, а також через міськрайонні, міжміські, міжрайонні територіальні органи [4].

Держземагентство України очолює Голова, якого призначає на посаду за поданням Прем'єр-міністра України, внесеним на підставі пропозицій Міністра аграрної політики та продовольства України, та звільняє з посади Президент України [4]. Голова Держземагентства України затверджує рішення про утворення та ліквідацію колегії, постійних або тимчасових консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, їх кількісний і персональний склад. Структура центрального апарату також затверджується Головою Держземагентства України, проте за погодженням із Міністром аграрної політики та продовольства України. Штатний розпис, кошторис Держземагентства України затверджуються Головою Держземагентства України за погодженням із Міністерством фінансів України. Для погодженого вирішення питань, що належать до компетенції Держземагентства України, обговорення найважливіших напрямів його діяльності у Держземагентстві України утворюється колегія. Положенням також закріплюється можливість утворення постійних або тимчасових консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів для розгляду наукових рекомендацій та проведення фахових консультацій з основних питань діяльності у Держземагентстві України. Кабінет Міністрів України визначає граничну чисельність державних службовців та працівників Держземагентства. Держземагентство України є юридичною особою, має печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням, власні бланки, рахунки в органах Державної казначейської служби України [4].

Отже, Державне агентство земельних ресурсів України покликане реалізувати державну політику у сфері земельних відносин і забезпечити ефективне використання землі, від якого залежить розвиток продуктивних сил, масштаби виробництва і матеріальний добробут нашого народу.

Список використаної літератури:

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К., 1996.
2. Земельний кодекс України // Відомості Верховної Ради. – 2000. – № 3–4.
3. Земельне право: Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / За ред. В.І. Семчика і П.Ф. Кулинича. – К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2001. – 424 с.
4. Положення "Про державне агентство земельних ресурсів" затверджено Указом Президента України від 8 квітня 2011 року № 445.
5. Городецька І. А. Адміністративно-юрисдикційна діяльність державного інспектора з контролю за використанням та охороною земель : проблеми правозастосування та шляхи вдосконалення : [Монографія] / За заг. ред. д.ю.н., проф. В. І. Курила. – Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2011. – 136 с.

ЩОДО ПОНЯТТЯ "ГРОМАДСЬКИЙ ПОРЯДОК" У ЮРИДИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

А.С. Калініна, студентка II курсу Ніжинського обласного педагогічного ліцею Чернігівської обласної ради

Основним завдання органів внутрішніх справ є забезпечення особистої безпеки громадян, захист прав, свобод та законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Зазначені невід'ємні природні цінності можуть бути реалізовані лише при належному стані громадського порядку. Від того який зміст вкладається у поняття "громадський порядок", від точного окреслення його меж залежить реальність забезпечення прав і свобод людини і громадянина органами внутрішніх справ.

Законодавчого оформлення зазначена категорія не знайшла, тому для потреб адміністративної діяльності використовується доктринальне її тлумачення.

Правопорушення, як це впливає з самого терміна, є порушенням права, акт, що суперечить праву, його нормам, закону. Скоїти правопорушення – означає порушити право.

Відповідно до статті 9 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) адміністративним правопорушенням (проступком) визначається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський або державний порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління, і за яку законодавством передбачено адміністративну відповідальність.

Над трактуванням поняття "громадський порядок" працювали вчені та законодавці різних країн світу. Проте "громадський порядок" має різну назву і має певні відмінності у змісті, який вкладають у дане поняття. У Великобританії та Канаді – це королівський порядок. Він, по суті є державним порядком, тобто ми можемо сприймати його як громадський порядок у широкому розумінні. У США – це публічний порядок. Він визначає дотримання порядку у місцях загального користування, тобто є по суті громадським порядком у вузькому розумінні. У

Франції – це спокій або добрий порядок, тобто це такий стан справ у суспільстві, який служить для того, щоб попередити і усунути деякі обставини, які виходять за межі звичайних нормативних незручностей життя в суспільстві. Це може бути:

- загроза з боку осіб, які знаходяться в нетверезому стані;
- непомірний гамір;
- перешкоди при пересуванні;
- загрози спричинення тілесних ушкоджень.

Вільна енциклопедія Вікіпедія зазначає, що громадський порядок (у широкому розумінні) – це урегульована правовими та іншими соціальними нормами система суспільних відносин, що забезпечує захист прав і свобод громадян, їх життя і здоров'я, повагу честі та людської гідності, дотримання норм суспільної моралі. Громадський порядок передбачає неухильне дотримання кожним громадянином правил поведінки.

У свою чергу М.І. Єропкін та Л.Л. Попов трактують громадський порядок як систему суспільних відносин, яка складається в результаті дотримання соціальних норм (права, моралі, звичаїв та ін.), які регулюють поведінку особи в громадських місцях – це результат закріплення соціальними нормами фактичних відносин, що склалися в процесі спілкування людей.

Вітчизняний дослідник М.В. Лошицький вважає, що громадський порядок – це вся система суспільних відносин, що склалися в даному суспільстві, тобто, це система урегульованих правовими та іншими соціальними нормами суспільних відносин, які складають режим життєдіяльності в державі, забезпечують недоторканність життя, здоров'я та гідності громадян, власності та умов, що склалися для нормальної діяльності установ, підприємств, організацій, посадових осіб та громадян.

На думку українського вченого О.М. Музичука, громадський порядок – це урегульована нормами права та іншими соціальними нормами система суспільних відносин, що складаються в громадських місцях в процесі спілкування людей, і яка має на меті забезпечення спокою населення, охорону життя, здоров'я, прав та свобод, гідності громадян, створення сприятливих умов для нормального функціонування державних та громадських організацій, виховання поваги до суспільства та дотримання громадської моралі.

М.С. Небеська пропонує під громадським порядком розуміти урегульовану правовими та іншими соціальними нормами певну частину суспільних відносин, які становлять режим життєдіяльності у відповідних регіонах, забезпечують недоторканність життя, здоров'я та гідності громадян, власності та умов, що склалися для нормальної діяльності установ, підприємств, організацій, посадових осіб і громадян.

В.М. Цикалевич зазначає, що у широкому розумінні громадський порядок – це система суспільних відносин, що мають на меті забезпечити нормальне функціонування громадянського суспільства та індивіда для реалізації їх інтересів і потреб.

Таким чином, громадський порядок у широкому розумінні – це система суспільних відносин, яка є закріпленою соціальними нормами, які визначають права та обов'язки, їх учасників, в процесі спілкування людей.

На думку О.І. Ульянова громадський порядок "у вузькому розумінні" – це стан соціальної урегульованості, при якому забезпечується життя, здоров'я громадян, їх права і свободи, громадський спокій, мораль, людська гідність, тобто є юридичною категорією.

У свою чергу, на думку М.В. Лошицького, громадський порядок у вузькому розумінні, визначається як правовий стан суспільства, при якому компетентні органи виконавчої влади шляхом поліцейського нагляду забезпечують безпеку і правомірну поведінку громадян в громадських місцях, вільне використання ними своїх прав і свобод, а також упорядкування громадських місць, яке сприяє трудовій діяльності та відпочинку громадян.

В.М. Цикалевич вважає, що громадський порядок у вузькому розумінні, аналізується як система врегульованих нормами права відносин, що виникають у громадських місцях та поза їх межами у процесі спілкування людей з метою всебічного задоволення їх інтересів та потреб.

О.В. Каверін стверджує, що під громадським порядком слід розуміти відсутність правопорушень у сфері соціальних відносин та стан суспільного спокою в громадських місцях, який охороняється правоохоронними органами виконавчої влади, зокрема, міліцією.

А.М. Подоляка дотримується думки, що громадський порядок у вузькому розумінні означає безпеку громадян, захист їх прав і свобод, охорону всіх форм власності, нормативні умови праці та побуту.

На думку вчених Львівського державного університету внутрішніх справ громадський порядок у вузькому розумінні обмежується певним простором, а також умовами, завдяки яким складаються та розвиваються суспільні відносини. Зміст громадського порядку складають відносини між людьми, що формуються головним чином у громадських місцях.

Таким чином, громадський порядок у вузькому розумінні характеризується наступними рисами:

- 1) це система суспільних відносин, з певними правами та обов'язками їх учасників;
- 2) зміст його складають відносини між людьми;
- 3) є юридичним виразом громадського порядку у широкому розумінні;
- 4) визначаються поперед всього на основі правових норм, інші соціальні норми носять допоміжний характер;
- 5) його основна мета полягає в забезпеченні кожному громадянину особистої безпеки, захисті прав, свобод та законних інтересів фізичних та юридичних осіб;
- 6) вимагає чіткого виконання усіма учасниками покладених на них обов'язків;
- 7) відносини громадського порядку складаються у громадських місцях.

Отже, громадський порядок у вузькому розумінні – це система суспільних відносин, які впорядковуються, в першу чергу на основі юридичних норм, з метою забезпечення кожному громадянину особистої безпеки, захисті прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб у громадських місцях.

Список використаної літератури:

1. Каблов Д. С. Адміністративно-правовий статус членів громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону: монографія / Д. С. Каблов; Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О.Дідоренка, Донец. юрид. ін-т. – Донецьк : Ноулідж, 2010. – 170 с.
2. Кузнецов В. В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності в українському вимірі: монографія / В. В. Кузнецов; Нац. акад. внутр. справ. – К. : Інтерсервіс, 2012. – 907 с.
3. Нижник Н. Р. Участь громадян в охороні громадського порядку та державного кордону в Україні: історія та сучасність: монографія / Н. Р. Нижник, А. М. Долгополов, О. В. Муза. – К. : Четверта хвиля, 2012. – 190 с.
4. Подоляка А. М. Правове регулювання охорони громадського порядку в Україні: монографія / А. М. Подоляка. – Х. : Золота миля, 2008. – 352 с.

БОРОТЬБА З РОЗПОВСЮДЖЕННЯМ КОНТРАФАКТНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ

Р. Ю. Клунко, учитель правознавства та всесвітньої історії Ніжинського обласного педагогічного ліцею Чернігівської обласної ради

Проблеми боротьби з інтелектуальним піратством сьогодні вийшли у світі на перший план і стали вже не просто юридичними або комерційними питаннями. Унаслідок всеосяжної інтелектуалізації сучасної світової економіки вони дедалі більше стають політичною проблемою, пов'язаною з економічною безпекою та вимагають стратегічних підходів до їх вирішення. У світі Україну відносять до країн із низькими стандартами охорони інтелектуальної власності. Серед проблем охорони інтелектуальної власності в Україні найгострішими є охорона комп'ютерних програм і баз даних, захист від недобросовісної конкуренції, охорона знаків для товарів і послуг (товарних знаків), охорона виробників аудіовізуальної та мультимедійної продукції.

Однак сучасні технології дають можливість піратам стати винахідливішими: якщо для тиражування компакт-дисків потрібна була спеціальна студія, дороге обладнання, то тепер майже кожен власник комп'ютера без проблем зробить копію [4, с. 78].

Складову цивільного права, що захищає право власності на результати творчої діяльності, називають правом інтелектуальної власності, яке містить право промислової власності, авторське право і суміжні права. Основна мета охорони авторських і суміжних прав полягає в сприянні збагаченню і поширенню національної культурної спадщини. Досвід свідчить, що її рівень прямо залежить від ступеня охорони прав авторів творів літератури, науки та мистецтва. Чим більше їх існує, тим вище престиж країни й тим вища зайнятість у наукових дослідженнях, книговидавничій діяльності, індустрії звукозапису та розваг. Врешті-решт, всебічне заохочення до творчості є однією з основних передумов соціального, економічного та культурного прогресу країни [1, с. 162].

Для досягнення зазначеного держава повинна забезпечити високий рівень охорони авторського права і суміжних прав. Чим він вище, тим більший стимул одержують автори для своєї творчості. Держава захищає права авторів, веде боротьбу зі злочинами у сфері інтелектуальної власності, які мають сталу назву – піратство. Сьогодні, на жаль, Україна не відома як прогресивна держава у сфері захисту авторського права і суміжних прав. Про це свідчить те, що вона знаходиться у "Списку 301" США – переліку країн, де рівень інтелектуального піратства досить високий. Проблемою піратства займалися, головним чином, такі галузі юридичної науки як кримінальне та міжнародне публічне право. Проте ставлення юриспруденції до названого питання з часом змінювалось. На мою думку, піратство – спосіб існування за рахунок творчості інших осіб. Наведений термін знайшов застосування у сфері інтелектуальної власності: з одного боку, в промисловій власності, а з іншого – у авторському праві і суміжних правах [4, с. 163].

Насправді поняття "піратство" є синонімом терміна "контрафакція". Останній обрано у рамках переговорів Світової організації торгівлі (Далі – СОТ) за угодою "Про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності" для визначення будь-якого порушення прав інтелектуальної власності. Контрафакція – це також крадіжка і недобросовісна конкуренція. Термін "піратство" прийшов з англійської мови – "piracy"; він означає порушення прав інтелектуальної власності, а контрафакція – від французького "contrefaçon"; що також є порушенням прав названої власності [3, с. 72].

Відповідно до Закону України від 11 липня 2001 р. "Про внесення змін до Закону України "Про авторське право і суміжні права" це – "контрафактний примірник твору, фонограми, відеограми – примірник твору, фонограми чи відеограми, відтворений, опублікований і (або) розповсюджуваний з порушенням авторського права і (або) суміжних прав, у тому числі примірники захищених в Україні творів, фонограм і відеограм, що ввозяться на митну територію України без згоди автора чи іншого суб'єкта авторського права і (або) суміжних прав, зокрема з країн, у яких ці твори, фонограми і відеограми ніколи не охоронялися або перестали охоронятися".

З іншого боку (за вказаним вище Законом) – "піратство у сфері авторського права і (або) суміжних прав – опублікування, відтворення, ввезення на митну територію України, вивезення з митної території України і розповсюдження контрафактних примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), фонограм, відеограм, програм мовлення" [6, с. 301].

Проблема протидії злочинам, пов'язаним з посяганнями на права інтелектуальної власності, досить актуальна. Розповсюдження контрафактної продукції можна порівняти з наркобізнесом та контрабандою зброї. В усьому світі майже кожний третій виготовлений носій звукозапису є контрафактним. Якщо у США, Німеччині, Франції, за офіційними даними, кількість проданої піратської аудіо-продукції становить близько 10%, то у країнах СНД цей показник перевищує 70%.

Можна виділити, принаймні, два засоби, за дотримання яких держава здатна подолати піратство у сфері авторського права. По-перше, законодавець має підвищити рівень покарань за кримінальні злочини у даній сфері залежно від рівня суспільної небезпеки правопорушень до загальноприйнятих світовим співтова-

риством. Покарання повинно бути адекватним суспільній небезпеці цих злочинів. По-друге, уряд має активними діями довести суспільству, що він не потурає порушенням у вказаній сфері.

З формальної точки зору, українське законодавство з проблеми вирішення питань інтелектуальної власності та піратства є доволі прогресивним. Наш закон про авторське право відповідає аналогічним законодавчим актам в інших країнах. Україна приєдналася фактично до всіх міжнародних конвенцій, договорів у цій сфері. Адже навіть однією із умов вступу України до СОТ була імплементація угоди про деякі аспекти інтелектуальної власності. Під міжнародним впливом суттєво змінилося і національне законодавство. Санкції, передбачені українським законодавством за порушення авторських прав, також є достатньо суворими. Проте, проблема, як завжди, не в тому, які в нас закони, а в тому, як вони виконуються. Через відсутність ефективної системи захисту авторських прав порушення залишаються не тільки не покараними, а навіть непоміченими. Удосконалення законодавства, перш за все Кримінального кодексу, закону "Про авторське право та суміжні права", початок активної протидії піратам, підвищення професійної підготовки правоохоронних органів, слідчих, суддів, адвокатів, поява операторів ринку легальної інтелектуальної продукції - всі ці фактори свідчать про незворотний характер позитивних змін у захисті прав інтелектуальної власності. А високий рівень такого захисту - це основоположна засада збереження інтелектуального потенціалу нації, яка без такого захисту приречена на провінційність та культурний занепад. Мають функціонувати державні структури, які уповноважені контролювати дотримання законів про захист авторських прав, та звичайно потрібні передовсім зміни у ставленні до чужої інтелектуальної власності з боку самих користувачів.

Список використаної літератури:

1. Дахно І.І. Право інтелектуальної власності : навч. посібник для студ. вищих навч. закладів / І. І. Дахно. – К. : Либідь, 2002. – 200 с.
2. Закон України "Про авторське право і суміжні права".
3. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – Х. : Фоліо, 2009. – 48 с.
4. Мікульонок І. О. Основи інтелектуальної власності: навчальний посібник / І. О. Мікульонок. – К. : Ліра – К; К. : Політехніка, 2005. – 232 с.
5. Охорона інтелектуальної власності в Україні: монографія / С. О. Довгий, В. О. Жаров, В. О. Зайчук та ін. – К. : Форум, 2002. – 319 с.
6. Пирогов Л. Н. Борьба с компьютерной преступностью : учебник / Л. Н. Пирогов. – М. : Право, 2001. – 311 с.

ВИДИ ПОРУШЕНЬ ОСОБОЮ ФІНАНСОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

В.В. Мушенко, кандидат юридичних наук, доцент кафедри правознавства Київського національного торговельно-економічного університету

У всі сферах життя суспільства особливим методом державного управління є юридична відповідальність, яка за допомогою примусу забезпечує порядок й урегульованість відносин. В теорії права вона визначається як різновид соціальної відповідальності, який закріплений у законодавстві і забезпечуваний державою юридичний обов'язок застосування до винної особи примусових заходів за вчинене правопорушення [1, с. 23].

Відповідальність за вчинене порушення законодавства з фінансових питань є передбачений нормами права обов'язок особи нести покарання за свої неправомірні винні дії у сфері конкретних фінансових відносин, яке здійснюється компетентними державними органами.

Нестабільність вітчизняного законодавства та наявність значної кількості дублюючих правових норм негативно впливають на всю правову систему України. Це негативно відображається на визначенні економіко-правових та організаційних передумов фінансових відносин, що виникають унаслідок притягнення до відповідальності за порушення законодавства з фінансових питань. Оскільки за правовою природою фінансово-правова відповідальність близька до адміністративної, особливого значення набуває проблема їх співвідношення у сучасному законодавстві, а також передумови притягнення до адміністративної відповідальності за порушення фінансового законодавства.

Науково-теоретичним підґрунтям регулювання інституту юридичної відповідальності за порушення фінансового законодавства стали праці вітчизняних учених: у галузі фінансового права – Є.О. Алісова, Л.К. Воронової, О.О. Дмитрик, І.Б. Заверухи, М.П. Кучерявенка, О.А. Лукашева, А.А. Нечай, О.П. Орлюк, В.Д. Чернадчука; адміністративного права – О.Ф. Андрійко, В.І. Курила, В.Б. Авер'янова та інших.

Характеристика та систематизація окремих видів порушень законодавства з фінансових питань та визначення шляхів їх нормативно-правового удосконалення в контексті сучасної державної фінансової політики України є метою даного дослідження.

У першу чергу слід звернути увагу на статтю 164 прим. 2 "Порушення законодавства з фінансових питань" Кодексу України про адміністративні правопорушення. В цій статті визначено такі види правопорушень:

- приховування в обліку валютних та інших доходів, непродуктивних витрат і збитків;
- відсутність бухгалтерського обліку або ведення його з порушенням установленого порядку;
- внесення неправдивих даних до фінансової звітності або її неподання;
- несвоєчасне або неякісне проведення інвентаризації грошових коштів і матеріальних цінностей;
- порушення правил ведення касових операцій;

- перешкоджання у проведенні ревізій та перевірок;
- невжиття заходів із відшкодування з винних осіб збитків від недостач, розтрат, крадіжок і безгосподарності [2].

Проте перелік цих порушень є однобічним, непослідовними, та таким, що не містить системної цілісності порушень фінансових питань.

Доповнити перелік адміністративних правопорушень можливо суто бюджетними правопорушеннями, які закріплені у ст. 116 Бюджетного кодексу України. Таким правопорушенням визнається недотримання учасником бюджетного процесу встановленого Бюджетним кодексом та іншими нормативно-правовими актами порядку складання, розгляду, затвердження, внесення змін, виконання бюджету чи звіту про виконання бюджету [3].

Крім того, на нашу думку, більшість бюджетних правопорушень виявляється не в процесі складання, розгляду, затвердження, внесення змін, виконання бюджету чи звіту про його виконання, а під час складання, розгляду, затвердження та виконання кошторисів бюджетних установ.

У відповідності до Податкового кодексу України, об'єктом податкового правопорушення є суспільні відносини, що виникають у сфері фінансової діяльності держави та органів місцевого самоврядування і в процесі реалізації яких формується доходна частина бюджетів та цільових фондів [4].

На нашу думку, залежно від особливостей об'єкта правопорушення можна виокремити два види податкових правопорушень:

- правопорушення, що посягають на податкові відносини, пов'язані з безпосереднім здійсненням податкових стягнень і безпосередньо спричинюють фінансові втрати держави та органів місцевого самоврядування;
- правопорушення, що посягають на відносини, які забезпечують додержання встановленого порядку управління в сфері оподаткування.

Здійснивши видовий поділ податкових правопорушень, слід також виділити наступні групи податкових правопорушень:

- правопорушення проти порядку ведення бухгалтерського обліку, складання і подання бухгалтерської та податкової звітності;
- правопорушення проти обов'язків по сплаті податків;
- правопорушення проти контрольних функцій податкових органів.

Визначені в різних галузях права види фінансових порушень особою можна об'єднати у такі групи.

1. Порушення правил ведення бухгалтерського обліку:

а) загальні правила: відсутність бухгалтерського обліку або ведення його з порушенням встановленого порядку;

б) правила обліку доходів і видатків підприємства, а саме: приховування в обліку валютних та інших доходів, непродуктивних витрат і збитків; внесення неправдивих даних до бухгалтерської або статистичної звітності; несвоєчасне або неякісне проведення інвентаризації грошових коштів і матеріальних цінностей.

2. Порушення правил порядку проведення перевірок, ревізій (інших методів фінансового контролю): перешкоджання працівникам державних контролюючих органів у проведенні ревізій та перевірок.

3. Порушення правил ведення певних фінансово-господарських операцій, зокрема касових операцій.

4. Порушення правил ліквідації наслідків від учинених фінансових протиправних діянь: невжиття заходів щодо відшкодування з винних осіб збитків від недостач, розтрат, крадіжок і безгосподарності.

5. Порушення бюджетних норм та приписів:

а) порядку складання, розгляду, затвердження, внесення змін, виконання бюджету чи звіту про виконання бюджету;

б) порядку складання, розгляду, затвердження та виконання кошторисів бюджетних установ.

На сьогодні в нормативно-правовій системі України наявний лише акт, що регулює адміністративний процес – Кодекс України про адміністративні правопорушення. Цей нормативно-правовий акт не в змозі охопити всі відносини, що виникають під час притягнення до адміністративної відповідальності за порушення законодавства з фінансових питань [5].

На нашу думку, регулювання фінансового процесу, який містить бюджетний процес, податковий процес та інші, повинно здійснюватись окремим законом України чи навіть кодексом України. Проте, на сьогодні, відсутні завершені наукові напрацювання проекту такого нормативно-правового акта, які могли б бути надані на розгляд до законодавчих органів.

Як тимчасовий вихід із ситуації, необхідне внесення змін до норм Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо деталізації та групування фінансових правопорушень та посилення відповідальності за порушення бюджетного та податкового законодавства [5].

Все це обов'язково позитивно вплине на деобхідні для фінансової системи нашої держави:

- якість здійснення організації державного і корпоративного контролю за фінансовими операціями;

- формування повного переліку правопорушень із фінансових питань, унаслідок яких настає саме адміністративна чи кримінальна відповідальність;

- зменшення правопорушень, пов'язаних з веденням бухгалтерського та податкового обліку;

- уникнення перешкоджання державним контролюючим органам у проведенні ревізій та перевірок, невжиттям заходів з відшкодування з винних осіб збитків тощо [6].

На нашу думку, все це у свою чергу, сприятиме захисту добросовісних користувачів бюджетними коштами та платників податків, зборів та податкових платежів; збільшенню надходжень до бюджетів усіх рівнів, розвитку конкурентноспроможної економіки України та полегшить її просування на шляху європейської інтеграції.

Список використаної літератури:

1. Погорілко В.Ф. Правознавство: підручник / В.Ф. Погорілко, Г.А. Шпиталенко – К.: Каравела, 2010. – 592 с.

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення, 7 грудня 1984 р. № 8073 // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984 р., додаток до № 51, ст. 1122.

3. Бюджетний кодекс України: за станом на 1 черв. 2010 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парлам. вид-во, 2010. – 364 с.
4. Податковий кодекс України: за станом 2 грудн. 2010 р. / Голос України – 2010. – № 229–230 (4979–4980).
5. Кучерявенко М.П. До питання про систему фінансового права / М.П. Кучерявенко // Право України. – 2003. – № 4–С.33–37.
6. Мушенюк В.В. Принципи діяльності держави щодо фінансової підтримки сільського господарства / В.В. Мушенюк // Бюлетень Міністерства юстиції України. – К., 2011. – №7. – С. 91–98.

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ

Г.Г. Сенько, студентка II курсу історико-юридичного факультету Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Науковий керівник: *І.А. Городецька*, кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та методики викладання історико-правознавчих дисциплін Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

На сьогоднішній день в Україні адміністративні правопорушення, на превеликий жаль, неповнолітніми здійснюються повсякчас. З кожним днем рівень злочинності серед неповнолітніх стрімко зростає і тому дана тема потребує детального вивчення та вдосконалення шляхів подолання кількості адміністративних правопорушень у суспільному житті. Актуальність нашої роботи пов'язана з необхідністю визначення поняття адміністративна відповідальність, дослідження причин скоєння адміністративних правопорушень та чисельності їх запобігання.

Такі науковці як А.М. Бандурка, Н.М. Тищенко, С.Т. Гончаров, Л.В. Коваль, В.К. Колпаков присвятили цій темі свої наукові праці, у яких висловлювали власну точку зору щодо адміністративної відповідальності неповнолітніми та запобігання правопорушень у даній сфері.

Під адміністративною відповідальністю слід розуміти накладення на правопорушників загальнообов'язкових правил, які діють у державному управлінні, адміністративних стягнень, що зумовлюють для цих осіб обтяжливі наслідки матеріального чи морального характеру [1, с. 25]. Адміністративна відповідальність є одним з видів юридичної відповідальності, що має всі ознаки останньої. Разом з тим адміністративна відповідальність є складовою адміністративного примусу і наділена всіма його ознаками.

Слід звернути увагу на саме поняття "неповнолітні". Неповнолітні – це особи, які не досягли 18 років, тобто віку, з досягненням якого закон пов'язує настання повної дієздатності. Неповнолітні, які не досягли встановленого в законі віку (14 років згідно з Кримінальним кодексом України та 16 років згідно з КпАП України), є малолітніми і юридичній відповідальності, у тому числі адміністративній, не підлягають [2, с. 38]. До того ж адміністративна відповідальність неповнолітнього може настати тільки тоді, коли 16 років йому виповнилось саме до моменту вчинення протиправного діяння, а не до вирішення питання про притягнення його до адміністративної відповідальності.

Згідно зі ст. 241 КпАП до неповнолітніх віком 16-18 років, які скоїли адміністративні проступки, можуть бути застосовані заходи, а саме [3, с. 57–65]: зобов'язання публічно або в іншій формі вибачитись перед потерпілим; застереження; догана або сувородогана; передання неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, або під нагляд педагогічному чи трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання.

Згідно з чинним законодавством заходи впливу мають виховний характер і можуть бути застосовані до неповнолітніх, які скоїли адміністративний проступок у віці 16–18 років, якщо орган адміністративної юрисдикції дійде висновку, що виправлення правопорушника можливе без застосування до нього суворішого адміністративного стягнення. У сукупності ці заходи утворюють систему, що складена з урахуванням збільшення тяжкості примусових заходів – від менш суворих до суворіших.

Найменш суворим заходом є зобов'язання публічно або в іншій формі вибачитись перед потерпілим. Цей захід орган адміністративної юрисдикції застосовує тоді, коли він дійшов висновку, що неповнолітній визнав неправомірність своєї поведінки, суспільну шкоду скоєного діяння і покався в ньому. Публічність вибачення при цьому полягає у здійсненні його у присутності правопорушника, потерпілого та третіх осіб. Питання про форму публічного вибачення вирішує орган адміністративної юрисдикції з урахуванням усіх обставин справи і побажань потерпілого [4, с. 110–117].

Попередження – суворіший захід виховного впливу, що полягає в усному оголошенні органом адміністративної юрисдикції офіційного від імені держави осудження неповнолітнього правопорушника і його поведінки, яка виявилась у скоєнні адміністративного проступку, що не становить значної суспільної небезпеки.

Догана або сувородогана є заходами морально-психологічного впливу, які застосовуються до неповнолітніх правопорушників у разі систематичного невиконання ними встановлених правил поведінки і скоєння правопорушень, що свідчать про формування анти-суспільної установки. Догана або сувородогана є жорстокішими заходами стягнення, ніж попередження неповнолітнього. Вони супроводжуються офіційним від імені держави суворим засудженням неповнолітнього правопорушника і скоєного ним діяння.

Передання неповнолітнього під нагляд батькам або особам, що їх замінюють, складається з накладення на вказаних осіб органом адміністративної юрисдикції зобов'язання з посилення виховного впливу на неповнолітнього правопорушника: здійснення культурно-виховних заходів; роз'яснювальної роботи; систематичного контролю поведінки неповнолітнього та ін. Під особами, що замінюють батьків, розуміються усиновителі, опікуни і піклувальники. Передати неповнолітнього правопорушника під нагляд батькам або особам, що їх замінюють, доцільно лише в разі їх згоди і здатності забезпечувати нагляд і відповідний виховний вплив на неповнолітнього. Бажання і згода останнього при цьому не враховуються.

Передання неповнолітнього правопорушника під нагляд педагогічному або трудовому колективу означає накладення органом адміністративної юрисдикції на

відповідний колектив з його (колективу) згоди зобов'язання здійснювати на неповнолітнього виховний вплив і контролювати його поведінку. По суті, це довіра педагогічному або трудовому колективу неповнолітнього, якого вони знають за спільною роботою або навчанням і за поведінку якого беруть на себе зобов'язання. Прикладом такого колективу є: педагогічний колектив школи, де навчається неповнолітній, або трудовий колектив підприємства, де він працює. При цьому орган адміністративної юрисдикції, який розглядає справу про правопорушення неповнолітнього, повинен бути впевнений у можливостях позитивного впливу такого колективу на неповнолітнього правопорушника, що передається під нагляд колективу.

КпАП встановлено, що до адміністративної відповідальності притягаються особи, яким на момент скоєння правопорушення виповнилось 16 років. Справи про такі правопорушення уповноважені розглядати комісії в справах неповнолітніх при виконавчих комітетах місцевих Рад. Коло справ про адміністративні правопорушення, які розглядаються комісіями, можна поділити на певні групи: 1) справи про суспільне небезпечні дії, вчинені особами до досягнення 16-річного віку; 2) правопорушення, скоєні особами віком від 16 до 18 років (крім справ про злісну непокору законному розпорядженню чи вимозі працівника міліції, народного дружинника, військовослужбовця); 3) скоєння дрібного розкрадання державного або громадського майна, дрібного хуліганства, порушення правил дорожнього руху, правил придбання, зберігання і користування вогнепальною зброєю і боєприпасами. Остання група справ розглядається комісіями лише тоді, коли вони передаються їм органами внутрішніх справ або судами, яким згідно з законом підвідомчі перелічені види правопорушень. Якщо такі правопорушення вчиняють неповнолітні віком до 16 років, відповідальність за них несуть батьки або особи, які їх замінюють [5, с. 235–243].

Окремою групою можна виділити справи про інші антигромадські вчинки неповнолітніх, які не вважаються адміністративними правопорушеннями, однак свідчать про певні відхилення від нормального розвитку підлітка, наприклад, неналежна поведінка в школі, на вулиці, в інших громадських місцях, що часто межує з хуліганськими проявами; бродяжництво, жорстоке ставлення до ровесників, грубе поводження з учителями та однокласниками, жебрацтво, втеча з дому. Сюди можна віднести і аморальні вчинки: ранні статеві зв'язки, захоплення азартними іграми, що свідчить про погляди і звички, які з часом можуть призвести до злочину.

Як свідчить практика, найчастіше комісії розглядають справи про дрібне розкрадання державного або громадського майна, яке виражається у побитті скла в автомашинах або приміщеннях, псуванні телефонів-автоматів, крісел в поїздах та ін.; дрібне хуліганство і дрібну спекуляцію; розпиття спиртних напоїв у громадських місцях або появу в них в нетверезому стані; азартні ігри (гра в рулетку і карти).

У разі вчинення особами віком 16–18 років окремих адміністративних правопорушень вони підлягають адміністративній відповідальності на загальних підставах. Згідно з КпАП до таких правопорушень належать [6, с. 315–317]: незаконне виробництво, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів чи психотропних речовин без мети збуту в невеликих розмірах (ст. 44); дрібне розкрадання державного або колективного майна (ст. 51); порушення

правил дорожнього руху (ст. 121–127, ч. 1 і 2 ст. 130); дрібне хуліганство (ст. 173); стрільба з вогнепальної, холодної металеві чи пневматичної зброї в населених пунктах і не відведених для цього місцях або з порушенням встановленого порядку (ст. 174); злісна непокоря законному розпорядженню або вимозі працівника міліції, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовця (ст. 185); порушення правил дозвільної системи щодо вогнепальної, холодної чи пневматичної зброї та бойових припасів (ст. 190–195).

Звісно у межах однієї статті неможливо розглянути всі чинники, які є причинами скоєння адміністративних правопорушень неповнолітніми. Слід зауважити, що активне запобігання, профілактика адміністративних правопорушень, повинні стати головною метою органу адміністративної юрисдикції. Ми розглянули лише деякі причини та види адміністративних порушень, проте їх слід враховувати в організації профілактичної роботи з неповнолітніми і це сприятиме покращенню цілеспрямованої боротьби з причинами вчинення адміністративних правопорушень неповнолітніми особами.

Список використаної літератури:

1. Кодекс України об административных правонарушениях (науч.-практ. комментарий). – Харьков, 2003.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення. – Х., 2003.
3. Адміністративне право України / За ред. Ю. П. Битяка. – Х., 2003.
4. Бандурка А. М., Тищенко Н. М. Административный процесс. – К., 2002.
5. Гончаров С. Т. Адміністративна відповідальність за законодавством України. – К., 1995.
6. Данилькевич Н. И. Административное право Украины. – Днепропетровск, 2001.

СФЕРА ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІДНОСИН У СУЧАСНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

К.Ю. Солодка, студентка ІІ курсу історико-юридичного факультету Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Науковий керівник: *І.А. Городецька*, кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та методики викладання історико-правознавчих дисциплін Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

З кожним роком роль інформації та інформаційних технологій зростає, що призводить до активізації інформаційної діяльності з приводу одержання, використання, збереження та поширення інформації. У зв'язку з цим активізується проблема правового регулювання інформаційних відносин та наукових досліджень.

Метою даної статті є аналіз теоретичних аспектів правового регулювання інформаційних відносин, зокрема, визначення поняття інформаційно-правових

відносин та їх особливостей; характеристика їх структури та змісту. Також з метою повного висвітлення даної проблеми у статті наявні пропозиції щодо вдосконалення існуючого нормативно-правового забезпечення інформаційних прав громадян.

Про необхідність правового аналізу інформаційно-правових відносин свідчить також інтерес багатьох дослідників до даної проблематики, а саме такі науковці як В.М. Брижко, Р.А. Калюжний, А.Ю. Савицький, В.С. Цимбалюк, В.О. Шамрай, М.Я. Швець, у своїх працях дослідили ряд ключових аспектів правового регулювання суспільних інформаційних відносин та розробили базові теоретичні положення інформаційного права. Основні засади державної інформаційної політики та управління інформаційною сферою розкриті в працях І.В. Арістової та О.М. Бандурки. Аналізу джерел законодавства у сфері інформаційних відносин та напрямків розвитку законодавства України присвячена монографія О.В. Кохановської [1]. Досліджуючи дану проблему можна дійти висновку, що однозначності трактування поняття інформаційно-правових відносин на даний момент немає. Так, М.В. Брижко, О.М. Кальченко кваліфікують їх як відносини, що виникають у всіх сферах життя і діяльності людини, суспільства та держави, при одержанні, використанні, поширенні та зберіганні інформації. І.Л. Бачило під інформаційно-правовими відносинами розуміє суспільні відносини, які виникають у процесі інформаційної діяльності. А.А. Снитников, Л.В. Туманова трактують інформаційні відносини, як суспільні відносини, які виникають відповідно до норм права і юридичних фактів при формуванні і використанні інформаційних ресурсів на основі створення, збору, обробки, накопичення, зберігання, пошуку, поширення і надання споживачу документованої інформації; створенні і використанні інформаційних технологій і засобів забезпечення; захисту інформації, прав суб'єктів, які беруть участь в інформаційних процесах та інформатизації. М.М. Рассолов визначає інформаційні правовідносини як відносини з приводу збору, обробки і використання правової та іншої інформації в суспільстві [2, с. 157].

Легітимне визначення терміну "інформаційні відносини" міститься в ст. 3 Закону України "Про інформацію", згідно з якою інформаційні відносини – це відносини, які виникають у всіх сферах життя і діяльності суспільства і держави при одержанні, використанні, поширенні та зберіганні інформації [3]. Проте дане визначення є неповним, оскільки не включає в систему інформаційних відносин такі види діяльності, як обробку та захист інформації. Отже, можна погодитись з думкою Т.В. Гамана, що "в першу чергу законодавцю варто попрацювати над усуненням недоліків та неточностей у сучасному інформаційному законодавстві України: встановити чітку ієрархічну єдність законів; кодифікувати велику кількість існуючих законів та підзаконних актів; узгодити понятійний апарат; виправити термінологічні неточності; концептуально узгодити нові правові акти у сфері суспільних інформаційних відносин із раніше прийнятими" [4, с. 36].

Прийняття Закону України "Про інформацію" започаткувало розвиток і становлення інформаційного законодавства в Україні. Хоча цей правовий акт є основоположним щодо гарантування реалізації права на інформацію, водночас окремі його норми є досить дискусійними. Звичайно, однією з причин є те, що даний Закон морально застарів. Він був прийнятий ще до прийняття Конституції

України, тому об'єктивно на сьогодні, навіть із значними змінами і доповненнями, не в змозі врегулювати існуючі відносини в інформаційній сфері. Позитивним в Законі України "Про інформацію" є встановлення переліку основних видів інформації, до яких віднесено статистичну, соціологічну, правову, масову інформацію про особу, про діяльність державних органів влади та місцевого самоврядування, інформацію довідково-енциклопедичного характеру. Отже, погоджуюсь з думкою О.В. Кохановської, що необхідно більш детально та розважливо підійти до розробки чіткої державної класифікації типів інформації, в яких би враховувався як зміст інформації, цільове призначення, так і можливі соціальні, цивільно-правові наслідки її доступності, або обмеження допуску до неї [4, с. 36].

Не дивлячись на те, що інформаційні ресурси, відповідно до Закону України "Про інформацію" за режимом доступу поділені на відкриту інформацію та інформацію з обмеженим доступом, яка в свою чергу поділяється на конфіденційну та таємну, законодавство не містить вичерпного переліку відомостей, що належать до інформації з обмеженим доступом та відкритої інформації. А отже важливою проблемою даного Закону можна назвати і присвоєння грифу обмеженого доступу до документів. Не є таємницею, що сьогодні існує багато труднощів у сфері доступу громадян до інформації органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Зазначеними органами іноді неправомірно застосовуються грифи обмеження доступу до інформації, фактично відмовляючи у наданні інформації, відносячи її до інформації з обмеженим режимом доступу.

Згідно з пунктом 307 Рекомендації Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1722 (2005 р.) про виконання обов'язків та зобов'язань Україною, слід терміново розсекретити незаконно утаємничені нормативно-правові акти Президента України, Кабінету Міністрів України, та інших органів влади, що приховані під незаконними та неконституційними грифами "Не для друку", "Опублікуванню не підлягає" та "Для службового користування". Як стверджують правозахисники, за такими актами, як правило, приховуються зловживання владою та додаткові пільги посадовим особам, від яких пізніше очікувалось прийняття тих чи інших рішень. З огляду на це, вважаємо, що акти, які дійсно містять державні секрети, повинні бути віднесені до державної таємниці відповідно до Закону України "Про державну таємницю", а інші необхідно відкрити для суспільства.

У XXI столітті неабиякого значення для розповсюдження інформації набуває глобальна мережа – Інтернет. Сьогодні не існує норм, які б зобов'язували органи державної влади та органи місцевого самоврядування оприлюднювати певну офіційну інформацію в Інтернеті. Проте, за допомогою Інтернету держава може здійснювати інформування громадян, істотно просунувши формування інформаційного суспільства в Україні. Проте, цьому заважає декілька чинників. Сюди можна віднести і нерозуміння технологій, і необхідність додаткового фінансування та створення інформаційних систем в органах державної влади тощо.

Основними засадами розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки передбачено підготовку та прийняття Інформаційного кодексу України. Прийняття такого кодифікованого акту стане ефективним способом вдосконалення діючого законодавства в сфері доступу до інформації. Одна з основних причин того, що в Україні досі немає Інформаційного кодексу полягає в

тому, що немає політичної волі щодо його прийняття. Про це, зокрема, зазначали й учасники круглого столу на тему "Проблеми кодифікації інформаційного законодавства України" [4, с. 38]. Сьогодні проекту Інформаційного кодексу не існує, хоча вже тривалий час над його розробкою ведеться плідна робота. При розробці Кодексу необхідно чітко визначити: суб'єкти і об'єкти інформаційних відносин; правовий статус учасників таких відносин. Кодекс може складатися із двох частин: Загальних положень та Особливої частини. Загальна частина повинна включати основи правового регулювання інформаційної сфери: завдання; визначення основних понять і системи правового регулювання; сутність інформаційних відносин; основні принципи інформаційних відносин; зміст державної політики у сфері інформаційних відносин та інформатизації. Окремо слід приділити увагу регламентації права на інформацію, його змісту, гарантіям та механізму реалізації та захисту. Що стосується Особливої частини, вона повинна визначити особливості інформаційних відносин в окремих сферах. Крім того, особливу увагу необхідно приділити питанням інформації з обмеженим доступом, її видам, порядку встановлення тощо.

Певні зрушення у даному питанні є, зокрема, на даний момент уже прийнято і діє ряд базових "інформаційних" законів: "Про інформацію", "Про державну таємницю", "Про звернення громадян" тощо. Проте, останнім часом процес формування інформаційного законодавства, зокрема, за допомогою законів істотно сповільнився, хоча достатньо широке коло правових відносин в інформаційній сфері так і залишилося неурегульоване. Крім того, для всебічного і повного регулювання "інформаційної сфери" потрібно набагато більше законів, адже така нормативно-правова база не дозволяє повноцінно розвивати інформаційні відносини, не може поки змінити реальну ситуацію. Для порівняння хочу назвати, що у США сфера інформаційних технологій регламентується більш ніж 300 спеціальними законами і підзаконними актами.

Відповідальність за вчинення адміністративних правопорушень, в тому числі тих, що пов'язані з одержанням, використанням, поширенням та зберіганням інформації, регламентується Кодексом України про адміністративні правопорушення. Суб'єктами, що покликані забезпечувати інформаційну безпеку України, є система державних та недержавних інституцій, а також громадян України, об'єднаних спільною метою щодо захисту національних інтересів в інформаційній сфері. Справи про адміністративні правопорушення розглядаються органами внутрішніх справ, митними органами, судами, іншими державними органами і посадовими особами, які уповноважені на те законом. Щодо порушення використання інформації хочу назвати коротку статистику. А саме, за десять місяців дії Закону України "Про доступ до публічної інформації" судами України було прийнято 43 рішення з приводу притягнення до адміністративної відповідальності працівників – розпорядників інформації.

Отже досліджуючи дану тему можна дійти висновку, що безспірним є необхідність удосконалення існуючого законодавства в цій сфері, приведення його до міжнародних стандартів та практики розвинутих країн світу. Реформування законодавства в сфері реалізації права на інформацію, має відбуватись поетапно. Спочатку необхідно визначити загальну концепцію реформування законодавства в інформаційній сфері, визначити її основні та пріоритетні завдання. Прийняття

відповідних нормативно-правових актів не потрібно відкладати на майбутнє, адже з кожним роком роль інформації та інформаційних технологій у державі зростає і все більше потребує правового регулювання з боку держави.

Список використаної літератури:

1. Кохановська О. В. Правове регулювання у сфері інформаційних відносин : монографія / Кохановська О. В. – К. : Національна академія внутрішніх справ України, 2001. – 212 с.
2. Яременко О. І. Інформаційні відносини як предмет правового регулювання : теоретичний аспект / О. І. Яременко // Вісник Хмельницьк. ін-ту регіон. управління та права. – 2004. – № 1–2 (9–10). – С. 156–161.
3. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – С. 650.
4. Лопатін С. І. Сфера інформаційних відносин : правове регулювання, проблемні питання / С. І. Лопатін // Юридична наука і практика. – 2011. – № 2. – С. 35–41.

СЕКЦІЯ 4. ЦИВІЛЬНЕ ТА СІМЕЙНЕ ПРАВО

Правова відповідальність батьків за виховання дітей

Л.Г. Єрофєєва, завідувача сектором профілактики правопорушень серед дітей служби у справах дітей виконавчого комітету Ніжинської міської ради

*На радость потомство судьбой нам дано.
Нам собственной жизни дороже оно.
Для сердца роднее прибежища нет,
И связи теснее не ведает свет.*

Так говорив Фірдоусі.

Є десятки, сотні професій, спеціальностей, робіт: один будує залізницю, інший зводить житло, третій вирощує хліб, четвертий лікує людей, п'ятий шиє одяг. Але є найуніверсальніша - найскладніша і найблагородніша робота, єдина для всіх і в той же час своєрідна і неповторна у кожній родині, – це витвір людини.

Відмінною рисою цієї роботи є те, що людина знаходить у ній ні з чим не порівнянне щастя. Продовжуючи рід людський, батько, мати повторюють у дитині самих себе, і від того, наскільки свідомим є це повторення, залежить моральна відповідальність за людину, за його майбутнє. Кожна мить цієї роботи, що називається вихованням, – це витвір майбутнього і погляд у майбутнє.

Виховання дітей – це віддача особливих сил, сил духовних. Людину ми створюємо любов'ю – любов'ю батька до матері і матері до батька, любов'ю батька і матері до людей, глибокою вірою в гідність і красу людини. Прекрасні діти виростають у тих родин, де мати і батько люблять один одного і разом з тим люблять і поважають людей.

Людина криком сповіщає світ про своє народження, потім починаються його вчинки, починається його поведження. Людина поступово відкриває світ, пізнає його розумом і серцем. Він бачить матір, посміхається їй і його перша незрозуміла думка, якщо тільки можна її назвати думкою, – це відчуття того, що мати (а потім і батько) існують для його радості, для його щастя. Людина піднімається на ноги, бачить квітку і метелика, що пурхає над ним, бачить яскраву іграшку – і мама, і папа радіють, коли він, син, радіє... Чим далі, тим більше вступає в дію закономірність: якщо поведження, вчинки маленької людини диктуються тільки його потребами, людина виростає виродком. У нього розвиваються ненормальні, підвищені вимоги до життя і майже усяка відсутність вимог до себе.

Гармонічне виховання особистості можливо тільки при тій умові, коли до потреб – першому, елементарному і навіть у якійсь мері примітивному побуднику людських учинків, людського поведження – приєднується більш сильний, більш тонкий, більш мудрий побудник – борг. Власне, людське життя починається з того моменту, коли дитина вже робить не те, що хочеться, а те, що треба робити в ім'я загального блага.

Діти, почавши своє життя цілком безпомічними істотами, так багато одержують від батьків, що останні природно породжують у них почуття подяки, любові і свого роду гордості своїми батьком і матір'ю. Не тільки сам по собі відхід, допомога, турбота батьків, але й участь, і ласка їх грають у цьому роль. Діти, що рано осиротіли, що позбавилися чи батька чи мати, часто пізніше, у зрілі роки, відчувають гіркоту, тугу від відсутності в їх спогадах пам'яті про батьківську ласку, сімейні радощі, невипробувані синівські почуття і т.п. Навпаки, ті, що випробували щастя, що мали гарне сімейне життя, згадують, що вони, дітьми, вважали мати красунею, незвичайно доброю, а батька - розумним, вмілим і т.п., хоча в той час, коли згадують це, вони можуть вже сказати, що в дійсності мати зовсім не була красунею, а батько був не більш як недурною людиною. Ця ілюзія дитинства свідчить про потребу цього віку, що виявляється притім дуже рано, бачити в тих, хто їм у цей час був усіх дорожче, усілякі якості, які їхня уява може малювати їм. Вони завжди люблять тих, хто любить і поважає їхніх батьків.

Діти завжди були і залишаються найдорожчою цінністю, гордістю і надією держави. Турбота про підростаюче покоління, реалізація прав і свобод дитини – святий обов'язок батьків, школи, широкої громадськості. Але міцна родина завжди є основним фундаментом у вихованні дітей, а батьки є природними вихователями.

У сім'ї однаково важлива роль належить як батькові та і матері. Про силу виховного впливу батьків красномовно говорить такі українські народні прислів'я і приказки: "який куц, така й хворостина, який батько, така й дитина". "Які мамо й тато, таке й дитятко" слова батька та матері для дитини має авторитетне значення.

Глибокі зміни соціально-економічних умов життя суспільства негативно позначилися на дбайливому вихованні дітей. Гостро постала проблема юридичного врегулювання батьківських обов'язків у нових умовах, коли половина сімей розпадається, батьки, зайняті зароблянням грошей, не приділяють своїм дітям належної уваги, з'являються нетрадиційні форми сім'ї.

Як кажуть, батьків не вибирають і, на жаль, деякі з них частково або зовсім не займаються вихованням дітей, далекі від їхніх проблем, байдужі до формування і становлення особистості, подальшого розвитку та адаптації в суспільстві.

Згідно Конвенції ООН про права дитини, батьки, або інші особи, які виховують дитину, несуть основну відповідальність за забезпечення в межах своїх здібностей і фінансових можливостей умов життя, необхідних для розвитку дитини.

Батькам необхідно визнавати права дитини на відпочинок і дозвілля, право брати участь в іграх і розважальних заходах, що відповідають її віку, та вільно брати участь у культурному житті, займатися мистецтвом, визнавати право дитини на захист від економічної експлуатації та від виконання будь-якої роботи, яка може становити небезпеку для здоров'я, завдавати шкоди її фізичному, розумовому, духовному, моральному та соціальному розвитку.

Дитині для повного гармонійного розвитку необхідно зростати в сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові та розуміння. Батьки складають перше суспільне середовище дитини. Особистості батьків грають суттєву роль у житті кожної людини. Не випадково, що до батьків, особливо до матері, ми думкою звертаємося у важку хвилину життя. Разом з тим почуття, що офарблюють відносини дитини і батьків, – це особливі почуття, відмінні від інших емоційних зв'язків.

Батьки або особи, які їх замінюють, мають право і зобов'язані виховувати дитину, піклуватися про її здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, створювати належні умови для розвитку її природних здібностей, поважати гідність дитини, готувати її до самостійного життя та праці згідно із законом України від 26 квітня 2001 р. "Про охорону дитинства" (ст. 12).

Батьки зобов'язані поважати дитину і виховувати її, відповідно до ст.150 Сімейного кодексу України, у дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї, народу, Батьківщини, мають піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток, забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя. Передача дитини на виховання іншим особам не звільняє батьків від обов'язку піклуватися про неї. Забороняються будь-які види експлуатації батьками своєї дитини, фізичні покарання та приниження людської гідності у будь-якій формі.

А якщо є обов'язки, то є і відповідальність!

За невиконання (або неналежне виконання) обов'язків щодо виховання дітей батьки можуть бути притягнені до різних видів юридичної відповідальності: адміністративної, цивільно-правової, сімейно-правової і кримінальної.

На жаль, є і такі батьки, які схвалюють здійснення підлітком антигромадських вчинків, прищеплюють погляди, що пропагандують жорстокість, агресивність, ненависть до людей і тварин, неповагу до закону. Трапляється, що у таких родинах складаються умови, які загрожують життю та здоров'ю неповнолітнього.

Жорстоке поводження із неповнолітніми може виражатися і у здійсненні батьками фізичного або психічного насилля щодо них або в замаху на їх статеву недоторканність, а також у застосуванні недопустимих методів виховання.

Аналіз стану і причин протиправної поведінки неповнолітніх свідчить, що у більшості випадків вона є наслідком недбалого виконання батьками своїх обов'язків по вихованню дітей або ж неправомірних дій саме батьків або осіб які їх

замінюють. Вирішення зазначених проблем стане вагомим внеском у запобігання девіантній поведінці неповнолітніх.

Відповідно до статті 184 КУпАП "ухилення батьків або осіб, які їх замінюють, від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання неповнолітніх дітей" – тягне за собою попередження або накладення штрафу від одного до трьох неоподаткованих мінімумів доходів громадян.

Ті самі дії, вчинені повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, призводять до покарання у вигляді штрафу від двох до чотирьох неоподаткованих мінімумів доходів громадян.

Невтішна статистика, надана Кримінальною міліцією у справах дітей міста Ніжина, щодо батьків, притягнених до адміністративної відповідальності за статтею 184 КУпАП Ніжинським міськрайонним судом, які понесли адміністративне покарання. У 2012 році адміністративне стягнення накладено на 54 батьків, за 9 місяців 2013 року – на 18 осіб.

І навіть неодноразове притягнення батьків до адміністративної відповідальності інколи не дає позитивного результату: не змінюється спосіб їхнього життя, ставлення до рідної дитини. І як результат – служба у справах дітей змушена звертатися до Ніжинського міськрайонного суду із цивільним позовом про позбавлення батьківських прав. На жаль, почастишали випадки звернення одного з батьків щодо позбавлення (у більшості чоловіків) їх прав до дитини.

Батьки мають право залучати до виховання дитини інших фізичних та юридичних осіб. Фізичні особи можуть бути родичами дитини (дід, баба, брати, сестри тощо) або сторонніми особами. Однак це не звільняє батьків від обов'язку батьківського піклування.

Позбавлення батьківських прав є крайнім засобом сімейно-правового характеру, який застосовується до батьків, що не забезпечують належне виховання своїх дітей. Ці питання регулює стаття 164, 165, 166, 167 Сімейного кодексу України. Такий засіб може застосовуватись тільки за рішенням суду. Закон встановлює ряд підстав, з яких батьки можуть бути позбавлені батьківських прав. Найперше, до таких підстав відноситься відмова батьків забрати дитину з пологового будинку або іншого закладу охорони здоров'я без поважних причин і невиявлення протягом 6 місяців щодо неї батьківського піклування.

Коли жінка поступає в пологовий будинок, то вона пред'являє паспорт, але бувають випадки, коли жінки поступають без паспорта. Здебільшого це ті особи, які мають намір залишити дитину в пологовому будинку і відмовитися від неї. В основному від дітей відмовляються одинокі матері, але бувають випадки, коли від дитини відмовляються і сімейні пари, мотивуючи свою відмову наявністю дітей і скрутним матеріальним становищем. У кожному конкретному випадку суд, вивчаючи матеріали справи, визначає, чи є поважною причина відмови від дитини. І якщо суд визнав, що особа без поважних причин відмовляється забрати дитину з пологового будинку, а тим більше – не виявляє щодо неї батьківського піклування протягом півроку, така особа може бути позбавлена батьківських прав за рішенням суду.

Другою підставою позбавлення батьківських прав є ухилення від виконання матір'ю чи батьком своїх обов'язків по вихованню дитини. Таке ухилення повин-

но бути навмисним, коли особа повністю розуміє наслідки своєї винної поведінки. Не може бути позбавлена батьківських прав особа, яка не виконує своїх батьківських обов'язків внаслідок душевної хвороби, тривалого відрядження, створення перешкод з боку іншого з батьків, з яким проживає дитина.

Третьою підставою позбавлення батьківських прав є жорстоке поводження з дитиною.

Четвертою – хронічний алкоголізм або наркоманія батьків дитини.

П'ятою підставою можуть бути будь-які види експлуатації дитини, примушування її до жебракування та бродяжництва.

Шостою – засудження батька чи матері за вчинення умисного злочину щодо дитини.

Неповнолітні батьки не можуть бути позбавлені батьківських прав з підстав ухилення від виконання своїх обов'язків по вихованню дитини, або коли вони є хронічними алкоголіками чи наркоманами, а також коли батьки вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяжництва.

Мати, батько можуть бути позбавлені батьківських прав щодо усіх своїх дітей або когось з них.

Досить часто позбавлення батьківських прав провадиться одразу з кількох підстав. Пияцтво батьків або одного з них, як правило, поєднане з розпустою, що обумовлює відсутність турботи про дітей, жорстоке поводження з ними, ухилення від виконання обов'язків по вихованню.

Позбавлення батьківських прав є винятковим заходом, який застосовується лише тоді, коли усі інші не дають позитивних результатів. Позбавлення батьківських прав допускається лише щодо дітей, які не досягли 18-ти років.

Справи про позбавлення батьківських прав розглядаються за заявою одного з батьків, опікуна, піклувальника, особи, в сім'ї якої проживає дитина, закладу охорони здоров'я або навчального закладу, в якому вона перебуває, органу опіки та піклування, прокурора, а також самої дитини, яка досягла 14-ти років.

Органи опіки та піклування, а також прокурор не тільки мають право пред'явити позови про позбавлення батьківських прав, але й зобов'язані взяти участь у розгляді кожної такої справи незалежно від того, хто є позивачем. Якщо суд при розгляді справи про позбавлення батьківських прав виявив у діях батьків або одного з них ознаки злочину - порушується кримінальна справа.

Винесене судом рішення про позбавлення батьківських прав свідчить про те, що особа злісно не виконує обов'язки по вихованню дитини. Зрозуміло, що у такого батька чи матері не може бути залишена дитина, в зв'язку з чим виникає необхідність визначити її майбутню долю.

Якщо дитина проживала з тим із батьків, хто позбавлений батьківських прав, суд вирішує питання про можливість їхнього подальшого проживання в одному житловому приміщенні.

Суд може постановити рішення про виселення того з батьків, хто позбавлений батьківських прав, з житлового приміщення, у якому він проживає з дитиною, якщо буде встановлено, що він має інше житло, у яке може поселитися, або постановити рішення про примусовий поділ житла чи його примусовий обмін. Дитина за бажанням другого з батьків може бути передана йому. Якщо дитина не

може бути передана другому з батьків, переважне право перед іншими особами на передання їм дитини мають за їхньою заявою баба та дід дитини, повнолітні брати та сестри, інші родичі. Якщо дитина не може бути передана бабі, дідові або іншим родичам, мачусі, вітчиму, вона передається на опікування органів опіки та піклування. Дитина, яка передана родичам, мачусі, вітчиму, органу опіки та піклування, зберігає право на проживання у житловому приміщенні, в якому вона проживала, і може у будь-який час повернутися до нього. З позбавленням батьківських прав, в принципі, припиняються сімейні правовідносини між батьками і дитиною. Особа, позбавлена батьківських прав, втрачає особисті немайнові права щодо дитини та звільняється від обов'язків щодо її виховання; перестає бути законним представником дитини; втрачає права на пільги та державну допомогу, що надається сім'ям з дітьми; не може бути усиновлювачем, опікуном та піклувальником; не може одержати в майбутньому тих майнових прав, пов'язаних із батьківством, які вона могла б мати у разі своєї непрацездатності (право на утримання від дитини, право на пенсію та відшкодування шкоди у разі втрати годувальника, право на спадкування); втрачає інші права, засновані на спорідненості з дитиною.

Позбавлення батьківських прав як наслідок винної поведінки батьків не може означати їх повного звільнення від батьківських обов'язків по утриманню дітей. Одночасно з позбавленням батьківських прав суд може на вимогу позивача або з власної ініціативи вирішити питання про стягнення аліментів на дитину. Аліменти на дітей стягуються на користь другого з батьків (опікуна, піклувальника, особи, в сім'ї якої проживає дитина), а також організації, де дитина перебуває на вихованні.

Хоча позбавлення батьківських прав має безстроковий характер, але у разі, коли у способі життя недбалих батьків відбуваються суттєві зміни на краще, суд за їх заявою може поновити їх в правах.

Поновлення батьківських прав неможливе, якщо дитина була усиновлена і усиновлення не скасоване або не визнане недійсним судом, або якщо на час розгляду справи судом дитина досягла повноліття.

Правило, що міститься в законі про поновлення батьківських прав, є дійовим стимулом для зміни поведінки осіб, позбавлених батьківських прав. Суд перевіряє, наскільки змінилася поведінка особи, позбавленої батьківських прав, наявність обставин, що були підставою для позбавлення батьківських прав, і постановляє рішення відповідно до інтересів дитини. Такі справи розглядаються лише за заявою особи, позбавленої батьківських прав, а відповідачем може бути інший з батьків (опікун, піклувальник чи особа, в сім'ї якої проживає дитина) або орган опіки та піклування.

При розгляді позову про поновлення батьківських прав слід суворо дотримуватися принципу охорони інтересів дітей. Вирішуючи питання про поновлення в батьківських правах, необхідно з'ясувати думку другого з батьків (якщо він не позбавлений батьківських прав), інших осіб, з ким проживає дитина, щодо можливості поновлення позивача у правах. Така думка є вельми суттєвою, але не вирішальною при розгляді спору.

У разі відмови в позові про поновлення батьківських прав повторне звернення із позовом про поновлення батьківських прав можливе лише після спливу одного року з часу набрання чинності рішенням суду про таку відмову.

Батьки, поновлені у своїх правах, знову набувають батьківських прав і обов'язків у повному обсязі.

Захист інтересів дітей може здійснюватися і шляхом відібрання їх без позбавлення батьківських прав.

Згідно зі ст. 170 СК України суд може постановити рішення про відібрання дитини від батьків або одного з них, не позбавляючи їх батьківських прав, якщо вони ухиляються від виконання своїх обов'язків по вихованню дитини, жорстоко поводяться з нею, є хронічними алкоголіками або наркоманами чи вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяжництва, а також в інших випадках, якщо залишення дитини у них є небезпечним для її життя, здоров'я і морального стану. У цьому разі дитина передається другому з батьків, бабі, дідові, іншим родичам – за їх бажанням або органі опіки та піклування.

У виняткових випадках – при безпосередній загрозі для життя або здоров'я дитини орган опіки та піклування або прокурор мають право постановити рішення про негайне відібрання дитини від батьків. У цьому разі орган опіки та піклування зобов'язаний негайно повідомити прокурора та у семиденний строк після постановлення рішення звернутися до суду з позовом про позбавлення батьків чи одного з них батьківських прав або про відібрання дитини від матері, батька без позбавлення їх батьківських прав. З таким позовом до суду має право звернутися прокурор. При винесенні рішення про відібрання дитини без позбавлення батьківських прав суд не встановлює конкретних строків цього обмеження прав батьків. Якщо відпадуть причини, які перешкоджали належному вихованню дитини її батьками, суд за заявою батьків може постановити рішення про повернення їм дитини.

При задоволенні позову про відібрання дитини від матері, батька без позбавлення їх батьківських прав суд вирішує питання про стягнення з них аліментів на дитину.

Виконання таких рішень як добровільно, так і примусово, проводиться державними виконавцями відповідно до Закону України від 21 квітня 1999 р. "Про виконавче провадження". Під час виконання рішення про відібрання дитини державний виконавець провадить виконавчі дії з обов'язковою участю особи, якій дитина передається на виховання, та із залученням представників органів опіки та піклування. За потреби державний виконавець може звернутися до суду з поданням щодо вирішення питання про тимчасове влаштування дитини до дитячого чи лікувального закладу. У разі, коли особа перешкоджає виконанню рішення про відібрання дитини, державний виконавець виносить постанову про накладення штрафу на таку особу в розмірі від 2 до 10 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян – щодо фізичних осіб і від 10 до 20 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян – щодо посадових осіб. При повторному невиконанні рішення особою без поважних причин державний виконавець накладає на неї штраф у подвійному розмірі. При подальшому невиконанні рішення державний виконавець порушує клопотання перед судом про кримінальну відповідальність такої особи відповідно до закону.

Суд має право застосувати негайне виконання рішення у спорах щодо дітей, якщо залишення дитини у відповідача згубно позначається на здоров'ї та психіці дитини.

Суд також може передбачити заходи, що сприяють безболісному переходу дитини на виховання до іншої особи, причому ніякі насильницькі дії стосовно дитини не допускаються.

Також необхідно зауважити, що Сімейний кодекс України визначає необхідність врахування думки дитини при вирішенні питань, що стосуються її життя. Стаття 171 визначає, що дитина має право на те, щоб бути вислуханою батьками, іншими членами сім'ї, посадовими особами за питань, що стосуються її особисто, а також питань сім'ї, також дитина може висловлювати свою думку, має бути вислухана при вирішенні між батьками, іншими особами спору щодо її виховання, місця проживання, у тому числі при вирішенні спору про позбавлення батьківських прав, поновлення батьківських прав, а також спору щодо управління її майном.

"Злісне невиконання батьками, опікунами чи піклувальниками встановлених обов'язків по догляду за дитиною, що спричинило тяжкі наслідки, – карається обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк " (стаття 166 КК України).

Усі ми повинні створити мікросвіт, сприятливий для дітей, у якому б вони почувалися захищеними, де їхня думка поважалася, де не було б місця насильству. Світ, який би дав змогу виховати здорове, щасливе, досконале покоління. Оскільки сьогоднішні діти – завтрашні громадяни, то їхній захист і розвиток є передумовою майбутнього розвитку людства.

Благополуччя родини тримається на трьох китах: відповідальності всіх її членів сім'ї один перед одним, відчуття свободи в стінах рідного дому і поза ним і повазі один до одного.

Виховувати – не значить говорити дітям гарні слова, наставляти, а, насамперед, самому жити по – по-людському. Хто хоче виконати свій борг щодо дітей, залишити в них про себе добру пам'ять, яка служила б їм завітом, як жити, той повинний почати виховання із самого себе.

Виховання дітей вимагає самого серйозного тону, найпростішого і щирого. У цих трьох якостях повинна полягати гранична правда життя.

Мета виховання – сприяти розвитку людини, що відрізняється своєю мудрістю, самостійністю, художньою продуктивністю і любов'ю. Необхідно пам'ятати, що не можна дитину зробити людиною, а можна тільки цьому сприяти і не заважати.

Головні підстави, яких необхідно триматися при вихованні дитини під час сімейного його життя: чистота, послідовність по відношенню слова і справи при звертанні з дитиною, відсутність сваволі в дітях вихователя чи обумовленість цих дій і визнання особистості дитини постійним звертанням з ним як з людиною і повним визнанням за ним права особистої недоторканості.

Уся таємниця сімейного виховання полягає в тому, щоб дати дитині можливість робити усе самому; дорослі не повинні забігати і нічого не робити для своєї особистої зручності і задоволення, а завжди відноситися до дитини, з першого дня появи його на світло, як до людини, з повним визнанням його особистості і недоторканості цієї особистості.

Список використаної літератури:

1. Сімейний кодекс України.
2. Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання. – збір.творів. М, 1950, т.8.
3. Зовнішнє середовище та психічний розвиток дитини / Під ред. Р.В.Тонкової-Ямпольскої. – М: Медицина, 1999.
4. "Нова газета", №2, 8.06.1999, "Порушуються права дітей".
5. Ради батькам про виховання дітей / Під ред А.П.Усової. Вид. АПН Москва, 1991.
6. Нечаєва А. М. Шлюб. Родина. Закон – М., 1999
7. Алан Фром "Абетка для батьків" – Леніздат, 1999.
8. Бенджамін Спок. "Дитина та нагляд за нею" – Ленінград, "Машинобудування", 1998.
9. Ковальова Л.Е. Мікроклімат у родині. – М., 1999.
10. Конвенція ООН про права дитини (1991 р.)
11. Майдиків І.М. Основи соціології. – М., 1999.
12. Маленкова Л.И. Педагоги, батьки і діти. – М., 1999.
13. Рождественська М.В. "Будьте уважні до дітей" – К: Радянська школа, 1999.
14. Розін В.М. Доля молоді родини. – М., 1999.
15. Хмяляйнен Ю. Воспитание родителей. – М., 1993. – С. 98–102.

ПРОБЛЕМНІСТЬ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Х. Козлова, студентка групи 410 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: *Н.Є. Керноз*, старший викладач кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

Відповідно до ст. 1 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) завданнями цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення справ [1]. Як зазначено в п. 1 ч. 4 ст. 54 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" суддя зобов'язаний своєчасно, справедливо та безсторонньо розглядати і вирішувати судові справи відповідно до закону з дотриманням засад і правил судочинства [2].

Як наголошує ч. 1 ст.6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку [3].

Відповідно до статті 157 ЦПК України суд розглядає справи протягом розумного строку, але не більше двох місяців з дня відкриття провадження у справі, а справи про поновлення на роботі, про стягнення аліментів - одного місяця [1]. В ЦПК України відсутнє визначення поняття "розумний строк". Зробивши системний аналіз процесуальних кодексів України п. 11 ч. 1 ст. 3 Кодексу

адміністративного судочинства України "розумний строк" визначено як найкоротший строк розгляду і вирішення адміністративної справи, достатній для надання своєчасного (без не виправданих зволікань) судового захисту порушених прав, свобод та інтересів у публічно-правових відносинах [4].

Згідно з ч.1 ст.17 Закону України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини", суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права [5]. У разі недотримання судом процесуальних строків особа не може звернутися із заявою, скаргою про перевищення розумних строків, оскільки немає відповідної процедури, а отже, вона позбавлена ефективного засобу правового захисту в контексті ст. 13 Конвенції (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод).

У 2012 р. кількість звернень до Європейського суду з прав людини щодо порушення розумних строків розгляду справи становить – 342; права на своєчасне і повне виконання судового рішення – 524 [6, с. 96]. Можна стверджувати, що майже в кожному випадку 342 звернень до Уповноваженого з прав людини Європейським судом буде констатовано порушення розумних строків [6, с. 99]. Практика засвідчує, що наразі в Україні порушення права на судовий захист давно набуло державного масштабу. Найбільшими порушеннями, які з року в рік констатує Європейський суд, є порушення розумних строків розгляду справи та несвоєчасне і неповне виконання судових рішень [6, с. 105].

Отже, порушення судьями передбачених законом строків розгляду справ є скоріше правилом, ніж винятком. Це не лише внутрішня проблема окремо взятого суду, а усієї судової системи, тому потребує комплексного вирішення.

В Росії запроваджено компенсаторний механізм захисту від судової тяганини. З 4 травня 2010 р. набув чинності Федеральний Закон "Про компенсацію за порушення права на судочинство в розумний строк або права на виконання судового акта в розумний строк" [7, с. 39].

За даними Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, в 2011 році до дисциплінарної відповідальності за нежиття заходів щодо розгляду заяви, скарги, чи справи протягом строку, встановленого законом, притягнуто 80 суддів, в тому числі 11 суддів з порушенням строків і за іншу діяння [8].

Глава 6 Розділу 1 ЦПК України має назву "Процесуальні строки", але визначення поняття "процесуальні строки" в ній не передбачено. Якщо провести системний аналіз процесуальних кодексів України, то в ч.1 ст. 113 Кримінального процесуального кодексу України визначено поняття "процесуальні строки" як встановлені законом або відповідно до нього прокурором, слідчим суддею або судом проміжки часу, у межах яких учасники кримінального провадження зобов'язані (мають право) приймати процесуальні рішення чи вчиняти процесуальні дії [9].

В ст. 67 ЦПК передбачено поділ процесуальних строків: строки, в межах яких вчиняються процесуальні дії, встановлюються законом, а якщо не визначені законом, встановлюються судом [1]. Законодавець допустив тавтологію (повторне позначення вже названого поняття іншим словом або виразом без додаткового уточнення його змісту) [10].

На думку Харитонова Є.О., перші (встановлені законом – від автора) встановлені як для суду, так і для осіб, що беруть участь у процесі, й мають

імперативний характер – вони не можуть бути змінені за згодою сторін і суду; другі (встановлені судом – від автора) – установлені тільки для осіб, що беруть участь у процесі, і вони – якщо буде потреба – можуть бути змінені або продовжені самим судом. Залежно від того, хто має вчинити процесуальні дії, строки можна поділити на 3 види:

- 1) строки вчинення процесуальних дій судом (так звані службові строки);
- 2) строки вчинення процесуальних дій особами, які беруть участь у справі (ст. 26 ЦПК України);
- 3) строки вчинення процесуальних дій іншими учасниками процесу (ст. 47 ЦПК України) [11].

Службові строки відрізняються від процесуальних строків за наслідками їх пропуску учасниками процесу, тому що пропуск службових строків не знімає з суду або судді обов'язку здійснити дану процесуальну дію або комплекс дій. На відміну від процесуальних, службові строки можуть подовжуватися, прикладом є ч.2 ст. 157 ЦПК. Але не можна називати суто "службовими", не маючими статусу процесуальних строків, тому їх необхідно розглядати як вид процесуальних.

Пропоную внести наступні зміни до ЦПК України:

- Закріпити в окремій статті ЦПК України поняття "розумний строк", як найкоротший строк розгляду і вирішення справ цивільної юрисдикції, достатній для надання своєчасного (без невинуватих зволікань) судового захисту порушених прав, свобод та інтересів у цивільно-процесуальних відносинах.

- Змінити назву ст. 67 ЦПК України "Види процесуальних строків" на "Поняття та види процесуальних строків" та подати її в наступній редакції:

1. Процесуальний строк - це встановлені законом або відповідно до нього суддею або судом проміжки часу, у межах яких учасники цивільного судочинства зобов'язані (мають право) приймати процесуальні рішення чи вчиняти процесуальні дії.

2. Строки, в межах яких вчиняються процесуальні дії, встановлюються законом, а якщо не визначені законом, – призначаються судом.

3. Службові строки – це вид процесуальних строків для вчинення процесуальних дій судом.

Визначити в Законі України "Про судоустрій і статус суддів":

- Процедуру звернення громадян із заявою, скаргою про перевищення розумних строків.

- Порядок притягнення судді до відповідальності та встановити міру покарання за порушення процесуальних строків суддями.

- Ефективний засіб правового захисту особи та реагування на порушення.

Список використаної літератури:

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618–IV // ВВР – 2004. – 204 с.

2. Закон України "Про судоустрій і статус суддів" від 07.07.2010 р. № 2453–VI // ВВР – 2010. – N 41–42, N 43, N 44–45, ст.529 із змінами.

3. "Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод" Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950 р. [Електронний ресурс].

4. Кодекс адміністративного судочинства України Верховна Рада України від 06.07.2005 № 2747–IV. [Електронний ресурс].

5. Закон України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини" від 23.02.2006 № 3477–IV // ВВР – 2006. – N 30, ст.260.

6. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина. – К., 2013. – 398 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ombudsman.gov.ua/images/stories/062013/Dopovid_062013.pdf.

7. Ірина Ковтун "Перевищення розумних строків розгляду справ" // Вісник прокуратури. – 2011 р. – № 3 (117). – 37–40 с.

8. Офіційний сайт Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vkksu.gov.ua>.

9. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651–VI // ВВР – 2013. – 270 с.

10. Академічний тлумачний словник (1970—1980); Словник української мови: в 11 томах. – Том 10, 1979. – 13 с.

11. Цивільний процес України: Підручник. За ред.. Харитонова Є. О.: Підручники, навчальні посібники, / Голубева Н. Ю., Харитонов Є. О., Харитонова О. І., – 2012. – 536 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/1541010446368/pravo/protsesualni_stroki#623.

ПРАВОВИЙ СТАТУС ОПІКУНА ТА ПІКЛУВАЛЬНИКА

К.А. Мірошник, студентка 411 група "Правознавство" Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: О.Г. Гунчак, викладач кафедри цивільного господарського кримінального права та правосуддя Чернігівського національного технологічного університету

Кожна фізична особа незалежно від віку і стану здоров'я здатна мати права і обов'язки, тобто володіє правоздатністю. Але не всі фізичні особи здатні самостійно здійснювати свої права і виконувати обов'язки через нестачу дієздатності або її повної відсутності. Для заповнення відсутньої у таких громадян дієздатності і для захисту їх прав та інтересів використовується інститут опіки і піклування.

Опіка і піклування встановлюються судом, а також органами опіки і піклування. Згідно з ст. 60 Цивільного кодексу суд встановлює опіку над фізичною особою у разі визнання її недієздатною, а піклування – над фізичною особою у випадку обмеження її цивільної дієздатності, а також опіку над малолітньою особою та піклування над неповнолітньою особою, якщо при розгляді справи буде встановлено, що вони позбавлені батьківського піклування. У всіх інших випадках, крім вказаних, опіку над малолітньою та піклування над неповнолітньою особою встановлює орган опіки і піклування [1].

При встановленні опіки та піклування в судовому порядку суд призначає опікуна і піклувальника за поданням органу опіки та піклування. Відповідно коли

опіка та піклування встановлюються органами опіки та піклування, то вони й призначають опікуна або піклувальника [2, с. 230].

Опікуном та піклувальником може бути лише фізична особа з повною цивільною дієздатністю. Вона може бути призначена опікуном або піклувальником тільки за її письмовою заявою. Опікун та піклувальник призначаються переважно з осіб, які перебувають у сімейних, родинних відносинах з підопічним, з урахуванням особистих стосунків між ними, можливості особи виконувати обов'язки опікуна чи піклувальника.

Опікун замінює свого підопічного в усіх правовідносинах. Зобов'язаний піклуватися про підопічного, створювати йому необхідні побутові умови, забезпечувати його доглядом та лікуванням, а опікун малолітнього, крім того, зобов'язаний дбати про його виховання, навчання та розвиток. На опікунові лежить обов'язок вживати заходів щодо захисту прав та інтересів підопічного. Вчиняти правочини від його імені та в його інтересах.

Опікун має право вимагати повернення підопічного від осіб, які тримають його, не маючи на це законної підстави.

Закон дещо обмежує опікуна в здійсненні певних дій щодо підопічного. Опікун не може здійснювати дарування від імені підопічного, а також зобов'язуватись від його імені порукою; не може представляти підопічного в суді при розгляді спору між підопічним і дружиною, чоловіком опікуна або його близькими родичами. Крім того, ні опікун, ні його дружина, чоловік та близькі родичі (батьки, діти, брати, сестри) не можуть укласти з підопічними договорів, крім передання майна підопічному у власність за договором дарування, або у безоплатне користування за договором позички.

Наприклад, дитина може особисто звернутися за захистом своїх прав та інтересів до органу опіки та піклування, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій, а якщо вона досягла 14 років – безпосередньо до суду.

Піклувальник не учиняє правочинів замість підопічного, але здійснює контроль шляхом дачі згоди на укладання тих правочинів, яких підопічний самостійно укласти не має права. Піклувальник зобов'язаний надавати підопічному допомогу в здійсненні своїх прав і виконанні обов'язків, дбати про створення для нього необхідних побутових та інших умов соціального характеру, охороняти його від зловживання з боку третіх осіб.

У законі зазначено також перелік правочинів, які неможливо укласти без дозволу органу опіки та піклування. Без такого дозволу опікун не має права: відмовитися від майнових прав підопічного; видавати письмові зобов'язання від імені підопічного; укласти договори, які підлягають нотаріальному посвідченню або державній реєстрації, в тому числі договори про розподіл або обмін житлового будинку, квартири; укласти договори щодо іншого цінного майна. Піклувальник має право дати дозвіл на вчинення зазначених правочинів лише за дозволом органу опіки і піклування

Що ж до іншого цінного майна, стосовно якого опікун не має права укласти правочинів, а піклувальник давати згоду на їх укладання без дозволу органу опіки і піклування, то законодавець не визначає його переліку чи вартості і

не встановлює осіб, які будуть здійснювати контроль за додержанням закону в цій частині. Це може внести невизначеність у поведінці опікуна та піклувальника при здійсненні належних їм прав.

Як опікуни, так і піклувальники мають право на плату за виконання ними своїх обов'язків. Розмір та порядок її виплати визначає Кабінет Міністрів України [3, с. 99–100].

Необхідність зауважити, що інститут опіки і піклування є міжгалузевим інститутом. Правове становище опікунів і піклувальників визначається як нормами цивільного і сімейного права, так і адміністративного, норми якого регулюють відносини між органами опіки і піклування з одного боку і опікунами та піклувальниками – з іншого.

Отже, правовий статус опікуна та піклувальника є особливою формою державної турботи про неповнолітніх дітей, які залишилися без піклування батьків. Закріплення загальних правил щодо встановлення опіки та піклування має місце як у сімейному, так і в цивільному законодавстві – зокрема, це глава 19 "Опіка та піклування над дітьми" та глава 6 "Опіка та піклування".

В даний час назріла необхідність систематизації норм про опіку та її видах, перетворення їх сукупності в систему. З урахуванням різногалузевий характеру містяться в інституті опіки та піклування норм доцільно прийняття закону "Про опіки і піклування" (можливо – Опікунської кодексу).

Необхідно опіку (піклування) встановлювати судом, оскільки такий порядок дозволяє повною мірою забезпечити дотримання інтересів дитини і норм права.

Опіка та піклування представляється, що в тому випадку, коли опікун перебуває у шлюбі, необхідно встановлювати так звану повну опіку (піклування), тобто опікунами призначати обох подружжя. А якщо один з них заперечує проти цього, у встановленні опіки (піклування) повинно бути відмовлено. При задоволенні заяви про встановлення опіки (піклування) дитина передається на виховання в сім'ю опікуна (піклувальника).

Список використаної літератури:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року // Голос України. – 2003. – № 45–46–12 березня 2003 р.; № 47–48–13 березня 2003 р. Ст. 356
2. Цивільне право : підручник : у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. Ц58 кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова та ін. ; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо–Фатєєвої, В. Л. Яроцького. – Х. : Право, 2011. –Т. 1. – 656 с.
3. Цивільне право України. Загальна частина: Підручник / За ред. І.А. Бірюкова, Ю.О. Заїки. – К. : КНТ, 2006. – 480 с.

ПРОБЛЕМНІСТЬ "ВНУТРІШНЬОГО ПЕРЕКОНАННЯ" СУДДІ ПІД ЧАС ОЦІНКИ ДОКАЗІВ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

В. Скрипкіна, студентка групи 411 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: Н.Є. Керноз, старший викладач кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

Важливою складовою доказування є оцінка доказів. Проблема оцінки доказів висвітлювалася в працях Тертишнікова В.І., Харитонова О. І., Логінова О. А., Пасенюка О. М., Фурси С. Я., Цюри Т. В., Штефана М. Й. та інших [2, 3, 6].

Згідно із ст. 212 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України): "Суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів. Жоден доказ не має для суду наперед встановленого значення. Суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності. Результати оцінки доказів суд відображає в рішенні, в якому наводяться мотиви їх прийняття чи відмови у прийнятті" [1].

Тертишніков В. І. виділяє наступні принципи правильної оцінки доказів: а) докази оцінюються судом (кожний окремо й усі в сукупності); б) докази оцінюються за внутрішнім переконанням суддів; в) внутрішнє переконання має бути не беззвітним, не інтуїтивним, а заснованим на всебічному, повному і об'єктивному розгляді у судовому засіданні обставин справи; г) при оцінці доказів судді повинні керуватися законом [2].

Отже, спробуємо визначитися, що означає внутрішнє переконання судді під час оцінки доказів. На думку Харитонова О. І. на формування внутрішнього переконання судді істотно впливає його світогляд, важливим елементом якого є правосвідомість. Правосвідомість допомагає правильно зрозуміти і тлумачити норму права, що підлягає застосуванню, оцінити зібрані в справі докази тощо.

Норми права встановлюють не порядок мислення та хід роздумів суддів, а умови та мету оцінки судових доказів, принципи оцінки, зовнішній вияв у процесуальних документах результатів оцінки. Тобто оцінка доказів має внутрішню (логічну) та зовнішню (правову) сторони.

Оцінка доказів – це психічна діяльність суб'єктів пізнання, що відбувається в логічній та процесуальній формах, щодо визначення якостей та властивостей доказів під час розгляду та вирішення конкретних судових справ. Результати оцінки завжди об'єктивно (Чи завжди об'єктивно? – від автора) виявляються у здійсненій процесуально-правовій дії. Закон не може регулювати порядок роздумів суддів. Цей процес підпорядкований загальним законам мислення. Проте норми права встановлюють зовнішні умови, гарантії, які забезпечують істинність логічних висновків суддів [3].

Однією із гарантій об'єктивності внутрішнього переконання судді є принцип незалежності суддів, який закріплюється в ст. 129 Конституції України

[4] та в ст. 47 Закону України "Про судоустрій та статус суддів" [5] і полягає у тому, що судді повинні здійснювати правосуддя на основі Конституції і законів України, керуючись при цьому принципом верховенства права.

На погляд Тертишнікова В. І. внутрішнє переконання – це явище, що являє собою нерозривний зв'язок об'єктивного і суб'єктивного. Тому це поняття є досить суперечливим, оскільки не може бути зовнішнього переконання. У зв'язку з зазначеним, застосування цього поняття у законодавстві, юридичній літературі і судовій практиці слід виправдувати тим, що переконання суддів має формуватися без втручання зовні, без зовнішнього впливу [2].

На нашу думку внутрішнє переконання – це сформоване під час розгляду справи уявлення судді про те, як слід вирішити спір. Внутрішнє переконання формується на психологічному рівні, коли суддя надає перевагу одній чи іншій стороні виходячи з обставин справи, наявних доказів та правового обґрунтування позицій сторін.

Характеризуючи внутрішнє переконання, Пасенюк О. М. розкриває всебічне дослідження доказів як дослідження всіх належних і допустимих доказів, що є у справі. Суд повинен порівнювати докази із різних засобів доказування, виявляти спільну інформацію і суперечності, відхиляти неналежні та недопустимі докази.

Повне дослідження доказів як дослідження необхідної і достатньої кількості доказів, що дадуть можливість зробити однозначний висновок про обставини, які належало встановити у справі.

Об'єктивне дослідження доказів як дослідження доказів судом неупереджено і безсторонньо, не підлаштовуючи їх під певне рішення у справі. А на наш погляд об'єктивне дослідження доказів зумовлене наявними нормативно-правовими актами та наявними доказами.

Безпосереднє дослідження доказів як особисте сприйняття судом доказів із визначених законом джерел у встановленому порядку [6].

Застосування категорії "об'єктивність" при оцінці доказів є досить суперечливим, оскільки на внутрішнє переконання судді впливають життєвий досвід, громадська думка, непроцесуальний вплив, особисте ставлення до сторін, тобто такі обставини, що викликають у судді суб'єктивне ставлення до тих чи інших обставин при оцінці доказів.

Зробивши системний аналіз процесуальних кодексів України, з'ясуємо неузгодженість термінології. У ст. 94 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) замість поняття "об'єктивне дослідження" застосовується поняття "неупереджене дослідження обставин" [7]. Ці поняття не є синонімами, але КПК України був прийнятий пізніше ЦПК України, тому доцільно узгодити термінологію усіх процесуальних кодексів.

Одним із принципів правильної оцінки доказів є керування законом судом при оцінці доказів. Але у чинній редакції ст. 212 ЦПК України це зазначено завуальовано [2]. Тобто, на перший погляд складається враження, що суд при оцінці доказів керується виключно своїм внутрішнім переконанням, яке не обмежується вимогами закону. В ст. 86 Кодексу адміністративного судочинства України також прямо не зазначений обов'язок суду керуватися законом при дослідженні доказів [8].

Зробивши системний аналіз ч.4 ст. 212, а саме "результати оцінки доказів суд відображає в рішенні, в якому наводяться мотиви їх прийняття чи відмови у прийнятті"" та п. 3 ч. 1 ст. 215 ЦПК України можна дійти висновку, що суддя оцінює докази керуючись законом, оскільки в мотивувальній частині судового рішення зазначаються "назви, статті, її частини, абзацу, пункту, підпункту закону, на підставі якого вирішено справу, а також процесуального закону, яким суд керувався" [1].

Але в ст. 62 Цивільного процесуального кодексу України від 18.07.1963 [9], в ст. 94 чинного КПК України [7] та в ст. 43 Господарського процесуального кодексу України [10] прямо зазначено, що суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, керуючись законом.

Отже, вважаю за доцільне ч.1 ст. 212 ЦПК України сформулювати таким чином: "суд, керуючись законом, оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, неупередженому та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів".

Список використаної літератури:

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618–VI // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40–41, № 42. – Ст.492 (зі змінами).
2. Тертишніков В. І. Т 35 Цивільний процесуальний кодекс України: Науково–практичний коментар. – Харків: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2007. – 576с. // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://radnuk.info/komentar/chpky/chpky-pozdil3/201-tsk-glava7/3257--212--.html>
3. Цивільний процес України: Підручник. За ред. Харитонов Є.О.: Підручники, навчальні посібники, / Голубєва Н. Ю., Харитонов Є. О., Харитонova О. І., – 2012. – 536 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://pidruchniki.ws/1791021146364/pravo/otsinka_dokaziv_zabezpechennya_dokaziv#439
4. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141
5. Про судоустрій та статус суддів : Закон України від 07.07.2010 № 2453-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, N 41-42, N 43, N 44-45, ст.529.
6. Науково-практичний коментар Кодексу адміністративного судочинства України / О. М. Пасенюк (кер. авт. кол.), О. Н. Панченко, В. Б. Авер'янов [та ін.]; за заг. ред. О. М. Пасенюка. – К.: Юрінком Інтер, 2009. –704 с. // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://uristinfo.net/adminpravo/232-naukovo-praktichnij-komentar-kas-ukrayini.html>
7. Кримінальний процесуальний кодекс України від від 13.04.2012 № 4651-VI// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88.
8. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.11.2005 р. № 2747-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35-37. – Ст. 446(зі змінами).
9. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.07.1963 // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1501-06/page>
10. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56 (зі змінами).

СІМЕЙНИЙ ПРОФАЙЛІНГ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПРАВОПОРУШНИКА, ЯК ОДИН ІЗ КРИТЕРІЇВ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Т.С. Швець, учениця II історико-правознавчого курсу Ніжинського ліцею Ніжинської міської ради при НДУ ім. М. Гоголя

Науковий керівник: *І.І. Пархоменко*, вчитель-методист з правознавства Ніжинського ліцею Ніжинської міської ради при НДУ ім. М. Гоголя

Правопорушення неповнолітніх є проблемою не тільки сьогодення, а й проблемою майбутнього нашої держави. Зрозумілою є особлива увага до профілактики правопорушень у дитячому середовищі. За даними узагальненої оперативної інформації про стан злочинності серед неповнолітніх за 6 місяців 2011 року, що надійшла від Міністерства освіти і науки, молоді та спорту кількість правопорушень серед неповнолітніх значно зросла у порівнянні з тим же періодом 2010 року. В підрозділах кримінальної міліції у справах дітей органів внутрішніх справ України у віці 11–13 років кількість правопорушень збільшилася на 4,1 % , на 80 % – у віці 14–18 років [2].

Задля підвищення ефективності профілактичних методів, на нашу думку, може бути використаний і соціальний профайлінг.

Профайлінг від англ. "profile" – профіль – це поняття, що означає сукупність психологічних методів та методик оцінки і прогнозування поведінки людини на основі аналізу найбільш інформативних особистих ознак, характеристик зовнішності, невербальної і вербальної поведінки, місця у суспільстві, культурологічних, демографічних, економічних, виховних, спадкових, сімейних та професійних впливів. Процес профайлінгу правопорушника базується на зборі й обробці максимальної кількості інформації, пов'язаною із протиправними діяннями.

Як відомо, еволюційна теорія видів Ч. Дарвіна справила величезний вплив на науку свого часу. Основні положення його теорії, особливо вчення про природний добір, були використані для вивчення розвитку суспільства. Перенесення еволюційної теорії на область дослідження злочинності було вироблено Ч. Ломброзо.

Ломброзо висунув відому теорію природженого злочинця. Відомий психіатр вважав, що від народження існує злочинний тип людини. У більш пізніх роботах Ч. Ломброзо модифікував свою теорію, зробив аналіз великого числа факторів, що впливають на злочинність. В останньому виданні свого "Злочини" (1895 р.) він розглядає залежність злочинності від метеорологічних, кліматичних, етнічних, культурологічних, демографічних, економічних, виховних, спадкових, сімейних та професійних впливів.

Історично термін "профайлінг" вперше з'явився у зв'язку з підготовкою кримінальних профайлерів (crime profilers) у США.

У сучасній українській криміналістиці нема вивчення соціального профайлінгу неповнолітніх правопорушників. Профайлінг поступово перетворюється на придаток економічної науки для визначення особливих рис суто професійної діяльності (професійний профайлінг). Але останнім часом набуває значення і вивчення проблем етнічного профайлінгу, як різновиду расової дискримінації. До

досліджень даної теми відносяться роботи Белоусова Ю.Л., Мартиненко О.А., Стеценко Ю.В. та інших.

В нашій роботі ми хочемо приділити особливу увагу залежності поведінки неповнолітнього від сімейного впливу.

В наш час сім'я відіграє чималу роль у формуванні поведінки підлітка. Враховуючі дані неповнолітніх правопорушників, ми намагалися зробити певні висновки щодо впливу сім'ї на їхню поведінку.

Однією з узагальнених рис можна вважати брак уваги до дітей із неповних сімей. В сім'ях, де, в силу тих чи інших причин, відсутній один із батьків, іншому, що залишився, доводиться брати на себе вирішення всіх проблем родини як матеріальних, так і побутових. При цьому перед ним виникає необхідність подолання дефіциту виховного впливу на дітей, що є дуже складною задачею. Саме тому більшість неповних сімей стикаються з педагогічними проблемами.

Статистичні дослідження по місту свідчать, що в силу названих причин діти з неповних сімей, в порівнянні з однолітками з повних сімей, мають більш низьку шкільну успішність, більш схильні до протиправної поведінки. Згідно з дослідженнями, які були проведені тільки за останні півтори роки 2012 – I півріччя 2013 рр., в місті 76 % правопорушень вчинені дітьми з неповних сімей, 91 % з них навчається на початковому та середньому рівні.

Але це зовсім не означає, що неповна сім'я обов'язково є джерелом неблагополуччя у виховному аспекті. Просто зазначені проблеми можуть виникнути в неповній сім'ї з більшою ймовірністю, ніж в повній.

Одним із найвпливовіших факторів на поведінку неповнолітніх є алкоголізм батьків, що, як правило, є не тільки найприхованішим, а й невизнаваним самими батьками. Не є спірним те, що у наше життя алкоголь увійшов та став незмінною умовою проведення офіційних церемоній, свят, зустріч та рішення особистих проблем. Питання моніторингу таких сімей ускладнено з відсутністю даних про зловживання алкоголем батьками. Правда від соціальних працівників приховується не тільки близькими родичами, а і сусідами, які в більшості випадків не вбачають в цьому нічого екстраординарного.

Як з'ясувалося, біля 12 % правопорушень вчиняються підлітками у стані алкогольного сп'яніння. Найменшому правопорушнику, котрий спричинив тілесні ушкодження своєму ровеснику, ледь виповнилося 5 років, що зафіксовано правоохоронними органами.

За останні десятиріччя зросло число випадків алкоголізму і наркоманії серед молоді, включаючи підлітків і малолітніх. Фахівці-медики пояснюють це, насамперед тим, що багато дітей виростало в алкогольних родинах. Зрозуміло, що їх раннє знайомство зі спиртними напоями вплинуло на подальше ставлення до міцних алкогольних напоїв та алкоголізму в цілому.

За опрацьованими даними в місті (період 2012 – I півріччя 2013 року) 34 учні були притягнуті до адміністративної відповідальності за вживання слабоалкогольних чи алкогольних напоїв у громадських місцях.

Слідством порушення функції родини є ще одна із форм девіантної поведінки – намір підлітка позбавити себе життя або підвищений ризик здійснення самогубства. Суїцид, як форма пасивного типу поведінки є способом втечі від складних проблем, від самого життя.

Причинами самогубства дітей криміналісти-психологи вважають: 1. Особисто-сімейні конфлікти: розлучення; хвороба, смерть близьких; самотність; невдала любов; образи зі сторони оточуючих близьких людей; статева неспроможність. 2. Стан здоров'я, у тому числі психічні захворювання; соматичні захворювання; каліцтва. 3. Конфлікти, зв'язані з антисоціальною поведінкою суїцидальна, у тому числі побоювання кримінальної відповідальності; страх іншого покарання або ганьби. 4. Матеріально-побутові труднощі. 5. Конфлікти, зв'язані з роботою або навчанням, у тому числі конфлікти на роботі; не успіхи в навчанні та ін. [6]

За визначений період в нашому місті таких випадків не виявлено, але по Україні вони відмічені. На Буковині 2–3 випадки самогубств дітей за рік [3], у Сіверодонецьку за період 2011–початок 2012 року – 11 випадків із смертельним результатом [4].

Як стверджує статистика, Україна займає одне із провідних місць в Європі за кількістю самогубств. За даними Державного комітету статистики, на 100 тисяч мешканців припадає 22 самогубства. Смерть від суїциду займає друге місце в Україні після природної смерті та смерті від зовнішніх причин. Більшість з тих, хто здійснив самогубство – підлітки у віці до 14 років. Експерти також відмічають, що "суїцидальні спроби частіше за все вчиняють молоді люди у віці від 14 до 29 років, які проживають в більшості випадків у розвинутих промислових районах" [5].

Одна із форм девіантної поведінки – проституція. Під проституцією розуміється така форма позашлюбних сексуальних відносин, що не ґрунтується на особистій схильності або почуттєвому потязі, при цьому для однієї зі сторін (жінки) важливим стимулом є заробіток. Багато дівчаток і хлопчиків починають торгувати собою через погане ставлення в родині – на вулиці вони виявляються через насильство вдома. На жаль ми не маємо доступу до відомостей такого порядку в місті, але є офіційні дані по Україні. Вони свідчать, що "Показники частоти пологів у юних неповнолітніх жінок в Україні, становлять 9,45 випадків на 1000 дівчат відповідного віку, а серед усіх пологів – 12,5 %" [1, с. 43].

Враховуючі все вищесказане, ми робимо висновки, що девіації, які безумовно містять у собі руйнівний характер, найчастіше зароджуються в сім'ях. Саме тому на соціальних робітників, психологів, соціальних педагогів у навчальних закладах, на весь педагогічний колектив, на все суспільство покладається обов'язок допомогти дітям з неблагополучних сімей. До заходів впливу можна пропонувати: моніторинг стану сімей учнів; визначення дітей, які потребують допомоги з використанням психологічних тестів та індивідуальних бесід з підлітками; особлива увага, любов та довіра дітям з неповних сімей; залучення їх до активного громадського життя в навчальних закладах та безкоштовна участь таких дітей у закладах позашкільної освіти; допомога соціальної служби з влаштуванням на роботу в вільний від навчання час (наприклад, під час канікул), що дасть змогу вирішити підлітку і матеріальні проблеми і проблеми зайнятості у позашкільний час, робота з батьками як соціальної служби, так і правоохоронних органів.

Зрозуміло, що все це потребує додаткових коштів. Але, на нашу думку, це буде дешевше, ніж потім виправляти малолітніх та неповнолітніх злочинців. Саме від превентивної злагодженої роботи працівників уповноважених державних

органів, громадських організацій, небайдужості всіх громадян, всього суспільства і буде залежить майбутнє України.

Список використаної літератури:

1. Ткачова Ю.Г. Підліткова вагітність – трагедія сучасності. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка № 3 (262), 2013, 43–50.

2. Про стан злочинності серед неповнолітніх у I півріччі 2011 року та основні завдання органів управління освітою щодо профілактики правопорушень серед неповнолітніх [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/pozashk_osv/23919/

3. На Буковині з початку року скоєно 85 самогубств [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zik.ua/ua/news/2013/09/27/431503>

4. Депутати Сєверодонецька розслідуватимуть серію дивних самогубств. [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://tsn.ua/ukrayina/deputati-syeverodonecka-rozsliduvatimut-seriyu-divnih-samogubstv.html>

5. Евгений УтровУкраина стала рекордсменом Европы по количеству суицидов. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.utro.ua/ru/proisshestviya/ukraina_stala_rekordsmenom_evropy_po_kolichestvu_suitsidov_4a07d9281ba27

6. Ляпкало Н. особливості впливу сучасної сім'ї на девіантну поведінку молоді. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.law.nau.edu.ua/uk/molod-i-zakon/227-lyarkalo>

СЕКЦІЯ 5. ТРУДОВЕ ПРАВО І ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

ПРАВО ЛЮДИНИ НА ПРАЦЮ І ДЕРЖАВНІ ГАРАНТІЇ ЙОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

М. Бугрим, студент групи 311 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: *О.Г. Огородник*, старший викладач кафедри трудового права та права соціального забезпечення Чернігівського національного технологічного університету

Право людини на працю – є одним із основних її прав, встановлене як міжнародно-правовими актами, так і актами національного законодавства. Це право належить до групи соціально-економічних прав і в загальному вигляді відображає потребу людини створювати і здобувати джерела існування для себе і своєї сім'ї, реалізовувати свій творчий потенціал, виражати свою особистість. Ця подвійність – економічна та соціальна складові – свідчить про комплексний характер даного права. Економічна складова полягає в тому, що здійснення права на працю повинно забезпечувати можливість людині здобути засоби до існування, тобто гідну оплату праці, а також у тому, щоб оплата праці забезпечувала гідне існування для людини.

Право на працю також є соціальним правом людини, яке виявляється у тому, що здійснюючи його, особа має можливість отримати від держави допомогу в працевлаштуванні, а також забезпечити гідний рівень життя для себе і членів своєї сім'ї. Соціальність полягає у тому, що держава встановлює коло соціальних стандартів і державних гарантій у сфері праці, які мають бути дотримані будь-яким роботодавцем і не можуть бути знижені; у законі має бути закріплений обов'язок роботодавця своїми внесками брати участь у соціальному страхуванні працівника на випадок його непрацездатності, безробіття, трудового каліцтва, професійного захворювання, старості тощо; роботодавець повинен виділяти частину прибутку від одержаних доходів і направляти їх на соціальний розвиток працівників – на охорону праці, поліпшення соціальних умов праці, забезпечення соціально-побутових умов, заходів з охорони здоров'я. Також важливим моментом є те, що юридичними засобами має бути встановлено умови щодо досягнення соціальної злагоди між двома найбільш значними групами в суспільстві – найманими працівниками і роботодавцями, від діяльності яких залежить обсяг матеріальних джерел у державі, а відтак – забезпечення з загальних податків інших ланок соціальної сфери: освіти, охорони здоров'я, соціальної допомоги непрацездатним тощо.

Сама постановка проблеми прав людини, зокрема права на працю, полягає у тому, що обов'язок держави не лише у визнанні цього права шляхом закріплення в законодавчому порядку, а й, головним чином, у застосуванні певних заходів щодо його належного забезпечення. Так такими заходами виступають створені державою гарантії, які в теорії права становлять собою систему соціально-економічних, політичних, моральних, юридичних, організаційних передумов, умов, засобів та способів, що створюють рівні умови забезпечення процесу реалізації прав і свобод учасників суспільних відносин.

Існує велика кількість класифікацій гарантій на види, однак найбільш доцільною є його поділ на загально-соціальні та спеціальні. До загально-соціальних відносять економічні, політичні, а до спеціальних – встановлені державою юридичні норми, які спеціально скеровані на забезпечення прав людини, а також практичну діяльність щодо застосування цих норм.

Якщо класифікувати права людини у сфері праці за суб'єктивним критерієм, можна виділити індивідуальні трудові права (право людини на працю, на безпечні та здорові умови праці, на розумне обмеження робочого часу, на справедливу і задовільну оплату праці, на своєчасне її одержання, на відпочинок, на об'єднання в організації, зокрема у професійні спілки, для захисту своїх трудових прав та інтересів тощо) і колективні трудові права (право трудового колективу на укладення колективного договору, на ведення колективних переговорів, на розгляд колективних трудових спорів, на страйк, право організацій працівників на об'єднання тощо). Такий поділ має практичне значення, оскільки знайшов відображення у відповідних нормативно-правових актах як на міжнародному, так і вітчизняному рівнях. Виділяються акти, змістом яких є норми, скеровані на регламентацію індивідуальних трудових відносин, на захист індивідуальних прав працівника, а також акти, які регламентують колективні трудові відносини [6].

У Конституції України передбачаються загальні та спеціальні гарантії забезпечення проголошених прав. До загальних гарантій належать норми, які

мають загальне значення і стосуються не лише трудових прав, а й інших громадянських (особистих), політичних, економічних, соціальних та культурних прав людини і громадянина. Спеціальні гарантії стосуються безпосередньо забезпечення трудових прав. Значення загальних гарантій полягає також у тому, що вони, у свою чергу, слугують гарантіями додержання спеціальних гарантій, зокрема у сфері праці, без їх реального існування не може належним чином здійснюватися юридичне забезпечення права на працю.

В ч. 1 ст. 43 закріплене право на працю як можливість заробляти собі на життя працею, яку людина вільно обирає або на яку вільно погоджується. Вільне обрання праці та погодження на неї означає, що тільки самій особі належить виключне право розпоряджатися своїми здібностями до творчої і продуктивної праці.

Дуже важливою є закріплення державної гарантії щодо забезпечення права на працю: в ч. 2 ст. 43 передбачено обов'язок держави щодо створення умов для повного здійснення громадянами права на працю, гарантування рівних можливостей у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізації програм професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб. Вона передбачає обов'язок держави по створенню умов для повного здійснення громадянами права на працю, гарантуванню рівних можливостей у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізації програм професійно-технічного навчання і підготовки та перепідготовки кадрів.

Норма про заборону примусової праці, що міститься в ч. 3 ст. 43, відповідає ст. 8 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права.

Уперше в Конституції в ч. 4 ст. 43 закріплено право кожного на належні, безпечні й здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом. Посилено гарантії трудових прав громадян у галузі оплати праці. У ч. 7 ст. 43 закріплено, що право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом. Таким чином, право на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом, і право на своєчасне одержання винагороди за працю зведено до рангу конституційних прав

Стаття 44 Конституції містить гарантії щодо здійснення права на страйк: порядок здійснення цього права встановлюється законом, і заборона страйку можлива лише на підставі закону. Водночас ніхто не може бути примушений до участі у страйку.

Конституція України передбачає, що громадянам гарантується захист від незаконного звільнення (ч. 6 ст. 43).

Ст. 36 Конституції України передбачає низку гарантій для забезпечення права громадян брати участь у профспілках. Встановлено, що всі профспілки мають рівні права, а громадянам гарантується свобода об'єднання.

Суттєвою юридичною гарантією права на працю є судовий захист такого права. Особливе значення мають положення ч.3 ст.8 Конституції України, які передбачають, що "звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується" [1].

Крім Конституції України низку гарантій забезпечення права на працю та працевлаштування встановлює Кодекс законів про працю. Держава гарантує

працевдатним громадянам, які постійно проживають на території України: вільний вибір виду діяльності; безплатне сприяння державними службами зайнятості у підборі підходящої роботи і в працевлаштуванні відповідно до покликання, здібностей, професійної підготовки, освіти, з урахуванням суспільних потреб; надання підприємствами, установами, організаціями відповідно до їх попередньо поданих заявок роботи за фахом випускникам державних вищих навчальних, професійних навчально-виховних закладів; безплатне навчання безробітних нових професій, перепідготовку в навчальних закладах або у системі державної служби зайнятості з виплатою стипендії; компенсацію відповідно до законодавства матеріальних витрат у зв'язку з направленням на роботу в іншу місцевість; правовий захист від незаконного звільнення, а також сприяння у збереженні роботи [2].

Окрім цих двох нормативних актів, в Україні діє ще низка законів і підзаконних актів, які регулюються право людини на працю, а саме, до них відносяться: Закон України "Про зайнятість населення", який встановлює державні гарантії у сфері зайнятості та працевлаштування, виплату безробітним в установленому порядку допомоги по безробіттю, надання роботи за фахом на період не менше трьох років молодим спеціалістам – випускникам державних навчальних закладів держави, заявленим підприємствами, установами, організаціями [3].

Закон України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття" від 2 березня 2000 р., який передбачає систему прав та обов'язків між застрахованими особами, страхувальниками і страховиками в рамках такого страхування. Створено Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, який здійснює діяльність щодо збору та акумулювання коштів на соціальне страхування та фінансування соціальних виплат та послуг безробітним [4].

15 липня 1999 р. прийнято Закон України "Про прожитковий мінімум", а 5 жовтня 2000 р. – Закон України "Про державні соціальні стандарти і державні соціальні гарантії", упровадження яких сприятиме забезпеченню прав людини, у тому числі у сфері праці. В законі до числа основних державних соціальних гарантій включено мінімальний розмір заробітної плати, який поступово має наближуватися до прожиткового мінімуму [5].

Таким чином, можна зробити висновок, що в Україні на сьогоднішній день діє низка гарантій, які забезпечують необхідний рівень зайнятості для населення країни. Також слід зазначити, що порівняно з законодавством колишнього СРСР право на працю у чинній Конституції України має дещо вужчий зміст: вона гарантує захист людині від безробіття, не покладає на державу обов'язок зробити все для того, щоб дати можливість своїм громадянам працювати і заробляти працюю. Натомість чинна Конституція України містить норми, що закріплюють право кожного на належні, безпечні і здорові умови праці, забороняють використання примусової праці.

Відповідно заслуговує на особливу увагу також те, що Конституція України встановила право людини на працю саме як право людини, а не як її обов'язок. Таким чином, небажання працевдатної особи працювати тепер не є підставою для притягнення її до юридичної відповідальності, як це було за радянської доби.

Однак, на жаль, Конституцією не закріплено таке важливе право працівника як право на захист від необґрунтованої відмови у прийнятті на роботу. Не закріплено таке право і в проекті Трудового кодексу України. Тому слід вважати доцільним внести доповнення до Конституції України, в якій гарантується захист від незаконного звільнення, щодо встановлення такої ж гарантії захисту від необґрунтованої відмови у прийнятті на роботу. Таке ж право повинно бути передбачене і в новому Трудовому кодексі України. Це беззаперечно необхідно здійснити з огляду на важливість цього права, оскільки право на працю є пріоритетним соціальним правом.

Список використаної літератури:

1. Конституція України / Відомості ВР України. – 1996. – № 30. – 141 с.
2. Кодекс законів про працю України / Кодекси України: У 3 кн. – 2-ге вид. – К.: Юрінком Інтер – 1998. – Кн. 3.
3. Закон України "Про зайнятість населення" від 05.07.2012 р. № 5067-VI / Відомості Верховної Ради – 2013–№ 24–243 с.
4. Закон України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття" від 02.03.2000 р. № 1533-III / Відомості Верховної Ради України – 2000 – № 22. – 171 с.
5. Закон України "Про державні соціальні стандарти і державні соціальні гарантії" від 05.10.2000 р. № 2071-III / Відомості Верховної Ради України – 2000–№ 48. – 409 с.
6. Болотіна Н.Б. Трудове право України: Підручник. – 4-те вид., стер. – К.: Вікар – 2006 р.

СОЦІАЛЬНИЙ ДІАЛОГ У СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ

К. Закупра, студентка групи ПР-092 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: *О.О. Огородник*, старший викладач кафедри трудового права та права соціального забезпечення Чернігівського національного технологічного університету

У високо розвинутих країнах світу існує ціла мережа політичних і соціальних інституцій, покликаних створювати умови і механізми для вирішення соціальних проблем, пов'язаних з підвищенням добробуту громадян, із забезпеченням соціально-політичної, економічної стабільності суспільства, а також вирішення проблем у соціально – трудових відносинах. Саме недоліки у цих відносинах і спонукали вчених – правознавців, економістів, соціологів поставити питання про створення правового механізму для розв'язання колективних трудових спорів, розроблення теоретичних положень, які б допомогли забезпечити права трудових колективів та роботодавців.

Виникнення поняття "соціальний діалог" має свої витоки ще з ХХ століття, характерною ознакою якого було нестримне прагнення людства до забезпечення

економічного і технологічного розвитку. Промислова революція і динамічне економічне зростання досягалися ціною експлуатації людей найманої праці, в результаті якої підвищувалися вимоги до якості робочої сили, з'явилася потреба в гуманізації відносин між найманими працівниками і роботодавцями. Через це виникає ідея обґрунтування норм міжнародного трудового законодавства з урахуванням людських втрат від промислової революції. Це була своєрідна реакція на проблему регулювання відносин у суспільстві між підприємцем-власником, роботодавцем і найманим працівником, від шляхів розв'язання якої залежали міцність становища державної влади, стабільність самого суспільства.

На початку ХХ ст. відбулося швидке зростання кількості працівників і роботодавців, які відстоювали свої трудові інтереси. Результатом їх політичної активності стала ліберальна демократія. Цей напрям припускав збереження інтересів сторін мирним шляхом, ґрунтувався на концепції реформаторського, еволюційного перетворення суспільства, що забезпечує узгодження і реалізацію основних трудових інтересів всіх зацікавлених працівників і роботодавців шляхом соціального діалогу. Правилем вирішення трудового конфлікту став компроміс інтересів обох сторін соціально-трудова відносин, а також розповсюдження в економічно розвинутих країнах постійно діючого механізму ведення колективних переговорів, які встановлюють базові умови праці та оплати, а також права працівників. Такий напрямок регулювання соціально-трудова відносин став актуальним. Працівники поступово розвивались та ефективно користувались інструментами організованих форм соціальної боротьби – страйком, профспілками, своїми політичними партіями. Економічна раціональність функціонування економіки була модифікована соціальними чинниками, що призвело до розуміння соціального спокою як найбільш бажаного стану відносин між роботодавцями та працівниками, а ведення переговорів і досягнення спільних домовленостей стали визнаватись найкращими методами гарантії цього стану [5].

У національному законодавстві термін "соціальний діалог" , вперше, був застосований в Указі Президента України "Про розвиток соціального діалогу в Україні" від 29 грудня 2005 року [2]. Згодом було визначено правові засади організації та порядку ведення соціального діалогу в Законі України "Про соціальний діалог" від 23 грудня 2010 року [1]. Стаття 1 даного закону дає чітке визначення, а саме: соціальний діалог – процес визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень сторонами соціального діалогу, які представляють інтереси працівників, роботодавців та органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, з питань формування та реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин. Деякі автори, наприклад, В.О. Процевський визначає, що соціальний діалог – це лише процес визначення та зближення позицій його учасників, це консультації та переговори [4, с. 280].

Соціальний діалог здійснюється на принципах законності; репрезентативності й повноважності сторін та їх представників; незалежності та рівноправності сторін; конструктивності та взаємодії; добровільності та прийняття реальних зобов'язань; взаємної поваги та пошуку компромісних рішень; обов'язковості розгляду пропозицій сторін; пріоритету узгоджувальних процедур; відкритості та

гласності; обов'язковості дотримання досягнутих домовленостей; відповідальності за виконання прийнятих зобов'язань. Соціальний діалог здійснюється на національному, галузевому, територіальному та локальному рівнях на тристоронній або двосторонній основі між сторонами соціального діалогу відповідного рівня у формах: обміну інформацією; консультацій; узгоджувальних процедур; колективних переговорів з укладення колективних договорів і угод.

Соціальний діалог становить суть політики соціального партнерства в розвинених демократичних країнах. Він забезпечує цивілізоване, ефективне регулювання відносин, сприяє запобіганню або мирному вирішенню соціальних конфліктів, є процесом узгодження на різних рівнях напрямків розвитку країни, регіону або окремих підприємств, при цьому принциповим елементом, навколо якого організований цілий комплекс діяльності партнерів, є можливість приділення уваги різноманітним інтересам соціальних груп при прийнятті рішень.

Функція соціального діалогу полягає у тому, щоб, незважаючи на деякі розбіжності в інтересах, шукати можливостей для нейтралізації індивідуального і групового егоїзму як з боку власників, так і з боку найманих працівників та їх представників у особі профспілок; не допускати розгулу руйнівних страйків; створити сприятливі соціальні умови для розвитку виробництва; гармонізувати співвідношення між зростанням ефективності праці, заробітної плати, зайнятості [3, с. 39].

Основна сутність соціального діалогу полягає у досягненні згоди у спірних питаннях в суспільстві, а також включенні різноманітних соціальних суб'єктів до досягнення узгоджених цілей.

Сама назва "соціальний діалог" вказує, що те, що відбувається в його рамках, базується, насамперед, на взаємній комунікації між партнерами. Обмін інформацією та представлення позицій є основним та обов'язковим елементом даного процесу. Як правовий інститут соціальний діалог у сфері праці є сукупністю правових норм, що закріплюють поняття, основні принципи соціального діалогу, рівні та сторони, критерії репрезентативності для суб'єктів профспілкової сторони та роботодавців, форми здійснення та відповідальність сторін соціального діалогу.

В заможних та стабільних країнах Заходу соціальний діалог є важливим інститутом політичної демократії та соціально-трудова відносин, який постійно розвивається та удосконалюється, вбудований до інших інститутів, які служать для реалізації таких цінностей, як участь та політична суб'єктність, а також захист інтересів працівників та роботодавців. Соціальний діалог має своє місце та значення в праві та практиці функціонування Європейського Союзу після рішень, прийнятих на зустрічі на найвищому рівні в Маастрихті (Нідерланди) у 1991 році, що значно збільшило роль суб'єктів соціального діалогу у становленні національного законодавства.

Список використаної літератури:

1. Закон України "Про соціальний діалог в Україні" від 18 січня 2011р. // Голос України. – № 8.
2. Указ Президента України "Про розвиток соціального діалогу в Україні" від 25 січня 2006р. // Урядовий кур'єр. – № 14.

3. М.Колос Конфлікт: теорія і практика // Бюлетень Національної служби посередництва і примирення. – 2003 р. – № 8.

4. Процевський В. О. Приватно-правове та публічно-правове регулювання соціально-трудових відносин : монографія / В. О. Процевський. – Х. : ХНАДУ, 2012. – 332 с.

5. Соціальний діалог – огляд концепцій та досвід Заходу [Електронний ресурс] Режим доступу: www.ntser.gov.ua/assets/files/Experience/Soc_dialog.doc.

ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВ ТА ОБОВ'ЯЗКІВ ОТРИМУВАЧІВ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ

А. Ісаєнко, студентка групи 419 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: *В.М. Литвиненко*, кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри трудового права та права соціального забезпечення Чернігівського національного технологічного університету

Постановка проблеми. Сучасна система соціального захисту в Україні потребує нових підходів до формування та застосування стандартів соціальних послуг.

У цілях реалізації положень Конституції і законів України щодо забезпечення соціального захисту громадян, доступності та якості соціальних послуг, запровадження нового ефективного механізму фінансування і управління системою соціальних послуг, підвищення рівня якості життя населення прийнято Стратегію реформування системи надання соціальних послуг [1]. Дана Стратегія відповідає пріоритетам розвитку держави, що визначені у Програмі економічних реформ на 2010-2014 роки "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава", Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Законі України "Про соціальні послуги", та покликана на покращення нормативно-правового регулювання прав та обов'язків отримувачів соціальних послуг.

Сідельнік Л.Л. відмічає, що введення нових стандартів в Україні базується на державній політиці щодо наближення до європейського рівня і є одним із стратегічних напрямів реформування сфери соціального захисту [2, с. 19].

На сьогоднішній день тема проблем нормативно-правового регулювання соціальних послуг, зокрема, прав та обов'язків отримувачів соціальних послуг, є актуальною.

Основною метою публікації є аналіз проблем нормативно-правового регулювання прав та обов'язків отримувачів соціальних послуг.

Ступінь наукової розробки (теми). Проблеми нормативно-правового регулювання прав та обов'язків отримувачів соціальних послуг у вітчизняній науковій літературі досліджувались мало, що говорить про фрагментальне дослідження даного питання. Обрану тему дещо досліджували українські вчені й практики, зокрема, В. Дьяченко, Н. Кабаченко, К. Мітенко, Т. Семигіна, Л. Скоропада, Л. Сідельнік та інші. Серед іноземних фахівців, які надають консультативну допомогу Україні із зазначених питань, треба виділити Г. МакТаггарта та С. Ейра.

Щодо прав отримувачів соціальних послуг, тут все доволі просто, оскільки стаття 10 Закону України "Про соціальні послуги" від 19.06.2003 встановлює, що при одержанні соціальних послуг громадяни мають право на: поважливе і гуманне ставлення з боку суб'єктів, що надають соціальні послуги; вибір установи та закладу, а також форми соціального обслуговування; інформацію щодо своїх прав, обов'язків та умов надання соціальних послуг; згоду на соціальні послуги; відмову від соціальних послуг; конфіденційність інформації особистого характеру, що стала відомою суб'єкту, який надає соціальні послуги; захист своїх прав і законних інтересів, у тому числі в судовому порядку [3].

Інші нормативно-правові акти теж закріплюють права отримувачів соціальних послуг та деталізують їх відповідно до галузевої належності самої соціальної послуги. Прикладом цього є стаття 43 Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності", в якій встановлені саме права застрахованої особи відносно соціальних послуг, зокрема: у разі настання страхового випадку одержувати від Фонду соціального страхування від нещасних випадків виплати та соціальні послуги, передбачені статтею 21 Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності" [4]: на послуги медичної реабілітації; на послуги професійної реабілітації, включаючи збереження робочого місця, навчання або перекваліфікацію, якщо загальна тривалість професійної реабілітації не перевищує двох років; на відшкодування витрат при медичній і професійній реабілітації; на проїзд до місця лікування чи навчання і назад; витрати на житло та харчування, транспортування багажу; на проїзд особи, яка його супроводжує; на послуги соціальної реабілітації, включаючи придбання автомобіля, протезів, допомогу у веденні домашнього господарства, що надаються відповідно до законодавства; отримувати безоплатно від Фонду соціального страхування від нещасних випадків роз'яснення з питань соціального страхування від нещасного випадку.

Таким чином, вітчизняне законодавство доволі широко регламентує права отримувачів соціальних послуг в нормативно-правових актах. При цьому слід зазначити, що було б логічним систематизувати всі права в одному нормативно-правовому акті.

Проблема законодавства України щодо нормативно-правового регулювання прав та обов'язків отримувачів соціальних послуг криється саме в регулюванні обов'язків, адже в жодному нормативно-правовому акті не має переліку обов'язків отримувачів соціальних послуг, навіть у самому Законі України "Про соціальні послуги".

Звісно, звертає увагу на себе п. 6 Порядку надання соціальних послуг із встановленням диференційованої плати та внесення змін до переліку соціальних послуг, умов та порядку їх надання структурними підрозділами територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг), що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 19 грудня 2012 р., який встановлює, що для отримання соціальних послуг особа, яка потребує їх надання, подає структурному підрозділу з питань соціального захисту населення місцевої

державної адміністрації або структурному підрозділу з питань соціального захисту населення виконавчого комітету відповідної ради: заяву із зазначенням згоди на оброблення персональних даних; копію паспорта або іншого документа, що посвідчує особу (за наявності); довідку про доходи за останні шість місяців у випадках, передбачених законодавством; медичний висновок про здатність до самообслуговування та потребу в постійній сторонній допомозі або виписку з медичної карти амбулаторного стаціонару хворого; копію довідки про встановлення групи інвалідності (за наявності). Для отримання соціальних послуг, що надаються недержавним суб'єктом, особа, яка потребує їх надання, подає зазначені документи такому суб'єктові [5]. Такий перелік важко назвати обов'язком отримувачів соціальних послуг, це скоріш не обов'язок, а детальний перелік необхідних умов для отримання соціальних послуг.

Звернемося знову до Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності", в статті 44 якого встановлено обов'язки застрахованого:

1) знати та виконувати вимоги законодавчих та інших нормативно-правових актів про охорону праці, що стосуються застрахованого, а також додержуватися зобов'язань щодо охорони праці, передбачених колективним договором (угодою, трудовим договором, контрактом) та правилами внутрішнього трудового розпорядку підприємства;

2) у разі настання нещасного випадку або професійного захворювання:

а) лікуватися в лікувально-профілактичних закладах або у медичних працівників, з якими Фонд соціального страхування від нещасних випадків уклав угоди на медичне обслуговування;

б) додержувати правил поведінки та режиму лікування, визначених лікарями, які його лікують;

в) не ухилятися від професійної реабілітації та виконання вказівок, спрямованих на якнайшвидше повернення його до трудової діяльності;

г) своєчасно повідомляти робочий орган виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків про обставини, що призводять до зміни розміру матеріального забезпечення, складу соціальних послуг та порядку їх надання (зміни стану непрацездатності, складу сім'ї, звільнення з роботи, працевлаштування, виїзд за межі держави тощо).

Таким чином, бачимо, що у вказаному законі дещо детальніше регламентовано питання щодо обов'язків отримувачів соціальних послуг.

Такий же перелік обов'язків застрахованих осіб міститься і в статті 80 Проекту соціального кодексу України від 02.08.2012 р. № 11061 [6]. Аналіз Проекту соціального кодексу України від 02.08.2012 р. № 11061 показує, що навіть в цьому кодифікованому акті відсутні загальні обов'язки отримувачів соціальних послуг.

Висновки. Проведений аналіз чинного законодавства України дозволяє стверджувати, що вітчизняна система соціальних послуг осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги, поступово змінюється і розвивається, хоча ще потребує першочергового організаційного, право-

вого забезпечення, зокрема, це стосується проблем нормативно-правового регулювання прав та обов'язків отримувачів соціальних послуг.

Проаналізувавши чинне законодавство України, можемо сказати, що проблемою нормативно-правового регулювання прав та обов'язків отримувачів соціальних послуг є те, що права отримувачів соціальних послуг регламентовані в законодавстві, а от обов'язки вказаних суб'єктів не мають чіткого закріплення в нормативно-правових актах.

Перспективними напрямками подальшої діяльності у цій сфері є прийняття Соціального кодексу з окремою статтею не тільки про права, але й про обов'язки отримувачів соціальних послуг.

Список використаної літератури:

1. Розпорядження Кабінету Міністрів України Про схвалення Стратегії реформування системи надання соціальних послуг № 556-р, 08.08.2012 // Офіційний Вісник України 2012,61 від 20.08.2012, ст.2482

2. Стандарти соціальних послуг: Збірка проектів документів.– Кн. 2/ За ред. Л. Л. Сідельник. К.: ТОВ "ЛДЛ", 2007. – 232 с.

3. Закон України "Про соціальні послуги" № 966-IV, 19.06.2003 // Відомості Верховної Ради України 2003, N45 від 07.11.2003, ст. 358.

4. Закон України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності" №1105-XIV, 23.09.1999 року // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – №46–47 від 26.11.99. – С.403.

5. Порядок надання соціальних послуг із встановленням диференційованої плати та внесення змін до переліку соціальних послуг, умов та порядку їх надання структурними підрозділами територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг), затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 19 грудня 2012 р. №1184. // Офіційний вісник України офіційне видання від 04.01.2013., № 99, стор. 19, стаття 4002, код акту 65120/2012.

6. Проект Соціального кодексу України від 02.08.2012 р. №11061. Суб'єкт законодавчої ініціативи: Народний депутат України А. Яценко // http://search.ligazakon.ua/l_doc2.Nsf/liNok1/JF8J900A.html.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ОСІБ, ЯКІ ПОЄДНУЮТЬ ПРАЦЮ З НАВЧАННЯМ

Л.В. Кательницька, магістрантка історико-юридичного факультету Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Науковий керівник: *О.С. Дудченко*, кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та методики викладання історико-правознавчих дисциплін Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Відповідно до ст. 53 Конституції України кожен громадянин має право на освіту. Існування різноманітних форм навчання, дає змогу працівникам поєдну-

вати їх трудову діяльність із навчанням. Такі особи мають ряд переваг та пільг порівняно з іншими робітниками. Правовою основою для регулювання зазначених питань є Кодекс законів України про працю, Закон України "Про професійно-технічну освіту" та інші нормативно-правові акти.

Згідно із п. 7 ст. 41 Закону України "Про освіту" громадяни можуть одержати професію, підвищити кваліфікацію, пройти перепідготовку безпосередньо на виробництві. Працівникам, що навчаються у професійно-технічних навчальних закладах та вищих закладах освіти з вечірньою та заочною формами навчання, надаються додаткові відпустки у зв'язку з навчанням. Наприклад, для підготовки та складання іспитів до аспірантури надається один раз на рік додаткова оплачувана відпустка з розрахунку 10 календарних днів на кожен іспит. Працівникам, допущеним до вступних іспитів у вищі заклади освіти, надається відпустка без збереження заробітної плати тривалістю 15 календарних днів без урахування часу, необхідного для проїзду до місця розташування навчального закладу і назад. Тим працівникам, що навчаються без відриву від виробництва на підготовчих відділеннях при інших навчальних закладах освіти, у період навчального року за їх бажанням надається один вільний від роботи день на тиждень без збереження заробітної плати [2, с. 257]. Варто зазначити, що додаткова оплачувана відпустка надається для відвідування установчих занять, виконання лабораторних робіт, складання заліків та іспитів. Для осіб, які здобувають вищу освіту за заочною формою навчання на першому і другому курсах, тривалість відпустки складає 30 календарних днів, на третьому і наступних курсах □ 40 календарних днів. Якщо форма навчання вечірня, на першому і другому курсах студентам вищих закладів освіти першого і другого рівнів акредитації надається додаткова відпустка тривалістю 10 календарних днів, на третьому і наступних курсах □ 20 календарних днів. Студентам вищих навчальних закладів освіти третього і четвертого рівнів акредитації надаються відпустки тривалістю відповідно 20 і 30 календарних днів. Ці відпустки надаються упродовж навчального року [3, с. 419].

На період складання державних іспитів у вищих закладах освіти незалежно від рівня акредитації надаються відпустки тривалістю 30 календарних днів. На період підготовки і захисту дипломного проекту (роботи) студентам, які навчаються у вищих навчальних закладах з вечірньою та заочною формами навчання першого та другого рівнів акредитації, дозволяються відпустки тривалістю два місяці, а у вищих навчальних закладах третього і четвертого рівнів акредитації □ чотири місяці. Працівникам, які навчаються без відриву від виробництва в аспірантурі та успішно виконують індивідуальний план підготовки, надається додаткова оплачувана відпустка тривалістю 30 календарних днів. Слід звернути увагу, що тривалість додаткових оплачуваних відпусток працівникам, які здобувають другу (наступну) вищу освіту за заочною (вечірньою) формою навчання, визначається як для осіб, що навчаються на третьому і наступних курсах вищого навчального закладу відповідного рівня акредитації. Згідно зі ст. 216 КЗпП України для працівників, які навчаються у вищих навчальних закладах з вечірньою та заочною формами навчання, де навчальний процес має свої особливості, законодавством може встановлюватися інша тривалість відпусток у зв'язку з навчанням. Це стосується навчання за такими спеціальностями, як "культура",

"музичне мистецтво", "кіномистецтво", "філологія" тощо. На час додаткових відпусток у зв'язку з навчанням за працівниками за основним місцем роботи зберігається середня заробітна плата.

Важливе значення серед інших пільг має надання працівникам, які навчаються у вищих навчальних закладах та аспірантурі, вільних від роботи днів. Відповідно до ст. 218 КЗпП України особам, які навчаються на останніх курсах вищих навчальних закладів, протягом десяти учбових місяців перед початком виконання дипломного проекту (роботи) або складання державних іспитів надається щотижнево при шестиденному робочому тижні один вільний від роботи день для підготовки до занять з оплатою його в розмірі 50 відсотків одержуваної заробітної плати, але не нижче мінімального розміру заробітної плати. При п'ятиденному робочому тижні кількість вільних від роботи днів змінюється залежно від тривалості робочої зміни за умови збереження загальної кількості вільних від роботи годин. Протягом десяти навчальних місяців перед початком виконання дипломного проекту (роботи) або складання державних іспитів працівникам може бути надано додатково ще один-два вільних від роботи дні на тиждень без збереження заробітної плати. Дане право мають і аспіранти, які навчаються без відриву від виробництва.

Слід згадати про ще одну пільгу для осіб, які поєднують працю з навчанням. Згідно зі ст. 219 КЗпП власник або уповноважений ним орган оплачує працівникам, які навчаються у вищих навчальних закладах з вечірньою та заочною формами навчання, проїзд до місця знаходження навчального закладу і назад один раз на рік на настановні заняття, для виконання лабораторних робіт і складання заліків та іспитів – у розмірі 50 відсотків вартості проїзду. У такому ж розмірі провадиться оплата проїзду для підготовки і захисту дипломного проекту (роботи) або складання державних іспитів.

Список використаної літератури:

1. Кодекс законів України про працю: Закон України від 10 грудня 1971 р. [Електронний ресурс]: Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. – Режим доступу до джерела: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
2. Бойко М.Д. Трудове право України: Навч. посіб. – К.: "Олан", 2002. – 335 с.
3. Трудове право: підручник / В.В. Жернаков, С.М. Пилипко, О.М. Ярошенко та ін.; за ред. В.В. Жернакова. – Х.: Право, 2012. – 496 с.

ЯКІСНА ОСВІТА ЯК ЗАПОРУКА УСПІШНОГО ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ МОЛОДІ В УКРАЇНІ

І.В. Найда, аспірантка Національної академії державного управління при Президенту України

Молодь – це майбутнє України. Забезпечення якісною освітою студентів так би мовити інвестиція в добробут нашої країни.

Відповідно до Національної доктрина розвитку освіти України в ХХІ столітті проголошено, що освіта це основа розвитку особистості, суспільства,

нації та держави, запорука майбутнього України. Вона є визначальним чинником політичної, соціально-економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства. Освіта відтворює і нарощує інтелектуальний, духовний та економічний потенціал суспільства [1].

Освіта в Україні є основним стратегічним ресурсом поліпшення добробуту населення, зміцнення національних інтересів та авторитету нашої держави оскільки належить до найважливіших напрямків державної політики України.

Головною метою системи української освіти є створення належних умов для розвитку та самореалізації молоді в Україні, сформуванню такого покоління, яке було б здатне навчатися впродовж життя, створювати й розвивати цінності громадянського суспільства, мати можливість успішного працевлаштування. Все це можливо лише за умови отримання молоддю якісної освіти [2]. З метою прискорення процесу реформування освітньої галузі на виконання затвердженої державою Програми економічних реформ на 2010–2014 роки "Зможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава" на урядовому рівні прийнято низку надзвичайно важливих для освіти державних цільових програм, а саме: розвитку професійно-технічної освіти на 2011–2015 роки; впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій "Сто відсотків"; Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права інвалідів та розвитку системи реабілітації інвалідів на 2012–2020 роки [2].

Працевлаштування молоді в Україні здійснюється відповідно до таких нормативно-правових та законодавчих актів:

Конституція України;

Кодекс законів про працю в Україні;

Закон України "Про вищу освіту" (ст. 56 "Працевлаштування випускників вищих навчальних закладів");

Закон України "Про освіту";

Закон України № 5067-VI "Про зайнятість населення";

Закон України "Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення працевлаштування молоді";

Указом Президента України від 23.01.1996 № 77/96 "Про заходи щодо реформування системи підготовки спеціалістів та працевлаштування випускників вищих навчальних закладів";

постанова КМУ від 22.08.1996 № 992 "Про Порядок працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, підготовка яких здійснювалася за кошти державного бюджету України;

постанова КМУ "Про порядок працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, підготовка яких здійснювалася за державним замовленням" від 22 серпня 1996 р № 992.

За участю представників роботодавців уряд України розробив й затвердив Національну рамку кваліфікацій, що забезпечує ефективний взаємозв'язок між сферою освіти й потребами ринку праці.

Такий документ є свого роду "дорожньою картою", відповідно до якої в подальшому планується з участю роботодавців розроблення галузевих рамок

кваліфікацій з відповідним змістовним наповненням, проведення спільної роботи з упорядкування Переліків напрямів і спеціальностей, за якими відбувається підготовка фахівців, Національного класифікатора професій, Класифікатора видів економічної діяльності тощо.

Список використаної літератури:

1. Указ Президента України Про Національну доктрину розвитку освіти від 17.04.2002 № 347/2002. Режим доступу <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>.
2. Указ Президента України Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року від 25.06.2013 № 344/2013. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Т. Носач, студентка групи 419 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: *В.М. Литвиненко*, кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри трудового права та права соціального забезпечення Чернігівського національного технологічного університету

Постановка проблеми. В сучасній Україні, в умовах глобалізації та внаслідок світової фінансово-економічної кризи, яка призвела до погіршення добробуту населення, поглиблення соціального та майнового розшарування, з'являються проблеми, пов'язані з захистом соціально-вразливих верств населення.

Однією з таких проблем є проблеми реалізації прав осіб з інвалідністю.

Саме особи з обмеженими функціональними можливостями - є найбільш соціально-незахищеною категорією населення України. Вони здебільшого виявляються виключеними з повноцінного соціального життя, доходи їх значно нижчі, ніж в середньому по країні, а потреба в медичних та соціальних послугах досить висока.

Проблема реалізації прав інвалідів в Україні є важливою не лише тому що пов'язана з реалізацією конституційних прав людини, але й тому що чисельність цієї групи суспільства постійно зростає. На сьогодні в Україні проживає більше 2,5 мільйона людей з обмеженими функціональними можливостями. Майже кожен вісімнадцятий громадянин – людина з обмеженими можливостями, особа, яка потребує допомоги та підтримки з боку держави не тільки у фінансовому плані, а в першу чергу, допомоги у створенні умов для економічної та соціальної інтеграції у суспільне життя. На жаль, не всі можуть скористатися своїм правом на працю, оскільки на їхньому шляху до роботи постають архітектурні, транспортні, комунікаційні та психологічні бар'єри [1, с. 9].

Мета статті. Проаналізувати проблеми реалізації прав інвалідів.

Теоретичний аналіз проблеми. Значний внесок у розвиток теоретико-наукових доробок з різних аспектів соціального захисту інвалідів, внесли: О. Бабак, Ю. Гладкий, А. Лесько, Е. Лібанова, В. Маруніч, Н.Малиновська, Н. Плахотнюк, В.Сушкевич. Серед сучасних українських дослідників якості життя та проблем

інвалідів, варто виділити В. Андріїв, Б. Сташківа, Є. Головаху, Н. Паніну, І. Прибиткову, Ю. Саєнка, А. Андрющенко, В. Ніколаєвського, О. Плахову, Л. Шумну.

Інвалідом є особа зі стійким розладом функцій організму, зумовленими захворюванням, наслідком травм або уродженими дефектами, що призводить до обмеження життєдіяльності, до необхідності в соціальній допомозі і захисті [2].

Рівень реалізації прав інвалідів є відображенням рівня розвитку суспільства в цілому. Широкий спектр проблем людей з інвалідністю в Україні свідчить про необхідність посиленої і комплексної уваги з боку держави й суспільства. Сучасне життя формує відповідні вимоги до соціального обслуговування цієї категорії населення. Практика показує, що значна частина положень соціально-економічної політики щодо інвалідів застаріла і не відповідає потребам сьогодення, а також не узгоджується із загально визнаними високогуманними міжнародними нормами і стандартами [3].

У Національній доповіді "Про становище інвалідів в Україні" окреслено такі проблеми реалізації прав інвалідів: забезпечення пенсійних і соціальних виплат інвалідам у розмірах, які б гарантували їм достатній рівень життя; отримання гідної освіти в рамках інтегрованих форм навчання; забезпечення можливості безперешкодного отримання реабілітаційних послуг за місцем мешкання інваліда; можливість трудової діяльності без дискримінації у процесі працевлаштування та подальшої роботи; реформування стаціонарних установ для інвалідів та переведення фінансування на створення допоміжних служб, які дозволяють людям з інвалідністю жити без відриву від соціуму; створення доступного середовища для вільного пересування інвалідів та безперешкодної комунікації. Слід відмітити, що і тепер зазначені проблеми суттєво не вирішилися і продовжують бути актуальними для українського суспільства [4].

Постійна позитивна динаміка зростання пенсійних і соціальних виплат інвалідам є недостатньою для їх соціального захисту, адже особи з обмеженими можливостями продовжують залишатися найменш забезпеченими категоріями населення в Україні. Такий стан свідчить про необхідність не тільки підвищення соціальних виплат інвалідам, але й про зміну технології їх розрахунку та надання. Наприклад, якщо інвалід, не скористався своїм правом на соціальну пільгу, його варто замінити на компенсаційну виплату за невикористані пільги.

Одним з провідних важелів забезпечення практичної реалізації людського потенціалу нації, є створення умов гідної освіти осіб з обмеженими функціональними можливостями. Адже, реалізація права людини на освіту відіграє визначальну роль у процесі її соціалізації, створює мотивацію для самовдосконалення та розвитку трудового й творчого потенціалу нації в цілому.

Забезпечення освітою інвалідів перебуває на досить низькому рівні, існуючі навчальні заклади не дають можливості реалізувати себе та мають безліч недоліків. Треба облаштувати заклади освіти відповідно до міжнародних стандартів, тобто зробити вільний від бар'єрів вхід до приміщення, облаштувати санвузли, забезпечити доступ на верхні поверхи навчального закладу, доступ до громадського транспорту, щоб інвалід не відчував себе ізольованим від суспільства.

Говорячи про невирішені проблеми осіб з функціональними обмеженнями, неможливо оминати наступні.

Першочергове значення після реформування системи матеріальної допомоги та соціальних послуг має для інвалідів відповідне житло. Їм надано переважне право на поліпшення житлових умов у порядку, передбаченому чинним законодавством. Житлові приміщення повинні бути обладнані спеціальними засобами та пристосуваннями, відповідно до індивідуальної програми реабілітації. Як відомо, нині держава практично не надає пільгове житло, але коли житло отримується, це право не використовується повною мірою, на невідповідність певних норм не звертається належна увага, – інваліди не знають, як захищати свої права.

Проблема забезпечення інвалідів автомобільним транспортом, як і житлом є нагальною і потребує вирішення, адже 156 тис. інвалідів стоять у черзі на авто, що за можливостями їх надання розтягується на майже 30 років.

Інваліди обмежені не лише у фізичних можливостях, але й часто у своїх правах. Серед них – втрата недієздатними громадянами права власності на житло; не повною мірою забезпечується органами та установами охорони здоров'я право дітей-інвалідів на безоплатну кваліфіковану медичну допомогу та пільгове забезпечення ліками; лікарськими консультативними комісіями при встановленні інвалідності не складаються індивідуальні програми реабілітації, за якими має проводитись фізична, психологічна, педагогічна адаптація та інтеграція цих дітей у суспільство; працівники інтернатних закладів не вживають заходів до встановлення правового статусу дітей, захисту їх майнових та житлових прав – пенсії оформляються із запізненням, діти не отримують аліментів, паспортів по досягненню 16 років, документів про інвалідність; неналежним є стан працевлаштування дітей-інвалідів, насамперед випускників спеціальних, професійно-технічних та ВНЗ [5].

Висновки. Проблема реалізації прав інвалідів є актуальною сьогодні, адже низка нормативних актів стосовно цього питання не виконується. Тому головна мета соціальної політики України має бути орієнтована на сприяння нормального функціонування осіб, які потребують соціального захисту і не здатні на рівних умовах конкурувати на ринку праці, шляхом - забезпечення рівних можливостей та реалізації конституційних прав цієї категорії громадян, створення сприятливих правових, політичних, соціально-економічних, медичних, психологічних, організаційних умов і гарантій для їх інтеграції в суспільство.

Слід зазначити, що не тільки суспільство повинно навчитися розуміти проблеми цієї категорії населення і ставитися до них як до рівних, а й людям з обмеженими можливостями потрібно переборювати загострене почуття відокремленості, неповноцінності, відмінності від інших, опанувати мистецтво спілкування.

Список використаної літератури:

1. Працевлаштування та зайнятість людей з інвалідністю: Довідник для роботодавців: (упоряд.: Т. В. Семигіна, О. Л. Іванова). – К.: Програма розвитку ООН. – 2010. – с. 142.
2. Закон України "Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні" від 21.03.1991р.
3. Врегулювання проблемних питань працевлаштування та захисту прав інвалідів у сфері праці : практ. посіб. / уклад. О. В. Бабак, І. В. Гладка, Н. М. Малиновська, В. Й. Скаковська ; за заг. ред. В. М. Дьяченка, М. Л. Авраменка. – К. : "Ун-т Україна", Всеукр. центр професійної реабілітації інвалідів, 2007. – 156 с.

4. Національну доповідь "Про становище інвалідів в Україні"[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://naiu.org.ua/books-naiu/710-natsionalna-dopovid-pro-stanovishche-invalidiv-v-ukrajini>

5.Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України – Режим доступу : <http://www.mlsp.gov.ua/>

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАУКОВИХ (НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ) ПРАЦІВНИКІВ

С. Олексюк, студентка групи 310 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: *Г.Р. Волкова*, старший викладач кафедри трудового права та права соціального забезпечення Чернігівського національного технологічного університету

Одним із пріоритетних напрямків державної політики є розвиток науки як визначального джерела економічного зростання і невід'ємної складової національної культури і освіти. Розвиток науки неможливий без створення належних умов реалізації наукового потенціалу наукових кадрів. Це вимагає насамперед належного правового забезпечення трудових та пенсійних прав наукових працівників.

Зміни в пенсійному законодавстві, які стали наслідком ухвалення Закону України "Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи" [1], зачепили не лише солідарну систему загальнообов'язкового пенсійного страхування, але й систему так званого спеціального пенсійного забезпечення. До неї, зокрема, належать пенсії наукових (науково-педагогічних) працівників.

Питання пенсійного забезпечення наукових (науково-педагогічних) працівників стали предметом досліджень вчених України, як: В.М. Андріїв, Я. І. Безугла, Н. Б. Болотіна, Т. З. Герасимів, І. О. Гуменюк, С. М. Сивак, І.М. Сирота, Б. І. Сташків, Б. С. Стичинський та ін.

Законодавство про пенсійне забезпечення наукових працівників формувалося протягом 4 етапів.

Перший етап (1925–1949 роки – етап становлення та удосконалення законодавства про пенсійне забезпечення наукових кадрів) – характеризується врегулюванням та найбільш високими гарантіями пенсійного забезпечення працівників науки. Особливості першого етапу полягали у встановленні видів пенсійного забезпечення працівників науки та членів їх сімей: по старості, за вислугу років, по інвалідності, у разі втрати годувальника; у встановленні пенсії у розмірі 100 відсотків заробітної плати за відповідною штатною посадою; в перерахунку пенсії щоразу при підвищенні тарифу; в наданні права на пенсію позаштатним науковим працівникам; у зарахуванні часу навчання в аспірантурі, служби в лавах Червоної Армії і Флоту до стажу, який дає право на наукову пенсію, поступовим розширенням у подальшому видів часу, який зараховується до стажу наукової роботи.

Для другого етапу (1949–1986 роки – етап подальшого розвитку пенсійного забезпечення наукових кадрів) позитивним було встановлення більш детального

переліку посад і організацій, праця на яких давала право на отримання наукової пенсії; зниження пенсійного віку для чоловіків і жінок; розширення кола осіб, які могли бути утриманцями, до яких стали відноситися також онуки, дід і баба померлого.

Третій етап (1986–1990 роки – правове регулювання пенсійного забезпечення наукових працівників у роки перебудови) характеризується відміною будь-яких особливостей правового регулювання пенсійного забезпечення наукових кадрів і встановленням пенсійного забезпечення на загальних підставах [2, с. 381–389].

Четвертий етап (1991 рік і донині) характеризується виділенням правового регулювання пенсійного забезпечення працівників науки із загального; встановленням наявності, крім загального стажу та пенсійного віку, спеціального трудового (наукового) стажу для призначення наукової пенсії, більш високим розміром пенсійного забезпечення, порівняно із загальним пенсійним забезпеченням працівників [3, с. 377–385].

На думку Б. І. Сташківа, пенсійне забезпечення окремих категорій працівників (держслужбовців та ін.), які мають право на спеціальну пенсію, належить до пільгового пенсійного забезпечення [4, с. 140].

А. В. Скоробагатько зазначає, що за характером суспільно-корисної діяльності, у зв'язку з якою здійснюється пенсійне забезпечення громадян, наукові пенсії можна вважати пільговими [5, с. 5]. За національним законодавством проявами пенсійних пільг можуть бути: по-перше, зниження або відсутність законодавчо встановленого пенсійного віку; по-друге, особливості порядку обчислення розміру спеціальної пенсії. Право пільгового зниження пенсійного віку передбачене для таких категорій працівників, як прокурори, військовослужбовці, особи, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи.

Порядок обчислення заробітку, з якого нараховується пенсія, є особливістю пенсій наукових (науково-педагогічних) працівників [6, с. 356]. Положення ст. 24 Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність" [7] встановлює умовно спеціальний порядок визначення заробітної плати для обчислення пенсії наукових (науково-педагогічних) працівників. Ці положення передбачають обчислення коефіцієнтів заробітної плати за усі періоди стажу роботи після 1 липня 2000 року, визначення середнього коефіцієнту заробітної плати та співвідношення його із середньою заробітною платою у середньому на одну застраховану особу в Україні, з якої сплачено страхові внески. Для інших категорій працівників, які мають право на спеціальну пенсію, заробітна плата для обчислення пенсії визначається за іншими правилами.

Однією із об'єктивних підстав спеціального пенсійного забезпечення є власне спеціальний правовий статус цих осіб. За твердженням А. Є. Стрекалова [8, с. 13], обмеження основних прав, обумовлені спеціальним правовим статусом, мають на меті: а) забезпечення неупередженості відповідних посадових і службових осіб; б) запобігання "конфлікту інтересів" при виконанні владних повноважень; в) забезпечення належного функціонування стратегічних галузей економіки, державного апарату та органів місцевого самоврядування. У випадку встановлення таких обмежень, вони повинні бути однаковими для всіх осіб, які володіють спеціальним правовим статусом. Це означає, що для усіх категорій осіб, які мають право на спе-

ціальну пенсію, повинен бути встановлений однаковий порядок визначення заробітної плати для обчислення пенсії. Іншими словами, встановлення для наукових (науково-педагогічних) працівників порядку визначення заробітної плати для обчислення пенсії, відмінного від порядку, встановленого для інших категорій т. зв. спеціальних пенсіонерів, не може вважатися правомірним обмеженням їхнього права на пенсійне забезпечення.

З іншого боку, на підставі аналізу нормативно-правових актів О.М. Руднева [9, с. 10] констатує, що статус особи може бути однією із підстав дискримінації. Науковець пропонує розуміти дискримінацію як надання особі будь-яких відмінностей, винятків, обмежень чи переваг за ознаками статі, раси, кольору шкіри, мови, політичних, релігійних та інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, роду й характеру занять, місця проживання та інших обставин, які спрямовані на ослаблення або зводять нанівець визнання, користування або реалізацію на засадах рівності прав людини та основоположних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадянській або іншій галузі. Таким чином, законодавче закріплення для наукових (науково-педагогічних) працівників порядку визначення заробітної плати для обчислення пенсії, відмінного від порядку, встановленого для інших категорій спецпенсіонерів, є проявом дискримінації цих працівників у соціальній галузі, зокрема у сфері пенсійного забезпечення.

Також положення Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність" звужують обсяг права на пенсійне забезпечення наукових (науково-педагогічних) працівників, що дає змогу врахувати для обчислення пенсії заробітну плату наукового (науково-педагогічного) працівника лише за основним місцем роботи, та положення, що встановлюють обмеження при визначенні заробітної плати для обчислення пенсії наукових (науково-педагогічних) працівників недержавних наукових установ і організацій, недержавних вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації.

На підставі проведеного дослідження можна зробити висновок, що правове регулювання пенсійного забезпечення наукових та науково-педагогічних працівників є недосконалим, не достатньо забезпечує престижність наукової праці та не стимулює систематичного оновлення наукових кадрів. У зв'язку з цим Закон України "Про наукову і науково-технічну діяльність" потребує удосконалення.

Список використаної літератури

1. Закон України "Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи" від 08.07.2011 № 3668-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, N 12-13, ст. 82.

2. Скоробагатько А. В. Історико-правовий розвиток законодавства про пенсійне забезпечення наукових працівників у період входження України до складу СРСР (1925–1990 роки). – Держава і право: Зб. наук, праць. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. – Вип. 21.–С. 381–389.

3. Скоробагатько А. В. Особливості розвитку законодавства про пенсійне забезпечення наукових працівників у період незалежності України. – Держава і право: Зб. наук, праць. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2004. – Вип. 24. – С. 377–385.

4. Сташків Б. І. Проблеми пенсійного забезпечення: навчальне видання. – Чернігів: Чернігівський державний інститут права, соціальних технологій та праці, 2011. – 140 с.

5. Скоробагатько А. В. Правове регулювання пенсійного забезпечення наукових працівників: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Одеса, 2004. – С. 5.

6. Право соціального забезпечення: Навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / П.Д. Пилипенко, В.Я. Бурак, С.М. Синчук та ін.; за ред. П.Д. Пилипенка. – К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2006. – 356 с.

7. Закон України "Про наукову і науково-технічну діяльність" від 13.12.1991 № 1977-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР) 1992, № 12, ст. 165

8. Стрекалов А. Є. Обмеження основних прав та свобод людини і громадянина як інститут конституційного права України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2010. – С. 13.

9. Руднева О. М. Поняття й сутність принципу недискримінації // Проблеми законності. – 2010. – № 110. – С. 10.

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЩОРІЧНИХ ВІДПУСТОК ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

І. Поскробка, студентка групи 410 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: О.В. Селецький, викладач кафедри трудового права та права соціального забезпечення Чернігівського національного технологічного університету

Для того, щоб працівник міг якісно виконувати свої трудові обов'язки, ефективно реалізовувати трудовий потенціал, відновлювати працездатність, трудовим законодавством передбачена така категорія вільного від роботи часу як щорічні відпустки. Щорічні відпустки були предметом ґрунтовного наукового дослідження багатьох вчених, таких як Н. Хуторян, Н. Болотіна, Л. Гаращенко, В. Ротань, В. Венедіктов, Г. Чанишева та ін. Нині діючий КЗпП України, а також Закон України "Про відпустки" не є досконалим у сфері правового регулювання відпусток. Дані нормативні акти потребують подальшого вивчення та вдосконалення, а наукові висновки, зроблені за результатами дослідження даних питань, мають бути неодмінно враховані при проведенні правової реформи та прийнятті Трудового кодексу України.

На жаль, чинне нині трудове законодавство не дає легального визначення поняття "щорічна відпустка", але системно аналізуючи положення Закону України "Про відпустки" можна зазначити, що щорічна відпустка – це розрахований у календарних днях час, що підлягає оплаті, протягом якого працівник звільняється від виконання своїх трудових обов'язків зі збереженням на цей період за працівником місця роботи (посади) з метою відпочинку для відновлення його працездатності.

Ст. 5 Закону України "Про відпустки" [1] передбачає, що тривалість відпусток незалежно від режимів та графіків роботи розраховується в календарних днях. У той же час Закон України "Про судоустрій і статус суддів" [2] (ст. 130) вимірює тривалість щорічної основної відпустки судді у робочих днях. Тобто положення вищезгаданих нормативно-правових актів не узгоджуються, а тому законодавцю було б доцільно викласти ст. 5 Закону України "Про відпустки" у такій редакції: "Тривалість відпусток визначається цим Законом, іншими законами та нормативно-правовими актами України і незалежно від режимів та графіків роботи розраховується календарних днях, крім випадків, визначених законодавством".

Однією з гарантій у сфері трудових прав громадян є законодавчо визначена мінімальна тривалість щорічної основної відпустки, яка відповідно до ст. 6 Закону України "Про відпустки" надається працівникам тривалістю не менш як 24 календарних дні за відпрацьований робочий рік, який відлічується з дня укладення трудового договору. Конвенція МОП №132 "Про оплачувані відпустки" [3], ратифікована Україною, у ст. 3 проголошує, що кожна особа, до якої застосовується Конвенція, має право на щорічну оплачувану відпустку встановленої мінімальної тривалості, при чому тривалість відпустки не може становити менше трьох робочих тижнів за один рік роботи. Отже, в питанні тривалості щорічної основної відпустки вітчизняне законодавство не лише не суперечить вищезгаданому акту, але передбачає більшу тривалість такої відпустки. Менша тривалість даної відпустки допускається лише для сезонних і тимчасових працівників, яким вона надається пропорційно до відпрацьованого часу. Однак в світлі зарубіжної практики таку тривалість відпустки можна вважати дискусійною, адже у законодавстві багатьох держав її тривалість є значно більшою [4, с. 129]. Так, у п. 3 ст. 2 Європейської соціальної хартії (переглянутій) [5] працівникам гарантується щорічна оплачувана відпустка тривалістю не менше чотирьох тижнів (а це 28 календарних днів, а не 24). Верховною Радою України була ратифікована дана Хартія за винятком деяких положень, у тому числі і тих, що стосуються тривалості щорічної оплачуваної відпустки. Подібне положення міститься і в правових актах Європейського Союзу. Отже, враховуючи той факт, що Україна обрала європейський шлях розвитку, законодавцю було б доцільно підвищити тривалість відпустки до 28 календарних днів, слідуючи міжнародному та зарубіжному досвіду багатьох країн.

На жаль, вітчизняне законодавство не надає пільг працівникам, які мають певний безперервний трудовий стаж, у сфері визначення тривалості щорічної основної відпустки, крім деяких категорій працівників, перелік яких визначений ст. 6 Закону України "Про відпустки". Залежність тривалості відпустки від стажу роботи на одного роботодавця виконує своєрідну функцію стимулювання тривалої роботи, закріплення професійних кадрів. Даний принцип обов'язково повинен бути врахований при вдосконаленні нормативного матеріалу у сфері регулювання щорічних відпусток.

Певні зауваження викликають і встановлені законодавством вимоги щодо максимальної тривалості щорічних додаткових відпусток – за роботу зі шкідливими і важкими умовами праці та за особливий характер праці. На мою думку, необґрунтованим є формулювання законодавцем лише верхньої межі тривалості таких відпустки без вказівки на нижню межу, оскільки в трудовому праві діє так

званий принцип сприяння, що передбачає встановлення на рівні закону в обов'язковому порядку мінімальних соціальних гарантій, у тому числі і у сфері встановлення тривалості щорічних додаткових відпусток, а вже договори про працю можуть покращувати становище працівників.

Потребують критичного аналізу також положення Закону України "Про відпустки", що стосуються порядку надання відпусток. Відповідно до ч. 1 ст. 10 вищезгаданого Закону, у випадку коли працівник має право на щорічну додаткову відпустку за кількома підставами, вона надається йому лише за однією з підстав, обраною працівником. Заборона законодавцем надавати відпустку за кількома підставами є обмеженням права працівника на відпочинок [6, с. 37]. При цьому слід зауважити, що додаткові відпустки спрямовані саме на компенсування працівникові шкоди, завданої його здоров'ю у зв'язку з виконанням трудових обов'язків. Проте у другому реченні цієї ж частини звертається увага, що порядок надання додаткових відпусток за кількома підставами визначається Кабінетом Міністрів України. Отже, працівнику за певних обставин все-таки може бути надано таку відпустку за кількома підставами. Проте було б раціональніше визначити порядок надання таких відпусток не на рівні підзаконного нормативно-правового акта, а безпосередньо в Законі з метою зведення до мінімуму невикористаної кількості нормативно-правових актів, а також змінити формулювання ч. 1 ст. 10 Закону для уникнення непорозумінь при тлумаченні даної норми.

Загальна тривалість щорічних основної та додаткових відпусток не може перевищувати 59 календарних днів, а для працівників, зайнятих на підземних гірничих роботах, – 69 календарних днів, при цьому щорічні основна і додаткові відпустки надаються працівникові з таким розрахунком, щоб вони були використані, як правило, до закінчення робочого року. Проте на практиці можуть траплятися випадки, коли працівникові з певних причин не надавалися відпустки і не виплачувалася грошова компенсація за частину невикористаної відпустки згідно з ч. 4 ст. 24 Закону, що, до речі, є порушенням трудового законодавства з боку роботодавця. У таких випадках Закон не встановлює строків давності стосовно використання працівником відпустки і роботодавець зобов'язаний надати її у наступні робочі роки. Дане твердження підтверджується також положенням ч. 1 ст. 24 Закону України "Про відпустки", відповідно до якої у разі звільнення працівника йому виплачується грошова компенсація за всі не використані ним дні щорічної відпустки. Отже, формулювання ч. 3 ст. 10 Закону України "Про відпустки" про обмеження загальної тривалості щорічних основної та додаткових відпусток орієнтоване на неухильне додержання роботодавцем норм трудового права, що, на жаль, не завжди відбувається на практиці. Таким чином, було б доцільніше внести зміни до ч. 3 ст. 10 Закону "Про відпустки" та зазначити, що загальна тривалість щорічної відпустки може бути більшою за умов, що у попередні роки відпустка працівником не була повністю або частково використана.

Слід зазначити також і про необхідність вдосконалення правових норм, пов'язаних з визначенням черговості надання працівникам щорічних відпусток. По-перше, ч. 10 ст. 10 Закону України "Про відпустки" не встановлює терміну, в який повинен бути затверджений графік відпусток та доведений до відома усіх працівників. По-друге, положення про те, що при складанні графіків ураховуються

інтереси як виробництва, так і особисті інтереси працівників та можливості для їх відпочинку, залишається суто декларативним, оскільки механізм реалізації даної правової норми не передбачений Законом.

Отже, щорічні відпустки відіграють важливу роль, адже дають змогу відновити працездатність працівника, його потенціал, компенсувати йому затрачені фізичні, розумові, психологічні, емоційні сили внаслідок виконання трудових обов'язків. Зважаючи на те, що трудове законодавство України у сфері регулювання щорічних відпусток не є досконалим, воно потребує подальшого вдосконалення. У процесі формування і розвитку трудового права слід використовувати міжнародний досвід, адаптувати його до соціально-економічних умов нашої держави з метою найбільш повного та ефективного захисту працівника як слабшого учасника трудових відносин.

Список використаної літератури

1. Про відпустки: Закон України від 15 листопада 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 2. – Ст. 4.
2. Закон України "Про судоустрій і статус суддів" від 07 липня 2010 року // Голос України від 03.08.2010. – № 142.
3. Конвенція про оплачувані відпустки (переглянута у 1970 році) від 24 червня 1970 № 132 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_022.
4. Хуторян Н.М., Баранюк Ю.В., Дріжчана С.В., Гаращенко Л.П., Лаврінчук І.П., Макогон О.В., Стадник М.П., Чанишева Г.І. Гармонізація трудового законодавства України із законодавством Європейського Союзу. – К.: Юридична думка, 2008. – 304 с.
5. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03 травня 1996 № ETS № 163 // Голос України від 30.11.2006. – № 227.
6. Хуторян Н.М. Проблеми правового регулювання відпусток у проекті Трудового кодексу України // Право України. – 2009. – № 3. – С. 35–40.

"ПЕРЕВЕДЕННЯ НА ІНШУ РОБОТУ" ТА "ПЕРЕМІЩЕННЯ НА ІНШЕ РОБОЧЕ МІСЦЕ": ПРАВОВА РІЗНИЦЯ МІЖ ПОНЯТТЯМИ

Т. Святюк, студентка групи 410 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: О.В. Селецький, викладач кафедри трудового права та права соціального забезпечення Чернігівського національного технологічного університету

Трудове законодавство України гарантує працівникові дотримання тих умов трудового договору, які були обумовлені при його укладенні. Як правило, одностороння зміна умов не допускається. Однак в процесі роботи з різних причин виникає потреба змінити умови трудового договору. Ініціатива такої зміни може йти як від власника або уповноваженого ним органу, так і від самого

працівника. Будь-які зміни умов трудового договору повинні відбуватися з дотриманням законності та не порушувати права працюючих.

У ст. 32 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України) передбачено три види зміни умов трудового договору:

- 1) переведення на іншу роботу;
- 2) переміщення на інше робоче місце;
- 3) зміна істотних умов праці [1].

На практиці часто виникають дискусії щодо розмежування понять переведення і переміщення, оскільки при переміщенні, як і при переведенні, умови праці певною мірою змінюються. Іноді замість переведення працівників на іншу роботу безпідставно оформлюють переміщення, що може спричинити трудові спори.

Немає у трудовому праві питання складнішого, ніж переведення працівника на іншу роботу. У вирішенні цього питання переплелися багато сучасних протиріч, неузгодженостей, а головне, невизначеності щодо поняття примусової праці, меж дисциплінарної влади роботодавця, співвідношення прав та інтересів працівників і роботодавців.

Ч. 1 ст. 32 КЗпП України передбачає, що переведення на іншу роботу на тому ж підприємстві, в установі, організації, а також переведення на роботу на інше підприємство, в установу, організацію або в іншу місцевість, хоча б разом з підприємством, установою організацією, допускається тільки за згодою працівника, за виключенням деяких випадків передбачених законодавством [1]. Проблеми розпочинаються з того, що прямого визначення переведення на іншу роботу законодавець не дає. Законодавством про працю не встановлено форму надання згоди працівника на переведення, така згода може бути висловлена як в усній, так і в письмовій формі. Як зазначає М. Пасічник, з метою уникнення непорозумінь та трудових спорів необхідно отримувати згоду працівника на переведення все ж таки в письмовій формі, оскільки в наказі про переведення можна буде послатися не на усну згоду працівника, яку в разі спору буде важко довести, а на письмово зафіксовану згоду, що буде незаперечним доказом [2, с. 12].

Щодо переміщення, то ч. 2 ст. 32 КЗпП України зазначає, що воно не повинне торкатися зміни спеціальності, кваліфікації чи посади. Пункт 31 постанови Пленуму Верховного Суду України "Про практику розгляду судами трудових спорів" від 6 листопада 1992 року № 9 містить роз'яснення, відповідно до якого переведенням на іншу роботу вважається доручення працівникові роботи, що не відповідає спеціальності, кваліфікації чи посаді, визначеній трудовим договором [3]. Тобто ключовою умовою переміщення є доручення роботи у межах спеціальності, кваліфікації чи посади, а ця умова у трудовому праві отримала назву трудової функції [4]. Встановлена при прийомі на роботу угодою сторін трудового договору трудова функція працівника зазначається в наказі (розпорядженні) про прийом на роботу, який доводиться до відома працівника під розписку (п.6 Типових правил внутрішнього трудового розпорядку від 20.07.1984 р) [5].

Професія є широкою сферою трудової діяльності, що відображає галузевий або родовий поділ праці, в якій працівник може застосовувати свої трудові здібності відповідно до наявних у нього знань, навичок та вміння (вчитель, лікар, слюсар тощо). Але за допомогою тільки цієї категорії, як правило, не можливо визначити

трудова функція працівника, оскільки професія охоплює дуже широке коло можливих видів діяльності. Тому необхідна спеціалізація професійних навичок.

Спеціалізація – більш вузька сфера трудової діяльності в межах конкретної професії, найбільш повно і глибоко засвоєна працівником (вчитель фізики, лікар-окуліст, слюсар-інструментальник). Для виконання роботи за конкретною спеціальністю з урахуванням складності трудового процесу необхідна наявність визначеної кваліфікації.

Кваліфікація – рівень теоретичних і практичних знань у відповідній професії, спеціальності, що відповідає тарифному розряду (слюсар-інструментальник 4 розряду) [4].

Посада – це визначена структурою і штатним розписом первинна структурна одиниця державного органу та його апарату, на яку покладено встановлене нормативними актами коло службових повноважень [6].

Можна прийти до висновку, що якщо особа залишається працювати на цьому ж підприємстві, установі, організації і трудова функція не змінюється, то це переміщення, а якщо змінюється, то переведення.

Зміна робочого місця працівника за законодавством не вважається переведенням, а відповідно до ч. 2 ст. 32 КЗпП України називається переміщенням працівника на інше робоче місце і не вимагає для цього його згоди. У даному випадку йдеться про переміщення працівника на тому ж підприємстві, в установі, організації на інше робоче місце, в інший структурний підрозділ в тій же місцевості, про доручення роботи на іншому механізмі або агрегаті в межах спеціальності, кваліфікації або посади, обумовлених трудовим договором. Видається неправильним підхід, згідно з яким законодавець відокремлює трудову функцію працівника від місця його роботи і називає це переміщенням, тим самим звільняючи власника від обов'язку одержати таку згоду. Місце роботи відіграє не менше, а подеколи й більше, значення у змісті трудового договору, ніж трудова функція. Саме пошук підходящого місця роботи змушує працівника переходити з одного відділу підприємства до іншого, від одного керівника до другого, залишаючи при цьому незмінною трудову функцію. Справа в тому, що в процесі праці працівник залишається людиною, для котрої надзвичайне значення мають суспільні зв'язки, трудовий колектив, особисті стосунки, імідж фірми, особистість безпосереднього керівника, обсяг роботи, її характер тощо. І навіть у рамках одного підприємства ці обставини можуть суттєво відрізнятися. Чи не пошуки сприятливого мікроклімату та усіх зазначених умов змушують працівника подеколи залишати місце роботи і шукати іншого?

Окрім цього є і суто юридичний бік справи. Якщо при укладенні трудового договору було обумовлене конкретне робоче місце (відділ, підрозділ), то така умова стає суттєвою умовою трудового договору, яку не можна змінити без згоди працівника, і така зміна, по суті, є переведенням. Але принципи справедливості, рівності й узгодженості трудового договору вимагають визнати, що не тільки зміна трудової функції та робочого місця повинні вимагати згоди працівника і називатися переведенням [7].

При переведенні працівника на інше підприємство, на відміну від переведення на іншу роботу на тому ж підприємстві, трудовий договір не змінюється, а припиняється (п. 5 частини першої ст. 36 КЗпП України). Відповідно на новій

роботі працівник укладає новий трудовий договір, що оформлюється наказом про призначення працівника на відповідну посаду в порядку переведення. Багато підприємств торгівлі, громадського харчування та інших господарських організацій сфери обслуговування мають розгалужену сітку структурних підрозділів, розташованих у різних місцях одного населеного пункту. Адміністрація цих структурних підрозділів, як правило, правом прийняття на роботу не наділена. Тому досить часто виникають непорозуміння з приводу того чи можна структурні підрозділи розцінювати як "інше підприємство". Ч. 2 ст. 32 КЗпП України вказує на те, що перехід у інший структурний підрозділ у тій же місцевості є переміщенням і не потребує згоди працівника.

Переведенням в іншу місцевість вважається направлення на роботу за межі даного населеного пункту. Якщо в трудовому договорі було обумовлено, що працівник буде виконувати роботи на об'єктах, розташованих в декількох населених пунктах, то доручення роботи на різних об'єктах не вимагатиме додаткової згоди працівника і не буде вважатися переведенням.

Отже, розмежування понять "переведення" і "переміщення" у трудовому праві має дуже важливе практичне значення. Їх правильне розуміння дає можливість уникнути великої кількості трудових спорів, адже для переведення необхідна обов'язкова згода працівника, а для переміщення – ні. Основними критеріями, за якими здійснюється таке розмежування, є трудова функція працівника та робоче місце. Переведення відрізняється від переміщення тим, що у разі переведення працівнику доручається або інша робота, або та ж сама, але на іншому підприємстві, або робота на цьому ж підприємстві, але в іншій місцевості. У той же час при переміщенні працівник продовжує виконувати ту ж роботу, на тому самому підприємстві і в тій же місцевості, однак на іншому робочому місці, засобі праці чи іншому відділі.

Список використаної літератури:

1. Кодекс законів про працю України // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – додаток до № 50. – Ст. 375.
2. Пасічник М. Переведення та переміщення працівників: у чому різниця? // Кадровик. Трудове право і управління персоналом. – 2007. – № 8. – С. 12.
3. Про практику розгляду судами трудових спорів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.1992 р. № 9 // Дебет–Кредит (Галицькі контракти). – 2008. – № 29. – Стор. 279.
4. Череватенко І.М. Розмежування понять "переведення" і "переміщення" в трудовому праві. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/2._SND_2007/Pravo/19073.doc.htm.
5. Типовые правила внутреннего трудового распорядка для рабочих и служащих предприятий, учреждений, организаций: пост. Госкомтруда СССР и ВЦСПС от 20.07.1984 г., № 213 // Юрид. вісн. України. – 1999. – № 15.
6. Про державну службу: Закон України від 16.12.1993 // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 52. – Ст. 490.
7. Зміна умов трудового договору. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://jurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/literatura/trud_pravo/041.php.

ПРАВОВИЙ СТАТУС ДЕРЖАВНОЇ ІНСПЕКЦІЇ УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ПРАЦІ

Г.В. Терела, кандидат історичних наук, доцент кафедри правознавства ВНЗ Укоопспілки "Полтавський університет економіки і торгівлі"

Серед державних органів, які здійснюють контрольні-наглядові функції за додержанням законодавства про працю – органів прокуратури, екологічного, технологічного, санітарно-епідеміологічного нагляду, інших державних та муніципальних органів – провідна роль в забезпеченні трудових прав громадян, як свідчить світова практика, повинна бути відведена інспекціям праці. У зв'язку з цим актуальним є дослідження правового статусу Державної інспекції України з питань праці (далі – Держпраці).

У літературі найуживанішим і найзагальнішим є визначення правового статусу як юридичного закріплення особи у суспільстві [5, с. 95]. Ми погоджуємося із думкою О. М. Алтуніної, яка вважає, що застосування терміну "правовий статус" лише стосовно фізичних осіб, а по відношенню до юридичних осіб поняття "компетенція" є недоцільним, оскільки компетенція – це лише один із елементів правового статусу юридичної особи [1].

До структури правового статусу особи як інтегрованої категорії належать: правові норми, що визначають її статус (як норми національного законодавства, так і норми міжнародних договорів); основні права та обов'язки; правосуб'єктність; правові принципи; юридичні гарантії; правовідносини загального (статусного типу); юридична відповідальність [5, с. 96].

З приводу структурного складу правового статусу державного органу у науковій літературі не склалося єдиної точки зору. Так, І. Л. Бачило складовими правового статусу державних органів вважає правомочність і відповідальність. Ю. А. Тихомиров до таких елементів відносить мету, порядок утворення і функціонування, завдання, форми відносин з іншими ланками державного апарату [1].

Особливої уваги заслуговує позиція російського науковця Д. М. Бахраха, який виділяє три блоки статусу державного органу: цільовий, що визначає норми про мету, завдання та функції діяльності; організаційно-структурний і третій блок, – компетенції як сукупність владних повноважень і підвідомчості. Його точку зору підтримують і провідні українські правники Ю. П. Битяк, Б. В. Авер'янов, В. К. Колпаков та інші [1].

Виходячи з цього метою статті є аналіз структурних елементів правового статусу Державної інспекції з питань праці, а саме: характеристика вітчизняних та міжнародних норм, які визначають її статус; з'ясування правових принципів, мети, завдань та функцій діяльності, її підвідомчості та повноваження.

Згідно Указу Президента України "Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади" від 9 грудня 2010 року № 1085/2010 утворено Міністерство соціальної політики та Державну інспекцію з питань праці шляхом реорганізації Міністерства праці і соціальної політики України, у складі якого діяв Державний департамент нагляду за додержанням законодавства про працю [7]. Держінспекцію включено до системи центральних органів виконавчої влади, її діяльність координується Віце-прем'єр-міністром України – Міністром соціальної політики.

Відтак, згідно названого Указу Президента змін зазнала не лише назва державного органу (замість департаменту створено інспекцію), але і його суть, що складає основу правового статусу, – Держінспекція набула статусу центрального органу виконавчої влади, ставши правонаступником урядового органу державного управління. Варто зазначити, що таким змінам послугувала світова практика. Після багатьох років експериментувань у сфері пошуку дієвих механізмів контролю за додержанням трудового законодавства міжнародною спільнотою (чому сприяла, насамперед, політика Міжнародної організації праці) були вироблені спільні принципи, з яких двома найважливішими стали запобігання та інтеграція. Міжнародна конференція, присвячена органам контролю за додержанням трудового законодавства, яка проходила у Люксембурзі 9-11 березня 2005 року, ухвалила Остаточні висновки "Єднання понад розбіжності: про необхідність створення інтегрованої системи інспекції праці", у яких рекомендувала державам-членам МОП розробити національні плани дій зі створення відповідних інспекцій, до відання яких має відноситися не лише контроль у сфері охорони праці, але й таких питань, як забезпечення рівноправності працівників, захист прав трудящих-мігрантів, неповнолітніх, жінок, осіб похилого віку тощо [2].

Термін "інспекція праці" закріпився у світовій практиці з прийняттям у 1947 р. Конвенції Міжнародної організації праці "Про інспекцію праці в промисловості і торгівлі" № 81, яку ратифікували понад 130 держав-членів МОП і яку Міжнародна конференція праці включила до десяти найважливіших конвенцій [9]. У 2004 році Україна ратифікувала Конвенцію № 81 і тим самим зобов'язалась мати систему інспекцій праці, до повноважень якої належить не лише забезпечення дотримання трудового законодавства, але й охорони праці [8].

Відповідно до Положення про Державну інспекцію України з питань праці, затвердженого Указом Президента України від 6 квітня 2011 р. № 386/201, Держпраці забезпечує реалізацію державної політики з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, зайнятість населення, а також законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування в частині призначення нарахування та виплати допомоги, компенсацій, надання соціальних послуг та інших видів матеріального забезпечення з метою дотримання прав і гарантій застрахованих осіб [6]. Слід відзначити, що компетенція Державної інспекції згідно названого положення істотно розширилась порівняно із повноваженнями Державного департаменту нагляду за додержанням законодавства про працю. За Держпраці нормативно закріплені такі групи повноважень: а) щодо попередження правопорушень (що дає можливість реалізовувати принцип запобігання, вироблений світовою спільнотою); б) щодо припинення правопорушень; в) щодо застосування адміністративних санкцій; г) нормотворчі повноваження; д) роз'яснювальні повноваження [3, с. 211]. Згідно пп.1 п. 4 Положення Держпраці має право здійснювати контроль і за дотриманням охорони праці, зокрема, умов праці жінок, молоді та інвалідів, надання пільг і компенсацій за важкі та шкідливі умови праці, забезпечення спецодягом, засобами індивідуального захисту тощо [6].

На жаль, сучасний правовий статус суб'єктів характеризується непоодинокими прогалинами у правовому регулюванні. Зокрема, глава XVIII Кодексу законів про працю України, визначаючи приписами статті 260 перелік органів, які

здійснюють державний нагляд за охороною праці, не включає до останніх Державну інспекцію праці, не зважаючи на розширення її повноважень. А стаття 259 КЗпП тільки у загальному вигляді зазначає, що центральні органи виконавчої влади здійснюють контроль за додержанням законодавства про працю [4]. Тому нагальною потребою є закріплення у новому Трудовому кодексі правового статусу Державної інспекції праці.

Водночас у сучасному правовому регулюванні наявними є і позитивні тенденції, серед яких – формування правового статусу суб'єктів на основі міжнародних стандартів.

Таким чином, на сьогодні правовий статус Державної інспекції питань з праці характеризується тим, що вона є центральним органом виконавчої влади, наділена контрольно-наглядовими повноваженнями, які реалізує відповідно до визначених "Положенням про Державну інспекцію України з питань праці" мети, завдань та функцій.

Список використаної літератури

1. Алтуніна О. М. Адміністративно-правовий статус органів місцевого самоврядування / О. М. Алтуніна [Електронний ресурс]. □ Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2010_4/PB-4/PB-4_18.pdf
2. Біла М. Організаційні механізми забезпечення державної політики дотримання законодавства про працю [Електронний ресурс] / М. Біла // Теорія та практика державного управління. – 2011. □ № 1(32). – Режим доступу : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2011-1/index.html>
3. Гончарова К. В. Повноваження державної інспекції з питань праці / К. В. Гончарова // Актуальні проблеми права: теорія і практика. Збірник наукових праць. – Луганськ : Вид-во Східноукраїнського національного університету імені В. Даля. – 2011р. – 640с.
4. Кодекс законів про працю України: Затверджений Законом УРСР від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII // Верховна Рада України. Офіційний інтернет-сайт [Електронний ресурс]. □ Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
5. Панчишин А. В. Поняття, ознаки та структура категорії "правовий статус" / А. В. Панчишин // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 2. – С. 95–98.
6. Положення про Державну інспекцію України з питань праці: затверджено Указом Президента України від 6 квітня 2011 р. № 386/201 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 29. – Ст. 1224.
7. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 9 грудня 2010 р. № 1085/2010 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 94. – Ст. 3334.
8. Про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці № 81 1947 року про інспекцію праці у промисловості й торгівлі: Закон України від 8 вересня 2004 р. № 1985-IV // Офіційний вісник України. – 2004. – № 39. – Ст. 2570.
9. Райс А. Інструментарій інспекторів праці: типова правозастосовна політика, навчально-практичний посібник, кодекс етичної поведінки [Електронний

ресурс] / А. Райс. □ Будапешт, Міжнародне бюро праці, 2006. □ Режим доступу: <http://www.ilo.org/public/english/region/eurpro/budapest/download/osh>

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВ ТА ОБОВ'ЯЗКІВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА УКРАЇНИ В СФЕРІ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

О. Трутень, студентка групи 311 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: Г.Р. Волкова, старший викладач кафедри трудового права та права соціального забезпечення Чернігівського національного технологічного університету

Зазначимо, що за останні роки в Україні пенсійне законодавство оновлювалося, зазнавало змін і доповнень. Однак, незважаючи на велику кількість нормативно-правових актів у сфері пенсійного забезпечення, у жодному з них не закріплено права та обов'язки людини і громадянина України в сфері пенсійного забезпечення.

Метою публікації є аналіз нормативно-правових проблем закріплення прав та обов'язків людини і громадянина України в сфері пенсійного забезпечення.

Проблеми нормативно-правових проблем закріплення прав та обов'язків людини і громадянина України в сфері пенсійного забезпечення присвячено чимало наукових досліджень, зокрема праці В.С. Андрєєва, В.М. Андріїва, М.Д. Бойка, Н.Б. Болотіної, В.Я. Бурака, В.С. Венедіктова та ін.

Пенсійне забезпечення є основною складовою частиною системи соціального захисту населення. Перехід до розбудови пенсійної системи Україна розпочала ще у 1991 році, коли було прийнято Закон України "Про пенсійне забезпечення" [1]. У 1992 р. прийнято Постанову Кабінету Міністрів України про створення Пенсійного фонду України [2], затверджено Положення про його діяльність [3]. На базі Пенсійного фонду запроваджено систему збирання і розподілу страхових внесків роботодавців та громадян на пенсійні виплати. Це стало початком переходу до традиційних світових принципів організації пенсійного забезпечення.

З прийняттям Конституції України (ст. 46) встановлено право громадян на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у старості та в інших випадках, передбачених законом.

В розвиток конституційних положень Указами Президента України від 13 квітня 1998 р. [4] схвалено Основні напрями реформування пенсійного забезпечення в Україні та від 4 травня 1998 р. – заходи щодо впровадження персоналізованого обліку відомостей у системі обов'язкового державного пенсійного страхування [5].

Від 2000 року в Україні запроваджено персоналіфікацію пенсійних рахунків, що сприяло визначенню конкретних сум кожної людини, внесених до солідарної системи Пенсійного фонду.

Напрями реформування пенсійної системи в Україні визначені у прийнятих у липні 2003 р. законах України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" [6] та "Про недержавне пенсійне забезпечення" [7]. Згідно ст. 2 Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування"

передбачалося створення трирівневої системи пенсійного забезпечення: солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (I рівень); накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (II рівень); система недержавного пенсійного забезпечення (III рівень).

З прийняттям зазначених законів України з 1 січня 2004 р. розпочато впровадження пенсійної реформи.

Кабінетом Міністрів України 14 жовтня 2009 р. схвалена Концепція подальшого проведення пенсійної реформи [8], метою якої є подальше ефективне і системне реформування пенсійної системи України, спрямоване на забезпечення рівня життя людей похилого віку та інших категорій громадян, які втратили працездатність, забезпечення стабільного функціонування та прозорості пенсійної системи. Концепцію передбачалося реалізувати протягом 2010–2017 років у два етапи.

Про проблеми пенсійної реформи та вдосконалення пенсійного законодавства йшлося на парламентських слуханнях, що відбулися 16 лютого 2011 р. [9]. Учасники парламентських слухань привернули увагу до проблеми належного правового забезпечення пенсійної реформи як найбільш важливого для Українського населення заходу.

Крім того, учасники слухань відмітили спроби уряду скоротити дефіцит Пенсійного фонду не шляхом системних економічних реформ, а за рахунок підвищення пенсійного віку, стажу роботи тощо [10].

Розвиток пенсійної системи значною мірою визначається демографічною ситуацією. Вже нині у пенсійній системі України на 10 платників внесків припадає 9 пенсіонерів, а за незмінності рівня участі населення у пенсійному страхуванні до середини 2020-х років кількість пенсіонерів може перевищити кількість платників.

За прогнозом Інституту демографії та соціальних досліджень Національної академії наук, протягом 2010–2025 років це співвідношення досягне 50 відсотків, а до 2050 року – 76 відсотків. Уже нині пенсіонери становлять майже 30 відсотків загальної чисельності населення. Чисельність платників внесків на пенсійне страхування становить 15,2 млн. осіб, а чисельність пенсіонерів - 13,8 млн., тобто пересічний платник внесків фінансує 90,8 відсотка середньої пенсії, а в окремих регіонах – більше. При цьому частка пенсійних видатків у валовому внутрішньому продукті країни вже перевищує 15 відсотків [11].

Заробітна плата не виконує жодної із своїх основних функцій – відтворювальної, стимулюючої та регулюючої. Відсутній зв'язок між кількістю та якістю праці та її оплатою. При цьому в українському законодавстві фактично ігноруються негативні наслідки явно заниженого рівня оплати праці [12, с. 24–37].

Ще схваленими Указами Президента України "Основними напрямами соціальної політики на 1997–2000 р." від 18 жовтня 1997 р., "Основними напрямами політики щодо грошових доходів населення України" від 7 серпня 1999 р., "Основними напрямами соціальної політики на період до 2004 р." від 24 травня 2000 р. та Концепцією подальшого реформування оплати праці від 25 грудня 2000 р. передбачалося здійснити реформування оплати праці та системи доходів населення через стабільне зростання частки заробітної плати в структурі валового внутрішнього продукту, підвищення частки тарифу в середній заробітній платі до

50-60 відсотків, що сприятиме росту продуктивної праці тощо. Проте визначені Указами заходи впродовж значного часу так і не досягнуті. Про реформування заробітної плати йшлося 10 грудня 2008 р. на парламентських слуханнях "Про стан дотримання конституційних гарантій трудових прав громадян" [13].

Громадяни, яким призначено пенсії, мають право: вибрати організацію, котра здійснюватиме виплату й доставку пенсії (поштове відділення чи банківські установи); одержувати пенсію не пізніше як 25-го числа місяця, за який виплачують пенсію; на виплату пенсії за 6 місяців наперед у разі виїзду на постійне місце проживання за кордон.

Громадяни мають право: звертатися в органи Фонду із пропозиціями, заявами та скаргами, одержувати вичерпні відповіді в терміни, визначені в Законі України "Про звернення громадян"; вимагати розгляду звернень у своїй присутності та з участю посадових осіб органу Фонду, які приймають рішення за результатами розгляду звернення.

Громадяни, яких не задовольняє рішення органу Пенсійного фонду України, мають право: оскаржити таке рішення в органі Пенсійного фонду України вищого рівня; звертатися в суд зі скаргами на дії або бездіяльність органів Пенсійного фонду України, їх посадових та службових осіб тощо.

Висновки Таким чином, коло прав та обов'язків, що закріплені в нормативно-правових актах України в сфері пенсійного забезпечення досить об'ємне та потребує систематизації. Аналіз чинних нормативно-правових актів показує, що нормативно-правові проблеми закріплення прав та обов'язків людини і громадянина України в сфері пенсійного забезпечення полягає у великій кількості самих нормативно-правових актів, що може вирішитись шляхом кодифікації.

Список використаної літератури:

1. Про пенсійне забезпечення: Закон України від 05.11.1991 № 1788–ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 21.01.1992. – № 3. – Ст. 10.
2. Про створення Пенсійного фонду України: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 січня 1992 р. № 39 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>.
3. Про затвердження Положення про Пенсійний фонд України: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.10.2007 р. № 1261 // Офіційний вісник України. – 2007. – 05.11. – № 81. – Ст. 3025. – С. 48.
4. Про Основні напрями реформування пенсійного забезпечення в Україні: Указ Президента України від 13.04.1998 р. № 291/98 // Офіційний вісник України. – 1998. – 30.04.– № 15. – С. 17.
5. Про заходи щодо впровадження персоніфікованого обліку відомостей у системі обов'язкового державного пенсійного страхування: Указ Президента України від 04.05.1998 № 401/98 // Урядовий кур'єр. – 1998– 14.05.
6. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058–ІУ // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – 12.12. – № 49. – Ст. 376.

7. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09.07.2003 р. № 1057–IV// Відомості Верховної Ради України. – 2003. – 28.11. – №47. – Ст. 372.

8. Про схвалення Концепції подальшого проведення пенсійної реформи: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.10.2009 № 1224–р // Офіційний вісник України. – 2009. – 30.10. – № 81. – Ст. 2752.

9. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: "Стан проведення пенсійної реформи та шляхи її вдосконалення": Постанова Верховної Ради України від 05.04.2011 р. № 3188–VI // Голос України. 2011. – 21.04. – №73.

10. Стан проведення пенсійної реформи та шляхи її вдосконалення. Стенограма від 16.02.2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gada.gou.ua/zakon/new/ag_sl/sll1602111.

11. Соціальні ризики фінансової стабільності України: Постанова Президії Національної Академії наук України від 24.09.2008 р. № 231 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gada.gou.ua>.

12. Макаренко О.Г. Проблеми законодавчого регулювання питань оплати праці // Економіко–правові проблеми державотворення в Україні / Авт. кол.: О. Л. Копиленко, Т. Т. Ковальчук, В. К. Черняк та ін. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2009. – С. 24–37.

13. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: "Про стан дотримання конституційних гарантій трудових прав громадян": Постанова Верховної Ради України від 15.01.2009 № 892–УІ // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – 10.07. – № 28. – Ст. 370. – С. 1029.

ЗАЙНЯТИСТЬ МОЛОДИ ЧЕРНІГІВЩИНИ: СТАН, АКТУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ТА ПРІОРИТЕТНІ КРОКИ

А. Шумна, студентка 1 курсу факультету підготовки юристів для МЗС Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого"

Науковий керівник: І.В. Самощенко, кандидат юридичних наук, декан факультету підготовки юристів для МЗС Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого".

Радикальні політичні та економічні перетворення, які відбулися в суспільстві з початку 90-х років минулого століття, загострили проблеми забезпечення гарантій реалізації права на працю й механізму регулювання трудових відносин. Ці проблеми, в першу чергу, справили негативний вплив на молодь: значна частка молодих громадян потрапила в тіньовий сектор економіки; збільшилися обсяги нелегальної зовнішньої трудової міграції. Тому, у сучасний період розбудови соціальної й правової держави, проблеми праці молоді є одними з найбільш актуальних. Вони потребують посилення координації зусиль держави і громадськості в цьому напрямі й обумовлюють необхідність наукових досліджень у цій сфері.

Проблема зайнятості молоді Чернігівщини хоча і пов'язана із загальною ситуацією у сфері зайнятості, але має свої специфічні ознаки. Аналізуючи рівень зареєстрованого безробіття в Чернігівській області, слід зазначити, що у порівнянні даних за 9 місяців 2012 р. з аналогічним періодом за попередній рік він зменшився на 0,7 % [1] (Додаток А). Але, безумовно, є такі райони, де рівень молодіжного безробіття зріс (Н.-Сіверський, Носівський, Щорський райони – серед випускників середніх загальноосвітніх шкіл; Менський, Срібнянський, Ніжинський, Прилуцький райони – випускників професійно-технічних закладів освіти; Ічнянський, Варвинський – вищих закладів освіти). Лідерами за рівнем молодіжного безробіття залишаються Бахмацький та Борзнянський райони. Доцільно вдосконалювати програми зайнятості молодого населення з урахуванням соціально-економічних та демографічних показників, адже зазначені вище райони є проблемними для формування регіонального ринку праці Чернігівської області.

Попит молоді на ринку праці в Чернігівській області у порівнянні з попереднім роком навпаки зріс на 3 %: у 2011 р. – 42 %, у 2012 р. – 45 %, не важко визначити, що питання працевлаштування молоді набуває особливої гостроти. Згідно річної звітності Чернігівського регіонального центру зайнятості щодо надання послуг молодим незайнятим громадянам, зареєстрованим в службі зайнятості, по Чернігівській області у 2012 році перебувало на обліку – 23 026 особи (із 51,5 тис. осіб кожен другий клієнт служби зайнятості – молода людина), працевлаштовано – 9 007 осіб, проходили профнавчання – 2 139 осіб, брали участь в оплачуваних громадських роботах – 2 436 осіб [2] (Додаток Б). Безперечно, це досить високий показник, але водночас він зменшується з кожним роком (порівняно з 2008 роком зменшився в 1,5 рази). Таким чином, з року в рік відбувається оновлення ринків праці, створення нових робочих місць, які відповідають пропозиції робочої сили і в той же час працездатне населення отримує роботу (Додаток В).

Проаналізувавши статистичні дані, можна визначити, що основними категоріями молоді є випускники навчальних закладів від шкіл до вищих навчальних закладів. Всі вони практично не мають досвіду, саме наявність цього фактору особливо часто використовується роботодавцем для відмови. Відмова роботодавця в наданні першого робочого місця є важливою проблемою молодіжної зайнятості.

Наступною проблемою є відсутність нещодавнього досвіду роботи. Це значить, що існуючий досвід та кваліфікація можуть виявитися "застарілими". А це може призвести до втрати впевненості молодою людиною при працевлаштуванні, і як наслідок стати перешкодою для отримання роботи. Подолати таку перешкоду тим складніше, чим тривалішою була перерва в роботі. Таким чином, молоді люди часто опиняються в ситуації, коли їх не беруть на роботу, оскільки вони не мають досвіду, в той же час вони не можуть набути цього досвіду, оскільки вони ніколи не працювали.

Наступна, не менш важлива проблема в секторі вторинної зайнятості полягає в частковій (неповній) зайнятості, тобто такій зайнятості, де існують умови неповного робочого часу вимушеного характеру. Високий рівень часткової зайнятості дозволяє зробити висновок, що молоді люди погоджуються на такі умови праці, які не відповідають вимогам правових норм, тому що вони розглядають роботу як тимчасову і не мають впевненості у завтрашньому дні. Слід підкреслити, що останнім часом набуло широкого використання укладення короткострокових трудових дого-

ворів з молодими працівниками. Це є ще одним чинником погіршення становища молоді на ринку праці.

На виконання Закону України "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні" [3] та відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 24.10.2001 № 40 "Про затвердження Типового положення про молодіжний центр праці" в Україні розвивається мережа молодіжних центрів праці [4]. Ці спеціалізовані державні установи діють з метою працевлаштування молоді, забезпечення її зайнятості у вільний від навчання час, сприяння розвитку молодіжного підприємництва, перенавчання та підвищення кваліфікації. Молодіжний центр праці при управлінні у справах сім'ї та молоді Чернігівської облдержадміністрації було створено відповідно до розпорядження Голови Чернігівської ОДА від 16 липня 2003 року № 237. Основними напрямками діяльності центру є: створення бази даних про молодь, яка звернулася до центру щодо працевлаштування, та про наявність вільних робочих місць для молоді; підбір місця роботи для молодих громадян; залучення молоді до підприємницької діяльності; надання молоді послуг, пов'язаних з профорієнтацією та підготовкою до роботи на першому робочому місці; організація трудових загонів для учнівської та студентської молоді; надання кваліфікованих консультаційних послуг.

Крім створення бази даних про молодь, яка звернулася до центру щодо працевлаштування, та про вакансії робочих місць, підбора місця роботи для молодих громадян організуються постійно діючі консультації щодо написання резюме, тренінги з соціальної адаптації молоді на ринку праці та придбання навичок самостійного пошуку роботи. Станом на 01.01.2013 року до Чернігівського молодіжного центру праці звернулося 2866 молодих людей з різноманітних питань щодо працевлаштування, організації підприємницької діяльності, профорієнтації, вторинної зайнятості, тощо (для порівняння, на 01.01 2012 року – 2674 особи) [5].

В 2010-2012 роках у Чернігівській області діяли такі програми, які стосуються сприяння працевлаштуванню та зайнятості молоді, розвитку молодіжної підприємницької діяльності: Обласна програма зайнятості населення на 2010-2012 роки, Програма соціально-економічного розвитку Чернігівської області на 2012 рік, Обласна комплексна програма "Молодь Чернігівщини 2012-2015 роки". Серед заходів, спрямованих на сприяння працевлаштуванню та зайнятості молоді, розвитку молодіжної підприємницької діяльності, запланованих, перелічено наступні: організація та проведення семінарів та тренінгів з актуальних питань підприємств малого і середнього бізнесу, соціальної адаптації молоді на ринку праці та придбання навичок самостійного пошуку роботи; організація та проведення серії профорієнтаційних тренінгів для учнів старших класів; організація та проведення маркетингового дослідження ринку праці м. Чернігова у віковій категорії до 35 років; організація та проведення регіонального туру щорічного Всеукраїнського конкурсу бізнес-планів підприємницької діяльності серед молоді.

На сприяння працевлаштуванню та зайнятості молоді в Чернігівській області у 2012 році для незайнятих молодих осіб були проведені, зокрема, такі заходи: школа інноваційного менеджменту та підприємництва з курсами англійської мови для молодих підприємців з метою залучення молоді до підприємницької діяльності та підвищення конкурентоспроможності молоді на ринку праці (кількість учасників – понад 75); серія тренінгів для учнів старших класів: "Соціальна адаптація на ринку праці", "Волонтерський рух та молодіжні трудові загани", "Проф-

орієнтація та вибір навчального закладу" (кількість учасників – 120); тренінги з підприємницької діяльності серед студентської молоді з метою залучення молоді до підприємницької діяльності та розширення можливостей працевлаштування шляхом само зайнятості (кількість учасників – 50) тощо [5].

Отже, розвиток ринку праці Чернігівської області характеризується наявністю значних територіальних відмінностей, які є найбільш поширеними на рівні адміністративних районів (Додаток Б). Локальні особливості зайнятості досить тісно взаємопов'язані з відтворенням населення. Народжуваність, як правило, нижча там, де вищий рівень безробіття (Ічнянський район та м. Прилуки) і навпаки (Городнянський та Ніжинський райони, м. Чернігів) (Додаток Г, Д, Е). Для локальних ринків, що об'єднують території переважно аграрної спеціалізації, першорядного значення набуває стабілізація сільськогосподарського виробництва та пов'язаних із ним переробних виробництв, розвиток соціальної інфраструктури села [6] (Додаток Є).

Регулювання процесів зайнятості в межах локальних ринків праці передбачає проведення регулярних соціологічних обстежень старшокласників загальноосвітніх шкіл, учнів професійно-технічних закладів та студентів вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації з метою визначення професійних намірів та їхньої корекції; ознайомлення випускників закладів освіти з даними про стан ринку праці, потребами підприємств, установ та організацій у потрібних спеціалістах.

Молодь як соціально-демографічна група характеризується не лише віковими межами, але й особливостями соціального становлення і розвитку. Ця група потребує додаткових заходів підтримки на ринку праці, це підтверджується аналізом причин молодіжного безробіття (економічні фактори, вікова дискримінація, відсутність досвіду роботи, проживання в сільській місцевості) [7, С. 55].

Отже, аналіз статистичних даних Чернігівського обласного центру зайнятості, свідчать, що кожен другий клієнт – молода людина. Основними категоріями молоді є випускники навчальних закладів, які не мають досвіду та є претендентами на перше робоче місце. Завдяки незначній позитивній динаміці розвитку економіки та погіршенню демографічної ситуації Чернігівської області упродовж 2012 року відбувся ряд позитивних змін на локальному ринку праці, зокрема, щодо зростання молодіжної зайнятості.

Список використаної літератури:

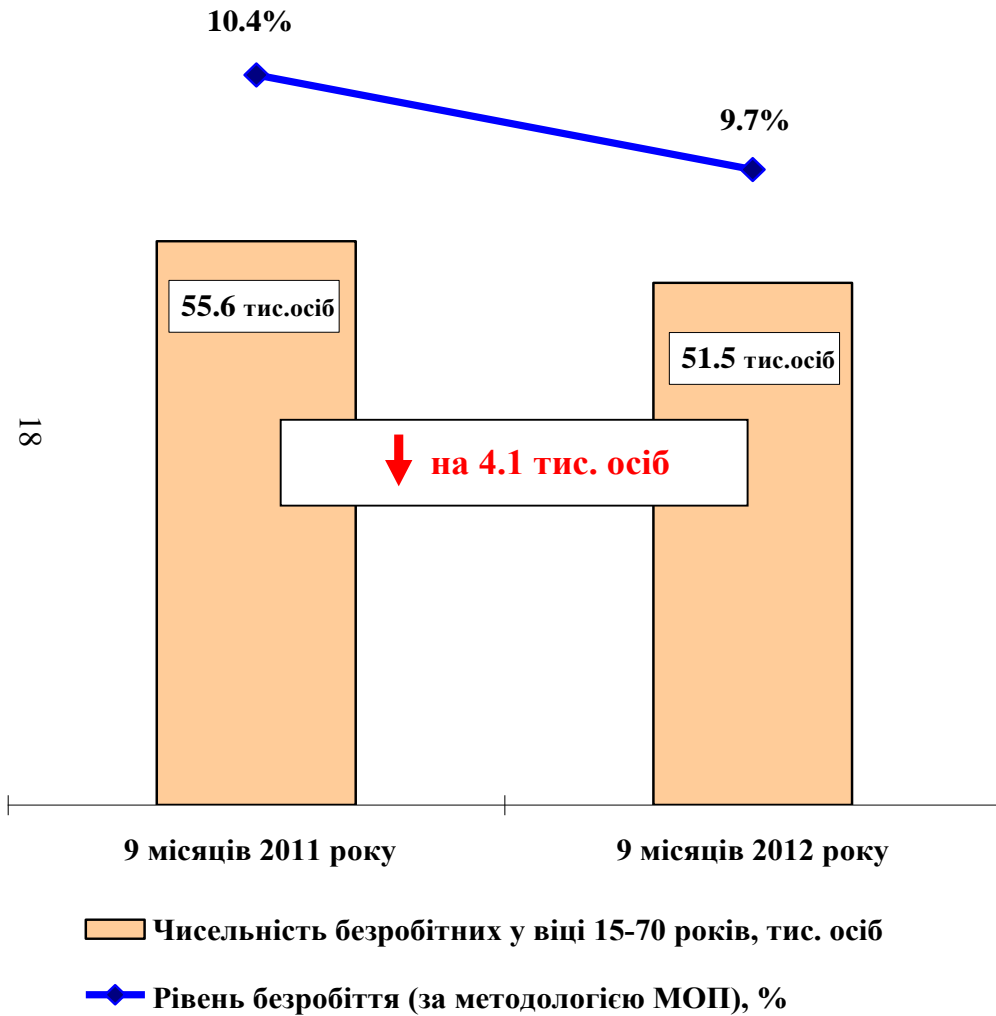
1. Чернігівський регіональний центр зайнятості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua/chg/control/uk/statdatacatalog/list>.
2. Про затвердження Типового положення про молодіжний центр праці: Постанова №40 від 24.01. 2001// Офіційний вісник України. – 2001. – № 4.
3. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 16. – Ст. 167.
4. Чернігівський молодіжний центр праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mcr.cn.ua>.
5. Звіт про проведення громадської експертизи діяльності Управління у справах сім'ї та молоді Чернігівської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cg.gov.ua/index.php>.

6. Афоніна О. Локальні ринки праці Чернігівської області: наукова інтернет-конференція [Електронний ресурс]. /Афоніна О., Гончаренко С. – Режим доступу: <http://in.ndu.edu.ua/storage/doc/geet3.pdf>.

7. Хмелярчук М. І. Зайнятість і соціальний захист молоді: монографія / М. І. Хмелярчук ; НАН України, Ін-т регіон. досліджень. – Л., 2003. – 126 с.

Додаток А

Безробітне населення та рівень безробіття (за методологією МОП) в Чернігівській області

За сприяння служби зайнятості Чернігівської області у 2012 році
Отримали роботу - 20 070 осіб:
у тому числі:
молодь – 9007 осіб;
вивільнені працівники – 503 особи;
інваліди – 374 особи;
інші громадяни, для яких передбачені додаткові гарантії зайнятості – 2428 осіб.

Шляхом надання дотацій роботодавцям - 1666 осіб
За рахунок виплати допомоги по безробіттю одноразово – 525 осіб
Проходили професійне навчання – 5 342 особи.
Брали участь в оплачуваних громадських роботах – 10

Кількість незайнятих громадян, які перебували на обліку в державній службі зайнятості, на 1 січня 2013р. становила 15,4 тис. осіб. За допомогою у працевлаштуванні до цієї установи впродовж грудня 2012р. звернулися 3,8 тис. незайнятих громадян.

Кількість зареєстрованих безробітних збільшилася за місяць на 14,2% та на 1 січня 2013р. становила 15,0 тис. осіб, або 29,1% всіх безробітних працездатного віку, визначених за методологією МОП. Допомогу з безробіття отримували 77,5% осіб, які мали статус безробітного.

Серед безробітних кожен другий раніше займав місце робітника, кожен третій – посаду службовця, решта не мала професійної підготовки.

Рівень зареєстрованого безробіття в цілому в області за грудень 2012р. збільшився на 0,3 в.п. й на 1 січня 2013р. становив 2,4% населення працездатного віку.

За сприяння державної служби зайнятості в грудні 2012р. було працевлаштовано 1,0 тис. осіб, що на 26,8% менше, ніж у листопаді 2012р.

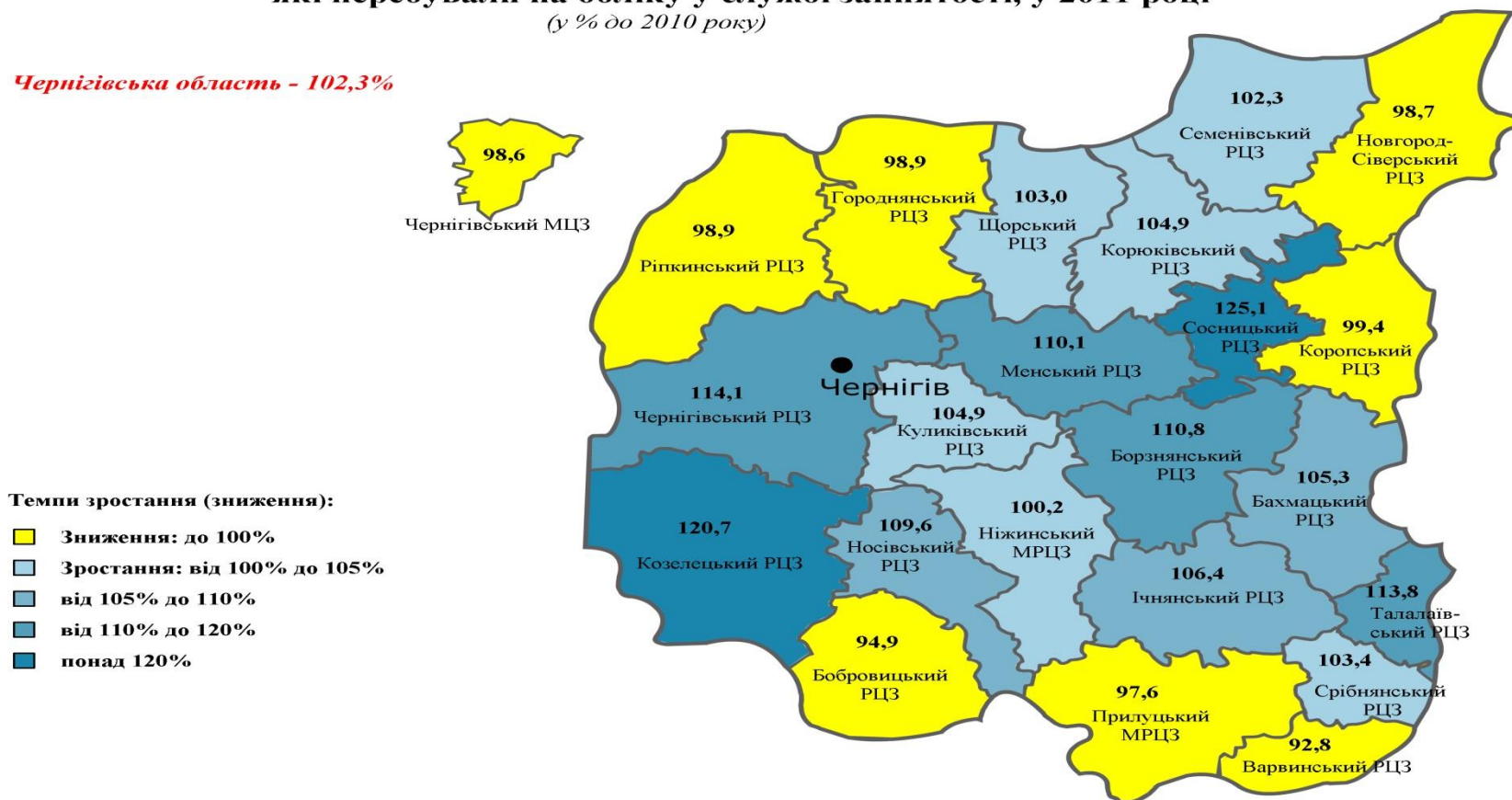
Серед працевлаштованих більше половини склали жінки, **кожен другий був у віці до 35 років** та кожен сьомий потребував особливого соціального захисту. Рівень працевлаштування незайнятих громадян порівняно з листопадом 2012р. зменшився на 2,6 в.п. й у грудні становив 5,8%.

Додаток Б

Розвиток ринку праці Чернігівської області характеризується наявністю значних територіальних відмінностей, які є найбільш помітними на базовому рівні адміністративних районів

Темпи зростання (зниження) чисельності незайнятих громадян, які перебували на обліку у службі зайнятості, у 2011 році
(у % до 2010 року)

Чернігівська область - 102,3%

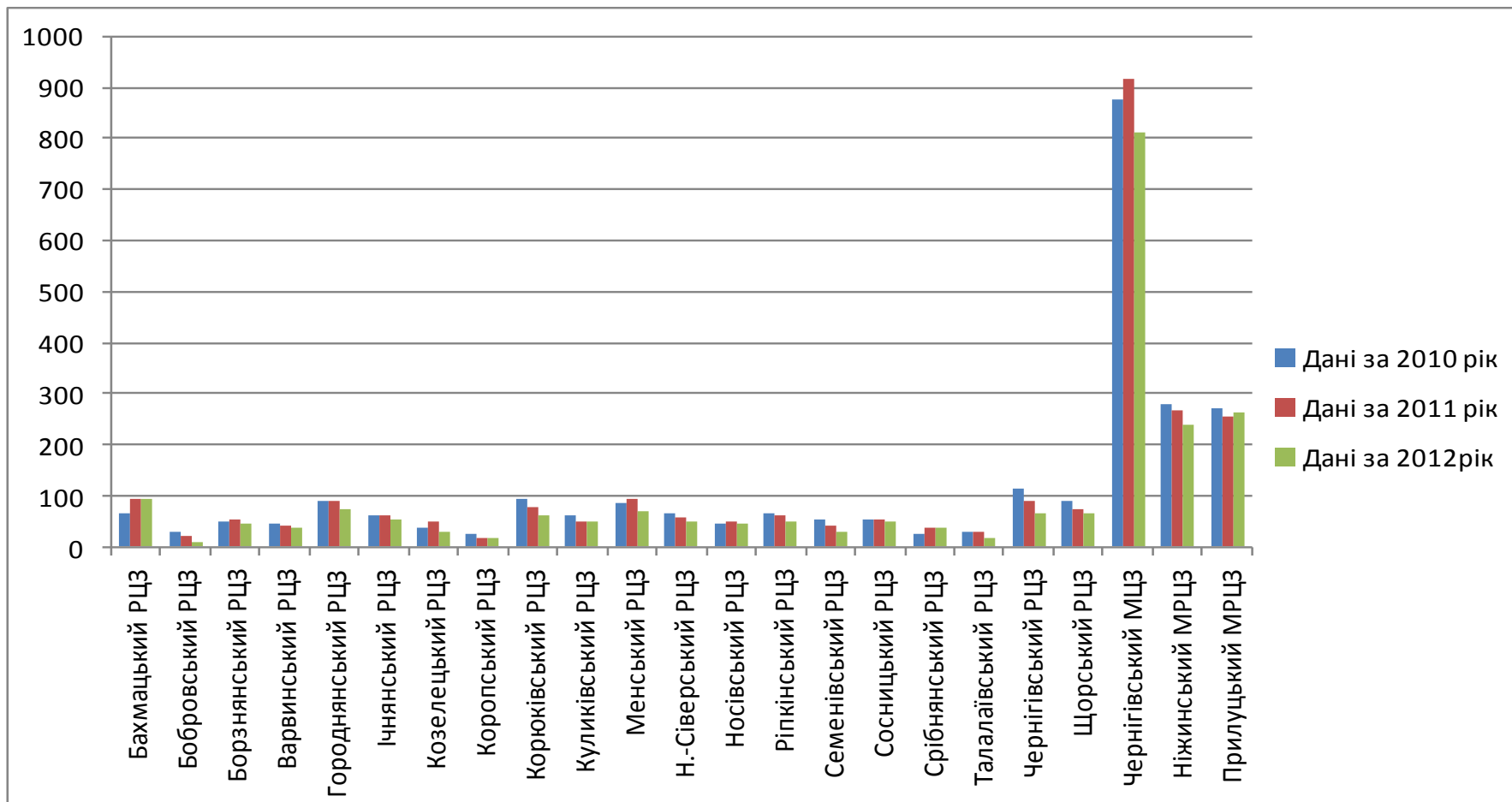
Додаток В

Молодь на ринку праці Чернігівської області 2008 - 2012 роки

Роки	Перебувало на		з них:												загалом охоплено	
			працевлаштовано						проходило		брало участь у		безробітні			
	Всього осіб	молодь до 35р.	Всього осіб	молодь до 35р.	у т.ч. шляхом надання дотацій роботодавцям для створення додаткових робочих місць	у т.ч. шляхом виплати безробітним допомоги по безробіттю одноразово для зайняття підприємництвом	Всього осіб	молодь до 35р.	Всього осіб	молодь до 35р.	Всього осіб	молодь до 35р.	Всього осіб	молодь до 35р.		
2008 рік	80185	33595	32021	15187	1411	802	1078	543	7225	3449	13798	3271	59541	22232	53044	21907
2009 рік	64491	26657	18040	7866	255	19	0	0	3613	1640	5825	1438	55123	21548	27478	10944
2010 рік	52461	22365	18395	8108	1854	1064	371	174	4386	1881	7766	2012	44276	18058	30547	12001
2011 рік	53677	23338	19723	8542	1653	931	820	375	5135	2137	10322	2527	45448	18954	35180	13206
2012 рік	51623	23026	20070	9007	1666	1070	525	286	5342	2139	10151	2436	42901	18213	35563	13582

Додаток Г

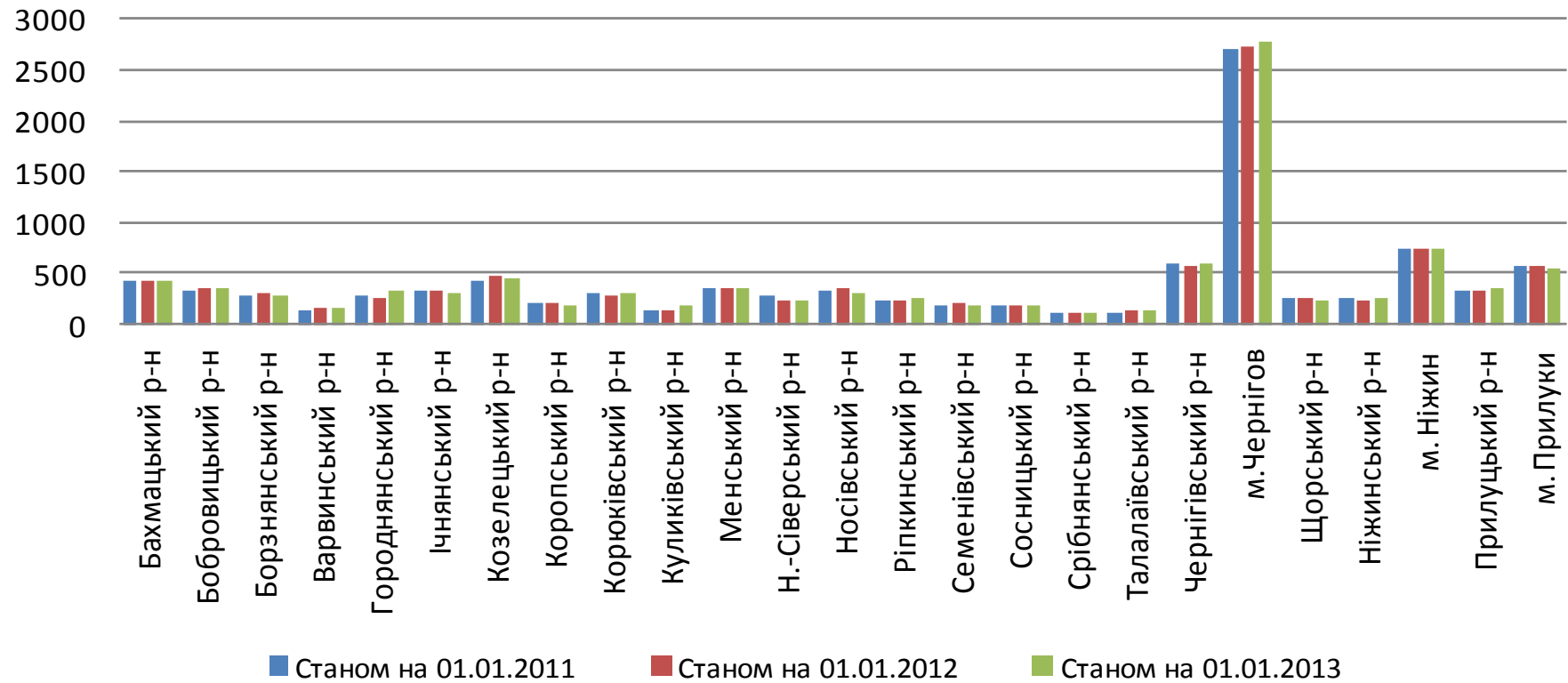
Перебувало на обліку у Чернігівському регіональному центрі зайнятості випускників у 2010-2012 роках

(Побудовано автором за даними Чернігівського регіонального центру зайнятості)

Додаток Д

Статистика народжуваності у Чернігівській області 2010-2012 роках

(побудовано автором за даними головного управління статистики у Чернігівській області)

Додаток Е

Перебувало на обліку та працевлаштовано випускників шкіл, ПТУ та ВНЗ у 2010-2012 роках						
Районні центри зайнятості Чернігівської області	Станом на 01.01.2011		Станом на 01.01.2012		Станом на 01.01.2013	
	Перебувало на обліку	Праце- влаштовано	Перебувало на обліку	Праце- влаштовано	Перебувало на обліку	Праце- влаштовано
Бахмацький РЦЗ	66	14	93	21	94	18
Бобровицький РЦЗ	28	9	19	3	9	3
Борзнянський РЦЗ	50	21	51	24	46	24
Варвинський РЦЗ	46	13	39	13	36	14
Городнянський РЦЗ	91	24	91	21	71	23
Ічнянський РЦЗ	61	30	59	21	54	21
Козелецький РЦЗ	36	13	49	14	30	8
Коропський РЦЗ	24	10	17	6	18	7
Корюківський РЦЗ	92	44	79	40	59	34
Куликівський РЦЗ	62	36	49	21	48	24
Менський РЦЗ	85	22	95	27	70	26
Н.-Сіверський РЦЗ	64	14	57	15	50	28
Носівський РЦЗ	45	18	48	15	45	16
Ріпкинський РЦЗ	64	27	61	29	47	28
Семенівський РЦЗ	53	14	39	13	27	8
Сосницький РЦЗ	51	20	54	13	47	17
Срібнянський РЦЗ	24	5	37	12	35	15
Талалаївський РЦЗ	28	11	29	11	17	6
Чернігівський РЦЗ	113	42	91	29	64	21
Щорський РЦЗ	90	24	72	33	64	32
Чернігівський МЦЗ	875	173	917	191	810	219
Ніжинський МРЦЗ	280	89	267	85	237	88
Прилуцький МРЦЗ	272	94	256	60	261	82
Усього	2600	767	2569	717	2239	762

Райони Чернігівської області	Статистика народжуваності в Чернігівській області за 2010-2012 роки		
	Станом на 01.01.2011	Станом на 01.01.2012	Станом на 01.01.2013
Бахмацький р-н	428	418	426
Бобровицький р-н	331	355	345
Борзнянський р-н	285	307	281
Варвинський р-н	132	160	160
Городнянський р-н	291	262	335
Ічнянський р-н	330	318	303
Козелецький р-н	424	474	451
Коропський р-н	208	216	194
Корюківський р-н	302	288	311
Куликівський р-н	140	142	172
Менський р-н	344	347	358
Н.-Сіверський р-н	272	224	237
Носівський р-н	331	354	314
Ріпкинський р-н	238	230	244
Семенівський р-н	183	203	181
Сосницький р-н	184	186	186
Срібнянський р-н	107	110	112
Талалаївський р-н	110	130	124
м. Чернігів	2717	2728	2768
Чернігівський р-н	596	581	592
Щорський р-н	245	256	234
м. Ніжин	742	743	738
Ніжинський р-н	245	224	262
м. Прилуки	568	561	539
Прилуцький р-н	338	317	355
Усього	10091	10134	10222

(Побудовано автором за даними Чернігівського регіонального центру зайнятості та Головного управління статистики у Чернігівській області)

Додаток Є

Зростання (+) або зменшення (–) середньооблікової кількості працівників по Чернігівській області за видами економічної діяльності (у грудні 2012 року по відношенню до грудня 2011 року)

У січні-грудні 2012 року на обліку в центрах зайнятості області перебувало 51,6 тис. незайнятих трудовою діяльністю громадян, що на 3,8% менше, ніж за цей період 2011 року. За звітний період у банку даних обласної служби зайнятості налічувалося 28,3 тис. вакансій від 5,8 тис. роботодавців. За сприяння служби зайнятості укомплектовано 20,4 тис. вакансій (71,9% від загальної кількості вільних робочих місць).

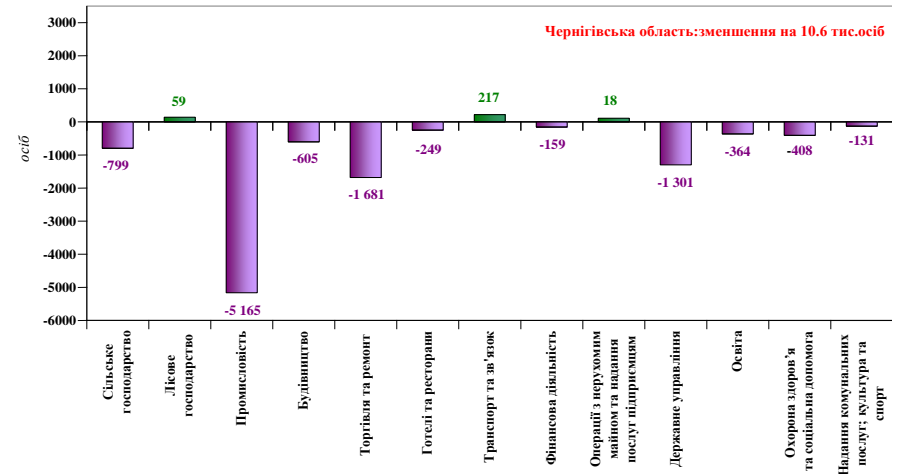
На початок січня 2013 року актуальними були 1,3 тис. вакансій, на кожен з яких претендувало 12 незайнятих осіб (на 1 січня 2012 року - 13). За сприяння служби зайнятості протягом 2012 року отримали роботу 20,1 тис. незайнятих громадян. Зокрема, 1,7 тис. безробітних працевлаштовано на робочі місця, створені шляхом надання дотацій роботодавцям, і 525–відкрили власну справу, отримавши виплату допомоги по безробіттю одноразово для організації підприємницької діяльності.

Професійне навчання та перенавчання безробітних, враховуючи сучасні потреби ринку праці, вимоги роботодавців до якості робочої сили, протягом 2012 року було організоване для 5342 безробітних, із них 2139 молоді.

До участі в оплачуваних громадських роботах залучено 10,2 тис. осіб. Безробітні займались благоустроєм населених пунктів, надавали допомогу особам похилого віку, ветеранам війни та праці, працювали у сільському та лісовому господарстві.

Загалом до активних форм сприяння зайнятості було залучено 35,6 тис. незайнятих громадян (68,9% людей на обліку).

Протягом 2012 року у центрах зайнятості було зареєстровано 56 випускників шкіл, 906- ПТУ, 1277–вищих навчальних закладів. Працевлаштовано 752 молодих фахівців.

За даними головного управління статистики в Чернігівській області

У банку даних обласної служби зайнятості нині найбільше заявок від роботодавців на водіїв автотранспортних засобів, продавців продовольчих і непродовольчих товарів, швачок, токарів, верстатників широкого профілю, фрезерувальників, столярів, слюсарів, малярів, електрогазозварників, електромонтерів. Зростає попит на працівників інженерних та медичних спеціальностей. Загалом на ринку праці затребувані ті фахівці, які мають досвід роботи, здатні працювати на сучасному обладнанні та володіють додатковими навичками. Першочерговим попитом користувалися кухарі, трактористи-машиністи сільгоспвиробництва, слюсарі з ремонту автомобілів та бухгалтери.

СЕКЦІЯ 6. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИЧИННОГО ВПЛИВУ В МЕХАНІЗМІ ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ

М.О. Ларченко, кандидат юридичних наук, доцент, докторантка Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Матеріалістична наука визначає причинний зв'язок між явищами як об'єктивний зв'язок між двома явищами, одне з яких (причина) за наявності відповідних умов створює, породжує інше (наслідок). Причинне пояснення передбачає виявлення, по можливості всієї сукупності зовнішніх та внутрішніх обставин, що чинять той чи інший вплив на явище, яке досліджується. На цій основі можна моделювати процес, що вивчається, та передбачити його наступний розвиток.

Причинність – різновид, одна з форм детермінації, під якою розуміється будь-яка закономірна залежність між різними процесами та явищами. В широкому сенсі детермінація охоплює і функціональні зв'язки, і зв'язок станів, і деякі інші види закономірностей. У соціальному середовищі злочинність наділена декількома специфічними особливостями. Суспільство представляє собою систему, для якої характерні не стільки динамічні, скільки статистичні закономірності. Ймовірнісні, випадкові процеси займають тут достатньо важливе місце, причому вони теж підпорядковані законам причинності. Суспільство – це система, що розвивається, якій властиві внутрішні суперечності. Причинні відношення в такій системі відрізняються особливою складністю, нестійкістю, великою кількістю зворотних зв'язків. Специфікою соціальної причинності є те, що в якості причин та наслідків виступають не матеріальні явища, а процеси та стани, тобто суспільні відносини між людьми. Причинність ніколи не реалізується у "чистому" вигляді, звільненому від присутності інших форм зв'язку. Крім неї об'єктивно існують обумовлюючі, кореляційні, функціональні, системно-структурні та інші зв'язки.

Коли мова іде про такі складні явища як злочинність, необхідно мати на увазі численні причини, визначати серед них основні та другорядні, об'єктивні та суб'єктивні, постійні, тимчасові та інші. Зрештою, всі погляди на причини злочинності можна звести до двох основних напрямків: соціологічного та біологічного.

Питання про причини злочинності в останнє десятиріччя широко дискутувався в кримінологічній літературі. В радянський період вчені виходили з того, що злочинність з'явилась задовго до соціалізму, та відповідно, її причини містяться в класовому антагоністичному суспільстві. Як і сама злочинність її причини за своєю природою соціальні, невід'ємно пов'язані з особистістю злочинця та його соціально-психологічними властивостями, численні та завжди проявляються у взаємодії, їх необхідно розглядати в конкретних історичних умовах.

Але причини злочинної поведінки не можна розглядати ізольовано. Їх вплив певним чином пов'язаний з усім механізмом злочинної поведінки. С.А.Тарарухін зазначає, що розкриття причин злочинності безпосередньо пов'язане з проникнен-

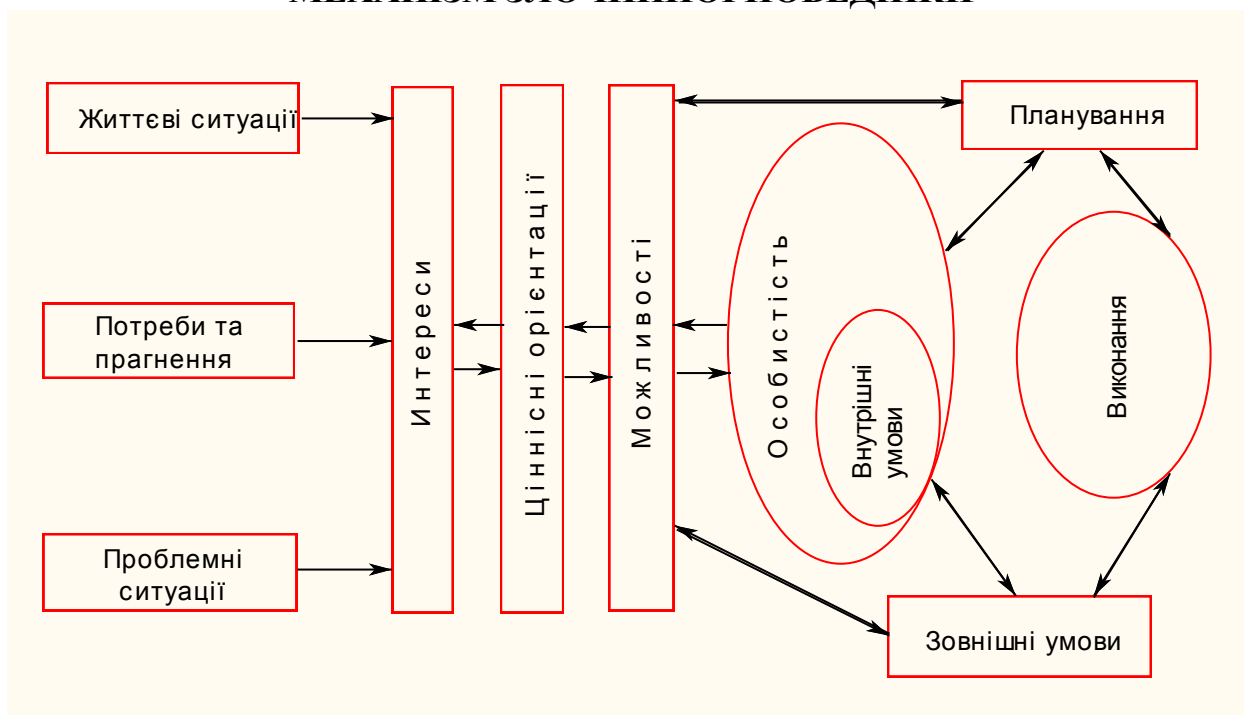
ням у механізм морального формування особистості, її деформації та соціального відчуження [1, с. 5].

Автори монографії "Механізм преступного поведіння" під редакцією В.Н. Кудрявцева зазначають, що в науковому дослідженні причини злочинності можуть бути проаналізовані на різних рівнях – суспільства, колективу (малої соціальної групи), особистості. При цьому об'єднання вказаних причин набувають переважно філософський, соціологічний чи психологічний характер [2, с. 29].

Проаналізувавши наукові роботи присвячені механізму злочинної поведінки можна зробити висновок, що цей механізм включає три основні блоки: 1) мотивацію злочину; 2) планування злочинних дій; 3) виконання злочину (при цьому враховується вплив різних психічних станів та процесів, зовнішнього середовища, рішення, що приймає людина та зворотні зв'язки).

Наведена схема відображає залежності між елементами системи злочинна поведінка, що представлені в ґрунтовному дослідженні А.В.Петровського [3, с.22].

МЕХАНІЗМ ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ

Для того щоб зрозуміти, яким чином молода людина стає злочинцем, необхідно проаналізувати складний ланцюг причинно-наслідкових залежностей. Крім причинної залежності, зв'язок носить умовний характер, коли одне явище виявляється умовою другого.

У цьому зв'язку неабиякий інтерес у наш час представляють погляди Є.К. Краснушкіна, який у 1927 році, аналізуючи дослідження провідних закордонних вчених, писав, що необхідно розрізняти детермінанти кримінальної реакції особистості. Це, по-перше, криміногенний фактор, що є причиною злочинної реакції. Причиною завжди будуть подразники зовнішнього соціального середовища. Ці подразники належать до двох сфер соціального середовища – сфері чисто матеріальній, економічній і сфері психічної надбудови останньої, побуту, психіці людської маси, в яку включена окрема людська істота. По-друге, у кожній

людини є своя межа кримінального подразнення. Вона не лише кількісно дана для будь-яких подразників середовища в окремій особистості, але вона є різною в одній і тій самій особі для якісно різних подразників. Ця межа подразнення і є моментом кримінальної predisпозиції (кримінопредиспонуєчий фактор). Але якого б походження не був цей predisпонуєчий фактор злочину, до моменту кримінального краху особистості він виявляється закладеним у самій цій особистості, він складає її сутність, притаманну їй специфічну кримінальну готовність. Психічні механізми злочинної реакції, це – кримінопластична дія (кримінопластичний фактор). Пережитий досвід, що формує психічні механізми є кримінопреформуєчим фактором. Нарешті, той останній подразник всього ланцюга соціальних подразників, який приводить у дію названі вище, такі що закладені в особистості, детермінанти злочинної поведінки, повинен бути названим кримінопровокуєчим фактором [4, с. 11-13].

Зі співвідношення цих детермінант особистості, що визначають її злочинну реакцію, як конфліктну, ясно, що криміногенний та кримінопластичний фактори дають нам статичне уявлення про особистість, у той час як кримінопредиспонуєчий та кримінопреформуєчий фактори викривають генез, динаміку особистості.

Таким чином, можна вивчати причинний вплив факторів на рівні: 1) соціального середовища; 2) особистості злочинця, як статичної системи; 3) злочинного особистісного прояву, як динамічної системи. За допомогою кримінологічного моделювання, системного підходу та методу факторного аналізу цілком можливо дослідити інтенсивність впливу тих чи інших факторів на зазначені системи та виявити характер гіпотетично існуючого зв'язку між досліджуваними елементами.

Список використаної літератури

1. Тарарухин С.А. Преступное поведение. Социальные и психологические черты / Тарарухин С.А. – М.: Юридическая литература, 1974. – 244 с.
2. Механизм преступного поведения. Под ред. В.Н. Кудрявцева. – М.: Издательство "Наука", 1981. – 248 с.
3. Петровский, А. В. Индивидуальное криминологическое прогнозирование совершения корыстно-насильственных преступлений молодежью [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Петровский Антон Владимирович; Краснодарский юридический институт. – Краснодар, 2002. – 221 с.
4. Преступник и преступность. Сборник II. Под ред. Е.К. Краснушкина, Г.М. Сегал и Ц.М. Фейнберг. – Москва: Кабинет по изучению личности преступника и преступности при Мосздравотделе; Издание Мосздравотдела, 1927. – 391 с.

КОНФЛІКТИ В СІМЕЙНО-ПОБУТОВІЙ СФЕРІ, ЯК ПЕРЕДУМОВА ДО ВЧИНЕННЯ НАСИЛЬСТВА

О.О. Колінко, аспірантка Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України

Науковий керівник: *А.В. Ландіна*, к.ю.н., науковий співробітник відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

Самогубство, як і доведення до самогубства – досить поширені явища в нашому суспільстві. При цьому, варто зазначити, що найчастіше доведення до самогубства вчиняється в сімейно-побутовій сфері, а жертвами стають саме жінки й діти. Тому, вважаємо доречним більш докладно розглянути природу міжособистісних конфліктів, які виникають в сфері сімейно-побутових відносин й за певних умов можуть передувати доведенню до самогубства.

Первинним елементом впливу на соціалізацію кожної людини є сім'я, яка повинна максимально забезпечувати пристосування її членів до умов суспільного життя, до виконання соціальних норм, готовність зайняти певне місце в суспільній системі [1, с. 36]. Ступінь впливу сім'ї на її членів залежить від її структури, розміру, єдності, тривалості існування, особистісних якостей родичів, наявності глави родини, рольового розподілу функцій. При цьому, на якісну характеристику таких складників впливають економічна, політична й соціальна ситуації, що складаються в соціумі в певний період розвитку держави. Тобто макросередовище й мікросередовище не тільки впливають на особистість, але й постійно взаємодіють між собою.

У сім'ях, члени яких мають різні інтереси й соціальні проблеми, а також шляхи й способи досягнення таких інтересів, досить часто можна спостерігати випадки застосування насильства для вирішення певного міжособистісного конфлікту. Адже фактична наявність протилежних позицій вже несе в собі потенційну небезпеку, яка, в свою чергу, породжуватиме конфлікт, тобто гостре зіткнення між членами сімейно-побутового оточення, що виникає з їх протилежних поглядів, інтересів, позицій, потреб, які формуються та усвідомлюються в процесі соціальної взаємодії і супроводжуються прагненням будь-яким способом спричинити максимальну шкоду опоненту [3, с. 99; 2, с. 138].

Деякі вчені стверджують, що конфлікти (в тому числі із застосуванням насильства), пов'язані з неповагою до людської особистості, невихованістю, безкультур'ям, неінтелігентністю, що проявляються в невиконанні схем морального саморегулювання. При цьому поєднання таких обставин, як антисуспільна поведінка або погляди членів родини, її виховна неспроможність, порушення структури й матеріальна скрута можуть утворювати комплекс криміногенного впливу [4, с. 178].

Підтримуючи дану думку, можна додати, що наявність самої ідеї вирішити певний міжособистісний конфлікт шляхом порушення соціально-правових норм, застосувавши при цьому насильство, вже є проявом наявності в особі комплексу сваволі та ілюзій. Адже людина, воля і свідомість якої узгоджена з законами при-

роди, намагатиметься вирішити будь-який конфлікт, дотримуючись соціальних норм, і ніколи не застосує насильство по відношенню до іншої особи лише для того, щоб нав'язати власну точку зору.

На нашу думку, жертви злочинів у сімейно-побутовій сфері мають специфічні віктимні властивості й повинні досліджуватися без відриву від криміногенної сімейної ситуації. Адже відносини між членами однієї сім'ї вже мають специфічний характер через те, що об'єднують в собі одночасно індивідуальні й спільні інтереси, потреби, бажання, сподівання. І, хоча конфлікти у сімейно-побутовій сфері розвиваються за подібним сценарієм (гостре зіткнення інтересів членів родини з приводу протилежних інтересів, поглядів, потреб), умови, які сприяють виникненню деструктивних сімейно-побутових конфліктів, що тягнуть за собою вчинення насильницького злочину одним членом сім'ї по відношенню до іншого, в кожному окремому випадку є специфічними.

Досить часто, вчиняючи певні насильницькі дії, особа не припускає (хоча й мала б), що вони можуть викликати досить непередбачувані наслідки. Так, нанесення побоїв і тілесних ушкоджень створює підґрунтя для вчинення більш тяжких злочинів, таких як доведення до самогубства. Особа повинна розуміти, що, застосовуючи певну форму насильства для вирішення міжособистісного конфлікту в сфері сімейно-побутових відносин, вона створює умови для поширення процесу віктимізації в межах власної родини.

Підсумовуючи викладене можна зробити висновок, що при вирішенні особою міжособистісного конфлікту в сімейно-побутовій сфері шляхом застосування певної форми насильства реалізується її комплекс сваволі й ілюзій. В свою чергу умови, що сприяють виникненню такого конфлікту в кожному окремому випадку будуть різними. Саме тому досить важко виробити дієвий механізм боротьби з процесом віктимізації в сфері сімейно-побутових відносин.

Список використаної літератури:

1. Бутузов А. В. Теоретические и методологические проблемы изучения семьи как института социализации / Глав. ред. И. Б. Михайловская. – М., 1981. – 107 с.
2. Головкін Б. М. Конфліктні стосунки – передумови вчинення насильницьких злочинів у сімейно-побутовій сфері / Б. Головкін // Право України. – 2001. - № 5. – 250 с.
3. Головкін Б. М. Сімейно-побутові конфлікти у системі детермінації умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Б. М. Головкін. – Х., 2002. – 218 с.
4. Шестаков Д. А. Семейная криминология: Криминофамилистика / Д.А.Шестаков [2-е изд.]. – СПб.: Издательство "Юридический центр Пресс", 2003. – 389 с.

СТАТУС ПОТЕРПІЛОГО – ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

О. Ткач, студентка групи 411 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: *Н.М. Сенченко*, старший викладач кафедри кримінального права та правосуддя Чернігівського національного технологічного університету

Новий Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК), що його було підписано Президентом України 13 квітня, набрав чинності 19 листопада 2012 року [1]. Зазначений Закон визначає порядок кримінального провадження та містить новели, які досі не були притаманні вітчизняному кримінально-процесуальному законодавству. На мій погляд, заслуговують на увагу як фахівців, так і пересічних людей кримінологічні новели та особливості, що їх містить новий КПК, зокрема, його віктимологічні аспекти.

Є очевидним специфічність за новим КПК статусу та віктимологічної характеристики потерпілого – юридичної особи, щодо якої навіть складно, наприклад, вжити термін "жертва злочину" [4, с. 33].

Системний аналіз статей 55 і 56 КПК дає підстави вважати, що потерпілим від злочину може бути не лише фізична, але й юридична особа за умови заподіяння останній кримінальним правопорушенням майнової шкоди.

Хоча в Конституції наша держава, проголосила рівність усіх форм власності, однак до набрання чинності КПК в разі заподіяння злочином шкоди, більш захищеною була фізична особа, оскільки пред'явивши цивільний позов, вона користувалася подвійним правовим статусом потерпілого і цивільного позивача, а юридична за аналогічних умов лише правовим статусом цивільного позивача, обсяг прав якого є значно вужчим від прав потерпілого. Тому науковці неодноразово звертали увагу на зазначені моменти та необхідність визнання потерпілим поряд з фізичною, також юридичної особи. Така позиція повністю відповідає сьогоднішнім економічним та соціально-правовим умовам розвитку суспільства, цілком узгоджується із завданнями кримінального судочинства, одним з яких проголошено охорону прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, які беруть в ньому участь.

Юридична особа – це об'єднання осіб та (або) майна у відокремлене підприємство, що має майнові та особисті немайнові права і несе відповідні обов'язки, може бути позивачем та відповідачем у суді [5, с. 352].

Відповідно до п. 19 ст. 3 КПК, потерпілий, його представник та законний представник віднесені до сторони обвинувачення у випадках, установлених КПК. Це, а також той факт, що потерпілому присвячено окремий параграф гл. 3 КПК, свідчить про важливе самостійне значення, яке законодавець відводить потерпілому у кримінальному провадженні.

Юридична особа як потерпілий – це особа якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди [1].

В основі набуття юридичною особою статусу потерпілого у кримінальному провадженні лежить одночасна сукупність таких умов: фактичної (завдання кри-

мінальним правопорушенням відповідної шкоди) та формальної (подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого). Перевірка, розгляд та вирішення такої заяви законом не передбачаються, тому статусу потерпілого юридична особа набуває автоматично за наявності вказаних вище умов. При цьому юридична особа визнається потерпілим лише у разі завдання їй саме майнової шкоди. Потерпілим не може бути особа, якій моральна шкода завдана як представнику юридичної особи чи певної частини суспільства.

Юридична особа – колективний суб'єкт, тому у кримінально-процесуальні правовідносини може вступати в особі свого представника.

Представником юридичної особи може бути її керівник, інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівник юридичної особи за довіреністю, а також особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні. Тобто юридична особа, хоча і може бути визнана потерпілим, але в кримінальному провадженні може брати участь лише в особі свого представника - фізичної особи. Якщо представником потерпілого - юридичної особи є керівник юридичної особи чи інша уповноважена законом або установчими документами особа, участь такого представника у кримінальному провадженні підтверджується копією установчих документів юридичної особи. Вимоги до установчих документів юридичної особи встановлені статтями 87-88 ЦК України: установчим документом товариства є затверджений учасниками статут або засновницький договір між учасниками; установчим документом установи є установчий акт.

Якщо представником потерпілого - юридичної особи є її працівник, то його повноваження підтверджуються довіреністю. Відповідно до ст. 246 ЦК, довіреність від імені юридичної особи видається її органом або іншою особою, уповноваженою на це її установчими документами, та скріплюється печаткою цієї юридичної особи.

Якщо представником є адвокат, то його повноваження на участь у кримінальному провадженні підтверджуються:

- а) свідоцтвом про право на зайняття адвокатською діяльністю;
- б) укладеною угодою на представництво [3, с. 234].

Кримінальний процесуальний закон не надає юридичним особам, визнаним потерпілими від злочину, жодних переваг чи особливого статусу у зв'язку з їхньою належністю до юридичних осіб публічного чи приватного права. Водночас закон розмежує таких потерпілих у зв'язку із застосуванням інших кримінально-процесуальних інститутів. Наприклад, згідно з ч. 2 ст. 182 КПК юридична особа публічного права не може бути заставодавцем. Таким чином, як потерпілим, так і стороною угоди про примирення може бути юридична особа як приватного, так і публічного права [2].

Слід зазначити, що відповідно до угоди про примирення відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди має відбуватися на засадах диспозитивності. Потерпілий, суб'єктивні права якого порушено, має сам розпоряджатися ними на власний розсуд, у тому числі він вправі навіть звільнити винного від деліктного зобов'язання, визначивши як умову перелік дій, не пов'язаних із відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язаний вчини-

ти на користь потерпілого. Наявність такого права пояснюється тим, що заподіяна злочином моральна, фізична чи майнова шкода формує не тільки кримінально-правові, а й цивільно-правові відносини, в яких винний є боржником (зобов'язаний відшкодувати спричинені ним збитки та усунути шкоду), натомість потерпілий стає кредитором (йому належить право вимагати виконання такого обов'язку).

Разом із тим юридичним особам публічного права (державним та комунальним підприємствам, навчальним закладам, закладам охорони здоров'я, навчальним закладам Автономної Республіки Крим тощо), які створюються розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування (абз. 3 ч. 2 ст. 81 ЦК), зважаючи на те, що вони діють із метою забезпечення публічних інтересів та потреб значної кількості людей, відшкодування шкоди має здійснюватися в повному обсязі. Тому якщо стороною угоди про примирення виступає юридична особа публічного права, то інститут прощення боргу не підлягає застосуванню, так само не допускається заміна відшкодування завданої майнової шкоди вчиненням певних дій на користь потерпілого, обов'язок особи відшкодувати у повному обсязі шкоду, заподіяну злочином, завжди зберігає силу. Отже, у разі якщо до суду надійшла угода про примирення, однією зі сторін якої є юридична особа публічного права та в змісті якої, незважаючи на визнання факту заподіяння винним юридичній особі майнової шкоди і визначення її розміру, замість встановлення строку її відшкодування наведено перелік дій, не пов'язаних із відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язаний вчинити на користь потерпілого, або якщо розмір шкоди взагалі не визначено, суд має відмовити у затвердженні угоди про примирення на підставі п. 2 ч. 7 ст. 474 КПК.

Аналогічне правило слід застосовувати і тоді, коли однією зі сторін угоди про примирення є юридична особа приватного права, створена державою (ч. 3 ст. 167 ЦК), Автономною Республікою Крим (ч. 3 ст. 168 ЦК) чи територіальною громадою (ч. 3 ст. 169 ЦК), а також якщо одним із засновників юридичної особи приватного права є фізична чи (та) юридична особа, а іншим – держава, Автономна Республіка Крим чи територіальна громада [2].

Отже, підсумовуючи варто зазначити, що така новела як можливість юридичною особою набувати статусу потерпілого у кримінальному процесі, є позитивним та прогресивним ходом з боку законодавця, адже це безумовно дає таким особам набагато більше можливостей для захисту своїх порушених прав, свобод та законних інтересів. При цьому варто відмітити деякі характерні саме для них особливості, наприклад порядок укладення до угоди про примирення для юридичних осіб публічного права, або участю юридичних осіб у кримінальному процесі лише через уповноваженого представника.

Список використаної літератури

1. Кримінальний процесуальний кодекс України (текст). – К.: "Центр навчальної літератури", 2012. – 254 с;
2. Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ "Про доповнення до інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.11.2012 №

223-1679/0/4-12 "Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод". № 223-558/0/4-13 від 05.04.2013. "Закон і Бізнес від" 04.2013 – 2013 р. – № 16.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. За ред. Тація В.Я. – К., 2012.

4. Роман Савонюк "Віктимологічні аспекти та особливості статусу потерпілого у новому кримінальному процесуальному законі України" "Кримська Світлиця". – № 12 за 22.03.2013.

5. Юридична енциклопедія: в 6 т. голова редкол. Ю. С. Шемшученко. – 1998–2004. – К.: Укр. енцикл., 2002. – Т. 4. – 720 с.

СЕКЦІЯ 7. ПСИХОЛОГІЯ ПРАВА ТА ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

Т.І. Бутурлим, кандидат педагогічних наук, учитель української мови та літератури Ніжинського обласного педагогічного ліцею Чернігівської обласної ради

Девальвація моральних і загальнолюдських цінностей, правовий нігілізм призводить до зростання кількості правопорушень, що є свідченням низького рівня правової культури нації. Тому для побудови демократичної держави, досягнення соціально-політичної та моральної стабільності важливим є здійснення ефективного правового виховання. Зміст правового виховання, що є предметом дослідження *В. Бабкіна, В. Бачиніна, М. Вербицького, В. Головченка, О. Денисова, В. Забігайла, М. Козюбри, М. Костицького, Є. Лукашової, А. Морозова, Є. Назаренка, М. Панова, В. Сокурєнка, А. Столяренка, О. Тихомирова та ін.*, – "процес цілеспрямованого і систематичного впливу на правосвідомість особи (групи) за допомогою сукупності (комплексу) правовиховних заходів" [10].

Результатом дії механізму правового виховання є рівень правової вихованості особи, її правова культура, яку О. Коломієць називає своєю формою гармонійного розвитку людини, "через яку досягається загальносоціальний прогрес" [5]. Особистість із високим рівнем правової культури має цінувати свободу, поважати Конституцію України, дотримуватися законів і норм суспільного життя, свідомо ставитися до своїх прав та обов'язків, не дискримінувати прав інших, уміти відстоювати свої права.

Правове виховання тісно пов'язане з **гендерним вихованням**, оскільки рівноправність чоловіка та жінки – загально визнаний принцип міжнародного й національного права. Про *рівність прав і можливостей чоловіка та жінки, неприйняття дискримінації за ознакою статі, виховання й пропаганду культури гендерної рівності* йдеться в Загальній декларації прав людини (1948 р.), Міжнародному пакті ООН про громадянські і політичні права (1966 р.), Міжнародному пакті ООН про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.),

Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 р.), Конституції України (статті 24, 51), Декларації тисячоліття ООН (2000 р.), Законі України "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків (2005 р., 2012 р., 2013 р.) тощо.

На Саміті тисячоліття ООН був зроблений акцент на подоланні міжстатевої нерівності до 2015 р. Рада Європи розробила Концепцію комплексного підходу до становлення гендерної рівності та створила групу спеціалістів, які займаються розробкою концептуальних основ, упровадженням ідеї егалітаризму в життя. Проте реальна гендерна ситуація свідчить про необхідність удосконалення шляхів досягнення містатевої гармонії, зокрема підвищення рівня гендерної культури нації. На основі аналізу вищезазначеного поняття в гендерології (С. Вихор [1], Т. Говорун [2], Н. Городнова [3], І. Іванова [13], О. Кікінежді [3], В. Кравець [7], П. Терзі [12], О. Цокур [13] та ін.) зміст **"гендерної культури"** уточнено нами як *складова загальнолюдської культури, результат ефективного гендерного виховання та самовиховання, що виражається у свідомій гармонізації фемінних і маскулінних якостей особистості та вмінні конструювати гармонійні взаємини з партнером протилежної статі.*

Одним із засобів правового виховання є *українська література*, що "безпосередньо спрямована на розвиток гармонійної особистості, виховання в учнів кращих людських якостей, сприяння визначенню ними свого місця в житті, пошук морально ціннісних орієнтирів для мотивації вибору поведінки в різних життєвих ситуаціях [9, с. 133].

Синтез правового й гендерного виховання в процесі вивчення української літератури виражається на трьох рівнях:

1. **Змістовому** (під час прочитання художнього твору, у якому замальовується правомірні чи неправомірні дії (протиправні дії, правопорушення (злочини, проступки)) персонажів чоловічої та жіночої статі, ступінь юридичної відповідальності за неправомірні дії).

2. **Інтерпретаційному** (у процесі аналізу рівня правової та гендерної культури художніх персонажів).

3. **Виховному** (на етапі формування правової та гендерної культури старшокласників).

1. Здійснювати гендерно-правове виховання засобами української літератури кінця ХІХ – початку ХХІ ст. доцільно на прикладі текстів, що містять гендерну складову: "Кайдашева сім'я І. Нечуя-Левицького, "Хіба ревуть воли, як ясла повні? Панаса Мирного та Івана Білика, "Сойчине крило І. Франка, "Тіні забутих предків М. Коцюбинського, "Земля О. Кобилянської, "Лісова пісня Лесі Українки; "Місто В. Підмогильного, "Маруся Чурай Л. Костенко (*"Українська література. 10-11 клас. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Природничо-математичний, технологічний, спортивний, суспільно-гуманітарний, художньо-естетичний напрями; філологічний напрям (профілі – іноземна філологія, історико-філологічний). Академічний рівень"* (2009 р.) за редакцією Миколи Жулинського, Григорія Семенюка); а також "Перехресні стежки, "Украдене щастя І. Франка, "Бояриня Лесі Українки; "Марія У. Самчука (*"Українська література. 10-11 класи. Програма для профільного*

навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Філологічний напрям (профіль української філології). Профільний рівень" (2009 р.) за редакцією Миколи Жулинського, Григорія Семенюка)

Формування гендерно-правової культури старшокласників засобами вітчизняного літературного постмодерну ("Записки українського самашедшого Л. Костенко, "Майже ніколи не навпаки, "Солодка Даруся М. Матіос, "Колекція пристрастей, або Пригоди молодої українки Н. Сняданко, "Село не люди, "Мати все Люко Дашвар, "Озерний вітер Ю. Покальчука, "Гудзик Ірен Роздобудько, "Зрада Є. Кононенко та ін.) доцільно здійснювати *на уроках позакласного читання*, у процесі *компаративного вивчення художніх творів XIX–XXI ст.*, *уроках узагальнення й систематизації знань, умінь, навичок*, а також у *позаурочній діяльності*.

2. У контексті інтерпретації текстів, що містять гендерну проблематику, учитель має спонукає старшокласників **осмислити характер взаємин художніх персонажів за такими критеріями:**

- наявність/відсутність сприятливих умов для вільного особистісного розвитку чоловіка та жінки без порушення прав і свобод інших людей (Ст. 23 розділу II Конституції України);
- наявність/відсутність рівних конституційних прав і свобод (ст. 24 розділу II Конституції України), зокрема гендерної рівності;
- надання жінкам рівних із чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї (ст. 24 розділу II Конституції України; п. 1. ст. 52 глави 6 Сімейного кодексу України) чи дискримінація прав особи протилежної статі в побутовій, соціальній, професійній, економічній сферах;
- наявність/порушення права на повагу його чи її гідності (ст. 28 розділу II Конституції України; п. 1. ст. 51 глави 6 Сімейного кодексу України); наявність /відсутність протиправних дій по відношенню особи протилежної статі;
- наявність/порушення права на свободу думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань (ст. 34 розділу II Конституції України; ст. 56 глави 6 Сімейного кодексу України);
- наявність/порушення права на працю, яку громадянин вільно обирає або на яку вільно погоджується (ст. 43 розділу II Конституції України);
- наявність/порушення права на відпочинок (ст. 45 розділу II Конституції України);
- наявність/відсутність згоди жінки або чоловіка на шлюб (ст. 51 розділу II Конституції України; п. 1 ст. 24 глави 3 Сімейного кодексу України);
- наявність/відсутність рівних прав та обов'язків у шлюбі та сім'ї (ст. 51 розділу II Конституції України; п. 6 ст. 7 глави 1, п. 1. ст. 54 глави 6 Сімейного кодексу України);
- перекладення/неперекладення сімейних обов'язків на іншу особу (п. 1 ст. 15 глави 2 Сімейного кодексу України);
- наявність/відсутність примусу в припиненні чи збереженні шлюбних відносин, сексуального, фізичного або психічного насильства (п. 4 ст. 56 глави 6 Сімейного кодексу України);

- побудова взаємин чоловіка та жінки на засадах справедливості, добросовісності, розумності, відповідно до моральних засад суспільства (п. 9 ст. 7 глави 1 Сімейного кодексу України) чи ігнорування принципів гендерної толерантності;
- юридична відповідальність/невідповідальність за протиправні дії;
- передача конструктивного/деструктивного гендерного досвіду нащадкам.

3. Після визначення наявності/відсутності порушення прав чоловіка та жінки важливо мотивувати старшокласників до **зіставлення власних гендерних цінностей та гендерних цінностей художніх персонажів**. Так, у процесі здійснення гендерної інтерпретації художнього тексту під керівництвом учителя конструється текстуальний досвід, що допоможе учням гармонійно співіснувати з особою протилежної статі. Модель гендерної культури художніх образів умовно проектується на свідомість старшокласників, у результаті чого вони можуть прийняти її, удосконалити з метою практичного застосування в реальному житті, або не прийняти, усвідомлюючи неефективність та руйнівний характер дисгармонійного поєднання чоловічих і жіночих якостей, гендерної нерівності, насилля. Учні формують цілісне уявлення про власну гендерну культуру та розвивають потребу в удосконаленні культури міжстатевої поведінки; апробують сформовані гендерні цінності, знання, уміння в реальному житті, прогнозують можливі варіанти взаємин з особою протилежної статі в майбутній сім'ї.

Інтерпретація зображеної у творах гендерної нерівності не має розвинути в старшокласників потребу наслідувати аморальність, бездуховність, байдужість до почуттів інших, гіпермаскулінність чи гіперфемінність, схильність до гендерного насильства. Старшокласники повинні усвідомити важливість гармонії у взаєминах статей, зокрема взаємного кохання, щирості, вірності, взаємодопомоги, взаєморозуміння, спільного вирішення життєвих проблем, взаємопідтримки на шляху до самоактуалізації обох партнерів гендерної комунікації.

Наприклад, у процесі *інтерпретації виду, ознак та наслідків гендерного насилля між художніми персонажами* (див. табл. 1) старшокласники мають усвідомити, що *психологічне, економічне, фізичне, сексуальне насилля руйнує міжособистісну гармонію, деструктивно позначається на внутрішньому стані особистості*.

Таблиця 1

Особливості гендерного насильства у художніх творах

Художні тексти	Художні персонажі	Вид гендерного насилля	Ознаки гендерного насилля	Наслідки гендерного насилля
"Кайдашева сім'я" І. Нечуя-Левицького	Омелько + <u>Маруся</u>	психологічне, економічне	зверхнє ставлення до чоловіка, образи, конфліктність, гендерна інверсія, позбавлення права розпоряджатися заробленими Омельком грошима	сімейна дисгармонія, моральна деградація Омелька (пияцтво, вживання вульгаризмів) → божевілля → смерть
"Хіба ревуть воли, як ясла	Галя + <u>Чіпка</u>	психологічне	ігнорування думки дружини, сімейні	духовний злам Галі через неможливість

повні?" Панаса Мирного та Івана Білика			конфлікти, пияцтво, кримінальна поведінка Чіпки	адаптуватися до ролі "розбишацької дружини", доведення її до самогубства
	Мотря + <u>Остап</u>	психоло- гічне	приховування від дружини факту "двоєженства"	самотність, безпорадність, страждання Мотрі
"Тіні забутих предків" М. Коцю- бинського	Іван + <u>Палагна</u>	психоло- гічне, фізичне	емоційна холодність, відсутність взаємо- розуміння, підтримки, подружня зрада, ворожіння на смерть чоловіка	сімейна дисгармонія, смерть Івана
"Людина" О. Коби- лянської	Олена + <u>батьки</u> , <u>Фельс</u>	психоло- гічне	обмеження свободи, права вибору дочки, нерозуміння Фельсом справжньої причини одруження Олени, її внутрішнього світу	крах надій, неможливість реалізації гендерної програми
"Лісова пісня" Лесі Українки	Мавка + <u>Лукаш</u>	психоло- гічне	відмова від коханої, зрада із Килиною	розлука з коханою, моральна деградація, духова смерть
	Лукаш + <u>мати</u>	психоло- гічне	психологічний тиск із метою розлучити сина з Мавкою	зруйнування сімейного щастя сина
	Лукаш + <u>Килина</u>	психоло- гічне	зверхність, домінування, агресія, корисливість	сімейна дисгармонія, відчуженість, самотність Лукаша
"Украдене щастя" І. Франка	<u>Анна</u> + Микола	психоло- гічне	приниження, неповага до чоловіка, відкрита по- дружня зрада	сімейна дисгармонія, утрата сенсу життя, пияцтво, апатія до господарства, страж- дання, убивство суперника
	Анна + <u>Михай-ло</u>	психоло- гічне	жорстокість, владність, гра почуттями коханої та її чо- ловіка, використання Анни у власних цілях	сімейна дисгармонія, смерть через утру- чання в чужу сім'ю
"Перехресні стежки" І. Франка	<u>Сталь- ський</u> + Регіна	психоло- гічне, фізичне, сексуаль-не	гострий, тотальний конт- роль за дружиною, позбавлення її права голосу, обмеження свободи, брутальність, емоційна холодність, моральні знущання, штовхання, удари, замикання в будинку, при- меншення значення почуттів партнера в сексу- альному відношенні, гнів на ґрунті ревнощів	сімейна дисгармонія, убивство дружиною чоловіка

Також, наприклад, у процесі інтерпретації роману Л. Костенко "Записки українського самашедшого доцільно зробити акцент на деструктивних наслідках нерівності між чоловіком та жінкою (формування комплексу неповноцінності, суїцидальні спроби головного героя через приниження чоловічої гідності дружиною та неможливість повноцінно функціонувати в кризовому суспільстві, дистанціювання, гендерні конфлікти, насильство між подружжям), неефективності гіперфемінної та гіпермаскулінної поведінки, можливості вдосконалити взаємини з особою протилежної статі за умови толерантного ставлення один до одного, співробітництва, створення умов для особистісного розвитку.

Отже, **виховання гендерної культури засобами української літератури** визначаємо як *процес діалогічної інтерактивної взаємодії учня й учителя в контексті вивчення літературного тексту, що сприяє формуванню конструктивних гендерних цінностей (рівність між чоловіком та жінкою, толерантність, справедливість, співробітництво), умінь будувати гармонійні взаємини з партнером протилежної статі в реальному житті. Кінцевим результатом ефективного правового та гендерного виховання засобами української літератури є особистість, яка не приймає гендерного насильства, проявляє повагу, розуміння, щирість, вірність, гуманність, паритетність у взаєминах з особою протилежної статі, здатна повноцінно реалізуватися в усіх сферах життя, має почуття обов'язку перед державою на шляху розбудови її демократії та суверенітету.*

Список використаної літератури

1. Вихор С. Т. Гендерне виховання учнів старшого підліткового та раннього юнацького віку : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 / С. Т. Вихор ; Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2005. – 268 с.
2. Говорун Т. Гендерна психологія : навч. посіб. / Т. Говорун, О. Кікінежді. – К. : Академія, 2004. – 308 с.
3. Городнова Н. Гендерний розвиток особистості / Н. Городнова. – К. : Шкільний світ, 2008. – 128 с.
4. Загрева В. Правове виховання старшокласників у навчально-виховному процесі загальноосвітніх шкіл-інтернатів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. : спец. 13.00.07 "Теорія та методика навчання / В. Загрева; Інститут проблем виховання. – Київ, 2002.
5. Коломієць О. А. Правова культура в житті українського суспільства на сучасному етапі / О. А. Коломієць // Наукові праці МАУП. – 2010. – Вип. 2 (25). – С. 250–253.
6. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. – Назва з екрану.
7. Кравець В. Гендерна педагогіка : навч. посіб. / В. Кравець. – Т. : Джура, 2003. – 416 с.
8. Мозгова Л. А. Гендерна складова методики навчання української літератури у старшій школі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02. "Теорія та методика навчання / Л. А. Мозгова ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К. , 2010. – 20 с.

9. Підборський О. Ю. Гендерні стереотипи в навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи / О. Ю. Підборський // Всеукраїнський конкурс науково-дослідницьких робіт з гендерної проблематики серед учнів 10–11 класів, студентів, аспірантів : зб. кращих робіт. – К., 2007. – С. 132–135.

10. Поняття, ознаки і функції правового виховання. Правове загальне навчання (правовий всеобуч). Правовий нігілізм, джерела і шляхи подолання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.refine.org.ua/pageid-2263-1.html>. – Назва з екрану.

11. Сімейний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>. – Назва з екрану.

12. Терзі П. П. Формування гендерної культури студентів вищих технічних навчальних закладів : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / П. П. Терзі ; Кіровоградський держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2007. – 235 с.

13. Цокур О. С. Основи гендерного виховання / О. С. Цокур, І. В. Іванова // Гендерний розвиток у суспільстві (конспекти лекцій) : збірник / М-во освіти і науки України ; відп. ред. К. М. Левківський. – 2-ге вид. – К. : Фоліант, 2005. – С. 183–222.

14. Яценко Л. В. Педагогічні умови підготовки старшокласників до сімейного життя в процесі гендерного виховання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 "Теорія та методика виховання / Яценко Л. В. ; Ін-т проблем виховання АПН України. – К., 2006. – 20 с.

РЕАЛІЗАЦІЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Т.В. Гордієнко, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Пріоритетність виховання громадянина зумовлюється водночас процесом відродження нації. Для України громадянське виховання відіграє особливо важливу роль ще й тому, що воно покликане сприяти її соборності, яка є серцевиною української національної ідеї.

Сьогодні перед загальноосвітнім навчальним закладом як соціальним інститутом стоїть складне і відповідальне завдання - сформувати в учнів комплекс громадянських якостей, глибоке розуміння ними належності до українського народу, до своєї Батьківщини, внутрішню потребу й готовність відстоювати та захищати її інтереси, реалізовувати свій особистісний потенціал на благо зміцнення української держави.

Громадянське виховання ґрунтується на ідейному багатстві народу, його морально-етичних цінностях, виховній мудрості. Щоб діти стали творцями своєї держави, необхідно, аби вони за час навчання, виховання в сім'ї, школі міцно засвоїли духовність, культуру рідного народу, глибоко пройнялися його національним духом, способом мислення і буття. Ці якості потрібно виховувати у дітей тими засобами, методами, способами, традиціями, мораллю, що вироблені

народом упродовж усього історико-культурного розвитку, при цьому органічно поєднуючи ці засоби та методи з новітніми надбаннями європейського та світового культурно-педагогічного досвіду.

Проблема громадянського виховання завжди привертала до себе увагу філософів, педагогів і психологів. Ще стародавні мислителі Аристотель, Платон, Плутарх, Сократ з'ясували суть громадянського виховання, обґрунтували шляхи і методи його реалізації. Ці ідеї знайшли свій подальший розвиток у працях А. Адлера, Г. Гегеля, Д. Локка, Ж - Ж. Руссо, З. Фрейда. Такі видатні українські діячі, як В. Антонович, М. Драгоманов, С. Русова, І. Огієнко, Г. Ващенко, Б. Грінченко, А. Макаренко, М. Грушевський, В. Сухомлинський та багато інших звертали увагу у своїх роботах на особливе значення формування громадянської свідомості підростаючої особистості.

Так, наприклад, М. Грушевський (1866–1934 рр.) у своїй книжці "На порозі нової України" пише про політичний ідеал розбудови української незалежної держави. Чільне місце у цьому ідеалі посідає образ громадянина України, його громадянських добродійностей [1].

Відомий український педагог В. Сухомлинський (1918–1970 рр.) перший звернувся до громадянського виховання як до головної педагогічної проблеми. У 1970 році вийшла його книжка "Народження громадянина", де подається така система педагога, яка б оптимально впливала на громадянський розвиток особистості. Першочерговою умовою формування рис громадянина В.Сухомлинський вважав розвиток громадянської активності кожного індивіда. Він визначив вік дитинства як особливо важливий для формування громадянина і твердив, що риси громадянина виховуються безліччю впливів педагогічного характеру й некерованими соціальними впливами [3].

В документах Верховної Ради України, Державній національній програмі "Освіта" (Україна ХХІ ст.), "Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті", обґрунтовано необхідність удосконалення громадянського виховання учнівської молоді, Цілеспрямованої роботи з громадянського виховання учнів вимагає і Закон України "Про освіту", де чітко сформульовано завдання виховання підростаючого покоління.

У "Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності" зазначено, що домінантною основою розвитку українського суспільства є виховання "свідомого громадянина, патріота, набуття молоддю соціального досвіду, високої культури міжнаціональних взаємовідносин, формування у молоді потреби та уміння жити в громадянському суспільстві, духовності та фізичної досконалості, моральної, художньої – естетичної, трудової, екологічної культури" [2].

Початкова школа виконує роль фундаменту, на якому будується вся система громадянського виховання школярів, формування у них любові до рідного краю, України, історичної пам'яті, духовності, національного характеру. Все, що закладається учням у цей період навчання та виховання, визначає в подальшому успіх процесу формування особистості, її світогляду і загального розвитку. Набуті в початковій школі особистісні якості, а також знання, вміння і навички не лише забезпечують основу навчання і виховання підлітків, а й значною мірою

визначають особливості практичної, громадянської та професійної діяльності дорослої людини.

Освітня галузь "Суспільствознавство" Державного стандарту початкової загальної освіти охоплює такі змістові лінії: людина – людина, людина – суспільство, людина – природа.

Мета освітньої галузі в початковій школі – сприяти формуванню в учнів потреби до пізнання світу і людини, вихованню патріотизму і поваги до Української держави. У процесі навчання у молодших школярів формуються уявлення про цілісність світу, природне і соціальне оточення як середовище життєдіяльності людини, її належність до природи і суспільства; засвоюються емпіричні та узагальнені уявлення і поняття, які відображають основні властивості й закономірності реального світу, розширюють і впорядковують соціальний та пізнавальний досвід.

Освітня галузь спрямована на формування особистості майбутнього громадянина України – людини, здатної брати на себе відповідальність за минуле і майбутнє рідної землі (природне доквілля) та свого народу (суспільне доквілля). Україна, її державотворчі цінності, вироблення громадянських почуттів - ці елементи є першорядними, що задають мету реалізації програми.

Протягом віків діти виховувались в національному середовищі, зміст якого відображає культурно-історичний досвід рідного народу. Знайомство з українською національною символікою має велике значення. Українська національна символіка виконує історично важливі функції консолідації нації в етнографічну, культурно-історичну спільноту, об'єднання споконвічних українських земель в єдину суверенну державу. Національні символи України - герб, прапор, гімн – символізують державну, економічну, політичну, і національну незалежність України. Дитина повинна розумом сприйняти, що вона належить до певного державного соціуму.

Завдяки етнічним символам (берегиня, обереги пам'яті, калина, верба тощо) в свідомості кожної дитини виникають образи рідного краю, батьківської хати, родинного вогнища.

Рідна мова – найкращий виразник духовної культури українського народу. Дитина, оволодіваючи мовою своїх батьків, залучається до рідної культури, засобами якої формується "корінь духовності". У своїй статті "Рідне слово" Ушинський у барвистих і хвилюючих тонах писав про значення рідної мови: "Мова народу – кращий, що ніколи не в'яне і вічно знову розпускається, цвіт усього його духовного життя, яке починається далеко за межами історії. У мові одухотворяється весь народ і вся його Батьківщина".

Підвалини патріотизму і почуття національної приналежності й свідомості закладаються у родині. При цьому важлива взаємодія виховних впливів родини і школи. Творча співпраця батьків, дітей і вчителя позитивно впливає на формування класного колективу, виховання в учнів людяності, поваги до старших, доброзичливого відношення до товаришів.

Таким чином, громадянське виховання у сучасному виховному процесі початкової школи має надзвичайно важливе значення. Повноцінне формування особистості молодшого школяра не може позитивно реалізовуватися без грома-

дянської основи. Сьогодні як ніколи важливо спрямовувати дітей на вибір громадянсько-національних ідеалів та ціннісних орієнтацій у їхньому житті. Всебічне виховання підростаючої особистості в наш час не має сенсу без громадянського компонента. Ефективність виховання громадянськості, як і багатьох інших особистісних характеристик, значною мірою визначається реалізацією у виховному процесі діяльнісного підходу, відповідно до якого в структурі особистості виникають і закріплюються передусім ті новоутворення, у "конструювання" яких дитина вкладає свої почуття, власну працю, енергію, конкретну дію, проявляючи цілеспрямовану активність.

Список використаної літератури

1. Винар Л. Михайло Грушевський: історик і будівничий нації. – К.: Фундація ім. О. Ольжича, 1995. – 304 с.
2. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності. mon.gov.ua/img/zstored/.../doc_30112012.doc
3. <http://nsportal.ru/gp/suhomlinskiy-va-rozhdenie-grazhdanina>

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ТА ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ "ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ"

Н.М. Демченко, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя;

В.Ю. Баленко, учениця II курсу класу іноземних мов Ніжинського обласного педагогічного ліцею Чернігівської обласної ради

Становлення України як соціальної правової держави потребує формування особистості з високим рівнем правової свідомості та правової культури, що може бути досягнуто в процесі правового виховання. Значна роль у здійсненні правового виховання належить вчителю, з огляду на здійснювану ним виховну функцію. У зв'язку з цим на особливу увагу заслуговує проблема дослідження сутності правового виховання в цілому, його ролі та місця в процесі формування особистості школяра. У зв'язку з цим виникає необхідність у комплексному аналізі праць вітчизняних науковців, котрі торкалися питань правового виховання, розкритті сутності поняття правового виховання.

Серед сучасних дослідників, які вивчають проблеми правового виховання, не існує єдиної думки щодо сутності зазначеного феномена. Це пояснюється не тільки суб'єктивним фактором, а й тим, що поняття правового виховання розглядається як в психолого-педагогічному, філософському, так і юридичному аспектах, оскільки є явищем міждисциплінарним.

Словник навчально-педагогічних понять і термінів за загальною редакцією Вовк Л.П. дає таке визначення поняття: "правове виховання – педагогічна та соціально-правова допомога людині у розвитку її правової культури і розумінні ролі права в суспільстві, формуванні навичок правомірної поведінки" [6, с. 93].

На даному етапі розвитку суспільства ми спостерігаємо різноманіття авторських визначень правового виховання, кожне з яких несе в собі суб'єктивне бачен-

ня необхідності формування в людини ідеї права, виховання поваги до закону і порядку.

Психолого-педагогічну основу правового виховання підкреслюють Т.І. Акімова, В.К. Бабаєв, Н.П. Волкова, В.М. Корельський, В.Д. Перевалова, О.Ф. Скакун тощо. Наприклад, дослідники В.М. Корельський і В.Д. Перевалова правове виховання визначають як цілеспрямовану діяльність з передання правової культури, правового досвіду, правових ідеалів та механізмів вирішення конфліктів в суспільстві від одного покоління іншому.

Скакун О.Ф. запропонувала таку дефініцію: "Правове виховання – це цілеспрямований постійний вплив на людину з метою формування у неї правової культури і активної правомірної поведінки" [4, с. 483].

Т.І. Акімова визначає правове виховання як цілісний, організований й системний вплив на особистість, який формує правову свідомість, правові настанови, навички й звички активної, правомірної поведінки, правову культуру.

В.К. Бабаєв вважає правове виховання планомірним, керованим, організованим, системним та цілеспрямованим процесом впливу на свідомість, психологію всією сукупністю різноманітних правовиховних засобів, форм і методів, що є в арсеналі сучасної правової діяльності, з метою формування в правосвідомості глибоких та стійких правових знань, переконань, потреб, цінностей, навичок правомірної поведінки.

У підручнику Н.П. Волкової зустрічаємо таке визначення категорії: "правове виховання – це виховна діяльність сім'ї, школи, правоохоронних органів, спрямована на формування правової свідомості та правомірної поведінки дітей" [1, с. 117].

В.В. Альхименко, А.А. Кваша, А.Б. Козловський, В.О. Котюк, А.В. Малько, М.І. Матузов, А.Ю. Олійник звертають увагу на юридичні аспекти правового виховання. Так, А.А. Кваша переконує, що правове виховання полягає в передачі, накопиченні й засвоєнні знань, принципів й норм права, а також у формуванні відповідного ставлення до права та практики його реалізації, вмінні використовувати свої права, дотримуватися заборон та виконувати обов'язки. Звідси – необхідність в усвідомленому засвоєнні основних положень законодавства, виробленні почуття глибокої поваги до права. Отримані знання мають перетворитися на особистісні переконання, в стійку настанову слідувати правовим приписам, а потім – у внутрішню потребу виконувати закон.

Олійник А.Ю. під правовим вихованням розуміє цілеспрямовану, повсякденну, систематичну діяльність людини з оволодіння правовими знаннями, формування позитивних, правових мотивів і настанов, навичок правомірної поведінки, що полягає в самостійних зусиллях, спрямованих на вироблення звички до активної правомірної поведінки.

На думку В.О. Котюка, правове виховання – це цілеспрямована, послідовна, систематична діяльність держави і її органів, а також громадських об'єднань і організацій із формування певної системи правових знань, вмінь і навичок, правового мислення, правових почуттів – почуття права, законності, почуття поваги до права і закону, почуття поваги до тих соціальних цінностей, які регулюються і охороняються законом.

В.В. Альхименко й А.Б. Козловський переконані, що правове виховання – це система заходів впливу, спрямованих на вироблення високого рівня правосві-

домості і правової культури. Правове виховання – складова частина ідеологічної, політико-правової роботи, ефективний засіб формування особистості, яка відповідає високим критеріям життя та яка здатна активно брати участь у вирішенні складних завдань на сучасному етапі розвитку суспільства.

М.І. Матузов та А.В. Малько розглядають правове виховання як цілеспрямовану діяльність держави, а також суспільних структур, засобів масової інформації, трудових колективів із формування високої правосвідомості та правової культури громадян.

Широке філософське визначення досліджуваного поняття дає Штангрет М.Й., який переконаний, що правове виховання – це процес, який у різні періоди історії має свою специфіку, оскільки пов'язаний з культурою суспільства як матеріальною, так і духовною. Воно зорієнтоване, насамперед, на оволодіння особистістю необхідним рівнем правових знань, навичок і вмінь, усвідомленням правової системи держави, на формування стійких правових ідеалів, переконань, цінностей. Правове виховання є одним із шляхів активної соціалізації особи, причому такої, що вимагає на даний час суспільство [7, с. 10].

Філософських основ визначення досліджуваної категорії дотримується й І.І. Коваленко. Вчений відзначає, що правове виховання – це цілеспрямована система заходів, просвітницьких, освітніх та інших, що формують настанови поваги й дотримання права, цивілізованих засобів вирішення суперечок, профілактики правопорушень; ідеалом правового виховання є юридичне загальне навчання, однак водночас головне – це життєвий юридичний досвід кожного громадянина, якість законодавства, форми правозастосування, виконання договірних зобов'язань, судовий захист прав, свобод та законних інтересів громадянина; сполучення знання правових принципів й розумних переконань як могутній фактор стабільності, упорядкованості в правовій сфері [2].

Отже, правове виховання – складне явище, яке неможливо визначити однозначно: це або система соціального впливу права (соціологічний аспект), або функція держави як елемент соціального управління. Звідси випливає, що правове виховання слід розуміти як специфічний юридичний вид організованого та цілеспрямованого впливу на свідомість та культуру людей.

Правове виховання – це цілеспрямований вплив, спрямований на формування системи морально-правових цінностей громадян, яка забезпечує високий рівень правової культури. Це виділяє психолого-педагогічну складову досліджуваної дефініції.

Правове виховання – це самостійний напрямок виховної роботи, організований та цілеспрямований вплив на особистість, що полягає в утворенні, формуванні правових поглядів й переконань, а також у навчанні правових поглядів на практиці. Дане визначення дає можливість розглядати даний феномен як складову частину виховного процесу.

Правове виховання – головний чинник, що забезпечує успіх перетворень у правовій сфері нашого суспільства. В деяких випадках правове виховання, що має ціннісний смисл й наповнення, поширюється далі й глибше правосвідомості, впливаючи на загальну культуру людей, виступаючи стрижнем формування особистості. Що актуалізує філософський аспект цього явища.

Список використаної літератури

1. Волкова Н. П. Педагогіка : [посібник для студентів вищих навчальних закладів] / Н. П. Волкова. – К. : Видавничий центр "Академія", 2002. – 576 с.
2. Коваленко І. І. Сутність і зміст правового виховання : методологічний аспект / І. І. Коваленко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nzkhups/2008_2/pdf/11_Kovalenko.pdf
3. Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / [відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко]. – К. : Концерн "Видавничий Дім "Ін Юре", 2003.
Т. 1. – 2003. – 1232 с.
4. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : [підручник] / О. Ф. Скакун (пер. з рос.). – Х. : Консул, 2001. – 656 с.
5. Темченко В. І. Формування професійної правосвідомості співробітників міліції (проблеми теорії і практики) / В. І. Темченко. – К. : НАВСУ, "ДС "Авангард", 2001. – 188 с.
6. Українсько-російський словник навчально-педагогічних понять і термінів / Л. Вовк, В. Гончаров, О. Падалка [та ін.]. – К. : НДУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – 334 с.
7. Штангрет М. Й. Філософські проблеми правового виховання молоді (на прикладі закладів освіти МВС України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 "Філософія права" / М. Й. Штангрет. – Львів, 2007. – 18 с.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

С.І Самаріна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

В умовах демократизації шкільного середовища, що відбувається під впливом трансформації суспільних відносин в країні, здійснюється перегляд системи цінностей і пріоритетів, що впливають на виховання сучасних учнів. Останнім часом особливого значення в контексті становлення громадянського суспільства набуває формування правової культури молодого покоління, здатного не тільки до усвідомлення цінності набутих знань, а й до особистого сприйняття норм права і моралі, що є основними характеристиками вихованості особистості, її моральної зрілості.

Формування правової культури, як важливої складової духовної культури особистості, починається у дошкільному періоді розвитку дитини, проте цілеспрямоване правове виховання здійснюється за часів навчання в школі у межах вікових особливостей. Так, саме у молодшому шкільному віці (6–10 років) діти накопичують ті знання і вміння, що в подальшому стануть основою формування стійких морально-правових звичок і переконань. Тому, в цей період розвитку дитини потрібно виробляти в учнів розуміння основних понять про добро, істину, обов'язок, відповідальність.

Одним із шляхів розкриття і засвоєння правових засад, норм і правил поведінки в суспільстві є вироблення у молодших школярів навичок дисциплінованої поведінки, свідомого ставлення до виконання своїх обов'язків, дотримання правил шкільного режиму, формування свідомої дисципліни, що є "поведінково-діяльнісним компонентом правової культури" [3, с. 143].

Розглянемо детальніше сутність такої морально-правової якості особистості як дисципліна, визначимо методи і прийоми її формування у молодших школярів.

Передусім зазначимо, що тлумачення поняття дисципліни як педагогічної категорії залежить від основних ідей розвитку освітньо-виховного процесу школи, суспільно-економічних подій в державі та основних ціннісних орієнтацій та пріоритетів суспільства. Так, у довідковій літературі з педагогіки зазначено, що дисципліна (від лат. – вчення, виховання, розклад) – це певний порядок, що відповідає нормам, правам і моралі суспільства, визначається суспільними відносинами і служить для їхнього підтримання [6,199]. Дисципліна – якісна характеристика порядку, організованості певної спільноти, сфери життєдіяльності людей, що відображає відповідність їхньої поведінки загальноприйнятим нормам права та моралі [7, с. 88].

Аналіз довідкових джерел показав, що шкільна дисципліна, визначається метою та цілями виховання, які висуває перед школою суспільство, віковими особливостями дітей. "Дисципліна школярів (від лат. *disciplina* – навчання, навичка, муштра) – це суворе й точне дотримання організованого в учбовому закладі порядку, добросовісне виконання своїх обов'язків, вимог вчителів та шкільного колективу, свідоме підкорення своєму обов'язку" [5, с. 343]; "Дисципліна шкільна – дотримання учнями правил поведінки в школі та за її межами, чітке й організоване виконання своїх обов'язків, підкорення суспільному обов'язку" [4, с. 749].

Отже, шкільна дисципліна як педагогічна категорія передусім передбачає дотримання учнями правил і норм поведінки у навчальний та позанавчальний час, шкільного режиму, а також чітку свідому самоорганізацію під час виконання шкільних обов'язків, дисциплінованість.

Варто зауважити, що високим рівнем дисципліни є розуміння учнями необхідності дотримання її в школі, громадських місцях, в особистій поведінці, готовність і потреба виконувати загальноприйняті норми і правила дисципліни праці, навчання, вільного часу.

Шкільна дисципліна "служить вихованню і закріпленню необхідних моральних якостей громадянина" [2, с. 92], таких як гуманізм і демократизм, що виявляється в "ідеалі вільної людини", з розвиненим почуттям гідності, самоповаги та поваги до інших; правдивість і справедливість; працьовитість і скромність; дисциплінованість [2, с. 216]. Видатний педагог А.С. Макаренко, розробивши теорію дисципліни зазначав, що вона потрібна для того, щоб кожна людина свідомо виховувала в собі вміння переборювати перешкоди, формувала впевненість у своїх силах та правоті, була переконана в необхідності та корисності своєї діяльності для суспільства [9, с. 343].

Метою шкільної дисципліни є виховання і закріплення в учнів моральних якостей громадянина через свідоме засвоєння ними системи ідей, норм і правил

поведінки та діяльності, яка складає життєву позицію особистості та обумовлена соціальними зразками моральної поведінки.

Аналізуючи проблему шкільної дисципліни, необхідно звернути увагу на форми, в яких вона існує. У педагогіці розрізняють дві форми дисципліни: свідому й несвідому або зовнішню і внутрішню. Свідома (внутрішня) дисципліна спирається на усвідомленні людиною своїх обов'язків і розуміння тих правил, яким вона підкорюється. За такої дисципліни створюється особисте усвідомлення своєї правоти і сили, оскільки підкорюючись певним правилам, людина підкорюється сама собі, своєму сумлінню й свідомості. Несвідома (зовнішня) дисципліна базується на почутті остраху кари за невиконання обов'язків або на бажанні одержати схвалення, винагороду за їх виконання. У даному випадку відсутнє усвідомлення доцільності правил, що регулюють діяльність [1, с. 366].

Підкреслимо, що свідомі дисципліна учнів – це "обов'язкова умова і засіб успішної навчально-виховної роботи школи, яка є результатом всієї системи виховних впливів на учня і колектив у навчально-виховному процесі з боку педагогічного колективу, режиму школи, взаємовідносин у ній учнів, учителів, дорослих, естетики приміщень" [2, с. 92].

Формування свідомої дисципліни молодших школярів передбачає формування у них свідомого підпорядкування своєї поведінки прийнятому шкільному порядку, прагнення і уміння керувати своєю поведінкою відповідно до суспільних норм і вимог правил поведінки, що включає:

- 1) усвідомлення учнями норм і правил дисципліни;
- 2) виховання навичок і звичок дисциплінованої поведінки;
- 3) організацію щоденної практичної дисциплінованої поведінки: чіткого режиму і педагогічно грамотної організації навчання, праці, дозвілля;
- 4) формування вольових якостей [2, с. 92].

Виховання звички дотримуватися правил поведінки, дисципліни починається з перших днів перебування дитини у навчальному закладі. Учитель початкових класів повинен володіти методами формування свідомої дисципліни, пам'ятаючи, що навіть наймолодший учень-першокласник – це вже громадянин, наділений певними правами і обов'язками. Проте деякі педагоги впливають на учнів тільки суворістю, прагнуть домогтися слухняності, ламаючи волю дитини, що спричиняє появу в учнів бездумного послуху або зухвалої непокори. Постійні заборони, обмеження і регламентації призводять до появи в учнів роздратування, агресії, грубощів, небажання виконувати свої шкільні обов'язки.

Зауважимо, що серед основних методів і прийомів формування свідомої дисципліни молодших школярів педагоги переважно виокремлюють традиційні, перевірені часом методи постановки перспектив, переконання, позитивного прикладу, доручення, вимогу, вправління в поведінці, переконання, примус, покарання і заохочення [2, с.92]. Проте науковці зазначають, що дієвість методів, в першу чергу, залежить від інтерпретації учителями основних прийомів їхньої реалізації. Зокрема визначають такі ефективні осучаснені способи виховання свідомої дисципліни молодших школярів, що ґрунтуються на аспектах правового виховання, як: використання елементів правових дидактичних ігор (наприклад, "Ми – охоронці правопорядку"); малювання знаків правил поведінки; написання

казок ("Дисципліноване кошеня вдома і на вулиці" і т.д.); конкурс на найдисциплінованіший клас; організація спільних сімейних проектів на правову тематику [3, с. 146] тощо.

Водночас зауважимо, що формування дисципліни молодших школярів залежить не тільки від грамотно організованого шкільного життя і знання учителем методів її вироблення, а й від єдності вимог сім'ї та школи, педагогів та батьків. Тому сім'я й школа мають спільно формувати в дитині почуття обов'язку та відповідальності, привчати дотримуватись правил життя в суспільстві, сприяти вихованню моральних якостей учнів, які відповідають нормам права і моралі суспільства, що є основою формування правової культури особистості.

Список використаної літератури:

1. Ващенко Г. Виховання волі і характеру. Підручник для педагогів / Г. Ващенко. – Київ: Школяр, 1999. – 385 с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
3. Колосова О. Виховання дисциплінованості молодших школярів у контексті формування в них правової культури / О. Колосова // Наукові записки НДУ ім. М.Гоголя. – Серія: Педагогіка. – 2009. – № 4. – С. 142–147.
4. Педагогическая энциклопедия в 4х томах / [под ред. И.А. Каирова, Ф.Н. Петрова, А.И. Богомолова и др.]. – Т1. – М.: Советская энциклопедия, 1964. – 832 с.
5. Педагогический словарь в 2х томах / [под ред. И.А. Каирова, Н.К. Гончарова, Н.Д. Кузьмина и др.]. – Т1. – М.: АПН РСФСР, 1960. – 774 с.
6. Родинно-сімейна енциклопедія / [Авт. кол.: В.М. Блаґінін, Н.І. Белкіна та ін.; За заг. ред. Ф.С. Арвата та ін.]. – К.: Богдана, 1996. – 438 с.
7. Словарь справочник по педагогике / [Авт. – сост. В.А. Мижериков; Под общ. ред. П.И. Пидкасистого]. – М.: ТЦ Сфера, 2004. – 448 с.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЯКІСНУ ОСВІТУ ДІТЯМ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Т.М. Шевчук, директор Ніжинського обласного педагогічного ліцею Чернігівської обласної ради, спеціаліст вищої категорії, старший учитель

Конституції України гарантує кожній людині "право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості" [2, с. 13].

У статі 6 ЗУ "Про освіту" визначено основні принципи освіти в Україні. Серед них: "доступність для кожного громадянина усіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою" та "рівність умов кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного розвитку" [3, с. 28]. Загальні положення ЗУ "Про загальну середню освіту" визначають поняття загальної середньої освіти

як такої, що "спрямована на збереження всебічного розвитку особистості шляхом навчання та виховання, які ґрунтуються на загальнолюдських цінностях" [4, с. 61].

Система загальної середньої освіти, регламентована в ст. 4 ЗУ "Про загальну середню освіту", який було підписано Президентом України 13.05.1999 року № 651-XIV, виокремлює як структурну одиницю загальноосвітні навчальні заклади всіх форм і типів власності для громадян, "які потребують соціальної допомоги та соціальної реабілітації" [4, с. 61]. Забезпечення права на якісну освіту дітям з особливими освітніми потребами.

Одним із пріоритетних державних завдань у сфері освіти сьогодні є забезпечення конституційних прав і державних гарантій для дітей із особливими освітніми потребами, комплексна реабілітація таких дітей, формування навичок соціальної та побутової адаптації шляхом запровадження інтегровано та інклюзивного навчання.

Кожна дитина має право на доступність якісної освіти. Це повною мірою стосується й дітей з особливими потребами, до яких належать діти з проблемами фізичного й розумового розвитку, із психоневрологічними захворюваннями, захворюваннями серцево-судинної системи, із малими й затухаючими формами туберкульозу, а також дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Українська система освіти надає батькам учнів із особливими потребами можливість вибору різних форм навчання – у спеціальній школі, інтернаті, навчально-реабілітаційному центрі, у класах для корекції при загальноосвітньому закладі, школі-дитсадку, під час навчання вдома за індивідуальним планом, у формі екстернату та інше.

Так у Чернігівській області функціонує ряд загальноосвітніх закладів, де навчаються діти з особливими потребами. А саме: Щорська загальноосвітня школа-інтернат I-II ступенів, Чернігівська загальноосвітня школа-інтернат I-III ступенів ім. Ю.М. Коцюбинського, Комарівська загальноосвітня школа-інтернат I-II ступенів, Черешенська загальноосвітня школа-інтернат I-III ступенів, Старобасанська загальноосвітня школа-інтернат I-II ступенів, Яблунівська загальноосвітня школа-інтернат I-III ступенів, Городнянська загальноосвітня школа-інтернат I-III ступенів, Красноутірська загальноосвітня школа-інтернат I-III ступенів, Борзнянська загальноосвітня школа-інтернат I-III ступенів, Прилуцький дошкільний навчальний заклад "Дитячий будинок інтернатного типу", Чернігівська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат I-III ступенів, Батуринська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат I-II ступенів, Березнянська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат I-III ступенів, Городнянська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат I-II ступенів, Прилуцька спеціальна загальноосвітня школа-інтернат I-II ступенів, Удайцівська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат I-II ступенів. Як зазначалось у доповіді начальника управління освіти і науки Чернігівської обласної державної адміністрації на серпневій конференції педагогічних працівників області "Про підсумки розвитку дошкільної, загальної середньої, позашкільної та професійно-технічної освіти у 2010-2011 навчальному році та завдання на 2011-2012 навчальний рік", це 5 закладів для дітей із вадами розумового розвитку, 1–для глухих дітей, 1–дітей з вадами зору, 1–для дітей зі зниженим слухом, 1–навчально-виховальний комплекс для дітей із вадами

розумового розвитку, 2–дошкільні навчальні заклади компенсуючого типу (для дітей з ДЦП, вадами розумового розвитку, зору). Для дітей із порушенням мовлення дошкільного та шкільного віку організовано роботу 33 логопедичних пунктів. За статистикою в навчальних закладах області в 2010-2011 н.р. навчалось 1317 дітей-інвалідів, у дошкільних навчальних закладах – 165, організовано індивідуальну форму навчання більше ніж 260 для учнів із сімей, де батьки відмовились від навчання в спецшколах чи школах-інтернатах [1,с.7].

Принцип права на одержання освіти, якість якої дорівнює якості освіти здорових людей, задекларований у низці міжнародних документів, покладено в основу організації інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами в Україні і запроваджується з метою реалізації права на вибір навчального закладу та форми навчання за місцем проживання із забезпеченням усіх необхідних для цього умов. Серед основних завдань інклюзивної освіти автори Концепції розвитку інклюзивної освіти виділяють:

- удосконалення нормативно-правового, науково-методичного, фінансово-економічного забезпечення, орієнтованого на впровадження інклюзивного навчання;
- запровадження інноваційних освітніх технологій у контексті форм інклюзивного підходу та моделей надання спеціальних освітніх послуг для дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю;
- формування освітньо-розвивального середовища для дітей з особливими освітніми потребами шляхом забезпечення психолого-педагогічних, медико-соціального супроводу;
- упровадження інклюзивної моделі навчання в загальноосвітніх навчальних закладах з урахуванням потреби суспільства;
- забезпечення доступу до соціального середовища й навчальних приміщень, розроблення та використання спеціального навчально-дидактичного забезпечення, реабілітаційних засобів навчання;
- удосконалення системи підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів, які працюють в умовах інклюзивного навчання;
- залучення батьків дітей з особливими освітніми потребами до участі в навчально-реабілітаційному процесі з метою підвищення його ефективності [3, с. 27].

Упровадження інклюзивного навчання ґрунтується на основі нормативно-правового, навчально-методичного, кадрового, інформаційного й матеріально-технічного забезпечення.

Нормативно-правове забезпечення інклюзивної освіти:

- Закони України:
 - о "Про дошкільну освіту";
 - о "Про освіту";
 - о "Про загальну середню освіту";
 - о "Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні";
 - о "Про реабілітацію інвалідів в Україні";
 - о "Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні";
 - о "Про охорону дитинства".

- Укази Президента України:
 - о "Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні" (від 04.07.05, №1013/2005);
 - о "Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні" (від 20.03.08, № 244);
 - о "Про додаткові заходи щодо посилення соціального захисту інвалідів та проведення в Україні у 2003 році Року людей з інвалідністю" (від 02.12.02, №1112/2002);
 - о "Про першочергові заходи щодо створення сприятливих умов життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями" (від 01.06.05, № 900/2005);
 - о "Про додаткові невідкладні заходи щодо створення сприятливих умов для життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями" (від 18.12.07, №1228).
- Конвенції:
 - о Конвенція про права дитини (1989 р.);
 - о Міжнародна конвенція про заборону и негайні заходи з викорінення найгірших форм дитячої праці (1999 р.);
 - о Конвенція ООН про права інвалідів (2006 р.);
 - о Конвенція про охорону и заохочення розмаїття форм культурного самовираження (2005 р.);
 - о Міжнародна конвенція про охорону прав усіх трудящих мігрантів і членів їхніх родин (1990 р.);
 - о Конвенція про корінні народи, які ведуть племінний спосіб життя в незалежних країнах (1989р.);
 - о Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації відносно жінок (1979 р.);
 - о Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965 р.).
- Декларації:
 - о Загальна декларація прав людини (1948 р.);
 - о Всесвітня декларація про освіту для всіх (1990р.);
 - о Декларація и комплексні рамки дій з виховання в дусі миру, прав людини и демократії (1995 р.);
 - о Гамбургська декларація про навчання дорослих (1997р.);
 - о Загальна декларація про культурно розмаїття (2005 р.);
 - о Декларація Організації Об'єднаних Націй про права корінних народів (2007 р.);
 - о Саламанська декларація і Рамки дій з освіти осіб з особливими потребами (1994 р.);
 - о Джонтьєнська декларація (1990 р.).
- Накази, розпорядження:
 - о Наказ МОНУ "Про затвердження Плану дій щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009-2012 рр."(від 11.09.09, №855);

о Наказ МОНУ "Про заходи МОН на виконання завдань, визначених розпорядженням Кабінету Міністрів України "Про затвердження Плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 року""(від 03.09.09, №1482-р);

о Розпорядження Кабінету Міністрів "Про затвердження Плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 року"(від 03.12.09, №1482-р);

о Наказ МОНУ "Про затвердження комплексного плану заходів з розвитку освіти в Україні на період до 2011 року"(від 16.10.08, №1352-р);

о Постанова Кабінету Міністрів України від 15.08.2011 р., №872 "Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальношкільних навчальних закладах";

о Наказ МОНУ "Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання"(від 01.10.10 р., № 912).

- Концепції:

- о Концепція розвитку інклюзивної освіти (від 01.10.10, № 912).

Серед основних напрямків державної політики щодо впровадження інклюзивного навчання Міністерство освіти і науки, молоді та спорту визначило підготовку кадрів для роботи в умовах інклюзії, забезпечення науково-методичного супроводу, матеріальної і навчально-методичної бази навчальних закладів, безперешкодний доступ дітей з особливими освітніми потребами до навчальних закладів.

На початку 2011–2012 н.р. у Львові МОНмолодьспорту разом з Інститутом спеціальної педагогіки Національної академії педагогічних наук України, Університетом Грента МакЮена (Канада), Всеукраїнським фондом "Крок за кроком" відбулась міжнародна конференція "Актуальні питання інклюзивного виховання та шляхи її вирішення". Було розроблено методичні рекомендації для інститутів післядипломної педагогічної освіти з питань підготовки фахівців для роботи з дітьми в умовах інклюзивного навчання.

Особливу увагу приділяє питанню підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації педагогів, психологів, методистів, логопедів, дефектологів, вихователів і Чернігівський інститут післядипломної педагогічної освіти імені К.Д. Ушинського. Із метою всебічного розкриття методичних особливостей роботи з дітьми-інвалідами, ознайомлення освітян з інноваційними підходами в корекційно-відновлюваній діяльності до навчальних планів інституту удосконалення включено проведення тренінгів, семінарів-практикумів на базі навчальних закладів.

Серед питань, які турбують не лише освітян нашої області, не останнє місце посідає законодавчо не врегульоване питання щодо визначення додаткового обсягу видатків на галузь "Освіта" для навчання дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються в спеціальних та інклюзивних класах загальноосвітніх навчальних закладів. Наприклад, по області із 1034 навчальних закладів, що функціонували протягом минулого навчального року, 46,6% мають пандуси і лише 66 закладів – пандуси, що відповідають вимогам державних будівельних норм. Із будівель гуртожитків пандусами забезпечено 49%.

Обов'язковою умовою ефективності інклюзивної освіти є усвідомлення суспільства, що інклюзія – це процес реального включення інвалідів в активне суспільне життя і однаковою мірою необхідний для всіх членів суспільства.

Якщо інвалідність розглядати як спосіб життя за обставин, що склались, а не за визначенням тлумачного словника, як стан, що позбавляє людину повністю або частково працездатності унаслідок якої-небудь аномалії, поранення, каліцтва, хвороби; то головний сенс процесу інклюзії – включення в соціальне життя – буде досягнуто. Потрібно дати доступну і повну інформацію про інвалідів, щоб викоринити стереотипне прийняття, дискримінацію інвалідів словами і діями здорових людей.

Метою виховної роботи в Ніжинському обласному педагогічному ліцеї Чернігівської обласної ради є формування конкурентоспроможної особистості шляхом набуття ключових життєвих компетентностей. Для сформованості в учнів позитивного ставлення до збереження життєвого потенціалу, поваги до власної та чужої гідності розроблено та проводиться психологічні тренінги: "Толерантність у сучасному житті", "Формування толерантного ставлення до людей з обмеженими можливостями", "Соціально-комунікативний тренінг конструктивної взаємодії"; години спілкування "Люди з особливими потребами", "Культура спілкування між людьми", "Повернути людину до соціального життя". Система гурткової роботи створює додаткові умови, у яких кожен ліцеїст може проявити себе. Ліцей продовжує закладати підґрунтя для створення доброзичливого середовища, побудови інклюзивного суспільства та забезпечення освіти для всіх.

Список використаної літератури:

1. Заліський А.А. "Про підсумки розвитку дошкільної, загальної середньої, позашкільної та професійно-технічної освіти у 2010-2011 н.р. та завдання на 2011-2012 н.р.//Освіта Чернігівщини.–2011.–№5(63).
2. Конституція України. Офіційне видання. – Київ, 2006. – ст.13.
3. Концепція розвитку інклюзивної освіти//Директор школи. – 2010. – №42(618).
4. Нормативно-правове забезпечення освіти. У4ч.–Х.:Видав. гр. "Основа", 2004. – ч.1. – ст.28.

СЕКЦІЯ 8. МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ПРАВОЗНАВСТВА ТА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ З ПРАВОЗНАВСТВА УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ

О.Г. Білоненко, студентка V курсу історико-юридичного факультету Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Науковий керівник: О.С. Дудченко, кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та методики викладання історико-правознавчих дисциплін Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

На сьогоднішній день Мала академія наук України об'єднує 27 територіальних відділень обласного рівня, які керують роботою близько 1000 районних територіальних відділень та наукових товариств учнів. Основною базою відбору талановитих дітей є система закладів позашкільної освіти (близько 1400 закладів різних напрямків) в яких в позаурочний час навчається понад 1 500 000 учнів (20 % школярів). З них, а також з учнів загальноосвітніх шкіл, в яких діють учнівські наукові товариства, щорічно відбираються кращі діти, які виявляють здібності до наукової, експериментальної, дослідницької роботи.

Учні – члени МАН поділяються на слухачів, кандидатів і дійсних членів. Слухачі: учні 8–11 класів шкіл, учні ПТУ, що виявляють цікавість до наукової діяльності, бажають одержати додаткові знання в окремих галузях науки і беруть участь у роботі секції чи гуртка. Кандидати у члени МАН: учні гуртків, секцій, що виявляють здібності при поглибленому вивченні наукових дисциплін поза шкільною програмою; схильні до проведення наукових досліджень, технічної творчості; виступають на конференціях, виставках; є призерами олімпіад. Кандидат затверджується президією територіального відділення МАН за пропозицією наукових товариств, секцій, гуртків.

Дійсні члени МАН: кандидати, що мають самостійні наукові праці і навчаються в наукових гуртках і секціях не менше 2-х років. Проїшовши кількарічну підготовку кращі учні Малої академії приймають участь у щорічному загальнонаціональному конкурсі-захисті науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук України, який проходить в три етапи (районний (міський), обласний, всеукраїнський). На всіх етапах конкурс, так і вся діяльність Малої академії структурована за 6 науковими відділеннями, що включають в себе 40 секцій за майже всіма науковими напрямками. Окрім загальнонаціонального конкурсу, учні Малої академії беруть участь в різноманітних обласних, всеукраїнських та міжнародних інтелектуальних конкурсах, турнірах, олімпіадах, фестивалях, експедиціях, семінарах і колоквиумах, виявляючи там чудовий рівень підготовки з базових знань та високі творчі здібності [1, с. 20].

Дослідницька робота школярів складається з кількох етапів:

I етап – загальноознайомлювальний

- Наочна агітація:

1. Прес – центр – консультування.

2. Виставка добірки науково-популярної літератури – ознайомлення з досвідом наукової роботи.

3. Відкриті засідання клубів за інтересами – обмін думками.

- Зустрічі з викладачами профілюючих кафедр ВНЗ.

- Участь в роботі шкільного наукового товариства.

- Самостійна робота школярів з науковою і науково-популярною літературою.

II етап – підготовчий

- Визначення теми, об'єкта і предмета дослідження.

- Збір і систематизація наукових даних.

III етап – безпосередньо дослідницька робота

- Дослідницька частина роботи.

- Підготовка наукового реферату і доповіді для конференції.

IV етап – конкурс науково-практичних робіт МАН.

- Рецензування наукової роботи.
- Виконання контрольної роботи.
- Захист наукової праці.

На першому етапі учні знайомляться з актуальними проблемами теорії та практики конкретної науки, з методологією і методами наукових досліджень, широко залучаються до самостійного вивчення наукової, науково-популярної літератури. Викладачі в тісній співпраці з бібліотекарями прагнуть навчити школярів методам роботи з науковою літературою, бібліографуванням, умінню аналізувати й критично оцінювати прочитане, виділяти найважливіші наукові напрямки та ідеї, помічати різні підходи до вирішення наукових проблем. На засіданнях шкільного наукового товариства, факультативних заняттях учні виступають з анотуванням, реферуванням першоджерел, обговорюють конкретні питання, представлені в науковій, науково-популярній літературі [1, с. 20–21].

Зроблена робота дозволяє школяреві краще зрозуміти способи вичленування предмета і об'єкта дослідження, осмислення вченим об'єкта і предмета дослідження, моделювання наукових явищ і процесів, логічну структуру і конкретні методики наукової роботи. Усе це ніби вводить школяра в "лабораторію" пошуку, в "лабораторію" діяльності вченого.

Неабияку роль у формуванні стійкого пізнавального інтересу до пошукової роботи відіграє постійно діючий і періодично оновлюваний "Прес – центр" – 12 сторінок альманахів, що висвітлюють новини не лише "великої науки", але й життя шкільного наукового товариства.

Саме визначення тематики, вибір учнем об'єкта і предмета дослідження і складають другий етап – підготовчий [10, с. 6].

Дуже важливо, щоб тему наукової роботи запропонував сам учень. Доцільно, щоб теми торкалися конкретного регіону та мали міждисциплінарний характер. Адже сьогодні велику увагу звертають на регіональні та краєзнавчі дослідження. Також взаємозв'язок між науками є основною проблематикою наукови робіт переможців обласних конкурсів МАН.

На цьому етапі роботи школярі вчаться формувати тему і усвідомлювати її роль у цілісному світоглядному аспекті, визначати конкретні завдання дослідження. Учень складає орієнтований план, у який згодом можуть бути внесені певні корективи.

Такий підхід дає учню можливість самостійно прийняти остаточне рішення у формуванні теми і завдань, що і є запорукою успіху творчого пошуку [11, с. 20].

Підготовчий етап складається із збирання та систематизації наукових даних. Це етап пошуку і консультацій. Педагог допомагає школяреві у підборі відповідної літератури. Старшокласник вивчає різні джерела інформації (не менше десяти): довідники, енциклопедії, наукові та науково-популярні журнали, вузівські підручники. Він використовує раніше набуті знання, аби зробити відповідні виписки, не забуваючи при цьому посилатися на літературні джерела. Все це привчає учня до дослідницьких форм збирання інформації. Самостійна робота учня з літературою найефективніше сприяє майбутній самоосвіті. Етап роботи над

науковою літературою най триваліший. Зібрані дані аналізуються учнем самостійно чи разом з учителем [8, с. 5].

У науковому дослідженні старшокласника найголовнішим, звичайно, є безпосередньо дослідницька робота, що становить третій етап. Основне завдання цього етапу полягає в розвитку логічного мислення, умінь інтелектуального проникнення в суть досліджуваного явища, у пробудженні інтересу до науки, у залученні до пошукової роботи.

Під час роботи над експериментальною частиною важливо передбачити багато варіативність способів виконання експерименту. Учневі слід так продумати хід виконання експериментальної частини, щоб з мінімальними затратами часу і сил отримати максимальну інформацію для обробки й осмислення [1, с. 21].

Заключний етап передбачає наявність дослідження і підготовку до конкурсу науково-практичних робіт.

Усі роботи подаються згідно з заявкою і повинні бути оформлені відповідно до вимог. Науково-практичні роботи що набирають необхідну кількість балів при рецензуванні, допускають до усного захисту. Контроль робота що традиційно супроводжує захист наукової праці, складається із завдань різних рівнів, що не виходять за межі шкільної програми.

Захист роботи проходить на науко-практичній конференції під час роботи предметної секції в присутності учнів та предметного журі: викладачів університету, інституту, методистів науково-методичного центру, вчителів шкіл міста. Перед захистом учень називає тему і мету дослідження, план роботи і коротко передає зміст роботи. Особливу увагу слід звернути на практичну частину роботи. Наприкінці виступу учень формулює висновки [2, с. 27].

Отже, вчитель протягом усіх етапів підготовки є не стільки наставником і керівником, скільки порадиником, який створює атмосферу співробітництва, сприяє звільненню творчих сил дитини, підтримує дух пошуку, дослідження, творчості, успіху. І саме правильно скоординована діяльність вчителя щодо наукової роботи дитини, вона формує в учня в першу чергу науково-дослідницькі навички і потяг до пошуку.

Список використаної літератури:

1. Борецька О.О. Мала Академія наук – дослідницький спосіб мислення // Директор школи. – 2004. – № 7, лютий. – С. 20–24.
2. Борецька О. О. МАН – шлях до дослідницького пошукового способу мислення // Управління школою. – 2004. – № 32. – С. 26–30.
3. Вимоги до науково-дослідницьких робіт. МАН – 2011.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// novo, usoz.ua/ blog/novi_vimogi](http://novo.usoz.ua/blog/novi_vimogi)
4. Волинець І. М. Якою має бути МАНівська робота: Поради щодо викладу змісту та оформлення // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України – 2006–№ 10. – С. 10–12.
5. Гергун Н. Хто шукає – той знаходить! Організація діяльності Малого наукового товариства // Шкільний світ. – 2007–№ 44, листопад. – С. 6–8.
6. Гончарова І. В. Вплив дослідницьких робіт в МАН на розвиток пізнавальної активності школярів // Управління освітою (Харків) – 2005– № 2. – С. 28–30.

7. Єгорова І. Чим є МАН сьогодні?// Шкільний світ. – 2004–№ 44, листопад. – С. 18–19.
8. Золотарьова Е. Мала Академія Наук – джерело молодих талантів // Освіта України. – 2006. – 16 травня. – 5 с.
9. Історія МАН. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://man.gov.ua/history.php>
10. Ковбасенко Л. Ми – МАНівці! Нам хочеться творити!// Шкільний світ. – 2006–№ 44, листопад. – С. 5–7.
11. Ковбасенко Л. Науко – дослідницька діяльність МАНівців. Організація. Рівні зростання // Шкільний світ. – 2003. – № 43, листопад. – С. 20–21.
12. Ляшко Л. Ю. Малая Академия Наук – "интеллект будущего": 25 лет пути// Воспитание школьников. – 2010. – № 10. – С. 26–31.
13. Назаренко В. Експерименти юних: Про роботу Малої Академії наук України // Науковий світ. – 2004. – № 1. – С. 15–16.
14. Положення про малу академію наук учнівської молоді. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://metodkabinet.at.ua>

МЕТОДИЧНІ ВИМОГИ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ ПРАВОЗНАВСТВА

Н.А. Борщ, студентка V курсу історико-юридичного факультету Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Науковий керівник: О.С. Дудченко, кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та методики викладання історико-правознавчих дисциплін Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Перехід світового співтовариства до інформаційного суспільства, глобалізація економіки, демократизація суспільного життя спричиняють необхідність пошуку нових методичних форм навчання, зокрема, шляхом інформатизації освіти. Тому так важливо вже сьогодні переглянути підходи до навчання молодого покоління. Особливу увагу при цьому необхідно приділити інформатизації та реформуванню освіти [5]. Україна визначила свої стратегічні орієнтири в справі інформатизації освіти, розробивши шляхи адаптації школи до сучасних вимог у Законі України "Про освіту", Державній національній програмі "Освіта. Україна XXI століття".

Інформаційно-комунікаційні технології (Далі – ІКТ), зазначає вітчизняний дослідник М. Жалдак, – це система сучасних інформаційних методів, прийомів праці та їх організації на основі комп'ютерно-технічних засобів, спрямованих на збирання, накопичення, зберігання, опрацювання, передавання, розповсюдження, представлення та використання інформації, що розширює можливості людини в сучасній суспільній діяльності [1, с. 10].

Правознавство покликане навчити учнів аналізувати та оцінювати суспільно-політичні події, діяти відповідно до норм права в типових життєвих ситуаціях, користуватися нормативно-правовими актами, різноманітними джерелами

права. Тому розробка методичних підходів до використання ІКТ на уроках правознавства – актуальна проблема сучасної освіти.

Навчання правознавства засобами ІКТ у школі присвятили свої роботи В. Гончаренко [5], В. Недзельська [4], О. Певцова [6], Т. Ремех [7], Г. Фрейман, С. Нетьосов [9] та інші фахівці, які представили та узагальнили досвід використання комп'ютерних та мультимедійних технологій на уроках правознавства, сформулювали функціональні можливості ІКТ як засобу навчання, проаналізували форми використання інформаційних технологій на конкретних етапах уроку правознавства, розробили електронні програмно педагогічні засоби (ППЗ) для навчання праву.

Сьогодні існує певний дефіцит електронних матеріалів для організації опанування як теоретичною, так і практичною складовою правознавчої освіти, не пропонуються системи методичних розробок уроків правознавства з використанням ІКТ, відсутні електронні матеріали, які створювали б можливість використання їх з урахуванням дидактичної і методичної доцільності, індивідуальних особливостей учнів та рівня підготовленості конкретного класу.

Правознавство покликане навчити учнів аналізувати і з правової точки зору оцінювати суспільно-політичні події, діяти відповідно до норм права в типових життєвих ситуаціях, користуватися но мативно-правовими актами, різноманітними джерелами права. Тому розробка методичних підходів до використання ІКТ на уроках правознавства – актуальна проблема сучасної освіти.

Процес навчання як передача знань є інформаційним за своєю сутністю процес. Тому закономірно, що сучасні інформаційно-комунікаційні технології можуть стати потужним інструментом викладача. При навчанні правових дисциплін комп'ютер виступає у ролі інструмента, додаткового засобу для вирішення окремих освітніх задач. Разом з іншими навчально-методичними засобами використання комп'ютера здійснює підтримку навчального процесу, але не призводить до зміни дидактичної та методичної систем освітнього процесу [8]. Використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій створює глобальний інформаційний простір, не обмежений інституціонально та географічно. Цей інформаційний простір може бути використаний як для створення нових організаційних форм, таких як дистанційна освіта, так і для підтримки вже існуючих традиційних форм навчання.

Принцип науковості вимагає, щоб досліджуваний навчальний матеріал відповідав сучасним досягненням електротехніки, не суперечив об'єктивним науковим фактам, теоріям, закономірностям. Дотримання принципу науковості при навчанні правознавства означає, що інформація, повідомлювана учням, повинна бути доказовою [10]. Сучасні мережеві телекомунікаційні технології суттєво збагачують принцип науковості, оскільки обсяг накопичених знань з різних галузей науки подвоюється в середньому за півтора року – це дуже малий термін. Навчання студентів у ВНЗ займає 5–6 років. Тобто знання встигають застаріти ще до того, як вчитель встигає застосувати їх на практиці. У сучасному суспільстві інформація миттєво старіє. Школа повинна вчити учнів шукати інформацію, формувати інформаційні компетенції учнів. Щоб навчити учня вчитель сам повинен добре володіти новітніми інформаційними технологіями та усвідомлювати необхідність їх застосування у процесі викладання правознавства. Отже,

інноваційно-інформативна технологія – це система матеріальних знань і засобів, що використовуються у навчанні, та способах функціонування цієї системи.

Принцип професійної спрямованості проявляє себе через те, що інформаційні технології для майбутніх вчителів права виступають в тому числі в ролі інструмента їхньої майбутньої професійної діяльності – як технічний засіб навчання, як науковий інструмент для проектування, моделювання тощо.

Принцип наочності названий Я.А. Коменським "золотим правилом" дидактики полягає у використанні органів відчуттів і образів при навчанні. Найважливіше значення мають зорові образи. По-перше, зоровий аналізатор у значній частині учнів є основним. А по-друге, зорове подання інформації є більше ємним і тому сприяє кращому розумінню матеріалу. Безумовно, використання образів інших модальностей (слухової, тактильної, кінестетичної) також може підвищити ефективність навчання. Єдність наочного (образного) і вербального змісту – найважливіша психологічна основа розуміння й засвоєння навчального матеріалу. Принцип наочності при використанні ІКТ розкривається найбільш повно. Завдяки засобам ІКТ можна створювати інтерактивні моделі явищ, що вивчаються та значно сильніше задіяти в навчальному процесі образне мислення, при цьому використовуються одночасно зоровий і слуховий канали сприйняття. Донедавна принцип наочності у вітчизняній дидактиці розглядався дещо односторонньо [2]. Наочність зводилася в основному до натурального й визнавалася завжди вихідним початком навчання. Засоби ІКТ дозволяють візуалізувати не лише конкретні фізичні об'єкти, а ще і наукові абстракції (скалярні та векторні поля, енергетичні рівні і т.д.), поняття, теорії, при чому в динаміці, якщо це необхідно. Наочність на рівні абстрактного мислення – це особливого роду наочність, що не збігається з наочністю почуттєвих органів. Як зазначає Э.Г. Мингазов, "це наочність на рівні сутності, загального... Вона властива не реальному об'єкту, а логічному знанню, характеризує форму його вираження. Вона виражається в такому знанні, при якому ми легко схоплюємо головні його особливості. Це досягається узагальненням структури знання, при якій другорядні деталі або відкидаються, або відсуваються на задній план" [6].

Важливе значення у зв'язку з цим має підготовка та видання електронних підручників та навчально-методичних посібників з правознавства. Важливою відмінністю електронного посібника від традиційних видань є наявність інтерактивного зв'язку між учнем та комп'ютером.

Давно відома залежність між методом засвоєння матеріалу та здатністю відновити отримані знання через якийсь час. Якщо матеріал був звуковим, то людина запам'ятовувала біля чверті його, якщо інформація була представлена візуально – біля третини, при комбінованому впливі (зоровому й звуковому) запам'ятовування підвищувалося до половини, а якщо людина залучалась в активні дії в процесі навчання, то засвоєння матеріалу підвищувалося до 70 %. Активні методи навчання, які використовуються в електронних навчальних посібниках використовують саме цю залежність.

Традиційними засобами підтримки навчального процесу є дошка та крейда, плакати, діапроектор, кодоскоп та ін. Сучасний рівень розвитку мікропроцесорної техніки дозволяє вивести традиційні засоби на якісно новий рівень,

використовуючи комп'ютер, мультимедійний проектор та інтерактивну дошку. Ці засоби можуть виконувати ті ж самі функції, а також деякі нові – тобто, в багатьох випадках можуть повністю замінити собою традиційні засоби.

Розглядаючи можливості засобів ІКТ у навчанні, необхідно систематизувати спектр засобів ІКТ, пропонуючи їх типізацію. Зазвичай використовуються типізація засобів ІКТ для навчання за технічними ознаками – на програмні та апаратні, за функціональними ознаками – такі, що використовуються у навчанні, інструментальні, сервісні, контролюючі та ін. Найчастіше засоби ІКТ класифікуються за способом їхнього застосування [1]/ Так, І.В. Роберт пропонує наступну класифікацію засобів ІКТ за способом використання в діяльності вчителя: використання як засіб навчання, що удосконалює процес викладання; як інструмент пізнання навколишньої дійсності і самопізнання; як засіб розвитку особистості студента; як об'єкт вивчення в рамках освоєння курсу інформатики; як засіб інформаційно-методичного забезпечення й керування навчально-виховним процесом; як засоби комунікацій; як засіб автоматизації процесів обробки результатів експерименту та управління; як засіб автоматизації процесів контролю, корекції, результатів навчальної діяльності, тестування й психодіагностики; як засіб організації інтелектуального дозвілля [7].

Т.Б. Захарова виділила наступні загальні види інформаційної діяльності: пошук інформації; представлення інформації; передача інформації; обробка інформації; перетворення; збереження; систематизація, класифікація; використання інформації [4].

ІКТ для освіти – могутній засіб інтенсифікації навчання, без якого неможлива якісна підготовка сучасного фахівця. Проте, на нашу думку не слід забувати про те, що це лише засіб, і інформатизація освіти сама по собі, як самоціль не має сенсу. Таким чином, розробка навчальних курсів, цілком заснованих на вербалізації навчального матеріалу, без участі людини з її емоційною компонентою, на наш погляд, є безперспективною. Навчання за будь-якою технологією не може йти "автоматизовано", бо це практично виключає творчість із навчального процесу. Найбільш перспективним шляхом розвитку освіти є, на наш погляд, органічне поєднання та взаємодоповнення традиційних, перевірених часом засобів навчання з новітніми інформаційними технологіями.

Таким чином, аналіз підходів до використання можливостей ІКТ та організації навчання правознавству на основі комп'ютерно-технічних засобів дає можливість сформулювати умови підвищення ефективності навчання цьому предмету в школі:

1) навчання правознавству повинне здійснюватись на основі системного використання ІКТ на всіх етапах уроку з врахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів;

2) навчання правознавству з використанням ІКТ повинно носити інтерактивний характер;

3) застосування ІКТ на уроках правознавства спрямовується на формування правознавчих компетентностей учнів, які є складовою частиною суспільствознавчих та загальнопредметних (ключових) компетентностей школярів.

На порядок денний постає питання розробки електронного посібника з курсу "Основи правознавства", до складу якого необхідно включити архіви схем, таблиць, ребусів, кросвордів за всіма темами, блоки тестових завдань та тестів, юридичних задач та дефініцій курсу, блок методично підготовлених нормативно-правових актів, що вивчаються у середній школі та адреси правознавчих веб-сайтів. Вирішення вказаного питання розширить методичні та дидактичні можливості вчителя правознавства, створить умови для активізації творчої діяльності учнів, буде сприяти формуванню на уроках не тільки правознавчих, а й суспільствознавчих та загальнопредметних компетентностей.

Список використаної літератури

1. Гончарова О.М. Типізація засобів сучасних інформаційно-комунікативних технологій за видами інформаційної діяльності [Електронний ресурс] // О.М. Гончарова ВІСНИК Житомирського державного університету імені Івана Франка (24). pp. 52-56. Режим доступа: <http://eprints.zu.edu.ua/1120/2/05gomvid.pdf>
2. Дидактика средней школы / Под ред. М.А. Данилова, М.Н. Скаткина. – М.: Просвещение, 1975.
3. Дондоков Д.Д. Методические основы преподавания электротехники в педагогическом вузе / Д.Д. Дондоков. – Издательство Бурятского госуниверситета, 2003. – 240 с.
4. Захарова Т.Б. Профильная дифференциация обучения информатике на старшей ступени школы / Т.Б. Захарова. – М., 1997. – 212 с.
5. Круглик В.С. Сучасні підходи до використання інформаційно-комунікаційних технологій в навчанні // Інформаційні технології в освіті: Збірник наукових праць. Випуск 2. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2008. – 156 с.
6. Мингазов Э.Г. Гносеологические основы принципа наглядности обучения // Э.Г. Мингазов. – Сов. педагогика. – 1975. – № 9. – С. 24-25.
7. Роберт И.В., Самойленко П.И. Информационные технологии в науке и образовании // И.В. Роберт, П.И. Самойленко – М., 1998. – 178 с.
8. Синева О.В., Муртазина О.В. Применение информационных технологий в обучении физике // О.В. Синева, О.В. Муртазина. – Международная научная конференция "Стратегия подготовки кадров для малого и среднего бизнеса в пищевой промышленности" (научные труды XIV Международной научной конференции, 13-14 октября 2008 года, вып. 13, том 7).
9. Усатенко Т.Н. Роль и место информационных технологий в системе очного высшего образования [Електронний ресурс] / Т.Н. Усатенко. – VI Міжнародна науково-методична конференція Інформатизація освіти та дистанційна форма навчання: сучасний стан і перспективи розвитку. Режим доступа: http://conferens.sumdu.edu.ua/dl2004/ua/date/seminar/2004_10/doc/Usatenko.rtf
10. Цапенко В.Н. Методика преподавания электротехнических дисциплин: Учебное пособие / В.Н. Цапенко, О.В. Филимонова.– Самара, СамГТУ, 2009. – 140 с.

ПРОЕКТНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ПРАВОЗНАВСТВА

М.В. Корзун, студентка V курсу історико-юридичного факультету Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

Науковий керівник: *Л.О. Дудка*, кандидат історичних наук, доцент кафедри права та методики викладання історико-правознавчих дисциплін Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

На сьогоднішньому етапі розвитку суспільства першочерговим завданням освіти є розвиток в учнів такого типу мислення, який надасть змогу адекватно оцінювати нові обставини та формувати стратегію подолання проблем, які виникатимуть, пристосування до нових, часом не передбачуваних політичних, економічних або інших обставин.

Актуальність дослідження полягає в тому, що історія шкільної проектної діяльності в сучасній Україні налічує багато спроб реалізувати проекти, присвячені правознавчій і правозахисній тематиці. Компетентнісний підхід спрямовує роботу вчителя на формування цілого ряду учнівських компетентностей, серед яких варто виділити проектно-технологічну, що передбачає здатність учнів застосовувати знання, уміння та особистий досвід у предметно-перетворювальній діяльності. У контексті правознавчої складової суспільствознавчої освітньої галузі такі компетентності є надзвичайно важливими з точки зору виховання в молодого покоління поваги до інституту прав людини, подолання характерного для українського суспільства правового скептицизму.

Метою даної статті є спроба дослідити переваги та особливості реалізації проектних технологій у шкільному правознавчому курсі.

Демократизація суспільних відносин сприяє підвищенню активності особи як суб'єкта цих відносин, а тому й вимагає глибокого розуміння нею процесів, що відбуваються у суспільстві, їх сутності, особливості організації, функціонування та керування ними [7].

Правові знання і вміння розглядаються не як самоціль, а як засіб розвитку особистості школяра, забезпечення його особистої грамотності, як здатність розуміти роль знання прав у світі, в якому він живе, висловлювати судження і використовувати знання для задоволення пізнавальних і практичних потреб.

Серед розмаїття форм і засобів учнівської діяльності однією з найпродуктивніших педагогічних технологій громадянського та правового ставлення особистості є проектна діяльність, котра дає можливість відчувати свою спроможність, успішність, комфортність на уроці та й сучасна назва – проект, уже підвищує інтерес учнів до вивчення курсу правознавства [4, с. 5].

Проектна діяльність учнів – це спосіб досягнення дидактичної мети шляхом детальної розробки проблеми [5, с. 10]. Під час використання проектної технології розв'язується низка різнорівневих дидактичних і виховних завдань: виробляються пізнавальні навички учнів, формуються вміння самостійно конструювати свої знання, орієнтуватися в інформаційному просторі; активно розвивається критичне мислення.

Перевагами проектного методу є те, що він сприяє формуванню зв'язків між школою та реальністю, дає змогу здобувати необхідні знання в неперервному навчальному процесі, активізує діяльність школярів. Видатний педагог Я.А.Камєнський підкреслював, що знання з теми повинні бути "цілісною сукупністю знань, які одне одного підтримують, зміцнюють і збагачують, ... вивчати сукупне ціле, а не щось спотворене, уривчасте або розірване" [2, с. 143].

Досягнути цього допомагає використання саме такої технології навчання. Метод проектів має велике значення для розвитку життєвої, соціальної, інформаційної, предметної компетентностей учня. Метод дозволяє:

- перевірити та закріпити на практиці теоретичні знання;
- забезпечити продуктивний зв'язок теорії та практики у процесі навчання;
- набути життєвого досвіду;
- розвивати вміння аналізувати, систематизувати, узагальнювати вивчений матеріал;
- здійснювати організовану пошукову, дослідницьку діяльність на підставі спільної праці учнів;
- навчити учнів самостійно працювати з додатковою літературою;
- вчити вміння самостійно працювати над творчими завданнями;
- підвищувати інтерес учнів до вивчення шкільного курсу "Правознавство";
- виховувати повагу, вміння працювати в колективі;
- формувати власну життєву позицію [3, с. 204].

Учні охоче сприймають ідею проектної діяльності з правознавчої та правозахисної тематики. Проекти за цим напрямом можуть бути дослідницькими, інформаційними, практичними, моделюючо-рольовими. При цьому, потрібно пам'ятати, що необхідною умовою успішності в реалізації проектів є висока правова культура й авторитет керівника проекту та бажання учнів жити і працювати у правовому полі [6, с. 93].

У визначенні тематики правознавчих проектів необхідно пропонувати учням теми, що будуть цікавими та відповідатимуть їхнім віковим особливостям. Іноді додатковим поштовхом до проектної діяльності за такими темами може стати конкретна правова ситуація: у вашому класі порушили права учня; місцеві органи влади ігнорують долю безпритульних людей; ви дізналися, що неповнолітніх дітей виселили з будинку, а саме помешкання продали [1, с. 43]. Такі і подібні випадки можуть стати приводом до обговорення проблеми і вирішення її через проектну діяльність. Поєднання теоретичних знань про інститут прав людини з практичним вивченням окремих ситуацій у навчальному закладі сприяє формуванню відповідальності щодо навчання та власної поведінки.

Вивчення шкільного курсу "Правознавство" дає можливість учням отримати додаткові знання стосовно прав і свобод людини, навчитися порівнювати правовий статус з міжнародними стандартами у сфері прав людини, сформувати власне ставлення до питань дотримання прав людини у власному навчальному закладі, набути навичок проведення соціологічних досліджень та обробки їх результатів.

Отже, цінність проектної технології в контексті вивчення шкільного курсу правознавства полягає в тому, що саме через діяльнісний підхід, вона допомагає

особистості у становленні її як активного політико-правового та соціокультурного діяча, виступає інтегруючим фактором (поєднуючи особистий досвід діяльності, "шкільні знання", досвід спілкування і т.д.). Крім того, застосування проектних технологій дозволяє задовольнити вікові запити учнів, створити освітній простір для індивідуалізації, самовизначення та саморозвитку.

Список використаної літератури

1. Буджак Т. О. Метод проектів як педагогічна технологія // Біологія і хімія в школі. – 2001. – № 1. – С.43-45.
2. Баханов К. О. Інноваційні системи, технології та моделі навчання історії школі: Монографія. – Запоріжжя: Просвіта. – 2000. – С. 275.
3. Панченков А., Пометун О., Ремех Т. Навчання в дії: Як організувати підготовку до застосування інтерактивних технологій навчання: Метод. посіб. – К.: А.П.К. – 2003. – С. 303.
4. Хуртенко Л. О. Метод проектів і особливості його використання // Хімія. – 2005. – № 21. – С. 3–6.
5. Ящук С. С. Розвиток творчого потенціалу учнів у процесі проектно-технологічної діяльності // Рідна школа. – 2004. – №4. – С. 9–11.
6. Мокрогуз О. П. Інноваційні технології викладання суспільних дисциплін. – Чернігів. – 2004. – С. 198.
7. Концепція громадянської освіти в школах України / Шлях освіти. – 2001, № 1.

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ ПУБЛІЧНИХ ГАЛУЗЕЙ ПРАВА УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ

М.П. Онопрійко, студентка V курсу історико-юридичного факультету Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Науковий керівник: *О.С. Дудченко*, кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та методики викладання історико-правознавчих дисциплін Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Процес навчання правознавства у школі – це складне, багатогранне, не завжди однозначне педагогічне явище. Його закономірності можуть бути досліджені на основі об'єктивних зв'язків, що існують між основними його компонентами, в основі яких освіта, розвиток і виховання учнів.

Взаємодія суб'єктів навчання у навчальному процесі здійснюється шляхом подолання внутрішніх протиріч процесу. До них відносяться протиріччя між цілями навчання і вже досягнутими результатами; між оптимальними і реально застосовуваними на практиці методами і засобами навчання, між рівнем розвитку пізнавальних можливостей учнів і завданнями уроку [7, с. 23].

Державний стандарт загальноосвітньої школи визначає концептуальні основи правознавчої освіти. Загальними підвалинами стандарту стало забезпечення при конструюванні змісту шкільної правознавчої освіти балансу політичних, культурних, етнонаціональних та інших цінностей при домінанті загальнолюдських. У названому документі зазначено, що на підвалинах вивчення правового досвіду

людства учні мають засвоювати не тільки специфічну суму знань, а й практичні навички життєдіяльності у сучасному суспільстві у правовому просторі або при виборі політичної орієнтації на підставах певних політологічних та філософських знань.

Сучасному суспільству потрібна інформована та компетентна особистість, яка спроможна приймати самостійні рішення і нести відповідальність за власні вчинки. За умов політичної та економічної нестабільності, дефіциту духовності виключно важливою стає стабілізуюча роль школи як гаранта громадянського миру. Державна система освіти, що відповідає за соціалізацію особистості, є важливим інститутом, який спроможний еволюційним шляхом забезпечити зміну ментальності, створити умови для виховання людини громадянського суспільства. Саме тому одним з головних освітньо-виховних завдань шкільного курсу правознавства є формування громадянськості як комплексу відповідних якостей та життєвих компетентностей особистості [8, с. 115–117].

Успішна реалізація навчально-виховних завдань шкільного курсу "Основи правознавства" залежить як від змісту навчальної дисципліни (добору, групування та викладу матеріалу), так і від способу його подання. Важливу роль має раціональне поєднання конкретного матеріалу та логічного, переконливого узагальнення. Одночасно програма курсу зорієнтована на використання всіх відомих форм і методів проведення занять, передбачає постійне вдосконалення організаційних форм навчання. Насамперед, йдеться про перехід від методики, типовою рисою є пояснювально-ілюстративний характер викладання матеріалу, до методики заснованої на організації активної самостійної роботи школярів. У процесі цієї роботи учні вчать моделювати процеси та явища, що відбуваються у сучасному світі, зіставляти засвоєні правові поняття та терміни з поняттями інших гуманітарних дисциплін, осмислювати їх, спираючись на власний життєвий досвід, та переосмислювати уявлення про права і свободи громадян, правову державу [1, с. 10–13].

У зв'язку з цим основою навчального процесу у викладанні шкільного курсу правознавства повинні бути форми, методи та засоби навчання, які б забезпечували високу пізнавальну активність та самостійність учнів. Невід'ємним компонентом навчання має стати розв'язання правових ситуацій і виконання практичних завдань, спрямованих на розвиток у школярів самостійного мислення та формування навичок, застосування набутих знань на практиці. Використання у навчанні різних форм знань (комбінованих уроків, семінарів, підсумкових співбесід) слід поєднувати з різноманітними формами позакласної роботи – диспути, конференціями, зустрічами, самостійною роботою з джерелами права. Проте, в цьому викладанні курсу правознавства – складного, проблемного, якісно оновленого – передбачає творчу ініціативу вчителя у виборі форм і методів класної та позакласної роботи.

Основною формою організації навчального процесу є урок, адже він являється діалектичним феноменом. Як частина навчального процесу він дає змогу вирішувати допоміжні завдання, в цьому плані одним окремо взятий урок впливає з попереднього. У цій серії уроків здійснюється динаміка навчального процесу: те, що було метою попереднього уроку, стає засобом наступного, що обумовлює тісним взаємозв'язок уроків.

У структуру стандартного уроку можна ввести ігрові елементи, які ламають старе уявлення про структуру уроку [8, с. 116].

Наприклад, цілий урок можна провести у формі рольової гри, "брейн рингу", "поля чудес", КВК тощо. Усім цим формам властиві підбір учителем заздалегідь переліку питань, передача їх учням для вивчення й узагальнення. Для кожного нетрадиційного уроку правознавства вчитель мусить виробити правила: час на обмірковування питань; порядок відповідей; нарахування балів за відповіді; оцінювання відповідей. Звичайно, не слід перетворювати кожний урок правознавства на гру, достатньо робити це один – два рази на чверть. Нетрадиційні уроки значно активізують діяльність учнів на уроках. Невимушена обстановка на уроці сприяє активному засвоєнню нового матеріалу і надовго залишається в пам'яті учнів.

Рольову гру як одну з форм правового навчання вчитель правознавства повинен використовувати, оскільки вона є ефективним засобом навчання. Під час навчання можна використовувати дві форми інсценування занять. Перша – заздалегідь підготовлене інсценування, друга – імпровізоване, яке порівняно з першим виникає ніби ненавмисно, випадково і несподівано під час обговорення певних навчальних проблем. Ознаками рольової гри є розподіл ролей між учасниками, наявність складного завдання чи проблеми, розходження інтересів учасників, взаємодія учасників ігрового заняття, частково за допомогою проведення дискусії.

Перед початком гри доцільно нагадати учням основні правові норми, що стосуються теми. Це бажано зробити шляхом опитування учнів. Також необхідно визначити цілі гри. Для активізації роботи кожного учня на уроці, їх залучення до участі у грі доцільно поставити завдання перед учнями – спостерігати за діями кожного з учасників із метою подальшого аналізу дій, визначення допущених помилок [2, с. 4–8].

Для розгляду в іграх доцільно пропонувати учням реальні або близькі до реальних ситуації. Це розвиває фантазію учнів, дає змогу їм активніше долучитися до "розслідування" обставин справи. Такими ситуаціями можуть бути крадіжка, розбійний напад, хуліганство, нанесення тілесних ушкоджень.

Крім вищезгаданих, доцільним є проведення рольових ігор й іншої тематики, зокрема дії щодо купівлі товару низької якості, участь у референдумі, створення дитячої та громадської організації тощо.

Суттєвою перешкодою для широкого впровадження рольових ігор є обмеженість часу, відведеного на вивчення правознавства в цілому, але, враховуючи ефективність ігор для всебічного засвоєння матеріалу, а також зацікавленість учнів, варто використовувати їх у навчальному процесі. Слід зауважити, що перелік можливих рольових ігор досить широкий. Подібними до рольових ігор є правові інсценування. Заняття методом інсценування рекомендується проводити, в основному, під час розгляду ситуацій, в основі яких лежать проблеми діяльності рад, Верховної Ради, Кабінету Міністрів, посадових осіб. У зв'язку з цим вчитель повинен уміло обрати та підготувати тематику інсценування, воно має мати практичне спрямування і бути корисним у майбутній діяльності учнів, цікавим за змістом і нестандартним за характером вирішення. Тому вчитель має вдумливо підійти до опрацювання конкретної дидактичної ситуації, яка містить загальну ситуацію та конкретну дидактичну проблему, чітко розподілити ролі згідно з характером їхньої майбутньої діяльності.

Головне призначення правового інсценування – вивчення і вироблення практичних навичок взаємин між учасниками без прямого втручання учителя. Уміле, педагогічно обґрунтоване інсценування стимулює навчально-пізнавальну активність учнів, їхню зацікавленість, сприяє більш ефективному оволодінню навчальним матеріалом, формує практичні навички і вміння правової діяльності, заохочує до активного пошуку правового вирішення завдань шляхом виконання ролей і загальної дискусії [8, с. 121].

Учні грають ролі і приймають рішення на основі аналізу нормативно-правових актів, документів, дій інших учасників і власних правових рішень. Не всі ситуації можна передбачити заздалегідь, хоча, в цілому, дії учасників підлягають чітко визначеним правилам.

Учасники-глядачі дають правову оцінку діям виконавців конкретних ролей. Учитель здійснює їх синтез та аналіз. Щоб з'ясувати ставлення виконавців ролей до опонентів, необхідно дати їм можливість відповісти на критику, обґрунтувати власну позицію. Після цього знову організовується дискусія з метою формування найбільш обґрунтованого варіанта розв'язання правової проблеми. Підсумки дискусії підбиває вчитель.

Відтворюючи на заняттях детально підібрану до теми реальну ситуацію з правової практики, метод інсценування створює умови для прийняття обґрунтованих рішень для цілеспрямованої та змістовної правової діяльності, навчає правильно застосовувати правові норми. Виступаючи в ролі певних посадових осіб і виконуючи їхні функціональні обов'язки, учні краще розуміють програмовий матеріал, мотиви та характер власних дій. Корисно побувати в ролі злочинця, урядовця, керівника установи для того, щоб у майбутньому краще зрозуміти причини його поведінки у тій чи іншій типовій ситуації. Інсценування забезпечує такі умови для занять, які не в змозі створити інші методи навчання, а саме, випробувати на собі результати власних рішень і дій [3, с. 144].

Дидактично-виховна дієвість методу інсценування є дуже високою, тому що за його допомогою можна реалізувати таку дидактичну мету, якої не можна досягти за допомогою традиційних методів навчання – опановувати матеріал та отримувати знання легко, ефективно, граючи.

Отже, які б форми та методи вчитель не добирав, готуючись та проводячи заняття, він повинен, у першу чергу, потурбуватися про те, щоб зміст матеріалу був зрозумілим кожному учневі. Для організації навчальної праці необхідно навчитися створювати для неї сприятливі умови.

Педагогічна майстерність учителя включає вміння організовувати і забезпечувати ефективну самостійну роботу учнів. Учитель має ставити перед учнівською аудиторією для самостійного розв'язання проблемні завдання. Також слід уміло контролювати цю роботу, оскільки саме це сприятиме розвитку самостійного творчого мислення учнів, розвиватиме їхній пізнавальний інтерес до навчання [7, с. 23].

Ефективність роботи залежить від дієвого і систематичного контролю за с роботою учнів, створення умов забезпечення рівномірного навантаження учнів, відповідності об'єму програмного матеріалу часу, що відводиться програмою, забезпечення навчальною літературою, приміщеннями, обладнанням, а самостійна робота учнів, вимагає наявності в них певних навичок організації індивідуальної діяльності, знання наукових основ організації розумової праці [8, с. 212].

Список використаної літератури:

1. Загуменное Ю., Шелкович П., Шварц Г. Особистісно зорієнтовані технології в освіті / Ю. Загуменнов, Л. Шелкович, Г. Шварц // Підручник для Директора. – 2005. – № 9–10. – С. 10–24.
2. Ісаєва Г. Метод проектів – ефективна технологія навчання / Г. Ісаєва // Підручник для Директора. – 2005. – № 9–10. – С. 4–10.
3. Нікітіна І. П. Науково–дослідницька діяльність учнів. 5–11 кл. / І.П. Нікітіна, Ю.О. Нікітін, В. В. Шеліхова, О. Л. Кожем'яка. – Х.: Основа, 2006. – 144 с.
4. Тулупова О. В., Орлова И. В. Психолого–педагогические условия формирования проектной деятельности школьников / О. В. Тулупова, И. В. Орлова // Психология обучения. – 2007. – № 4. – С. 30–38.
5. Пишко О.Л. Аналіз і розв'язання правових ситуацій на уроках з практичного курсу правознавства як засіб формування правових умінь дев'ятикласників // Права людини та громадянина в Україні : Збірник матеріалів Всеукраїнської науково–практичної конференції, Ніжин, 16 листопада 2012 року / упорядник О.С. Дудченко. – Ніжин : ПП Лисенко, 2012. – С. 262–266.
6. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>.
7. Жидкова Н.М. Формування предметних умінь із правознавства в учнів 9–10 класів: Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.02 / Н.М.Жидкова; Інститут педагогіки НАПН України. – К., 2012. – 23 с.
8. Андрусишин Б.І., Гуз А.М. Методика викладання шкільного курсу "Основи правознавства". Київ. Знання. – 2008. – 234 с.

ЩОДО ПЕРІОДИЗАЦІЇ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ШКІЛЬНОЇ СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧОЇ ОСВІТИ ПЕРІОДУ ХХ–ХХІ СТОЛІТТЯ

А.Ю. Савченко, студентка V курсу історико-юридичного факультету Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

Науковий керівник: *Л.О. Дудка*, кандидат історичних наук, доцент кафедри права та методики викладання історико-правознавчих дисциплін Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Корінні зміни соціально-економічних і політичних реалій у сучасній Україні, переоцінка фундаментальних і духовних основ суспільства відбуваються на тлі певного занепаду культурних традицій та моральних надбань. У системі освіти, перш за все, ці процеси породили певну розгубленість, суперечливість і безсистемність у вихованні та навчанні підростаючого покоління. Стає очевидним, що саме гуманітарна освіта має формувати особистість школяра, готувати його до життя у світі, який постійно змінюється, вчити сучасним формам спілкування, розвивати здатність до швидкого засвоєння інформації і прийняття ефективних рішень.

Реформування шкільної освіти на сучасному етапі розвитку українського суспільства визначається змінами її цілей, змісту і функцій. Проблематика змісту шкільної освіти та тенденцій у його розвитку стала предметом дослідження таких

відомих учених як В. Беспалько, В. Краєвський, В. Лазарев, І. Лернер, О. Савченко, М. Скаткін, О. Сухомлинська, А. Хуторської та ін. Зміст шкільної суспільствознавчої освіти в різні часи досліджувався Р. Арцишевським, Л. Боголюбовим, Л. Івановою, О. Пометун. Але формування нового змісту суспільствознавчої освіти потребує ґрунтовного вивчення та узагальнення досвіду попередніх років і врахування сьогодні його кращих практик.

Метою даної статті є спроба періодизації процесу розвитку змісту суспільствознавчої освіти новітнього періоду.

Сучасний стан у розвитку вітчизняної шкільної освіти характеризується суттєвими зрушеннями. Гостроти й актуальності набуває проблема побудови змісту шкільної суспільствознавчої освіти, що у складних умовах сьогодення безперервно оновлюється і трансформується.

Проте, сучасне реформування змісту суспільствознавчої освіти не може бути здійснено без урахування досвіду минулого, його провідних ідей, перевірених часом. Цікавим з точки зору якісних зрушень та творчих пошуків у цій галузі освіти України був період 20-х – початку 30-х років ХХ століття, коли запроваджувалися серйозні спроби побудови змісту освіти на інтегративній основі у вигляді комплексних програм. Найбільших перетворень зазнала саме суспільствознавча освіта. Цей короткотривалий у часі, досить суперечливий період розвитку суспільствознавства був надзвичайно плідним і творчим, залишивши багато матеріалів для конструктивно-критичного аналізу. Його вивчення і творче переосмислення є потенціалом для визначення принципів та шляхів запровадження інтегративного підходу як у межах окремих предметів і курсів, так і суспільствознавчої галузі в цілому, що, безумовно, сприятиме підвищенню ефективності навчання.

Перспективи розвитку інтегративно-предметного навчання закріплені у "Державному стандарті базової і повної загальної освіти", де зазначені не окремі предмети, а освітні галузі. Це означає, що вперше за тривалий час нормативний документ орієнтує на інтеграцію змісту, на можливість гнучкої варіативної організації змісту. Освітня галузь "Суспільствознавство" складається з структурних компонентів: історія рідного краю, історія України, всесвітня історія, право, мораль, економіка, філософія, громадянська освіта, тобто визначені елементи інтеграції знань про суспільство. Загальними змістовними наскрізними лініями освітньої галузі є "людина-людина", "людина-суспільство", "людина-природа" – стержневі ідеї можливої інтеграції. Зрештою, освітня галузь "Суспільствознавство" в основній школі є логічним продовженням і поглибленням суспільствознавчого змісту освітньої галузі "Людина і світ" базової школи [3].

Сьогодні в школах України проходять апробацію декілька інтегрованих курсів, де компонентами інтеграції виступають соціогуманітарні знання [1, с. 135]. Для початкової школи складені інтегровані програми: "Я і Україна", "Навколишній світ", "Мистецтво". У старшій школі вивчаються курси: "Практичне право", "Ми – громадяни", "Громадянська освіта", "Основи філософії", "Людина і світ", "Людина і суспільство" [5, с.17]

Творчість вчителів виявляється в створенні і проведенні інтегрованих уроків, де поєднуються різнопредметні соціально-гуманітарні знання з історії та права, філософії та права, громадянського права та релігії й знання з різних освітніх

галузей: історії та літератури, історії та географії, історії та алгебри, історії та природознавства, економіка та математика.

Сучасному суспільству потрібна інформована та компетентна особистість, яка спроможна приймати самостійні рішення і нести відповідальність за власні вчинки. За умов політичної та економічної нестабільності, дефіциту духовності виключно важливою стає стабілізуюча роль школи як гаранта громадянського миру. Державна система освіти, що відповідає за соціалізацію особистості, є важливим інститутом, який спроможний еволюційним шляхом забезпечити зміну ментальності, створити умови для виховання людини громадянського суспільства. Саме тому одним з головних освітньо-виховних завдань шкільної суспільствознавчої освіти є формування громадянськості як комплексу відповідних якостей та життєвих компетентностей особистості [6, с. 437].

З урахуванням тенденцій у розвитку змісту шкільної освіти загалом, і суспільствознавчої освіти зокрема, пропонується наступна періодизація процесу розвитку змісту шкільної суспільствознавчої освіти :

1. 1900–1920 рр. – в межах знанневого та таких, що зароджувалися, діяльнісного і культурологічного підходів до змісту шкільної освіти, формування змісту гімназійних предметів "Логіка", "Психологія", "Закозознавство".

2. 1920-ті – друга половина 1930-х рр. – в межах "школи праці" формування і розвиток змісту шкільного інтегрованого суспільствознавства.

3. Друга половина 1930-х – кінець 1950-х рр. в межах "школи навчання" оновлення змісту дорадянських гімназійних предметів "Логіка" і "Психологія" та формування змісту правознавчого предмета "Конституція СРСР та УРСР".

4. 1960–1975 рр. – в межах діяльнісного підходу до шкільного навчання формування і розвиток змісту інтегрованого предмета "Суспільствознавство".

5. 1975–1986 рр. – в межах культурологічної теорії змісту освіти формування змісту шкільних предметів правового, етико-морального та економічного спрямування.

6. 1987–1990 рр. – в умовах гуманізації і гуманітаризації змісту освіти кардинальне оновлення змісту шкільної суспільствознавчої освіти.

7. 1991–1999 рр. – в умовах поєднання культурологічного, компетентного та особистісно-орієнтованого підходів до змісту шкільної освіти формування змісту шкільних предметів "Людина і світ", "Основи правознавства", факультативів і курсів за вибором суспільствознавчого спрямування.

Україна має більш ніж десятирічний досвід інтегрованого викладання соціогуманітарних знань в межах комплексної системи навчання ХХ – поч. ХХІ ст. У ці часи сформована система комплексного вивчення знань. Соціогуманітарні знання опановувалися в межах інтегрованого курсу "Суспільствознавство". Це був великий за змістом і насиченістю матеріалу курс, де інтегрувалися знання з громадянської, економічної та політичної історії, економіки, культури, знання з організації господарської діяльності, розвитку промисловості, політичні, ідеологічні знання тощо.

Отже, суспільствознавча освіта дає нам можливість перейти до нової парадигми освіти, а "інформаційне суспільство" робить такий перехід неминучим, то новими цілями освіти мають стати: розвиток у школярів самостійності, здатність до самоорганізації; формування вміння відстоювати своїх прав, високого

рівня правової культури (знання основних правових норм, а головне, бажання й уміння їх запровадити у рамках правової системи); формування готовності до співробітництва, розвиток здатність до груповий роботи і комунікацій; формування толерантності, здатність до пошуку діалогу з опонентами, вміння досягати змістовні компроміси під час вирішення конкретних питань.

Список використаної літератури

1. Беспалько В. П. Теория учебника: Дидактический аспект / Владимир Петрович Беспалько. – М.: Педагогика, 1988. – 160 с.

2. Пометун О.І. Методика навчання історії в школі / О.І. Пометун, Г.О. Фрейман. – К.: Генеза, 2006.

3. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти: постанова Кабінету міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392 [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-п>

4. Савченко О. Я. Зміст загальної середньої освіти / О. Я. Савченко ; [головний редактор В. Г. Кремень] // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 322–324.

5. Смагін І. І. Методичні засади створення і функціонування підручників із суспільствознавчих предметів у загальноосвітній школі України (1920–1990 рр.) // Вісник Житомирського державного університету. Серія: Педагогічні науки; Вип. 48. – С. 59–64.

6. Фіцула М. М. Педагогіка. Навчальний посібник. / М. М. Фіцула. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Академвидав, 2009. – 560 с. – (Серія "Альма-матер").

Навчальне видання

ПРАВА ТА ОBOB'ЯЗКИ ЛЮДИНИ І
ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

*Матеріали ІІ Всеукраїнської
науково-практичної конференції
(м. Ніжин, 22 листопада 2013 р.)*

Технічний редактор – І. П. Борис
Верстка, макетування – В. М. Косяк
Книга друкується за авторським редагуванням

Підписано до друку
Гарнітура Computer Modern
Замовлення №

Формат 60x84/16.
Ум. друк. арк. 7,09
Обл. вид. арк. 7,13

Папір офсетний.
Тираж 70 прим.

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя.

м. Ніжин, вул. Воздвиженська, 3/4
(04631)7-19-72

E-mail: vidavn_ndu@mail.ru

www.ndu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2137 від 29.03.05 р.